

*До 150-річчя
від дня народження
Модеста Левицького
(1866-1932)*

УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ
ВОЛИНСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ
ЛУЦЬКА ГІМНАЗІЯ № 4 ІМЕНІ МОДЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО
ЦЕНТР ДОСЛІДІВ ВОЛИНИ СНУ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ВОЛИНСЬКИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ
ВОЛИНСЬКА ОБЛАСНА ОРГАНІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛКИ КРАЄЗНАВЦІВ
УКРАЇНИ

Модест Левицький в історії України і Волині та проблеми формування інтелектуальної еліти

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК

Випуск 60

**Матеріали Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції,
присвяченої 150-річчю від дня народження відомого українського
письменника, педагога, державного і громадського діяча
Модеста Левицького (1866-1932),
м. Луцьк, 15 - 16 грудня 2016 року.**

м. Луцьк, 2016

Минуле і сучасне Волині та Полісся. Модест Левицький в історії України і Волині та проблеми формування інтелектуальної еліти. Науковий збірник. Випуск 60. Матеріали Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження відомого українського письменника, педагога, державного і громадського діяча Модеста Левицького (1866-1932), м. Луцьк, 15 - 16 грудня 2016 року. Упоряд. А. Силюк. – Луцьк, 2016. – 212 с., іл.

До наукового збірника ввійшли статті та повідомлення учасників Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження відомого українського письменника, педагога, державного і громадського діяча Модеста Левицького (1866-1932), яка відбулася в м. Луцьку 15 - 16 грудня 2016 року. В окремому розділі розміщено статті М. Левицького на медичну тематику, розробки тематичних заходів та уроків, присвячених його життєвому та творчому шляху.

ОРГКОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ:

Стрільчук Віталій, заступник начальника управління культури
Волинської облдержадміністрації

Силюк Анатолій, директор Волинського краєзнавчого музею;

Бондаренко Геннадій, завідувач кафедри документознавства та музейної справи
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, голова
Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України,
професор, кандидат історичних наук;

Олешко Петро, ректор Волинського інституту
післядипломної педагогічної освіти, доцент, кандидат
історичних наук;

Мишковиць Олександр, директор Луцької гімназії № 4 імені Модеста Левицького
Громик Юрій, кандидат філологічних наук, доцент, декан факультету філології
та журналістики Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки;

Пушкар Наталія, головний хранитель Волинського краєзнавчого музею;

Яблонська Ольга, доцент кафедри української літератури Східноєвропейського
національного університету імені Лесі Українки, кандидат філологічних наук.

Редакційна група: *Анатолій Силюк, Наталія Пушкар.*

Відповідальні за випуск: *Анатолій Силюк.*

Технічний редактор: *Олександр Трофімук.*

Матеріали надруковані в авторській редакції.

У разі передруку посилання на науковий збірник обов'язкове.

*Науковий збірник видано в рамках Регіональної програми розвитку культури,
мистецтва та охорони культурної спадщини у Волинській області на 2016-2020 роки.*

Модест Пилипович Левицький (1866 –1932).

Фото виготовлене в ательє Ананія Досіка в Луцьку (вул. Ягеллонська, 23), про що свідчить тиснений логотип закладу в правому нижньому куті знімка. До фондів Волинського краєзнавчого музею надійшло 1985 року від колишньої гімназистки Луцької української гімназії Олени Кульчицької.

Розділ I.

**Модест Левицький –
письменник, педагог,
культурний діяч.**

ВІДОБРАЖЕННЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ МОВНОЇ СТИХІЇ В ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ МОДЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО

Нову українську літературну мову, як відомо, сформовано на середньонадніпрянському діалекті південно-східного наріччя, проте літературний стандарт органічно вбирав елементи двох інших наріч, найперше південно-західного. На основі наддніпрянського варіанта літературної мови з залученням елементів західноукраїнської мовної стихії творив художні тексти Модест Левицький.

У художньому мовленні М. Левицького частково відображено специфічні явища рефлексії етимологічних голосних. Трапляються, зокрема, відхилення від тенденції заступлення давніх *o, *e в новозакритих складах голосним [i]: з *об'їздки сел* [1, с. 36], *рохход* [1, с. 68], *немоцний* [1, с. 72], *милость* [1, с.], *капость* [1, с. 100], *тройцю* [1, с. 103], *вигон* [1, с. 30], *дворник* [1, с. 64], частіше в структурі префіксів і прийменників: *од пожару* [1, с. 121], *одставку* [1, с. 65], *одвічай* [1, с. 12], *в одставці* [1, с. 67], *з одчаю* [1, с. 44], *зо служби* [1, с. 92], *зо мною* [1, с. 14]. Загалом голосні [o], [e] в цій позиції – ознака північноукраїнська, проте окремі випадки цього явища відзначено й у тих говорах, які межують із поліськими. Те саме стосується двох типowo північноукраїнських рефлексів давнього *ǣ, зокрема голосного [e], послідовно відображеного у формах слова *сім'я*: *сем'я* [1, с.], *сем'ю* [1, с. 83], *в сем'ї* [1, с. 39], а також [и] в словоформі *биленькою* [1, с. 154]. Появу [i] відповідно до *o в імперативній формі *заспокій* [1, с. 55] можна витлумачити як явище гіперкоректне. Характерне для південно-західного українського ареалу збереження етимологічного *e після шиплячого та [й] перед історично твердим консонантом представлено у випадках *вечерами* [1, с. 105], *вечерниці* [1, с. 55], *з его* [1, с. 138], *про его* [1, с. 137], *ему* [1, с. 138]. В окремих словах простежено написання *i* відповідно до очікуваного нового українського [и]: *помірали* [1, с. 3], *повмірали* [1, с. 4], *збирались* [1, с. 10], *забірайтесь* [1, с. 11], *перебіраючи* [1, с. 18], *покрівавлене* [1, с. 82], *натривожились* [1, с. 131], *зімні* [1, с. 13], *зімніх* [1, с. 3], *мусів* [1, с. 27], зокрема й після задньозайикового: *гладкій* [1, с. 70], хоча в історично закономірному варіанті представлено частку *хиба* [1, с. 110] без *хы > [х'і], що закріпилося в цьому випадку як літературна норма. Звукосполука [ки] у словоформі *екіпажи* [1, с. 67], очевидно, гіперкоректне явище.

Із певними діалектними ареалами можна співвіднести випадки позиційної реалізації сучасних голосних. Словоформи *хозяїко* [1, с. 14], *небогатого* [1, с. 40], *богатурів* [1, с. 55], *помогаїбі* [1, с. 79] засвідчують відсутність наслідків асиміляції ненаголошеного [o] до [a] в наступному складі (таке явище характерне передусім для багатьох південно-західних говорів), натомість указану зміну простежено у випадках *салдатами* [1, с. 156], *монастирь* [1, с. 68], *монастирах* [1, с. 126], якщо в останніх двох запозиченнях у першому складі не відображено давній паралелізм [o], [a], що склався ще в старогрецькій мові. Обниження артикуляції ненаголошеного [и] в напрямку до [e], що характерно для багатьох південно-західних говорів, ілюстровано прикладами *любеш* [1, с. 110], *витерає* [1, с. 38], *витерав* [1, с. 39], *кешенях* [1, с. 40], *кешені* [1, с. 51], натомість у словоформі *гаїться* [1, с. 24] після [й] ненаголошений [e] зазнав підвищення артикуляції до [і]. Лексеми *забубони* [1, с. 130], *забубонний* [1, с. 123] відображають характерне для частини південно-західних говорів посилення лабіалізації й підвищення артикуляції ненаголошеного [o] > [y], натомість без указанного заступлення засвідчено словоформи *гольтіпаки* [1, с. 27], *сучковатий* [1, с. 71], *рудовато-сивими* [1, с. 64], *гудзоватими* [1, с. 70]. Структури *дюравий* [1, с. 23], *з дюри* [1, с. 26], очевидно, запозичені з польської мови.

Специфічні явища на рівні консонантизму також співвідносні з конкретними українськими лінгвально-територіальними утвореннями. Наприклад, словоформи *лікарь* [1, с. 5], *теперь* [1, с. 8], *монастирь* [1, с. 68], *свинарь* [1, с. 107] ілюструють збереження м'якості вібранта в кінці слова. Вторинну м'якість цього ж приголосного, яка має гіперкоректний характер, простежено у випадках *загрянишого* [1, с. 68], *хабаря* [1, с. 31], *итирі* [1, с. 26], *на сходах квартирі* [1, с. 7], *станової квартирі* [1, с. 7], *висіли папері* [1, с. 8], *при світлі* [1, с. 46], натомість про ствердіння [р'] можна говорити на підставі фактів *дюравий* [1, с. 23], *трохповерхі* [1, с. 63], *монастирах* [1, с. 126], *мочари* [1, с. 135], *при такій пори* [1, с. 124] (у частині словоформ флексійні *-и*, *-і* після [р] можуть бути зумовлені граматичною аналогією). Словоформа *по східцах* [1, с. 157] – єдиний

випадок відображення депалаталізації глухого свистячого афrikата. Непослідовність уживання чужомовного консонанта [ф] ілюстровано у випадках *фасолі* [1, с. 29], *фасолю* [1, с. 28], *штрап* [1, с. 104].

Деякі фонетичні явища мають характер позиційних змін. Наслідок регресивної суміжної дисиміляції за способом творення у групі [чн] > [шн] ілюструють словоформи *загрянишний* [1, с.], *горнишина* [1, с. 67], *сердешний* [1, с. 6], *табашиницю* [1, с. 51], у групі [чг] > [штг] – *штірі* [1, с. 26], [мб] > [нб] – *бонбою* [1, с. 66]. Приставний [і] представлено у формах на зразок *іспече* [1, с. 28], *ізнайде* [1, с. 29], *ісохлася* [1, с. 37], протезу [й] – у випадку *в економії* [1, с. 30].

Невеликою кількістю словоформ ілюстровано специфіку південно-західної системи словозміни іменників. Лише деякі явища можна трактувати як морфологічні архаїзми. Колишні двоїні форми іменників законсервовано у словосполучах *три години* [1, с. 24], *два-три пасажирів* [1, с. 25], *два зуба* [1, с. 47]. Іменники колишніх *і-основ у родовому відмінку однини послідовно вживані в історично закономірних формах із флексією -и: *ночі урвала* [1, с. 116], *помочи мало* [1, с. 133], *без нам'яти* [1, с. 33], *з печі* [1, с. 35], *після подорожі* [1, с. 36], *калюжу крові* [1, с. 46], *на дворі волости* [1, с. 59], *з волости* [1, с. 9], *діждалася честі* [1, с. 14]. Закономірне закінчення родового відмінка однини іменників *б-основ збережено у словоформах *наділа не забрали* [1, с. 30], *нашого світа* [1, с. 35], *від суда* [1, с. 20], натомість у випадку *з вагону* [1, с. 48] відображено аналогію до *й-основ. Закінчення -е, успадковане з давніх консонантних *п-основ, представлене у формах називного відмінка множини іменників на зразок *англичане* [1, с. 134], *забір'яне* [1, с. 137], *селяне* [1, с. 36], а також у словоформі *люде* [1, с. 4]. Іменники *jā-типу з основами на шиплячий у родовому відмінку однини представлені словоформами з закінченням -и: *для душі* [1, с. 137], *твердої їжі* [1, с. 51], *паши не вродило* [1, с. 56], пор. також *півтори тисячі* [1, с. 67]; флексійне [и] тут може відображати процес депалаталізації шиплячих або аналогію до твердого різновиду на *ā. Іменники жіночого роду твердої групи з основами на вібрант у родовому відмінку однини виявлені у формах із флексією -і: *на сходах квартирі* [1, с. 7], *станової квартирі* [1, с. 7]; якщо такі варіанти не пов'язані з гіперизмом [р] > [р'], то можуть відображати аналогію до м'якого різновиду на *jā. Форма місцевого відмінка іменника твердої групи у словосполученні *при такій порі* [1, с. 124] натомість ілюструє або наслідок депалаталізації вібранта, або аналогію до відповідних історичних форм м'якого різновиду на *jā. Фонетичний або морфологічний характер мають імен-

никові флексії називного відмінка множини у випадках *висіли папері* [1, с. 8], *мочари* [1, с. 135]. Через аналогію до відповідних форм твердої групи склалася словоформа *їжою* [1, с. 139]. Вирівнювання за зразком давніх *й-основ відображено у випадках *по подвір'ю* [1, с. 53], *мало весілля* [1, с. 38]. Словоформа знахідного відмінка множини *на яйці* [1, с. 28] – результат аналогії до відповідних форм іменників чоловічого роду з основами на *б, *jб. Відмінювання іншомовного іменника простежено у випадку *по шоссі* [1, с. 24].

Деякі виразно діалектні явища простежено в системі форм займенника. Предметно-особові займенники в непрямих відмінках після прийменника можуть уживатися без приставного [н]: *клопотався за його* [1, с. 123], *коло його* [1, с. 143], *підходили до його* [1, с. 38]. Предметно-особовий займенник чоловічого роду виявлений у варіантах зі збереженням [е] після [й]: *з его* [1, с. 138], *про его* [1, с. 137], *ему* [1, с. 138]. Історичними формами представлено вказівні займенники: *ся пошесть* [1, с. 8], *до сеї пори* [1, с. 69], *сеї подорожі* [1, с. 36], *в сій справі* [1, с. 12], *тая дитина* [1, с. 127], *тая сила* [1, с. 65], *тую дитину* [1, с. 127], *жидівку тую* [1, с. 125], *з тої пори* [1, с. 18], *тою нотою* [1, с. 28], *туй* [1, с. 25] тощо. Трапляються також новотвори *тамте* [1, с. 28], *отсей* [1, с. 27].

У системі прикметникової словозміни виявлено збереження історично закономірної форми прикметника м'якої групи: *раннею весною* [1, с. 22], нестягнених повних форм: *святая воля от-сей* [1, с. 130], а також вирівнювання структур м'якої групи за зразком твердої: *ближних* [1, с. 130]. Уживано ступеньовані прикметники та похідні від них слова з історичним суфіксом -ійш-: *милійше* [1, с. 111], *мудрійши* [1, с. 139], *радінійший* [1, с. 100], *густійшав* [1, с. 116]. Значно більшу частотність простежено за фонетичними модифікатами на -ішч-: *веселіще* [1, с. 110], *щільніще* [1, с. 116], *раніще* [1, с. 117], *безпечніще* [1, с. 121], *пізніще* [1, с. 34], *трудніще* [1, с. 41], *частіще* [1, с. 55], *найщасливіще* [1, с. 62], *ситіці* [1, с. 24], *бідніщого* [1, с. 26].

Серед форм числівників відзначено неозначено-кількісний дериват *скільки*: *скільки курей* [1, с. 53], *зібралось скільки чоловіків товаришів* [1, с. 109], а також фонетичний варіант *штірі* [1, с. 26].

У дієслівних формах представлено хіба що результат аналогічного вирівнювання за зразком І дієвідміни, як-от у формах 3 особи множини дієслів II дієвідміни: *трують* [1, с. 133], *правляють* [1, с. 68]; пор. також дієприслівник *не дивлючись* [1, с. 69–70]; форму давноминулого часу: *сів був* [1, с. 6]; специфічний новотвір першої особи множини теперішнього часу: *ходім-те* [1, с. 101],

який, очевидно, відображає аналогію до архаїчної форми другої особи множини *ходите*.

Діалектну синтаксичну специфіку відображають такі конструкції: з додатком у формі родового відмінка замість звичних форм давального на зразок *тебе болить* [1, с. 158], *собачку болить* [1, с. 154], *коня болить* [1, с. 154], *тільки й журби їй було* [1, с. 54]; з іменником *чоловік* у формі родового відмінка однини замість звичних форм родового множини: *чоловіка зо шестеро* [1, с. 59], *зібралися хлопці чоловіка з десятеро* [1, с. 106], *зійшлося скільки чоловіка товаришів* [1, с. 109]; з прийменником *за* на зразок *служила за доярку* [1,

с. 55]; зі сполучником *ці*: *ці руб, ці два* [1, с. 26], *ці за гроші, ці за хату* [1, с. 30], *ці продасть, ці ви́мінє* [1, с. 28], *фасолі, картоплі ці що* [1, с. 29]; з так званою пошанною множиною: *мама померли* [1, с. 58], *свічечку тітка дали* [1, с. 101], *кум позичають* [1, с. 86]; з підрядним сполучником *коби*: *Коби-б мені до них доступити* [1, с. 64].

Засвідчені в художніх текстах Модеста Левицького різнорівневі лінгвальні явища, які згодом не набули статусу літературних норм, в основному співвідносяться з подільським говором південно-західного наріччя.

Література:

1. Левицький М. Оповідання / Модест Левицький. – К. : Друкарня т-ва «Просвіщеніє», 1907. – 225 с.

РІЗДВЯНІ ОПОВІДАННЯ МОДЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО

Творча спадщина Модеста Левицького – письменника, публіциста, перекладача, літературознавця, мовознавця, лікаря, педагога, громадського діяча – потребує цілісного прочитання й перевидання. Найперше, йдеться про його прозу, представлену особливим різновидом – “мініатюрно-дрібним оповіданням про буденну людину, про її сіру долю, маленькі радощі й здебільшого великі смутки” [1, с.196]. Художню систему письменника, вибудовану за принципом “життя, як воно є”, осмислювали у своїх наукових студіях І. Денисюк [1], І. Ліпницька [5], Н. Стащенко [7], Н. Шумило [10], О. Яблонська [11]. Поза тим значний масив оповідань М. Левицького залишається малознаним.

З-поміж текстів М. Левицького особливий інтерес викликають святкові оповідання, до яких традиційно зараховують різдвяне та великоднє. За часовим виміром хронотопу сюжет таких текстів розгортається в часі Різдва (різдвяно-новорічних свят) чи Великодня (від початку Великого посту до Трійці). Календарно-часовими маркерами свята в доробку М. Левицького позначені оповідання “Стаття 182”, “Страшна ніч”, “Землиця рідна”, “Коляда”, а такі як “Наградні”, “Хрест і півмісяць”, “Таємниче вбивство” мають ще й авторське жанрове уточнення в підзаголовку – “різдвяне оповідання”, “Заяць” – “великоднє оповідання”. Отож, спробуємо визначити традиційне та новаційне в святковій прозі М. Левицького.

Досліджуючи витоки, історію та функції літературного різдвяного оповідання Н. Шевчук констатує, що визначальними для нової жанрової ідентичності стали “Різдвяні оповіді” Ч. Діккенса, у яких “використано художні можливості сакрального часу для глибшого розкриття соціальних механізмів історичної дійсності” [9, с. 10].

Європейська “мода” на різдвяне оповідання швидко захопила й українську літературу. Від середини XIX – початку XX ст. цей жанр активно освоюють Олена Пчілка, І. Франко, В. Стефанік, Леся Українка, С. Васильченко, Г. Хоткевич, Грицько Григоренко, М. Обачний та ін. Талановиті митці знаходили в різдвяному оповіданні нові та цікаві можливості для втілення своїх творчих задумів.

Міркуючи про особливості розвитку малої прози XIX – поч. XX ст. І. Денисюк зауважував, що “вплив життя на жанр найкраще видно там, де піднімається нова проблематика, де герой художнього твору поставлений у нові, незвичайні умови праці й боротьби” [1, с. 92]. Хоча сюжети різдвяних оповідань М. Левицького й розвиваються на соціально-історичному тлі, проте вони не втрачають своїх основних жанрових ідентифікаційних ознак. Особливої семантики у художніх текстах набуває сакральний час (Різдво, Коляда, новорічні свята) у якому ніби “просвічує” справжня суть соціального явища.

Герой оповідання “Наградні” – дрібний чиновник Савченко, саме в часі різдвяних свят гірко журиться: “Кому свята, а мені гірше буднів... Ось після нового року без служби буду” [3]. Причиною його переживань стає “прошеніє” до “депутата Державної Думи”: “І написали ми. Все чисто списали: й яка робота тяжка, й як живемо голодні, й як діти наші без науки, без освіти, як бур’ян який, мусять рости...” [3]. Та чудесної допомоги від “високого начальства” прохачі не отримали, натомість, “свій начальник” лицемірно вдаючи благодійника, погрожує звільненням: “Маєте своє начальство й зо всякими своїми потребами можете вдаватись до нього... Отже моя порада вам: сидіть тихо, як досі сиділи, ні до яких сторонніх особ та інституцій не звертайтеся і покладайте всю надію на своє начальство, бо воно найкраще знає ваші потреби і само думає й дбає про вас. А що є між вами такі люди, що вас бунтують і підбивають, – і він прошив мене лютим поглядом, – то таких на службі я терпіти не буду” [3]. Отож, чесність маленької людини протистоїть фарисейству “сильних світу”, які й “церкви будують, щоб і на цім світі й на тім протекцію й вдячність собі забезпечити” [3], але роблять це коштом інших.

Історія “Таємничого вбивства” розгортається в передноворічну пору. Цікаво, що текст складається з трьох невеликих епізодів, що означені часом подій: “Було годин вісім вечора”. Поліційний шпиг підслухав розмову чоловіка та жінки, які стояли перед вікном книгарні й розглядали книжки: “А куди ти поклав револьвер? – спитала жінка. – Та ж у кишеню, куди більше? – Коли б не тее... як-небудь притиснеш необережно або

штовхне хто... – Не бійся, не вистрілить, – сказав, усміхнувшись, чоловік” [3].

Дія другого епізоду починається діалогом двох жандармів у канцелярії “в дев’ятій годині вечора”. Вони несуть свою “незавидну службу”, за яку їх і “лають, кленуть, хто в очі, а хто позаочі, у газетах кепкують з нас та глузують, а начальство за все ще й догани робить” [3], більше того, за різними наклепами й “приказами”, їм доводиться робити обшуки в людей, які закону не порушували: “...позавчора опівночі послали мене робити трус у професора, – розумієш? – Професор університету, “дійствительный статський советник”, ти ж подумай. Стара людина, поважна, генерал, можна сказати, та не такий, що в його тільки на плечах сояшники блищать, а голова його світить, у голові його генеральство. Ну, посилають, то мусиш. Прийшов я туди, а сам і не знаю, на яку ступити, куди очі подіти. Перепрошаю його...” [3]. Щира розповідь-зізнання поліцейського Макухи про “непотрібність” такої служби, що принижує людську гідність, в різдвяному контексті звучить як мотив покаяння, пробудження, пошуку шляху.

Третій епізод “Таємничого вбивства” розгортається в оселі учителя Скоропадського. В його затишну домівку (“Скоропадський з жінкою, вернувшись додому, сіли вечеряти. У них було двоє дітей, хлопець та дівчина, Івась та Ганя. Сім’я вечеряла, а наймичка тим часом стелила дітям постельки” [3]), шпиг приводить поліцію. Не без іронії описує автор допит подружжя Скоропадських, бо ж пістолет виявився шоколадним, а відрізана голова, захована під ліжком, була ляльковою. Батьки просто готували новорічні подарунки дітям, але підозріливість шпига зіпсувала родині святковий настрій. Фінал не смішить читача, хоч поліцейський і говорить правду шпигові: “Ото служба собача! Ще з такими ідіотами...” [3].

З “Таємничим вбивством” перегукується оповідання “Коляда”, що має авторську присвяту “Пам’яті І. К. Тобілевича (Карпенка-Карого)”. Вже сама назва твору увиразнює час дії. Коляда – одне з найбільших українських свят, що символізує родинний затишок, добробут, повагу. Перед читачем розгортається епізод з біографії І. Карпенка-Карого. М. Левицький акцентує на тому, що трус роблять в домі “українського письменника”. Від чужого ока не сховати Івану Карповичу не лише рукописів, але й сокровенного – листів покійного батька, “ляльки без руки, з одбитим носом, резинового котика, стареньку свистульку, якісь коробочки з малюночками наверху, бляшаний поламаний паровозик та інші старі дитячі забавки” [3].

Світлий образ різдвяного янгола втілює Орися – маленька донька І. Карпенка-Карого. Своєю юдитячою ширістю, вона нагадує жандармсько-

му офіцеру і про колядки, і про посівання, і про його власну доньку. Все ж у такому реалістичному контексті відбувається різдвяне чудо – переродження і милосердя: “Ось, дядечку, – звернулася вона до жандарма, – нате вам, подивіться: се я писала... а се я малювала. Може, візьмете переглянути? А отсе мої книжечки... Тут гарні малюночки є. Ви візьміть; нехай ваша дівчинка перегляне, – може, їй буде цікаво. А другий раз як прийдете – візьміть і її з собою.

Світлі блакитні очі дитини дивились на жандарма просто, щиро... На казенний папір протокола закапали сльози... людини” [3]. Отож, письменник акцентує на найтонших порухах людської душі, а життєві факти набувають відгомону різдвяного чуда.

Оповідання “Хрест і півмісяць” (“На чужині” – під такою назвою твір друкувався в різдвяних числах газети “Рада”) своїм головним мотивом нагадує біблійну оповідь про повернення блудного сина. Хоч події розгортаються на палубі “пароходу, що йшов із Порт-Саїду в Александрію” [3], автор вводить у текст виразний український колорит: згадки про запорожців, Січ, історичні пісні. Визначальним елементом тексту є різдвяні спогади кожного героя. Сакральний час надає простору нових можливостей (“Оце сьогодні, Свят-вечір у нас... на Україні. Тут тепло, як улітку. А там, у нас, холод, сніг, мороз. Колядують діти... Ой, як давно я чув ті колядки! Чи доведеться ж коли почути їх ще раз, хоч перед смертю?” [3]) і, відповідно, вимагає свого виявлення, що переходить у тексті в різдвяні розповіді “старого Явора”. Візійний простір, запрограмований автором у формі спогаду-розповіді, створює своєрідний культурний простір. Ретроспективна композиція розгортає перед читачем історію життя оповідачів. Один із них – молодий, тридцятидвохлітній чоловік, що “може їхати куди хоче й робити, що хоче; тільки в рідну сторону вернутись не може, бо покинув її по неволі” [3], другий – “старий, здоровенний, плечистий чоловік з довгими білими вусами, що спускались йому геть нижче підборіддя. Гарне було його обличчя, трохи суворе, але була в йому якась принада: якось дивно склалися на високому чолі й здавалося, що він застиг у якійсь думі, а дума та поважна, гарна, людяна” [3]. В кожного з них своя життєва історія, яку автор подає через зображення внутрішнього світу героїв, а художня деталь допомагає увиразнити їхні переживання.

Примітно, що у своїй літературознавчій студії “Конспект теорії письменства”, міркуючи про специфіку творення образу, М. Левицький зауважував, що “...іноді один-два правдиві й щирі штрихи варті більше за цілу сторінку видуманих, 13 замучених подробиць” [4, с. 39].

Промовистою є й сама назва оповідання “Хрест і півмісяць”: спогад “старого Явора” про милосердя турка-мусульманина, який у різдвяну ніч рятує від голоду й холоду свого ворога-християнина, розгортається в мотив допомоги ближньому: “Ні, скажи мені, добрий чоловіче: чому ти не покликав своїх людей, не вбив мене? Я ж ворог ваш.

– Тепер ти голодний, знемігся... Як ти дужий, ситий, з четою йдеш – ти ворог. А тепер ти нещасний... У вас тепер свято велике: ваш пророк народився, а ти ось який... Иди, не барись тут...” [3]. І як контраст, бринить спогад “молодого подорожнього” про його останню різдвяну ніч вдома: “Тірким болем стиснулося серце моє: я згадав собі, як торік я лежав хворий, у гарячці й прийшли до мене “запті”, трусили й забрали в тюрму, – хворого, у Свят-вечір...” [3].

Уже сучасники М. Левицького наголошували на особливій творчій манері письменника. Рецензуючи збірку “Оповідання” М. Левицького, що вийшла друком у Києві 1907 р., Олена Пчілка зауважила розмаїтість їхньої тематики, глибокий психологізм, мовне багатство, та найголовнішою прикметою письменницького талану вона назвала “надзвичайну правдивість малюнку. Це – само життя, не вигадане, не якесь вишукане та хи-мерне, а саме звичайне, саме просте. Оце ж тут і об’являється велика кебета авторова – прикувати вашу увагу до такого щоденного, немов би то незначного життя. Завдання ж се таке почесне, таке величне: примусити читача оглянутись, добре зауважити ті муки, страждання маленьких, незначних людців; а їх так багато – і тих бідних людців, і їх стражданнів! Виводячи своїх нещасливців, своїх покривджених, Модест Левицький не становить їх у показну постать, не вигукує голосно про їх нещастя й кривду; не згущає він барви, ні з милосердного почуття до своїх бездольців, ні з почуття ворожого – до напасників, та кривдників. Але малюнок той вражає тим більше, власне своєю, скажу я тихою правдою” [6, с. 71].

Суголосні думки належать і С. Єфремову, який кращими вважав ті художні тексти письменника, “що малюють пригоди з життя затурканих малих людей... , які не можуть собі ради дати, для

яких напасті зробились таким звичайним, буденним явищем, що вони без міри щасливі вже тоді, коли пощастило якомусь ухилитись од одного з ударів, яких доля їм щедро одважує” [2, с. 551].

Саме до таких текстів належить оповідання “Союзниця”. Автор ставить перед собою завдання розкрити душевні імпульси персонажа за певних обставин і створити у читача відповідний настрій. Зовнішній світ героїні несправедливий і жорстокий: “Три роки минуло з того часу, три роки вже живе Магдалина у цій будці, серед пустелі під лісом, – одна однісінька з дітьми, повсякчас потерпаючи, що, може, якась недобра людина або інше яке лихо, – цур йому, не при дітях згадувати б, дух святий з ними, – наскочить її знищить, і жива душа не почує, не допоможе, не оборонить...” [3]. Через внутрішні переживання, психічні рефлексії героїні, змученої в боротьбі за виживання, М. Левицький передає й власні думки про те, що кожна людина має право вибору, і тільки їй вирішувати, якими словами чи мовою вона має вести свою розмову з Богом. “Герої М. Левицького, – наголошує О. Яблонська, – часто терплять подвійний гніт – соціальний (політич-но-соціальний) та національний, а екстремальні обставини оголюють істину про перевагу люд-ського, родинного” [11, с. 135].

Серед трагічно-безвихідних обставин життя головна героїня “Союзниці” все ж залишається людиною з чистим серцем: «...сторожиха Магдалина, православна й член “союза народа”, сидить на ліжку, підобгавши ноги й вичитує: “Здоровась Марія, ласкість пелна, пан з тобо, благославіона. Єстесь мієндзи невіастами”...» [3].

Отже, все сказане вище переконує, що оповідання “Наградні”, “Таємниче вбивство”, “Коляда”, “Хрест і півмісяць”, “Союзниця”, “Страшна ніч”, “Стаття 182” М. Левицького легко складаються в новорічно-різдвяний цикл. Письменник трансформував жанр різдвяного оповідання, надавши йому рис соціально-проблемних оповідань. Його тексти “закроєні на системі контрастів” [5, с. 12], несуть гуманні ідеї різдвяного свята, спонукають читача до християнської толерантності та любові до ближнього.

Література:

1. Денисюк І. Розвиток української малої прози XIX – поч. XX ст. / І. Денисюк. – Львів : Науково-видавниче товариство «Академічний Експрес», 1999. – 280 с.
2. Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов. – К. : Femina, 1995. – 688 с.
3. Левицький М. Землиця рідна та інші оповідання / М. Левицький. – Б. м. : Кооперативне видавництво «Рух», 1926. – 84 с.

4. Левицький М., д-р. Конспект теорії письменства / М. Левицький. – Подєбради : вид. «вид. т-во при У. Г. Акад.», 1923. – 61 с.

5. Ліпницька І. Творчість Модеста Левицького в контексті української прози кінця XIX – початку XX ст. Автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / І. Ліпницька. – К., 2004.

14 – 20 с.

6. Пчілка Олена. Тиха правда Модеста Ле-

вицького / Пчілка Олена // Олена Пчілка і родина Косачів в історії інтелектуальної еліти України та Волині : Науковий збірник : Вип 33. Матеріали XXXIII Всеукраїнської історико-краєзнавчої наукової конференції, присвяченої 160-річчю від дня народження Олени Пчілки та 60-річчю з часу створення Колодяженського літературно-меморіального музею Лесі Українки, м. Луцьк – с. Колодяжне, 30 червня – 1 липня 2009 року / Анатолій Силюк, Віра Комзюк. – Луцьк, 2009. – С. 71–72.

7. Сташенко Н. Син Поділля і Волині (Модест Левицький – відомий і незнаний) / Н. Сташенко // «Роде наш красний...» : Волинь у долях краян і людських документах / Заг. редакція М. І. Дубини; автори-упорядники Л. К. Оляндер, Л. В. Бублейник, А. М. Силюк. – Т. 3. – Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1999. – С. 8–16.

8. Сяйво душі Модеста Левицького. Життя і творчість / Упоряд. Л. Токарук. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2009. – 300 с.

9. Шевчук Н. “Різдвяні оповіді” Ч. Діккенса у хронотопно-типологічних зв’язках. Автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / Н. Шевчук.– Л., 2001. – 20 с.

10. Шумило Н. Під знаком національної самобутності : Українська художня проза і літературна критика кінця XIX – поч. XX ст. / Н. Шумило. – К. : Задруга, 2003. – 354 с.

11. Яблонська О. Зорові образи в системі художнього цілого: збірка Модеста Левицького “Землиця рідна” (1926) / О. Яблонська // Літопис Волині: всеукр. наук. часопис. – 2010. – Ч. 7. – С. 134 – 143.

Тетяна ЛУКАНОВСЬКА (Луцьк)

ЛІТЕРАТУРНА ТВОРЧІСТЬ МОДЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО

*Живе лиш той, хто не живе для себе,
хто для других виборює життя.*

Василь Симоненко

Модест Левицький усе життя відчував любов'язок перед народом. Він патріот, людина, у якій гармонійно поєдналися чутливість душі та дієвість. Своїм буденним життям М. П. Левицький був покликаний стати прикладом для наступних поколінь: перебуваючи на посаді лікаря, допомагав людям; ставши дипломатом, турбувався долею країни. Вразливість серця спонукає його до написання творів співчутливих, ліричних.

Щоб зрозуміти творчість письменника, варто звернутися до окремих епізодів біографії Модеста Пилиповича.

Батько його, хоча і походив із давнього графського роду Рогаль – Левицьких, був людиною демократичних поглядів, приятелював із В. Антоновичем і Т. Рильським. Він намагався дати дітям добре виховання й освіту, на що й витрачалися досить скромні сімейні статки. Тож усі троє: двоє синів і донька пішли в світ обізнані в літературі, музиці, добре володіли французькою, німецькою та польською мовами. В родині розмовляли виключно українською.

У студентські роки М. Левицький захоплюється ідеями народництва й просвітництва. Сповнений високих громадянських поривань юнак у 1892 році зголошується добровольцем на боротьбу з епідемією холери на Поліссі. Згодом побачене й пережите ним у ту пору відобразив в оповіданні «Санітар», читаючи яке, відчуваємо страждання наших предків, усвідомлюємо, наскільки в умовах тогочасного ладу поліщук був неосвіченою, темною людиною.

Упродовж 1894-1898рр. Модест Пилипович лікарував на Волині, у Ковелі, приятелював з родиною Косачів, відвідував їх у Колодяжному, лікував Лесю Українку, її батька. Про гарні стосунки між ними свідчать листи поетеси. Очевидно, під впливом Олени Пчілки та її дочки М. Левицький формувався як письменник, публіцист. 1896 року з'явилася перша публікація молодого лікаря «Про сільську медицину у не земських губерніях». Автор критикував тогочасний стан медичної справи на Правобережній Україні, показав «піклування» уряду про народ.

Працюючи лікарем у містечку Окни на Поділлі, куди змушений був виїхати через хворобу

дружини, робить перші спроби в царині художньої літератури українською мовою, зокрема пише водевіль – одноактівку «В клуні» («Паничі»), оповідання «Дякова помста».

У 1901 році Модест Левицький дебютував у часописі «Київська старина» оповіданням на історичну тему «За Коліївщини». Відтоді його твори під різними псевдонімами (М. Пилипович, Виборний Макогоненко, Дід Модест, М. Поліщук, М. Вигнанець, М. Л. Залізничний служачий) та під справжнім прізвищем друкувалися в українській періодиці, інших виданнях: «Новій громаді», «Раді», «Світлі», «Літературно – Науковому Віснику», часописах, календарях.

М. Левицький разом із дружиною перекладав українською мовою художні твори з російської, польської, французької та інших європейських мов (Е. - Шатріана, А. Сінклера, Г. Сенкевича, Б. Пруса, Ш. Аша). Письменник володів старогрецькою, латинською, німецькою, чеською мовами. З 1901 року діяльність Модеста Пилиповича пов'язана з медичними установами Києва. Результатом його багаторічної практики стали лікарські монографії «Невидимі вороги та друзі наші», «Як рятуватись при наглих язвах та каліцтвах», «Лихі хвороби на очі», «Сибірська язва», «Про холеру», «Короста» (1900-1910рр.) та інші. Неабиякою популярністю серед широкого загалу користувався його «Лікарський порадник» (1913р.), в якому наводилися головні ознаки різних хвороб та найелементарніші методи їх лікування та профілактики.

А ще лікарська практика, перебування серед людей підказували зворушливі теми для його оповідань, новел, гуморесок, драматичних творів. Наприклад, робота керівником дитячого притулку в Києві дала матеріал для написання збірки «Казенні діти», виданій у 1920 році у Відні. Збірка складається із п'яти невеликих оповідань. Кожне з них – оповідь про незвичайну долю дитини – сироти, оповідь небайдужа, співчутлива. Адже працювати серед переважно хворих дітей в умовах високої смертності було важко і фізично, і морально. Здорових дітей віддавали на годування у навколишні губернії селянам за невелику плату. Але найщасливішими, пише Модест Левицький, були ті сироти, яких

брали на всиновлення з дитячого будинку бездітні люди (оповідання «Толік»). Автор радіє за долю саме таких дітей, йому цікаво знати, як складається їх подальше життя.

Модест Пилипович поважає людей, які працюють у притулку, їхню мужність і доброту, відданість справі. В оповіданні «Sancta simplicitas» письменник захоплюється щирістю, любов'ю до нещасних сиріт господині й надзирательки притулку Віри Миколаївни. Хоча жінка спеціальної педагогічної освіти не мала, «але було в неї те, чого ні одна фахова школа дати не може – добре серце, щира й проста душа і любов до тих нещасних дітей, яких з пуп'янку покривдила доля, гірко й тяжко караючи без вини за чужі гріхи». Оповідання «Шахтарева драма» – сумна історія про долю чоловіка, дружина якого, збожеволівши, пішла з дому і залишила трьох дітей. Не витримавши, батько дбайливо одягає двох хлопчиків, літ п'яти-трьох, та півторарічну дівчинку, відвозить у місто й залишає серед вулиці. Як склалося подальше життя цих дітей – сюжет оповідання.

Рідкими були випадки, коли батьки поверталися через декілька років і забирали своїх підкинутих діток з притулку. Так склалася доля дівчинки Бірути (оповідання «Бірута»). Ця розповідь про нерівне кохання сина коваля і дочки багатого діда, власника великих маєтків. Молоді люди широким полюбили один одного. Та на заваді їхньому щастю стає батько дівчини. Любячі серця мучилися, таємно зустрічалися, таємно одружилися. Народжувати жінка виїхала за кордон. Щоб не знав батько, новонароджену Біруту віддали в притулок. Тільки після смерті батька молодята хочуть забрати дівчинку, яку на той час виховує сільська жінка. Багато сліз було при розлуці, але ж у Бірути було і дві матері, і був батько. «А сотні й тисячі інших «казенних» дітей не знали того тепла, тої матерної любови...» – робить висновок автор.

З перших рядків захоплює нас оповідання «Рудий і чорнявий». Побудова цього твору є складнішою. Після розповіді про долю хлопчиків – близнюків, які потрапили в притулок і були розлучені при всиновленні, автор пише епілог – бувальщину військового старшини про те, як після бою переможці (більшовики) розстрілювали переможених (загін січових стрільців), при цьому займалися мародерством. І один більшовик, побачивши на пораненому хрестик, остоупів, таємно від своїх вистрілив убик, наказав прикинутися мертвим. Автор за допомогою окремих деталей дає зрозуміти, хто були ці два солдати – супротивники.

Усі п'ять оповідань збірки «Казенні діти» написані від першої особи. Скрізь відчувається

присутність самого автора – лікаря притулку. Він порядний, розсудливий, турботливий і ніжний до сиріт, навіть у покаранні милосердний. Його поважають і люблять діти, він користується авторитетом оточуючих, знає психологію людей і завдяки цьому багато нещасних сиріт потрапляє в сім'ї, знаходить нову домівку і батьків.

У часи відлиги після російської революції 1905-1907рр. М. Левицький активно займався літературною та громадською роботою. У цей час починають друкуватися українські книги, стала виходити газета «Рада», було засновано культурно – освітню громадську організацію «Просвіта». Письменник знаходиться в центрі просвітнянського життя: організує бібліотеку, розробляє план лекцій. Оскільки в межах царської Росії навіть Святе Письмо заборонялося, то Модест Пилипович із сином їздили до Львова (тоді це була Австро – Угорщина), перевозила літературу, надруковану українською мовою, в тому числі й Біблію.

Теми творів М. Левицького в цей період – нужденне життя сільської та міської бідноти, дрібних службовців, акторів, поневіряння переселенців, трагедія рекрутчини, події революції, Першої світової війни, викриття бездушності й сваволі царських чиновників, глибоке вболівання за знедолених трударів різних національностей. В 1907 році у видавництві «Просвіта» видана збірка «Оповідання», в яку увійшли 17 кращих творів переважно громадського звучання: «Сини», «Кроваве поле», «Де правда?», «Згуба» та інші. Більшість з них передруковувалися за життя. Олена Пчілка писала в рецензії на цю книжку, що головною прикметою таланту М. Левицького є надзвичайна правдивість малюнка, що його твори вражають тихою правдою. Але та правда була тією тихою водою, котра рвала «греблю» буржуазно – монархічного суспільства. А. Крушельницький в «Літературно – критичних нарисах» (1908р.) зазначав: «Мало у якого письменника проявляється в кожному творі так виразно і одноцільно його письменська фізіогномія, як у збірці оповідань Модеста Левицького. Усі його малюнки основані на тлі життя того народу, що залишений рідною інтелігенцією, б'ється, як та птаха у клітці і ніяк не може потрапити у відчинені дверці.»

Влітку 1911 року до М. Левицького в Радивилів приїхали історик Д. Дорошенко та молодий учений І. Зілінський. Перший вивчав старовину, другий – записував говірки, діалекти. Вони утрюх і син М. Левицького, Віктор, подорожували містами й селами Західної Волині, відвідали Берестечко, козацькі могили та інші пам'ятні місця. У своїх спогадах відомий історик Дмитро Дорошенко написав про Модеста

Левицького : «Я зрозумів секрет його впливу на людей, зрозумілі мені стали й пружини його літературної творчості. Він не був першорядним артистом, таким, як Франко або Коцюбинський, але те, що він писав, йшло з глибини його серця, було овіяне живим, глибоким почуттям і досягло великого ефекту саме тому, що було зігріте любов'ю, без якої навіть найбільший талант не може нас зворушити і без якої всяка «віра», себто ідея, є мертвою».

Період з 1912 до 1917 р. був найбільш плідним та цінним у літературній біографії Модеста Левицького: понад 20 оповідань, численні переклади з інших літератур. Саме тоді було створене те основне, з чим він увійшов в історію українського письменства. До видання планувалося п'ятитомне видання його творів українським товариством «Січ», але через обставини воєнного часу вийшов лише перший том «Оповідання»(1918р.)

Здебільшого героєм творів М. Левицького виступає злидений український селянин («Перша льгота», «Пенсія», «Тяжка дорога», «Пачкар», «Союзник», «Мапа», «Варочка» та ін.). Автор досліджує психологію людини, намагається розкрити її внутрішній світ, письменник ніби в проекції подає соціальне життя країни, відтворює найхарактерніші його аспекти. Стан заціпеніння, «спокійного жаху» передає читачеві оповідання «Тяжка дорога». Старий везе додому помирати безнадійно хворого сина. Надломлений морально чоловік на знесиленій шкaпі заїжджає в місті за дошками для труни (де ж їх дістати в селі?). Батько вмовляє сина взяти осикові дошки, а не дорожчі – соснові, мовляв, і про інші витрати треба подумати, але обіцяє поставити по весні гарний дубовий хрест. Син погоджується. Глибокий трагізм конкретної ситуації перетворюється у викриття нелюдського становища селянської бідноти. Дослідники творчості М. Левицького вважають, що за імпресивністю і лаконізмом це оповідання стає в рівень із кращими здобутками майстра новели В. Стефаніка.

З 1917 року Модест Левицький – активний учасник будівництва Української Народної Республіки. Він займався лікарською і культурно – освітньою справою в Києві, працював у Міністерстві шляхів директором культурно – освітнього департаменту.

У січні 1919 року його призначають радником українського посольства в Греції, а згодом він очолює цю дипломатичну місію. Після смерті дружини переїздить до Відня, а потім до Тарнова (Польща), де перебував тоді уряд С. Петлюри. Трохи пізніше робота в Подєбрадах (Чехія), де було засновано Українську господарчу академію. М. Левицький працює викладачем української

мови, готуючи спеціалістів для України – всі жили надією на повернення додому. Крім технічної освіти, дбали тут також і про культурне життя. Саме тут Модест Пилипович навчається гри на бандурі, бере участь у роботі термінологічної комісії, стає членом українського філологічного товариства.

«Сучасник Олени Пчілки, Лесі Українки, М. Коцюбинського, М. Старицького, І. Франка, він був свідком народження і становлення новітнього українського письменства. Свої знання, результат власного досвіду, міркування про розвиток і майбутнє літератури він виклав у «Конспекті теорії письменства», який на правах рукопису був надрукований 1923 року в Подєбрадах. У вступі до цієї праці автор відзначає: «Найдосконаліша форма мистецтва – письменство. Навчитися того мистецтва неможливо: талант дається людині від природи в більшій чи меншій силі, але наука може розвинути, удосконалити його, поставити на добру путь...»

Отже, наука про письменство, теорія письменства потрібна всім освіченим людям, а талановитим, що мають ту «іскру Божу» - особливо, щоб міг той талант добре й правильно розвиватися на добро людям.»

У трьох розділах праці, а саме: «Стилістика», «Теорія прози», «Теорія поезії» - М. Левицький знайомить читачів із наукою письменства, ілюструючи теоретичні узагальнення прикладами із зарубіжної і української класичної літератури.

Ряд творів, статей М. Левицького свідчать про постійний інтерес до питання розвитку української мови, а саме: «Щодо справи про письменницьку мову» (1909р.), «Дещо про українську писемну мову» (1909р.), «Рідна мова» (1915р.), «Українська граматики для самонавчання» (1918 і 1923рр.), «Язык, наречие или говор?» (1918р.), «Граматики для самонавчання», «Порівнююча граматики української мови» (1921р.). Як філолог М. Левицький обстоював чистоту української літературної мови, наголошував на зв'язку з традиціями народної мови, закликав постійно вдосконалюватись у володінні рідною мовою, вперше в українській лінгвістиці розглядав типове порушення літературних норм усіх мовних рівнів. Його твори: «Дещо про сучасну стадію української мови» (1913р.), «Паки й паки» («Про нашу літературну мову») (1920р.), «Гріхи наші»(1931р.), безперечно, є першими в українському мовознавстві працями з тієї галузі, яку пізніше назвали культурою мови. Письменник зазначав, що жвава, енергійна праця у цьому напрямку почалася після революції 1905 року, коли вперше можна було писати українською мовою. До цієї справи бралось багато ширих і

охочих людей, але цього виявилось замало, бо багатьом бракувало саме знання рідної мови і бажання навчитися її як слід.

У праці «Паки й паки» М. Левицький стверджує: «...рідна мова святина, до якої не можна братися немитими руками.» Він пише, що мова наша багата на діалекти, а зберегти найчистіше слово змогли неписьменні жінки - селянки в маленьких глухих селах Придніпрянщини: «...слухати їхню мову можна, як справжню мелодію...». Автор наголошує на завданні зберегти чистоту української мови, намагатися не калічити її. Він вважає, що час для цього настав важливий: «...тепер ми творимо свою державу, а державна мова має не останню вагу в цій творчій роботі. Коли твориться щось нове, то треба творити його відразу добре, щоб не довелося потім переробляти, поправляти, латати, набираючись розуму за це і перед світом і перед наступними поколіннями».

У розділі «Гріхи щодо лексики» М. Левицький наголошує на тих непотрібних російських і польських словах, які не є неологізмами, а засмічують нашу мову. Перечитуючи приклади, які наводить автор, бачимо, що частина цих слів «прижилася» в сучасній літературній мові.

У розділі «Гріхи щодо фонетики» автор порівнює фонетичні особливості української та російської мов, вказує на відмінності, наприклад: тверді шиплячі в українській і м'які в російській. А також велику увагу звертає на милозвучність нашої мови, засоби уникнення збігу приголосних і чергування у - в, з - із, од - від та інші.

Цікавим є розділ «Гріхи щодо граматики». М. Левицький вважає нашу мову оригінальною, своєрідною, ближчою за російську до тієї давньої мови, якою говорили наші предки понад Дніпром. Як приклад - збереження форми кличного відмінка, якого у росіян нема; форма давального відмінка на -ові, -еві: батькові, коневі; форма давноминулого часу: якби ти була не ходила; складена форма майбутнього часу: ходитиму та ін.

Роботи М. Левицького у галузі культури мови прямо чи опосередковано вплинули на українське мовознавство, українську культуру взагалі. Деякі рекомендації перейшли сьогодні в розряд мовних порадників. Окремі твори сучасних мовознавців перегукуються із працями Модеста Пилиповича, наприклад, довідники Олени Курило «Уваги до сучасної української літературної мови» (К., 1920), «Як ми говоримо» Антоненка - Давидовича (К., 1970) та інші.

Отже, М. Левицького можна по праву вважати засновником культури української мови як

окремої лінгвістичної дисципліни. Актуальність його порад зумовлена тим, що ми знову живемо у таку ж складну епоху, коли наша рідна мова потребує захисту і підтримки.

Майже 10 років промайнули на чужині, Модест Пилипович глибоко переживав свою розлуку з Україною. І хоча життя в Чехії було забезпеченим, душа рвалася додому. У 1927 році Левицькі переїжджають на Волинь, у Луцьк. М. Левицький працює лікарем та учителем української мови у початкових класах української гімназії. Праця серед молоді та дітей приносила задоволення учителю. Гімназисти платили йому щирість і любов'ю, бо бачили в Дідусеві людину виняткової доброти, делікатності, чуйності, лагідності.

У турботах про виховання підростаючого покоління минули останні роки його життя. Крім уроків мови, М. Левицький вів курс громадської етики, прищеплював дітям повагу до людської гідності, вміння співчувати, любити. А сам був прикладом. На добровільних засадах він продовжував займатися медичною практикою; лікуючи малозабезпечених учнів, часто витрачав власні кошти; до кінця життя любив Модест Пилипович музику: організував і вів у гімназії гурток бандуристів; не полишав також літературної діяльності.

У 1930 р. львівський журнал «Життя і знання» опублікував цикл статей письменника: «Місце української мови серед інших слов'янських мов», «Чи вбога й груба наша мова?», «Наші голосівки», «Наші шелестівки» та ін. Онук письменника, лучанин Василь Вікторович Левицький, згадував про дідуся: «Він знав не менше десяти мов і не раз казав нам, що кожна мова гарна і дорога для свого народу. Говори собі, якою бажаєш, але слідкуй за чистотою слова, не змішуй слів з різних мов.»

У цьому ж році вийшов підручник для читання (Рівне). М. Левицький у читанці пропонує твори для аналізу таких українських поетів, як Я. Щоголів, О. Кониський, Г. Чупринка, С. Руданський, В. Самійленко, Т. Шевченко; українські легенди й міти, науково - популярні й краєзнавчі тексти. Цей підручник не тільки знайомив з найкращими зразками української класичної літератури, а й сприяв вдосконаленню мовлення в школярів, розширенню їхнього світогляду, давав елементарні знання про власну націю, її ментальність, про сусідні народи.

16 червня 1932 р. великого лікаря, педагога, письменника, громадянина не стало. Більшість творів, друкованих по різних часописах того часу, відшукати сьогодні важко.

1980 року у видавництві «Каменяр» з'явилася збірка оповідань, новел і нарисів «Образки з життя», в якій було вміщено два твори М. Левицького: «Санітар» і «Союзнаця».

У 1989 році в академічному виданні «Українська новелістика кінця XIX-поч. XX ст.» надруковано твори 17-ти письменників, які раніше замовчувалися, є тут оповідання і Модеста Левицького.

Про літературну діяльність М. П. Левицького схвально відгукнулися видатні сучасники: І. Я. Франко, Леся Українка, Олена Пчілка, А. Крушельницький, В. Сімович, Д. Дорошенко, М. Грушевський. С. Єфремов вважав, що оповідання письменника справляють глибоке враження, бо «...дбайливою рукою вихоплює Левицький дрібні випадки з гущі життя і ставить перед очима читачеві. Знавець людського серця, Левицький тямить, які струни торкнуті в ньому, щоб вони озивалися на стогін «малих сих», і ще «...з-поза героїв скрізь видно надзвичайно людяну й чутливу вдачу самого автора, що не тільки правдиво з об'єктивного боку перекаже вам подію, змалює перед вами жахливий образ людського убожества, приголомшення й безправності, але зогріє свої картини теплом чужого серця, осяє промінням вищої людяності».

Незважаючи на десятиліття замовчування, Модест Левицький був і залишається видатною постаттю нашої історії та літератури. Він жив в Україні і жив заради України, жив серед буремних громадських і мистецьких подій кінця XIX – початку XX століть. Високі духовні якості Модеста Левицького як патріота і подвижника, гуманіста, педагога, вихователя є чудовим прикладом для морального патріотичного виховання молоді.

У 2013 році минуло 85 років з часу повернення М. Левицького на Волинь. Доречними будуть заходи на вшанування пам'яті видатного волинця на та проведення уроків літератури рідного краю в гімназії, яка носить ім'я Модеста Левицького.

Тематично твори М. Левицького можна поділити на три групи: перша – праці, статті, монографії в галузі медицини, друга – художні оповідання, невеликі драматичні твори та третя – статті, праці, дослідження про українську мову і письменство. Левицький – медик написав такі роботи:

1. Левицький М. О неземской медицине, 1895р.

2. Левицький М. Про сільську медицину у не земських губерніях, 1896р.

3. Левицький М. Сибірська язва. – К., 1901р.

4. Левицький М. Селянські знахарі та баби – шептухи. – К., 1901р. – С.31.

5. Левицький М. О борьбе с заразными болезнями. – К. – Подольский, 1902.

6. Левицький М. Про холеру

7. Левицький М. Лихі хвороби на очі.

8. Левицький М. Чухачка.

9. Левицький М. Десять заповідей матері.

10. Левицький М. Десять заповідей здоров'я.

11. Левицький М. Невидимі вороги та друзі наші. – К.: Просвіта, 1910р. – С.32.

12. Левицький М. Як рятуватись при наглих випадках та каліцтвах.

13. Левицький М. Лікарський порадник.

14. Левицький М. Туберкульоз у наших видатних діячів.

Творчість Левицького – письменника можна умовно поділити на такі періоди:

I. 1895 – 1906рр. Рання творчість. У цей період переважають медичні дослідження, а також відбувається дебют як прозаїка – надруковані перші оповідання.

II. 1907 – 1918рр. Найбільш плідний період у творчості Модеста Левицького. Саме тоді було створено все те основне, з чим він увійшов в історію українського письменства. Готувалося багатотомне видання його творів. На жаль, через обставини воєнного часу вийшов тільки перший том.

III. 1919 – 1926рр. Еміграційний період.

IV. 1927 – 1932рр. Луцький період.

1. Левицький М. За Коліївщини. – К.: Вік, 1903. – С. 60.

2. Левицький М., Попов І. В клуні. – К., 1903. – С. 31.

3. Левицький М. Щастя Пейсаха Лейдермана. – К., 1906.

4. Левицький М. Петрусів сон. – Санкт-Петербург, 1906.

5. Левицький М. Безпартійний, 1906.

6. Левицький М. Оповідання. – К.: Просвіта, 1907.

7. Левицький М. Злочинниця. – К.: Час, 1908.

8. Левицький М. Дещо про українську писемну мову // Науковий вісник. – 1909. №8.

9. Левицький М. Щодо справи про письменницьку мову, 1909.

10. Левицький М. Дурисвіт. Пригоди з життя. – К.: Академічна наукова бібліотека, 1911. – С.48.

11. Левицький М. Ніобея, 1911. – С.32.

12. Левицький М. Дещо про сучасну стадію української літературної мови. – К., 1913.

13. Левицький М. Рідна мова. – Біла Церква, 1917. – С. 15.

14. Левицький М. Твори. – Черкаси-Київ, 1918. – Т.1. – С. 269.

15. Левицький М. Як писати службові папери. – Черкаси.

16. Левицький М. Українська граматики для самонавчання. – К.: Молодик, 1918. – С.159.

17. Левицький М. І ворогам, і добрим людям. Передмова до української граматики для само-

навчання. – К.: Молодик, 1918.

18. Левицький М. Язык, наречие или говор?. 1918.

19. Левицький М. Паки й паки. Про нашу літературну мову. – Відень-Київ: Наша Воля, 1920.

20. Левицький М. Казенні діти. Із спогадів лікаря. – Відень-Київ: Наша Воля, 1920.- С.40.

21. Левицький М. Шкільні товариші. Оповідання. – Відень-Київ: Наша Воля, 1920.- С. 32.

22. Левицький М. Граматика для самонавчання, 1921.

23. Левицький М. Порівнююча граматики української мови. – Щепорінь, 1921.- С. 48.

24. Левицький М. Українська граматики для самонавчання. – Катеринослав-Лейпциг, 1923. -

С 105

25. Левицький М. Конспект теорії письменства. – Подєбради, 1923. – С. 60.

26. Левицький М. Казки. – Львів: Світ дитини, 1926. – С. 31.

27. Левицький М. Землиця рідна. – К.: Рух, 1926. - С. 84.

28. Левицький М. Тяжка дорога. - К.: Сяйво, 1927. - С. 24.

29. Левицький М. Подорож емігранта // Науковий вісник.

30. Левицький М. Людина-звір. - Дніпро, 1927.

31. Левицький М. Лихо з вогнем. Львів, 1930.

32. Левицький М. Підручник для читання. - Рівне, 1930.- С. 120.

Список використаних джерел:

1. Балабольшенко А. Модест Левицький// Рідна школа. - 1998. - № 12. - С. 22 - 28.

2. Балабольшенко А. Модест Левицький // Київська старовина. - 2005. - № 4. - С.139 - 154.

3. Гей В. Явір Модеста Левицького // Роде наш красний. Волинь у долях краян і людських документах.-Т. 1. - Луцьк, 1996.-С. 338.

4. Дорошенко Д. Лікар - гуманіст// Роде наш красний. Волинь у долях краян і людських документах. - Т. 3. - Луцьк, 1999. - С. 39 - 45.

5. Кошелюк Р. Наш незабутній громадянин // Віче. - 1996. - 25 липня.

6. Корсак І. Тиха правда Модеста Левицького. – К.: Ярославів вал, 2009. - 161 с.

7. Криштальський А. Відкрито меморіальну дошку на честь Модеста Левицького // Луцьк молодий. - 2003. - 29 травня.

8. Левицький В. В. Спогади про дідуся Модеста // Українська гімназія в Луцьку. Спогади. - Луцьк, 1998. - С. 22 – 23.

9. Левицький Модест. Енциклопедія українознавства. - Т. 4. - С. 1269.

10. Левицький В. Син про свого батька // Роде наш красний. Волинь в долях краян і людських документах. - Т. 3.- Луцьк, 1999. - С. 17 – 38.

11. Левицький Модест. Перша льгота. – Львів: Каменяр, 1966.

12. Левицький Модест. Паки й паки. Про нашу літературну мову. – Відень – Київ, Наша Воля. – Ч. 3. -1920. – 65 с.

13. Левицький Модест. Казенні діти. Із спогадів лікаря. – Відень – Київ, Наша Воля. - Ч. 2. - 1920. - 35 с.

14. Левчанівський О. Мої спогади про Модеста Пилиповича Левицького // Роде наш красний. Волинь в долях краян і людських документах. - Т. 1. - Луцьк, 1996. - С. 338 - 339.

15. Липницька І. Мала проза Модеста Левицького // Дивослово. - 2004. - № 4. - С. 13 - 19.

16. Липницька І. Жанр сатирично-гумористичного оповідання у творчості Модеста Левицького // Визвольний шлях. - 2006. - Кн. 6. - С. 50 - 59.

17. Онуфрійчук М. Стежками Модеста Левицького // Волинь. - 1996. - 25 липня.

18. Онуфрійчук М. А. Модест Пилипович Левицький // Минуле і сучасне Волині. Історичні постаті краю. - Луцьк, 1991. - С. 93 - 95.

19. Онуфрійчук М. А. Модест Левицький // Волинський календар. 1992. - Луцьк, 1992. - С. 32 - 33.

20. Побірченко Н. С. Письменник, лікар, педагог і дипломат Модест Левицький // Педагогіка і психологія.- 2002. - № 1-2. - С.176 - 187.

21. Пушкар Н. Модест Левицький учив Луцьких гімназистів // Вісник. – 2002. – 13 червня.

22. Сяйво душі Модеста Левицького. Упорядник Лариса Токарук. - ВАГ «Волинська обласна друкарня», 2009.-299 с.

МОДЕСТ ЛЕВИЦЬКИЙ. ЧОТИРИ ЛИСТИ ДО ОЛЕНИ ПЧІЛКИ

У спогадах Ізидори Косач-Борисової (наймолодшої сестри Лесі Українки) під назвою «Колодяжне», надрукованих у журналі української діаспори у США «Наше життя» за жовтень 1952 року є такі слова: «Порожніх розмов «про погоду», чи пліток у нас в родині ніхто не любив. Тому товариства людей, що інших вищих інтересів не мають, батьки наші уникали». Вони можуть бути характеристикою стосунків родини Косачів з Модестом та Зінаїдою Левицькими. Петро Антонович та Ольга Петрівна радо приймали подружжя в Колодяжному, мали тотожні погляди на політичне, громадське, літературне життя в Україні, підтримували один одного у життєвих негараздах. Спілкування з виїздом подружжя Левицьких з Волині не перервалось, лише набуло епістолярної форми. У фонді № 28 відділу рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України зберігаються чотири листи Модеста Левицького до Олени Пчілки: за 1897 (1 лист, № 1228), 1898 (2 листи, №№ 1229, 1230), 1901 (1 лист, № 1231) роки з м. Окни на Поділлі, куди Модест Пилипович переїхав на службу після Ковеля. Вони проливають деяке світло на життя, світогляд, історію творів знаменитої постаті в культурі України.

У листах Левицький наділяє Ольгу Петрівну теплими епітетами, називаючи її щирою і сердешною людиною, у двох перших листах – шановною і дорогою кумою. «Воспреємница», як у церковних метричних книгах звучить звання хрещеної матері, у кореспонденції від 21 листопада 1897 року дізнається про плани Модеста Пилиповича стосовно майбутнього навчання дітей. Левицький повідомляє, що «Діти наші тепер здорові».

З листів з перших уст дізнаємося про матеріальне становище родини Левицьких. Живуть на те, що Модест Пилипович заробляє лікарською практикою, щось отримує в економії князя Гагаріна, має підмогу від «комори». Підтвердженням спогадів про безкорисливість лікування Модестом Пилиповичем хворих є фраза з його листа: «За те часом і втіха є, коли де-якій небога подякує за поміч і за старання».

Визнає авторитет Олени Пчілки, як досвідченого літератора. Посилає їй свою «пробу пера», яку називає «помстою». Літературна спадщина

Модеста Левицького вказує, що це оповідання «Дякова помста», датоване 18 березня 1898 року. Не впевнений у своїх силах, називає твір слабенькою річчю, але сподівається на справедливую критику. Причину головно бачить у недосконалому володінні українською мовою. На пропозицію Олени Пчілки видати щось з популярної гігієни, знову жаліється на не дуже добре знання писемної української. Причини зрозумілі – засилля російщини, неможливість у навчальних закладах вчитися рідною мовою. Чекає словника, мабуть, українського. Щирий патріот, ганить видання Купчанка за продажність його Москві (Григорій Іванович Купчанко (1849–1902) – буковинський етнограф, історик, політичний діяч другої половини XIX ст., видавець, журналіст. Монументальні роботи – «Буковина и еи русски жители» (1895), «Галичина и еи русски жители» (1896), «Угорська Русь та еи русски жители» (1897). Видавав за свій кошт часопис «Звезда», працював у російськомовній газеті «Руська правда», газеті «Просвещение», яка продовжила попередні традиції просвіти народу). Чекає на книги, які має надіслати Ольга Петрівна і дуже турбується, щоб вони не загубилися. Просить повідомляти про нові часописи. Радіє, що є надія на додатки до «Киевской Старины» українською мовою. Планує організувати «народну читальню», але боїться звертатися до Д[обродія] Науменка (Володимир Павлович Науменко – учений-філолог, публіцист, редактор, етнограф, член української старої «Громади», громадський діяч, викладач словесності 2-ї Київської гімназії, редактор «Киевской старины» (1893-1902), її видавець (1902-1906), близький приятель П. А. Косача, частий гість у Колодяжненському маєтку Косачів), щоб не потрапити під нагляд «якого соглядатая». Отож планує купити книги за свої кошти, зібрати щось вартісне для читання «по добрих людях».

Мимовільно (а, може, й ні!) у листах описує соціальне становище жителів Поділля. Нам слід читати: всієї України. Якщо під час затяжних дощів бочку води везуть двома парами волів, то як доставити хворого до лікаря!

У колі захоплень Модеста Левицького є й таке: композиторство. У листі від 19 березня 1898 року просить Олену Пчілку показати «пробу ліри» Миколі Лисенку.

Як близькому другові, Модест Пилипович звряє Ользі Петрівні свої побутові проблеми. Рветься до Києва, «бо там і alma mater, і рідна мати [...]проживає, і батькові кості лежать, і діток можна було-би скрізь всю премудрість перетягнути», але важко здобути місця. Олена Пчілка, яскраво описавши красу рідної їй Полтавщини, її «чесних і добрих» людей, обіцяє «примости-ти» його на службу туди. Спочатку Левицький відмовляється, мотивуючи невігодами переїзду, вважає Гадяч чужиною. Згодом сам перепитує: «Чи не було Вам звіди якої відповіді? Бо до мене вони нічого не писали.» У деталях розповідає про кір у сина, посилає найщиріші вітання і вино Петру Антоновичу, просить його рекомендацій для працевлаштування сестри дружини. Знаючи захоплення Косачів садівництвом, майже весь лист за 1901 рік присвячує мистецтву вирощування дерев. Навіть дізнаємося, що чекає приїзду «колеги, панночки Вашої» (все вказує на доньку Олени Пчілки Ольгу, котра навчалася у Петербурзькому медичному інституті). Як лікар, щиро бажає адресатці «і всім Вашим»: «Будьте здоровенькі».

Листи публікуються вперше з дозволу відділу рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України зі збереженням лексичних, фонетичних, орфографічних особливостей оригіналів.

Окны. 21/XI 1897

Щиро дякую Вам, шановна і дорога кумо, за Ваш ласкавий лист і за готовність дати мені поміч. Лехче і веселіше жити на світі і більш енергії маєш до роботи, знаючи, ще є такі щирі й сердешні люде, котрі і словом, і ділом поможуть у трудній та лихій годині. Дай Вам, Боже, здоровья і всякого добра за Вашу ласку і прихильність.

Подумавши добре і обговоривши з жінкою всі резони і pro і contra переходу на службу до Гадяча, постановилисьмо сидіти такі в Окнах, а се за для таких уваг:

1) поки наші хлопці ще малі, то можемо жити і у селі, себ-то в Окнах; вже як пора прийде вчити їх, то треба буде шукати служби у місті, та у такому, де є гімназія. А відомо мені, що у Гадячі гімназії нема. Оцеж виходить так, що прийшлося-б нам через літ 4-5 втікати і з Гадяча кудись до гімназії.

2) Матерьяльні обставини (а і це для нас має велику вагу, бо живемо лиш тим, що я зароблю) здається мені однакові як тут, так і там, бо тут я маю 900 р. від казни, та ще від економії князя Гагарина 300 р. і комору – сеж вийде так самісенько, як і у Гадячі.

3) Як Ви самі, здоровенькі, пишете, що хочь у Гадячі і ліси, і гори, і води гарні і люде чесні і

добрі, а все-ж Ви-б за кару почитали, як-би Вас туди засадили на довге проживання, так сеж Ваша Батьківщина, а наша – Поділля, хоч не Балтській повіт, а всеж-таки близько, ближче, як з Гадяча. Правда, вся Україна люба нам, бо ми єї діти погані, а всеж чоловікові веселіше жити у тому кутку, де він вродився і зріс. От у Київ то за кілька років ми-б охоче перебрались, бо там і alma mater, і рідна мати моя проживає, і батькові кості лежать, і діток можна було-би скрізь всю премудрість перетягнути.

А тим часом нехай вже побудемо тут. Як-би Ви знали, як то тяжко по циганському мандрувати з місця на місце зо всіма бебехами, скільки то добра пропадає, нищиться, а скільки клопоту і замороки! Сиділисьмо рік у Курській губ., півтретя року у Ковлі, цей року не добули в Окнах – то аж страх бере, як подумаєш, що знов кудись треба збиратись; обдереш потилицю, чухаючи єї, міркуючи, тай махнеш рукою – нехай вже буде, як є. Хвалити Бога нужди і великої недогоди не маємо; клімат добрий; роботи багато – та де-ж будуть дурно гроші платять? И соромно було-би мені, ще не старому, втікати від роботи. За те часом і втіха є, коли де-якій небога подякує за поміч і за старання.

Книжочок Ваших я досі не получив і дуже боюся, чи не пропали вони часом? Чи Ви їх вислали заказною бандеролью, чи простою? В Окнах вони не могли пропасти, а хиба у Києві, або де в дорозі. Дуже жаль буде, як скоро вони пропали. До Д. Науменка тепер не буду писать прошення, а лучше вже як буду у Києві, то пійду до него; бо боюся, що-бы часом з тою офіціальністю не надбати собі лиха: ще назначать мені якого соглядатая – попа, або станового (бо може це вже будуть називати «народною читальнею»), а з такою читальнею то чисті злидні, як кажуть поляки: wigcei smrjdu, niz rosiechu), так може нехай лучше я позбираю трохи книжочок по добрих людях, трохи покуплю на свої гроші, тай буду давати добрим людам читать те, що варто читать, а не те релігіозно-нравственне і т.п. дрантя (вибачайте за слово), котре «допущено».

Написати що-небудь з популярної гігієни на українській мові постараюся, лиш не тепер, бо дуже часу не маю, а треба багато подумати, щоб вийшло що-небудь путне, а не аби-як; яка ця мова вийде – судіте з сего листу.

Просю Вас дуже, як довідаєтесь, що пропустять до нас з поза кордону якусь часопись, дайте мені знати. Видання обидва Купчанка, правду Ви сказали, ultra-русофільські, сказав-би я plus russes, que les cafrars. Князь Гагарин розказував мені, що він трохи знає Купчанка: був то колись ліберал і руссофоб, а потому відрікся своїх поглядів і поклонився Москві і за те получає тепер від неї субсидію. Поляки у Галиції кажуть, що его часописці то «moskiewskie ruble».

Шифр. 21/11/97 28/1010

28/228

Містер Левицький М.

за Ваш ласкавий лист і за готовність ва-
ти мені ~~по~~ поміч. Але ж і веселіше жити в
Лисий до Росава П. (Богданівка)

знаючи, що є такі ~~випадки~~ серйозні моменти,
котрі і словом, і ділом ~~поможуть~~ у труд-
ній та мучивій події. ~~Ваша~~ Боже, здо-
роччя і взаємного добра ~~Вашої~~ ласку і
прихильності.

З сир.

Подумавши добре і обдумавши з жінкою
всі речі: про, і contra переходу на службу
до Гадага, постановилисьмо сидіти та-
к як в Олександрі, а се за днів таких увал.
Упоки наші хлопці, ще малі, то мовляв
жити і у селі, себ то в Олександрі; вже як по-
ра прийде взяти їх, то треба буде шукати
міста, та у такому, де є гімназія.
А відомо мені, що у Гадазі гімназії нема.

Ваш. 21/11/97.

Щиро дякую Вам, шановна і дорога жінко,
за Ваш ласкавий лист і за готовність ва-
ти мені ~~по~~ поміч. Але ж і веселіше жити в
на світі і ділом жерти маємо до роботи,
знаючи, що є такі ~~випадки~~ і серйозні моменти,
котрі і словом, і ділом ~~поможуть~~ у труд-
ній та мучивій події. ~~Ваша~~ Боже, здо-
роччя і взаємного добра за Вашу ласку і
прихильності.

Подумавши добре і обдумавши з жінкою
всі речі: про, і contra переходу на службу
до Гадага, постановилисьмо сидіти та-
к як в Олександрі, а се за днів таких увал.
Упоки наші хлопці, ще малі, то мовляв
жити і у селі, себ то в Олександрі; вже як по-
ра прийде взяти їх, то треба буде шукати
міста, та у такому, де є гімназія.
А відомо мені, що у Гадазі гімназії нема.

Всім виходить так, що краще було б нам пере-
їти 4-5 віткати і з Гадага кудись до гімназії.

2. Матеріальні обставини (а і це для нас має
велику вагу, бо маємо лише тили, що з заробку)
здається мені однаково: як тут, так і там,
бо тут з маю 900 р. від казни, та ще від яко-
коїсь князь Галарина 300 р. і комору — се ж
вийде так самісенько, як і у Гадазі.

3. Як ви самі, здоровенькі, пишете, що когось у
Гадазі і ліси, і гори, і води гарні і моє гасні
і добрі, а все-ж Ви-б за кару погитали, як-
би Вас туди засадили на довге промивання,
так се ж Ваша дачківщина, а наша — Подільз,
хоч не багатовісній мовит, а все-таки близько,
ближче, як з Гадага. Правда, вез Україна мови
нам, бо ми є діти погані, а всім головні
веселіше жити у такому кутку, де він народився
і зріс. Він у квів то за кістка розів ма-
лого перефраниса, бо там і алма матер, і рід
на мати мов проживає, і дачкові кості

лежать, і діток можна було б скрізь всю пре-
мудрість перотязнути.

А тили гасом кхай вше поведемо тут. Як би
Ви знали, як то тварко по циганському ман-
друвати з місця на місце зо віма беккаши,
скільки то добра пропадає, кимчійтеся, а скільки
хлопоту і заморочки! Сидітисьмо рік у Курскій
суд, мівтреть року у Кові, цей року не вбудує
в Олександр — то аж страх бере, як подумавши, що
знов кудись треба збиратися; обдерши потилицю,
гужаючи є, міфряться, таї мажеш рудою — ке-
хай вше буде, як є. Хвалити Бога мурди і ве-
ликої неготовди не маємо; кінчат вадзій; роб-
ни баламо — та де-чи будуть дурно зросі та-
тими? У соромно було б мені, іче не старому,
вникати від роботи. За те гасом і вітха є, ке-
де-якій небога подякує за полег і за старань,
князького Вашия з дої не намуриє і дурне бо-
са, чи не прогали вони гасом? Чи Ви їх
вислали замарного бандероно, чи простото?

Вважаю, вони не мають пропасти, а живи у Києві,
або де в дорозі. Будинок який буде, як скоро вони по-
намі. До Д. Науменка тепер не буду писати про
мистецтво, а лише вже як буду у Києві, то піду
до нього; до відрив, який газети з такою орієнтацією
нічого не надбати собі мистецтва: ще намагаюся мистец-
твом соціалістичним - пона, або станового (до мене
це вже будуть називати „народного гитачного“),
а з такого гитачного то гитачі злидні, як
каміюні Польки: відрив і тропи, ніж російську), так
може нехай мистецтво я побудую тропи книжкою
по добрих людях, тропи почитати навіть тропи,
май буду давати добрим людям гитачі те, що
варто гитачі, а не те релігійно-кравецьке
і т.п. драматичне (вважаю за слово), котре
„допущено“.

Написати що-небудь з популярної літератури на
українській мові постаратися, мистецтво те тепер,
до думки газети не маю, а треба багато подумати,
щоб вишло що-небудь гитачі, а не аби-як;

яка чия мова вище - судіть з'ясувати з'ясувати.

Просто Вас думка, як довідається, що пропустять
до нас з поза кордону яку газету, дайте мені
знати. Відання обидва купання, правду Ви
скажати, ультра-русифікаційні, скажати-би з релі-
гійним, яке всі сакральні. Книга Сагарин розкажу-
вав мені, що він трохи знає купання: був то
хочіть ліберал і русифікацій, а потім відкрив
своїх поглядів і поглянув на Москву і за те по-
сугає тепер від неї суверенітету. Польки у Галичині
кажуть, що его газети то „московські гитачі“.
Словарь мені дуже хочеться, але боюсь, щоб
не пропали тропи, як не пропустять его ре-
з кордон.

Не пам'ятаю від кого в чий, що ніби Д. Наумен-
ко старається, щоб повелики видавати додан-
ки до „Київської Старини“ на українській мові
і киди-то є надія, що повелики. Ви самі правду?
Вітати наші тепер здорові; жінка трохи каш-
ляє, але далеко не так, як у Ковчіві.

Будьте здорові. Від щирого серця вітаю Вас
і всіх Ваших. Ваш Божко дочекає подалі
нас всіх у добрий здорові на Радівній світлі.

Вітальків

№ 28/1229

Шановна Левицький М.

Посилаю Вам мою пробу пера. Сами зрозумієте, чи це дуже слабенька річ; але будемо ласкаві, вискажіть мені свій нелицеприятний суд, пам'ятаючи, що ~~якийсь друг~~, а то нас по заслугі ганитиме, ніж той, хто з ласки хвалить.

13, 2 x 21, 2

Може-вим-ся постарав опрацювати краще і менш-вим-вдрав ширину, як-би мені легше було опрацювати українського мовою: на ній я не звик писати, особливо без словника. А ритор: чи виїхала вже друга частина словника Кауленка?

Як-що можете і зможете, то виправте, будь-те добрі, в цій тисачці, коли варто виправити.

29

Олени 19. III. 1898

Шановна і дорога криво!

Посилаю Вам мою пробу пера. Сами зрозумієте, що це дуже слабенька річ; але будемо ласкаві, вискажіть мені свій нелицеприятний суд, пам'ятаючи, що якийсь друг, а то нас по заслугі ганитиме, ніж той, хто з ласки хвалить.

Може-вим-ся постарав опрацювати краще і менш-вим-вдрав ширину, як-би мені легше було опрацювати українського мовою: на ній я не звик писати, особливо без словника. А ритор: чи виїхала вже друга частина словника Кауленка?

Як-що можете і зможете, то виправте, будь-те добрі, в цій тисачці, коли варто виправити.

Ще проведу мало: ось мою пробу пера будемо ласкаві показати шановному Микої Вітамидови; нехай він скаже, чи має вона яку музикальну вартість, чи ні?

Спасибі Вам, що стараєтесь приїхати мене на сирібу у Гадзг, дай Вам Боже здоров'я; ми були-б раді туди переїхати, бо тут з худоби можна густо пропасти. Чи не було Вам звідти якоїсь відповіді? Бо до мене вони нікого не пишуть.

Наш інспектор з Кам'янець писав мені, що за рік вже напевне заведуть в 10-3. край земство, але не таке, як скрізь, бо з великими обмеженнями: не буде земельних справ, а управа буде, по наказанню "від адміністрації". Дивуєся він (і я з ним), на що таку комбінацію називають "земство", а не поліцейським управлінням?

Прійдемося, мовляв, втікати мені від такого

земства, бо вже певне понаказано в управу таких шток-токкерів або гвардії корнетів, що сором буде. Дурне-б нам хотілось переїхати у Київ, та все не трапляється місце, відколи вже стараємося; вже, мабуть, це повик буде для нас рішучим девіденієм.

Погода у нас така, а волюта така, що не побірите: добу води везуть двома парами волів! Через таку погоду і мені вельми менше роботи в дачниці, бо славі хіба декотрі верхи прийїдуть, а ворон ніяк не можна. Дня того-ж і дурив з тепер написати ось по листу; як-би не волюта, то не було б часу.

Віть здоров. Мінка показує, але здається мені, що вона нагале починає трохи поправлятися.

Ну, будьте здорові; дай Боже Вам і всім нашим веселих і успішних свят.

Щиро висловивши Вам М. Левицький

Лист . 31. Марта 1898/1020
 № 28/1230
 Левицький М.
 Олена Петровна!
 Милі до Вася А.І. (Дітка) гостинця, нашого іменного вина; хоча не в самий Олександрівський прохуватийся, но очень близко, всея 25 верстами кася. Гейте на здоровье, проводите прадники весело, во добром здоровьи. Врно Петр Анановичъ тежъ у Вася; и его сердечко постравило съ наступающим прадниками. У насъ начинаются намаченку весна, но погода еще очень неспокойная, и перепадают дожди, такъ наша зряга никакъ не можетъ высохнуть надлежущим образом. Витя нашъ недавно перенесъ гербер

Лист . 31 Марта 1898 г.
 Милоуважаемый
 Олена Петровна!
 Побыла Вамъ при вярной okazji гостинця, нашего именного вина; хоча не в самий Олександрівський прохуватийся, но очень близко, всея 25 верстами кася. Гейте на здоровье, проводите прадники весело, во добром здоровьи. Врно Петр Анановичъ тежъ у Вася; и его сердечко постравило съ наступающим прадниками. У насъ начинаются намаченку весна, но погода еще очень неспокойная, и перепадают дожди, такъ наша зряга никакъ не можетъ высохнуть надлежущим образом. Витя нашъ недавно перенесъ гербер

тера за эту зиму весьма: коря; и хотя она была у него в легкой форме, но бодливый мальчик очень похудел и побледнел. Зиделись коря у насъ сильная, сопровождается очень тяжкими осложнениями: крупная, воспаленная легкая, туберкулезная поразительная мада и др. и немало унесла маленьких зидней. Такой тяжелой коревой зидеши я не видела, хотя уже наблюдала за своим 6-летним практику 3 таких зидеши. Атека моя все по иррегулярному кашляется; из-за плохой погоды должна погине постоянно сидеть в кайт; я съ не терпением жду наступления весны, верлагаю болший надежды на благоприятное влияние воздуха и солнца на ее здоровье.

Сварная сестра моя, слушавшая меня по емоционали, подала прошение о предоставлении ей места на императорь; при томъ, такъ какъ будучи сабиратъ о ней сиравки, то она сослалась на то, что Петр Анановичъ ее хорошо знает. Поэтому мы очень просили Петра Анановича, если его запросит о ней, дать по возможности хорошии отзывъ. Если не переименится в скором времени наша судьба и мы останемся в Олександрѣ, то в концы осени вздѣти отпускъ на 2 месяца для усовершенствования и пополнения своихъ наукъ и переименится на это время в Киев (Олександр и Ковдор); такой отпускъ мы уже одлучать могли начальствомъ; у меня много предприятий нафрало

Лист М. Левицького до Олени Пчілки. 24.08.1901 р.

в'язи ся з тою поведкою, но в них
пока боюсь смикати много думай,
тільки після не разогарованця не
удалаш.

Будьте здоровы. Наше нескрение
приветие встия Вашима.

Преданный Вашим

Левицький

Ш П Ф Р

№ 28/1231

Левицький, М.
лист до Коса, О. П. (Ол. Пчілка)

3 Окто
24. VIII. 1901р.
автограф.
Ларк.
13,2 x 20,8.

1231

Киселюмановна
Ольга Петровна!

У питомнику Кн. Салаїтка те-
пер є невеликий запас деревця
2 і 3-літних. Я просив ми-
шир Днр Вас де-кілка з кот-
ного сорту, але вони можуть
цело не можуть зробити, бо
заказів поєдує сила велика.
Можу-да-то сиішу написаї
Вам: коли бачаєтє деревця,
то швиденько напишиїт, хог-
мені, хог безпосередно у пітрю-
ник: скілько і яких дерев

Вам треба (по торішньому
прієс-курранті) та дозволяєтє,
коли не ожалало зазначеного
сорту замінити його іншим,
найближчим до зазначеного.
Ще маліш вони у питом-
нику т. ш. перестарки, себ-
то, старішні деревця (4-5
літні) але іє з питомника
всилаєтє дуже неохоче, бо
вони браковаті. Брак неве-
ликий, напр: трохи кривий
іташе, або не стал 1-2 м-
лок у кроні - такі дерева
вони віддаєтє по 25 коп.
але дуже неохоче / цю-т не

псувати репутацію публіка-
ніка. Мі браковані переклад-
ки безперечно расові і гасі
сорта, але трохи не так
виглядають з декоративного
боку, як вимагає густа по-
мологія. За те родитилиці
швидко — на другий рік.

Але морози з нами більші,
бо гни старіше дерево, тим
воно легше пропадає при
пересадці.

На мою думку — зробіть
пробу: виписіть 1/2 нар-
мальних, а 1/2 перестарків.
Тільки поспішайте з замови,

а на місці зведіть загін,
заздалегідь покораїть ямки,
щоб виставилися якомога.

Мдав я колеги, наскільки
Вашої, та не віддавав; ма-
буть все у Гадяч до нас
коли заляже, як що дове-
дуться нам там жити.

Будте здорові. Щиро ви-
таєм Вас, Петра Антонювича
і всі Вашу родичу.

Щиро поважачий Вас

М. Левіцький

24/III 1901

м. Оржи

Словаря мені дуже хочеться, але боюся, щоби
не пропали гроші, як не пропустять его через
кордон.

Не памятаю від кого я чув, що ніби Д. Наумен-
ко старається, щоби дозволили видавати додатки
до «Кіевскої Старини» на українській мові і ні-
би-то є надія, що дозволять. Чи се му правда?

Діти наші тепер здорові; жінка трохи каш-
ляє, але далеко не так, як у Ковлі.

Будте здорові. Од щирого серця витаєм Вас
і всіх Ваших. Дай Боже дочекати побачити Вас
всіх у доброму здоров'ї на Різдвяні свята.

Левіцькій

Оржи. 19.III. 1898

Шановна і дорога кумо!

Посилаю Вам мою пробу пера. Сам чую, що
це дуже слабенька річ; але будте ласкаві, виска-
жіть мені свій нелицеприятний суд, памятаючи,
що щиріший друг, хто нас по заслугі ганить, ніж
той, хто з ласки хвалить.

Може-бим-ся постарав опрацювати луч-
ше і тему-бим вибрав ширшу, як-би мені лехче
було орудувати українською мовою: на ній я не
звик писати, особливо без словника. А пророс: чи
вийшла вже друга частина словника Науменка?

Як-що можете і зхочете, то виправте, будте
добрі, в цій писанині, коли варто виправляти.

Ще просьбу маю: оцю мою пробу ліри будте
ласкаві покажіть шановному Миколі Віталієви-
чови; нехай він скаже, чи має вона яку музикаль-
ну вартість, чи ні?

Спасибі Вам, що стараєтесь примостити
мене на службу у Гадяч, дай Вам Боже здоров-
ля; ми були-б раді туди перебраться, бо тут з
нудьги можна чисто пропасти. Чи не було Вам
звідти якої відповіді? Бо до мене вони нічого не
писали.

Наш інспектор з Кам'янця писав мені, що за
рік вже напевне заведуть в Ю.-З. краї земство,
але не таке, як скрізь, но з великими обмеже-
нями: не буде земських собраний, а управа буде
«по назначенію» від адміністрації. Дивується він
(і я з ним), на що таку комбінацію називають
«Земством», а не поліцейським управленем?
Прийдеться, либонь, втікати мені від такого
земства, бо вже певне поназначають в управу
таких штык-юнкерів або гвардії корнетів, що
сором буде. Дуже-б нам хтілось перебраться у
Київ, та все не трапляється міся, відколи вже
стараємось; вже, мабуть, це повік буде для нас
pium desiderium.

Погода у нас погана, а болото таке, що не повірите: бочку води везуть двома парами волів! Через таку погоду і мені далеко менше роботи в лікарні, бо слабкі хіба декотрі верхи приїздять, а возом ніяк не можна. Для того-ж і здумав я тепер написати оцю помсту; як-би не болото, то не було-б часу.

Вітя здоров. Жінка покашлює, але здається мені, що вона наче починає трохи поправлятися.

Ну, будьте здоровенькі; дай Боже Вам і всім Вашим веселих і щасливих свят. Щиро жичливий Вам

М. Левицький

Окны. 31 Марта 1898 г.

Многоуважаемая Ольга Петровна!

Посылаю Вамъ при верной оказіи гостинца, нашего местного вина; хоть не въ самыхъ Окнахъ оно производится, но очень близко, всего 25 верстъ отъ насъ. Пейте на здоровье, проводите праздники весело, въ добромъ здоровіи. Верно Петръ Антоновичъ теперь у Васъ; и его сердечно поздравляю съ наступающими праздниками.

У насъ начинается помаленьку весна, но погода еще очень непостоянная и перепадаютъ дожди, такъ что наша грязь никакъ не можетъ высохнуть надлежащимъ образомъ.

Витя нашъ недавно перенесъ четвертую за эту зиму болезнь: корь; и хоть она была у него въ легкой форме, но бедный мальчикъ очень похудель и побледнелъ. Эпидемія кори у насъ сильная, сопровождается очень тяжкими осложнениями: крупомъ, воспаленіемъ легкихъ, тяжелыми поражениями глаз и др и не мало унесла маленькихъ жизней. Такой тяжелой коревой эпидеміи я не видель, хотя уже наблюдалъ за своєю 6-летней практикой 3 такихъ эпидеміи.

Жена моя все по прежнему кашляетъ; из-за плохой погоды должна почти постоянно сидеть въ хате; я съ нетерпеніемъ жду настоящей весны, возлагая большіе надежды на благотворное вліяніе воздуха и солнца на ея здоровіе.

Старшая сестра жены, служащая ныне по монополіи, подала прошеніе о предоставленіи ей места на телеграфе; при чемъ, такъ какъ будутъ собирать о ней справки, то она сослалась на то, что Петръ Антоновичъ ее хорошо знаетъ. Поэтому мы очень просимъ Петра Антоновича, если его запросятъ о ней, дать по возможности хорошей отзывъ.

Если не переменится въ скоромъ времени наша судьба и мы останемся въ Окнах, то я

хочу осенью взять отпускъ на 2 месяца для усовершенствованія и пополненія своихъ знаній и переселимся на это время въ Киевъ (Октябрь и Ноябрь); такой отпускъ мне уже обещан моимъ начальствомъ; у меня много предпріятій назрело въ связи съ этой поездкой, но о нихъ пока боюсь слишкомъ много думать, чтобы после не разочароваться неудачами.

Будьте здоровы. Нашъ искренній приветъ всемъ Вашимъ.

Преданный Вамъ

Левицький.

Окны. 24/VIII 1901

Високошановна Ольга Петровна!

У питомнику Кн. Гагаріна тепер є невеликий запас деревець 2 і 3-літніх. Я просив лишити для Вас де-кілька з кожного сорту, але вони мабуть цього не зможуть зробити, бо заказів поступає сила велика. Тому-ж-то спішу написати Вам: коли бажаєте деревець, то швиденько напишіть, хоч мені, хоч безпосередно у питомник: скільки і яких дерев Вам треба (по торішньому прейс-куранті) та дозвольте, колиб не оказалось зазначеного сорту замінити його іншим, найближчим до бажаного.

Ще мають вони у питомнику т. зв. перестарки, себто, старіші деревця (4-5 літні) але їх з питомника висилають дуже неохоче, бо вони браковані. Брак невеликий, напр: трохи кривий штамп, або не стає 1-2 гілок у кроні – такі дерева вони віддають по 25 коп. але дуже неохоче що-б не псувати репутацію питомника. Ті браковані перестарки безперечно расові і чисті сорта. Але трохи не так виглядають з декоративного боку, як вимагає чиста помологія. За те родитимуть швидко – на другий рік.

Але мороки з ними більше. Бо чим старіше дерево, тим воно лехче пропадає при пересадці.

На мою думку – зробіть пробу: вишийте ½ нормальних, а ½ перестарків. Тільки поспішайте з заказом, а на місці звеліть зараз, задалегідь покопати ямки, щоб вистоялись яко мога.

Ждав я колеги, панночки Вашої, та не діждався; мабуть вже у Боярку до нас коли загляне, як що доведеться нам там жити.

Будьте здорові. Щиро витаєм Вас, Петра Антоновича і всю Вашу родину. Щиро поважуючий Вас

М. Левицький

ДИТЯЧИЙ СВІТ В ОПОВІДАННЯХ ЦИКЛУ «КАЗЕННІ ДІТИ (ІЗ СПОГАДІВ ЛІКАРЯ)» МОДЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО

Художня спадщина М. П. Левицького (1866–1932) – лікаря, письменника, педагога, громадського й політичного діяча, що працював на ниві відродження української культури, є яскравим прикладом трансформації традиційної художньої системи на засадах стильової синкретичності. Мала проза письменника, позначена глибинним психологізмом і ліризмом. У творчості еміграційного періоду чільне місце займає мемуарне оповідання, засноване на автобіографічних фактах (під час російсько-японської війни Модест Пилипович був директором фельдшерської школи і керівником дитячого притулку для покинутих дітей). Педагогічна праця та особлива душевна вдача спонукали письменника звернутися до художніх творів, які призначені для дитячого читання. Діти, як головні герої художнього тексту, постають у творі «Казенні діти» з авторським жанровим означенням – «із спогадів лікаря». Тут поетика образу має мемуарну основу (про час і про себе). М. Левицький свідомо намагався відновити із глибини своєї пам'яті все найсвітліше й найчистіше, що коли-небудь зустрічав у житті, зафіксувати в деталі, образі, слові, характері.

«Казенні діти» інтерпретують парадигму дітей-підкидьків з околиць Києва. Маленькі персонажі оповідань «Шахтарева драма», «Толік», «Бірута», «Sancta simplicitas», «Рудий і чорнявий» потрапляють у вир жорстокого життя. Увага до них – уже акт милосердя. Герої М. Левицького – це діти, які не плачуть і не нарікають. Вони переживають голод, замерзають, потерпають від фізичного болю: «приносили у притулок уже задубілий трупик або таку заохоложену дитину, що ледве вдавалося її відігріти, а наслідком цього бували всякі простудні хвороби і смерть» [1, 3]. Це діти-вигнанці зі спогадами про людську жорстокість, про смерть і руйнування, але, разом із тим, зігріті «любов'ю серця» тих, для кого вони стають своєрідними рятувальниками, вони здатні співчувати, захищати та ділитися останнім.

Як слушно зауважує О. Яблонська, «незахищеність, самотність, біль, розчарування, зрада, печаль, доброта, любов, ніжність, співпереживання, вірність, довіра – ці моральні імперативи є ключовими для поетики самовираження М. Левицького» [4, 356].

Суттєво й те, що в письменницьких розповідях про гірке становище дитини немає загостреної похмурості, а ставлення до зображуваного шире, сердечне, як-от в оповіданні «Толік»: «Дитині справді оченята аж злипалися. Окоподочний згорнув своє пальто у валок, поклав дитині під голову, і Толік умить заснув твердим здоровим сном утомленої дитини.

Жаль мені було його будити, – розказував мені другого дня вранці той окоподочний, сам привізши Толіка у притулок; – так він солодко спав, а на дворі такий холод, вітер, – так він і переспав у мене на канапі в дежурній» [1, 12].

Разом із тим, твори М. Левицького не породжували почуття песимізму та безвиході, переважна більшість оповідань має своєрідну історію продовження. Скажімо герої «Шахтаревой драми» знаходять родинний загишок у сім'ї священика: «Через кілька літ я випадково зустрів одного панотця з тих околиць з Поділля і розпитав його про панотця Столярського і тих дітей.

– Аякже, знаю, – сказав він. – Живуть у них всі троє. Старший ходить у школу і дуже добре вчиться. Особливо полюбили вони дівчинку, ту найменшу; кажуть, що такої доброї й милої дитини у них не було на вихованні. Добрящі вони люде, тільки здоров'я не мають обоє та й старі вже, як не як» [1, 6].

Толік з однойменного оповідання наповнює сенсом життя своєї названої матері й стає вдячним вихованцем: «Вона взяла Толіка до себе. Щоліта їздила з ним у Евпаторію, щоби зміцнити його на пляжі, зимою жила з ним у Києві або в маєтку на селі. Толік вигоївся цілком... Стара розказувала моїй матері, що тепер має охоту до життя, бо є для кого жити.

– Мені здається іноді, – казала вона, – що я люблю його більше за моїх рідних дітей» [1, 14].

Без сумніву, образ дитини став для М. Левицького найулюбленишим. Дитяча тема давала йому потужний внутрішній поштовх творити нову художню реальність. Історіями маленьких героїв письменник апелює до своїх дорослих читачів. «Казенні діти» завжди щиро тягнуться до тих, хто виявляє хоча б найменшу прихильність і милосердя, як-от окоподочний з оповідання «Толік», або вихователька-фельдшериця Віра Миколаївна з «Sancta simplicitas». Про цю свою героїню письменник згадує: «Я дуже поважав і

і цинив ту особу: хоч спеціального педагогічного фаху вона не мала, але було в неї те, чого ні одна фахова школа дати не може – добре серце, щира й проста душа і любов до тих нещасних дітей, яких з пуп'янку покривдила доля, гірко й тяжко караючи без вини, за чужі гріхи. І діти дуже любили Віру Миколаївну» [1, 26].

На прикладі історій дітей, які потрапили до притулку, автор показує дієвість просвітительських ідей впливу соціального середовища на формування особистості, родинного виховання, тих світоглядних основ, які закладаються в сім'ї і впливають, а то й визначають увесь життєвий шлях. У творі М. Левицького це історія близнят – рудого Жоржика та чорнявого Васі, підкинутих до притулку. Хлоп'ята були однаково одягнені, «обидва мали на шиї на шовкових блакитних стрічках золоті хрестики, гарної тонкої роботи з синьою емаллю, однаковісінькі, один в один» [1, 27], але зовні вони були зовсім різними: «Жоржик був руденький, сивоокий, у ластовинні й не гожий з личка, трошки кирпатий і рахітичний: мав криві голінки, «пташині» груди, але був дуженький, здоровий, їв добре. А Вася був чорнявенький, дуже гарний з личка, кароокий, але худенький, тендітний, неначе прозорий, нервовий і їв мало, не більше за горобця» [1, 27–28]. Лікар припускає, що один хлопчик вдався в батька, а інший – у матір, «одно з батьків – аристократичного роду, а друге плебейського» [1, 28]. Проте, незважаючи на таку обставину, Жоржик і Вася любили один одного. Згодом Вася припав до душі подружжю панів Гордієнків, а простий і негарний Жоржик викликав негативні емоції. Однак лікар зауважив: «Іноді в негожому тілі

душа гарна буває... А ця дитина дуже добра. Як він любить свого братика» [1, 31]. Аргументів лікаря виявилось замало, і Гордієнки взяли тільки Васю. Але і Жоржика всиновили. Його взяв «старий поважний і огрядний міщанин із Микольської Слобідки» швець Матвій Прищепа із дружиною [1, 33]. Жоржика перезвали на Юрка. Він став справним помічником шевця, добре вчився в школі. Переймаючись долею своїх маленьких пацієнтів, лікар тішиться, що вони знову стають щасливими під опікою добрих людей. Цікаво, що життєві історії «казенних дітей» не перестають хвилювати оповідача-лікаря. Так, в епілозі до згаданого твору «Рудий і чорнявий» письменник подає дивну бувальщину, розказану на еміграції військовим старшиною, як молодого пораненого січовика не розстріляв «рудий, патлатий» більшовик [1, 36]. Причиною став «хрестик дорогий, золотий з емаллю, дуже тонкої роботи» [1, 37], якого запримітив босяк. Автор підкреслює, що голос крові є вищим за соціально-політичні обставини.

Дітей безробітного шахтаря з оповідання «Шахтарева драма» всиновила сім'я подільського священика: «...вони бездітні; вже багато сиротятوک виховали при собі та вивели в люде» [1, 9]. Толіка, хлоп-ця «лагідної та щирої вдачі», всиновила бездітна вдова урядовця, бо «полюбила його, як свою дитину» [3, 15]. За Бірутою повернеться рідний батько, хоча дівчинка вже жила в прийомній сім'ї.

М. Левицький маленькими фрагментами життя – історіями «казенних дітей» прагнув увиразнити вічні цінності людського буття. Дитинство – це своєрідний моральний фундамент, майбутнє, а доросла людина – реалізація на практиці цієї форми.

Література:

1. Левицький М. Землиця рідна та інші оповідання / М. Левицький. – Б. м. : Кооперативне видавництво «Рух», 1926. – 84 с.
2. Ліпницька І. Лицар людяності (Творчість Модеста Левицького в ідейно-естетичних параметрах доби) / І. Ліпницька // Визвольний шлях. – 2003. – Кн. 11. – С. 100–113.
3. Сяйво душі Модеста Левицького. Життя і

творчість / Упоряд. Л. Токарук. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2009. – 300 с.

4. Яблонська О. Твори Модеста Левицького для дітей / О. Яблонська // Минувле і сучасне Волині та Полісся: Луцьк в історії Волині та України : наук. зб. Вип. 35. Матеріали XXXV Міжнародної історико-краєзнавчої наук. конф., Луцьк, 15–17 вересня 2010 року. – Луцьк, 2010. – С. 354–360.

Луїза ОЛЯНДЕР (Луцьк)

МОДЕСТ ЛЕВИЦЬКИЙ: ПОГЛЯД ІЗ НАШОГО СЬОГОДЕННЯ

Якщо правда, що історія йде своєрідним припливом і відпливом, спіралею, то неоклясицизм завершував – у буквальному розумінні (– був вершиною) реакцію на етнографізм епігонів Шевченка – народників – від Грабовського до Кононенка й Самійленка, від Нечуя-Левицького до Грінченка й Модеста Левицького.

Юрій Шевельов. Стили Сучасної української літератури на еміграції

Но счастлив я был бы только в том случае, если бы смог привести мир к чистоте, правде, незыблемости.

Франц Кафка. Дневник (25 сентября 1921 г.)

Модест Левицький (1866 – 1932) – письменник, лікар, громадський діяч – посідає дещо незвичайну позицію в національній пам'яті: він водночас є відомий і невідомий.

М. Левицький є відомим тому, що про нього начебто ніколи не забували ні літературознавці (С. Єфремов, Ю. Шевельов, Г. Грабович, Н. Стащенко, О. Яблонська, І. Ліпницька та ін.), ні мовознавці (В. Юкало), ні музейні працівники (наприклад, Н. Пушкар), ні історики (Д. Дорошенко, Л. Понедельник). Особливе значення мають спогади про батька сина письменника Віктора Левицького [Див.: 5]. Дати написання та публікації ними наукових праць, де згадується письменник, свідчать про те, що він не щезає з поля зору дослідників протягом більш ніж століття: **1908** (М. Євшан), **1923** (С. Єфремов), **1933** (Д. Дорошенко) **1967, 1999** (В. Левицький), **1983, 1995** (Г. Грабович), **1987** (Ю. Шевельов), **1999** (Н. Стащенко), **2000** (В. Юкало), **2004** (І. Ліпницька), **2008** (Н. Пушкар)[Див.:10], **2010** (О. Яблонська), **2015** (Д. Дорошенко, Л. Понедельник) та ін. Проте, хоч письменник і називався поряд із видатними іменами, але – за винятком деяких праць, написаних за останні роки, зокрема І. Ліпницької [8] та О. Яблонської [13; 14], – найбільше характеризувався в загальних рисах. Та сама стислість навіть у С. Єфремова, який – жанр йому не дозволяв – все ж таки визначив найважливіші специфічні ознаки художнього письма М. Левицького: “співчуття, сама сердечність, і лагідність”; відсутність *моралізаторства* (це спорідненість із А. Чеховим. – Л. О.) [4, с. 550], має “почуття художньої міри і такту”, вміння “навпроти ...життєвого об'єктивізму” поставити “свій суб'єктивний настрій” [4, с. 551] тощо. Обравши за ключове поняття *серце* (*гаряче серце, сердечний талант автора, вміє промовляти від серця, знавець людського*

серця), С. Єфремов майстерно передав емоційнальну настроєність письменницького дискурсу і водночас підкреслив: “він не зійде із ґрунту художньої правди й рідко коли схибить на публіцистичну стежку” [4, с. 551]. М. Євшан згадує М. Левицького в полемічному дусі, Ю. Шевельов – при аналізі змін літературних напрямів і течій...

М. Левицький залишається невідомим, тому що й досі не опубліковані такі його твори, як роман “Перша руїна”, мемуари “Спогади лікаря” [Див.: 9, 81 - 82], фактично не перевидаються й ті, що розкидані в періодиці. І тільки зараз Волинський краєзнавчий музей підготував вибрані твори письменника (упорядники Н. Пушкар, О. Яблонська), який вже давно заслужив на монографічні та дисертаційні дослідження. Він залишається невідомим ще й тому, що його доробок тільки-тільки починають досліджувати з позицій сучасного літературознавства.

Мета статті полягає в тому, щоб через поетику, спираючись на сучасні методологічні підходи, зокрема герменевтику і компаративістику, розглянути художньо-філософські виміри оповідань М. Левицького і тим визначити, хоча б частково, особливість його внеску в розвиток красного письменства і гуманістичної думки, у пізнання самої природи людини та її розуміння.

Як відомо, М. Левицький, працюючи земським лікарем, почав друкувати свої оповідання ще на початку ХХ ст. в “Киевской старине” (1901), “Літературно-науковому віснику” (1902), хоча до художньої творчості він звернувся раніше, про що свідчать неопубліковані “Спогади лікаря” (1898–1929). І ось, розглядаючи художню майстерність М. Левицького, котрий тематично, в жанровому відношенні і стилістично йшов у дусі реалізму народництва, можна дійти висновку, що письменник так і залишається в межах своєї епохи. Хіба не про те свідчать спостереження С. Єф-

ремова і наведена в епіграфі думка Ю. Шевельова [11, с. 594]. Однак подальші роздуми дозволяють прореагувати у спосіб певного сумніву: це *так*, але й *не зовсім так*. Традиційність реалізму оповідань М. Левицького, сюжети котрих ґрунтуються на його власному життєвому досвіді земського лікаря 90-х рр. XIX ст., постає в оновленому вигляді, якщо ввести його доробок у широкий контекст європейської літератури, створеної письменниками-лікарями. Такий ракурс дозволяє побачити, що М. Левицький був предтечею деяких сучасних структурних змін, що призвели до певної трансформації жанрових форм оповідання та повісті – йдеться про елементи *autotematizmu*, в розумінні польського професора і письменника Артура Сандауера (Artur Sandauer, 1913–1989). Не можна оминати увагою і ракурс бачення М. Левицьким актуальної для сучасного літературознавства проблеми *Свій / Чужий*.

Новаторству М. Левицького сприяє сама літературна атмосфера насамперед в російській літературі кінця XIX – початку XX ст., коли в жанрах повісті та оповідання актуалізувався лікарський досвід, про що свідчать хронологічні рамки написання творів письменниками-лікарями: оповідання А. Чехова “Іонич” вийшло друком у 1898 р., В. Вересаєв писав свої “Записки земського врача” протягом 1895–1900 рр., а М. Левицький – “Спогади лікаря” у 1888–1929 рр.; щодо його оповідання “Порожнім ходом”, то воно вперше було опубліковано 1907 р. Проте, розглядаючи твори М. Левицького, його нові виміри бачення ролі земського лікаря в житті селян, доцільно враховувати й “Записки юного врача” (1925–1926) М. Булгакова.

Зіставляючи творчість українського письменника з російськими письменниками-лікарями, не можна оминати того факту, що вони були майже однолітками: А. Чехов (1860–1904), М. Левицький (1866–1932), В. Вересаєв (1867–1945). А це означає, що вони, як земські лікарі, діяли в типологічно однакових і водночас неоднакових умовах. Однаковим був соціальний устрій, стан медицини й умови лікарської праці, недостатність “лікарської помочі ... особливо, – як писав М. Левицький в оповіданні “Санітар”, – в тих губерніях, де нема земства: у Київщині, на Волині та на Подолі”. Схожі й відношення селян із лікарем і лікаря з селянами, *бідним, темним народом*: “Трудно, тяжко трудно, – зазначається в цьому ж оповіданні, – було лікарям боротися з пошестю серед темряви та забобонів”. Але за свідченням В. Вересаєва, такі труднощі виникали в різних ситуаціях повсякденно. Неоднаковою була місцевість, національність пацієнтів та “присутність” – у тексті й поза текстом

– *autotematyzma*. Всім їм практика земського лікаря давала численні сюжети для оповідань. З А. Чеховим М. Левицького споріднює те, що він, на відміну від В. Вересаєва, використовуючи свій професійний досвід, пише “не записки лікаря”, а оповідання на різну тематику, де порушує моральні проблеми і створює низку виразних характерів і типів, яскраво зображує картини життя та психологічний стан героїв (“Мана”, “Добре діло”, “Перша льгота”, “Пенсія”, “Тяжкий хрест” та ін.). Усіх трьох письменників об’єднувала багатовекторність гуманістичної проблематики і відрізняла акцентуація різних її сторін. Якщо В. Вересаєв зосереджував увагу на негуманних, але вкрай потрібних під час навчання лікарів дій – обстеження з метою демонстрації патологічних ознак, мимовільне додавання моральних травм та зайвих фізичних страждань пацієнтові тощо – то М. Левицький цих питань не порушує і значно менше за В. Вересаєва описує симптоми хвороби і способи рятування хворого. Він теж співчуває хворому, його близьким, але це співчуття у нього спрямовано на ту важку ситуацію, в яку потрапляє й хворий, і родина. Ось чому у нього таку значну роль відіграє інтер’єр в оповіданні “Порожнім ходом” (1917). Так само М. Левицький, як і В. Вересаєв, говорить про різного роду забобони, але в іншому аспекті. Але на противагу В. Вересаєву його художньо-філософський погляд не був зосереджений на беззахисності людини перед хворобою, перед силою природи, тоді як у російського письменника побачені фізичні страждання призвели саме до таких концептуальних поглядів на людину, котрі водночас вступали в суперечність з тими філософськими уявленнями, що дискутувалися на межі століть. Так, *Боголюдині* (В. Соловйов, Д. Мережковський), *Человекобогу* (С. Франк, С. Булгаков, М. Бердяєв) протиставлялася *людина беззахисна* (В. Вересаєв):

“Больные, искалеченные, страдающие люди, – пише В. Вересаєв, – бесконечно вереницею потянулись перед глазами: легких больных в клиники не принимают, – все это были страдания тяжелые, серьезные. Их обилие и разнообразие произвели на меня ошеломляющее действие, меня поразило, какая существует масса страданий, какое разнообразие самых утонченных, невероятных мук заготовила нам природа, – мук, при одном взгляде на которые на душе становилось жутко” [2, с. 1].

Співчуття М. Левицького ґрунтувалося на інших засадах.

Але, розглядаючи проблему співчуття тим, що страждають, доцільно детально зупинитися на зіставленні оповідання М. Левицького “Порожнім ходом” з оповіданням А. Чехова “Іонич”.

“Порожнім ходом”, як й “Ионыч”, має два рівні смислів: один – найбільш доступний – лежить на фабульній поверхні, другий – глибоко: його треба відкрити через детальний аналіз. В оповіданні М. Левицького вже сама назва має два плани: перший – це закодоване безрадісне, нужденне й безнадійне життя Нухима; другий – людська драма самого лікаря. І тільки взяті разом вони виводять на філософське осмислення людини та її долі. І це виражено в зміщенні центрів. Від долі Нухима та його родини до долі лікаря увага повертається двічі: перший раз в описі бездоріжжя, завдяки чому марно втрачається час, а разом із цим марнується й життя: “Ну, коли б не було стільки хворих, я міг би багато прочитати за сім годин, може дещо написати... Краще б навіть нічого не робивши полежати так сім годин до гори животом, ніж отсе сидіти, скоцюбившись утрое, на жидівській балагулі” [7, с. 15]. Другий раз – в описі стану лікаря, що був не в змозі врятувати від смерті Нухима: “Спершись на столі ліктями, закривши лице руками, я важко задумався: як таки сказати нещасній жінці, що завтра в сю пору вона стане вдовою? <...> Тяжку, невимовно тяжку годину пережив я в бідній хаті Нухима Бершадського, поки діждався погонича з балагулою” [7, с. 21].

Обрана М. Левицьким нарративна стратегія досягає ефекту, схожого з ефектом картини С. Далі “Вольтер, що щезає”, а це свідчить про вишукану майстерність письменника, завдяки якій складається враження, що оповідання концентрує в собі величезний романний зміст.

Наратив оповіді від першої особи складається в такий спосіб, що спочатку вся увага концентрується на долі лікаря (вставний біографічний момент) – згодом на нещасті родини Нухима – потім знову на переживанні лікаря (другий біографічний момент) і нарешті завершальний абзац, котрий стягує в єдиний вузол назву-код – нещасну долю Нухима та його родини і драматичну судьбу самого лікаря і сенс життя:

“Ніч була зоряна, без місяця... <...> Темна зоряна бездоння неба, темна без краю, наганяла думки про нікчемність нашого світа, нашої науки, всього нашого життя...”

Так само ті зорі світили й сотні віків попереду, точнісінько так світитимуть знов через сотні віків, наче б під ними й не було людей з їх війнами, з їх радощами, щастям, з їх одчаєм, слізьми, сирітством та недолею...

А позад мене лишилась та недоля, та обдєр-та Нухимова хата, нещасна Лейка і, може, уперше щасливий Нухим, бо не чув уже він ні болю, ні нужди, ні голоду, ні відчаю...” [7, с. 21].

В оповіданні попередника М. Левицького – А. Чехова так само два плани. Традиційно

прочитувався лише перший план: герой із благородними намірами, не маючи сил на протест проти обивательського середовища деградує, вростаючи в задушливу атмосферу міста С. [Див. детально: 1, с. 234 – 235]. Таке трактування оповідання задовольнити сучасного реципієнта не може. На часі виникла потреба розкрити другий план твору, що і було здійснено професором О. Богдановою не лише у ході детального аналізу тексту, а й завдяки синергетичним прийомам: цитуючи уривки з листів письменника, дослідниця виводить на поверхню прихований за текстом *autotematyzm*, що і дозволило їй сформулювати художньо-філософський смисл оповідання:

“Не будучи моралистом, – пише О. Богданова, – Чехов не кривил душой, не искал соціальних причин к тому, чтобы показать процесс превращения доктора Дмитрия Ивановича Старцева в “языческого бога” по прозванию Ионыч. Писатель правдиво изобразил процесс старения человеческой души и самого человека, в каких-то эпизодах рассказа тесно смыкаясь с образом своего героя, доверяя литературному персонажу собственные стыдные мысли и тяжелые доверительные признания” [1, с. 249].

А. Чехов, так само, як згодом і М. Левицький, відчував негативний вплив умов виснажливої праці земського лікаря на духовний стан його, на його долю, але художньо-філософський зміст оповідання дещо інший. Він по собі знав (про це говорять його листи до А. Суворіна від 16. 08. 1892 р. та ін.), як монотонність одноманітних сірих буднів спустошує людину, пробуджує в ній байдужість навіть до життя, що є ознакою старіння. Життєвий досвід був покладений ним у підґрунтя художньо-філософських узагальнень. Український письменник, на відміну від А. Чехова, порушуючи вічне питання про байдужість *Всесвіту* до людини і про сенс *Життя*, більше перегукується з мотивами вірша Лесі Українки “Дивлюсь я на яснії зорі”. Але – і це значимо – обидва письменники виходять на онтологічний рівень із опорою на *autotematyzm* із тією різницею, що А. Чехов використовує його приховано, а М. Левицький вводить цей прийом у структуру тексту.

Зіставлення художньо-філософських позицій українського і російського письменників, збагачуючи уявлення реципієнта про людину, її відношення зі *Всесвітом* та сенс *Життя*, спонукають його до нових інтенцій.

Звертаючись до новацій М. Левицького, не можна не помітити, що він розширює і поглиблює поняття *Свій / Чужий*, визначаючи нові ракурси бачення цієї проблеми, актуалізованої в наш час. З них найбільш суттєві, на наш погляд, два:

– розкриття глибин трагедії буття людини серед *Чужого* (“Землиця рідна”)

– зображення складних умови співіснування *Свого з Чужим*, інонаціональним, в багатонаціональному середовищі, порушення проблематики проявлення особливостей своєї ментальності кожним народом (“Щастя Пейсаха Лейдермана”, “Порожнім ходом”, “Деда”).

Останній момент акцентує Г. Грабович, звернувши увагу на польсько-українські та російсько-українські контакти та на специфіку “єврейсько-українських взаємин”, викликаних *близькістю фізичного й соціального, сусідством та великою культурною й духовною дистанцією* [Див. детально: 3, с. 238–239]. Звертаючись до творів з єврейською тематикою у М. Левицького та Т. Бордуляка, підкреслив їхню гуманістичну і демократичну позицію:

“Відкриття, що єврей може викликати співчуття як багатостраждальна людина, втілює і в низці творів, що з’явилися на зламі сторіч. В деяких оповіданнях Модеста Левицького, як, наприклад, “Щастя Пейсаха Лейдермана” чи “Порожнім ходом”, авторська загальна симпатія до маленьких людей, бідних та пригноблених, сфокусована саме на єврейських персонажах, які помітні тільки своєю простою людяністю. В оповіданні Тимофія Бордуляка “Бідний жидок Ратиця” (1899) проблема розглядається ширше і підхід до неї сфокусованіший. Коли убогий торговець рибою Ратиця доходить дедалі більшого зубожіння, так само, як і решта мешканців села, де він живе, завдання автора не лише показати його злидні, а й співчуття сільської громади до одного зі своїх членів, – хоч і не схожого на них... <...> це можливість виявити почуття загальної людяності – конкретно, неабстрактно” [3, с. 255].

Проте, на наш погляд, цю проблему важливо всебічно розглянути в межах Волинського тексту. Це потрібно тому, що саме М. Левицький, не забуваючи його багатонаціональний склад, зробив великий і своєрідний внесок у збагачення наших уявлень про Волинський текст уже тим, що яскраво-художньо і водночас документально – відтворив його існування на зламі XIX – XX сторічч у формах *побуту* й *Буття*. Документальність постає як *бувальщина* у формах *наративу* спогадів і безпосередньо в *мовленневому дискурсі*. У реалістичному річищі письменник насамперед розкрив волинянина як варіант українського характеру в типових образах, але в такий спосіб, що не позбавив кожную постать її індивідуальності. Те саме можна сказати й відносно переживань героїв: горе і радість поставали водночас і в загальнолюдському, узагальненому втіленні,

і в суто особистому. Проте М. Левицький не забував, зокрема, і волинянина-єврея. Умови Волині накладали свій відбиток і на ментальність інших народів, що проживали на її теренах. Без врахування цих процесів неможливо правдиво пізнати історію Волині, що знаходить свій вираз не лише в соціально-політичних, економічних, релігійних та інших подіях, а й в долях краян. І все це знайшло своє місце у творах великого волинянина М. Левицького, у властивій йому художній манері.

Особливість нарації М. Левицького полягала в тому, що він, по-перше, майстерно сполучає фактографічність з *fiction* (художньою вигадкою, фантазією), що дозволяє письменникові виразити екзистенціальні виміри існування людини, порушити й розкрити онтологічні (*Буттєві*) проблеми, а реципієнтові – одержати можливість через проникнення в *Буттєві* та *побутові* плани оповіді не лише усвідомити смисли і пафос його творів, а й розвивати на їхньому підґрунті власні світоглядні інтенції про людину та її зв’язки зі світом. По-друге, нарагивна організація тексту слугує розкриттю на малій його площі основних рис як національного, так й інонаціонального характеру.

Позитивно те – про це свідчить дисертація І. Ліпницької, – що сучасне українське літературознавство починає розглядати творчість письменника в контексті вітчизняного красного письменства, але вочевидь стає й потреба вмістити доробок М. Левицького, його художньо-філософські ідеї в розлогий контекст європейської літератури. Широка амплітуда, що охоплює твори письменників-лікарів від Авіценни (980 – 1097) і Данте (1265 – 1321) до шотландського письменника Арчибальда Кроніна (1896 – 1981) з його творами “Цитадель” (“The Citadel”, 1937), “Сільський лікар” (“Country Doctor”, 1935), “Зірки дивляться вниз” (The Stars Look Down, 1935) і американця Олівера Сакса (1933 – 2015) та ін., дає можливість скласти уявлення про те, що вносить гуманістична думка письменника-лікаря М. Левицького в європейську літературу. Зауважимо, не меншої ваги можуть набути і компаративістичні дослідження творів М. Левицького на єврейську тематику з оповіданням Ф. Кафки “Сельський врач” (“Ein Landarzt”).

Отже, основна робота дослідників ще попереду.

Література:

1. Богданова О. В. Современный взгляд на русскую литературу XIX — начала XX вв.: (классика в новом прочтении) / О. В. Богданова. — Санкт-Петербург : ИПК Береста, 2006. 388 с.
2. Вересаев В. Записки врача [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://www.litmir.me/br/?b=44422>
3. Грабович Г. Єврейська тема в українській літературі XIX та початку XX ст. // Грабович Г. До

історії української літератури: Дослідження, есе, полеміка / Г. Грабович. – К.: Основи, 1997. – 604 с.

4. Єфремов С. Історія українського письменства. – Феміна”, 1995. – 688 с.

5. Левицький В. Спогади про свого батька // “Роде наш красний...” Волинь у долях краян і людських документах: В 3-х т./ В. Левицький. – Луцьк: Вежа, 1999. – Т. 3. – С. 17–38.

6. Левицький М. Порожнім ходом // Оповідання / М. Левицький. – К., 1907. – С. 22–37.

7. Левицький М. Оповідання / М. Левицький. – Черкаси; Київ, 1918 р. – Т. 1. – 268 с.

8. Ліпницька Інна Миколаївна. Творчість Модеста Левицького в контексті української прози кінця XIX – початку XX ст.: автореф. канд. філол. Наук 10.01.01 / Інна Миколаївна Ліпницька. – К. 2004. – 29 с.

9. Понедельник Лариса Анатоліївна. Літературно-мистецьке життя Волині у міжвоєнний період (1921–1939 рр.) – історія України: дис. канд. істор. Наук 07.00.01 / Лариса Анатоліївна Понедельник. – Луцьк. – 2015. – 232 с.

10. Пушкар Н. Письменник, лікар, педагог (Модест Левицький, 1866 – 1932) / Н. Пушкар // Минуле і сучасне Волині та Полісся: Луцька міська громада: історія, традиції, люди: матеріали XXVI Волинської обл. наук.-іст.-краєзн. конф., присвяченої 16-й річниці Незалежності України, 51—й річ-

ниці надання Луцьку Магдебурзького права і 90-й річниці створення Луцького православного братства, м. Луцьк, 9–10 листопада 2007 р.: наук. збірник / упор. Г. Бондаренко, А. Бондарчук, А. Силук. – Луцьк: Волинське обл. т-во краєзнавців, 2007. – Вип. 26 – С. 2008. – 211 с.

11. Шевельов Ю. Стилі Сучасної української літератури на еміграції // Шевельов Ю. Вибрані твори: У 2 кн. Кн. II. Літературознавство / Ю. Шевельов. – К.: Вид. Дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. – С. 592 – 632.

12. Юкало В. Він лікував людей і мову (Про Модеста Левицького) // Володимир Юкало. Дивослово. – 2000. – № 7 (521). – С. 26–30. Те саме: [Електронний ресурс] Режим доступу: intranet.tdmu.edu.ua/.../levyczkyj_V.Z..htm

13. Яблонська О. Твори Модеста Левицького для дітей / О. Яблонська // Минуле і сучасне Волині та Полісся: Луцьк в історії Волині та України: наук. зб. Вип. 35. Матеріали XXXV Міжнародної історико-краєзнавчої наук. конф., Луцьк, 15–17 вересня 2010 року. – Луцьк, 2010. – С. 354–360.

14. Яблонська О. Зорові образи в системі художнього цілого: збірка Модеста Левицького “Землиця рідна” (1926) / О. Яблонська // Літопис Волині: всеукр. наук. часопис. – 2010. – Ч. 7. – С. 39–47.

МОДЕСТ ЛЕВИЦЬКИЙ - ПИСЬМЕННИК, ЛІКАР, ПЕДАГОГ І ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ

Вивчення і знання історії є потребою кожної свідомої людини. Як писав український історик Володимир Косик: "...історія – пам'ять народу, а народ (нація) без пам'яті не має майбутнього".

За останні більш як два десятиліття українські історики доклали багато зусиль для відродження історичної правди, для правдивого і об'єктивного висвітлення історичного минулого нашого народу. Ліквідовано багато так званих «білих плям», повертаються з несправедливого забуття сотні імен та прізвищ славних синів і дочок України і серед них ім'я патріота, письменника, лікаря, педагога і дипломата Модеста Пилиповича Левицького.

Проте далеко ще не всі сторінки життя і громадської діяльності М. Левицького знайшли належне відображення в історичній літературі. Тому безперечно актуальним залишається далі поглиблене вивчення цієї проблеми. Причому, особливий інтерес і актуальність теми визначаються її краєзнавчим характером, оскільки значні періоди життя і діяльності М. Левицького пов'язані з Волинню. Тим більше, що нашій гімназії присвоєно ім'я цього видатного діяча.

Мета роботи: дослідити життєвий шлях і громадсько-політичну діяльність М. Левицького.

Завданнями даного дослідження було:

- визначити основні етапи життєвого шляху;
- розглянути еволюцію поглядів і творчої діяльності;
- проаналізувати кожний етап життя;
- охарактеризувати роль і значення М. Левицького як видатної особистості.

Предметом дослідження є конкретно історичні умови його особистого життя, службової і громадської діяльності, визначення основних періодів і характеру праці М. Левицького як лікаря, педагога, дипломата, особливостей літературної діяльності і громадсько-політичної позиції у суспільному житті України наприкінці XIX- початку XX століть.

Джерельною базою дослідження теми послужили насамперед спогади про М. Левицького його сучасників і нащадків, деякі документальні матеріали і факти, опубліковані в різних часописах, а також матеріали обласного краєзнавчого музею, краєзнавчого відділу обласної наукової

бібліотеки для дорослих та обласної бібліотеки для дітей. Велику допомогу для нашого дослідження надала також наукова бібліотека Східно-європейського національного університету імені Лесі Українки.

Практичне значення роботи полягає в тому, що узагальнений матеріал може бути використаний при проведенні уроків з відповідних тем вітчизняної історії, уроків літератури рідного краю, а також по темі «Наш край». В позанавчальній роботі матеріал може бути використаний для проведення лекцій, бесід, тематичних виставок.

Початок життєвого шляху.

Ковельсько – Окновський період

Модест Левицький належить до тих діячів української літератури, чі імена понад півстоліття були заховані в архівах. Народився він 25 липня 1866 року в селі Вихилівці, неподалік Проскурова, в родині поміщика. Батько його був людиною демократичних переконань, знаним на Волині громадським діячем.

Родина Левицьких прагнула дати дітям (двом синам і дочці) добре виховання й освіту. Модест ще в гімназії мріяв стати письменником і вже в п'ятнадцять років видав у Кам'янці-Подільському свою першу збірку оповідань під назвою «Граф Мотика», яку потім ніколи не перевидавав.

Після закінчення гімназії М. Левицький поступив на історико-філологічний факультет Київського університету, чотири курси якого закінчив у 1888 році. Проте він не завершив філологічної освіти і того ж року вступив на курс медичного факультету.

Пізніше його син Віктор причину батьківського вчинку пояснював так: «майбутня праця «казьонного» вчителя гімназії його мало вабила, тому по чотирьох роках студій... він перейшов на медичний факультет з метою бути «мужицьким» доктором, служити народові своєму бідному, темному селянинові». Все наступне життя М. Левицького підтвердило щирість цих намірів. Але була і ще одна причина. Ще на студентській лаві він одружився і став батьком. Молода дружина хворіла на сухоти, під загрозою було й здоров'я сина. Тоді ця хвороба, страшна й невиліковна, загрожувала всьому людству. Тож М. Левицький мав переконання, що людей слід лікувати, годувати, перш ніж дати їм освіту.

З такими настроями зібрався у 1893 році молодий, щойно дипломований лікар Левицький на свою першу в житті посаду – в місто Ковель Волинської губернії. Судячи із спогадів друзів Левицького, початок його роботи був успішним. Нестача практичного досвіду в медицині компенсувалася вдумливістю, вимогливістю до себе і чуйним ставленням до людей. А ще були надзвичайна працездатність і безкорисливість. Все це впливало на репутацію лікаря; йому вірили, його поважали, до нього йшли.

У ковельський період М. Левицький зближується із сім'єю Косачів, які мешкали у Колодяжному. Він познайомився із Оленою Пчілкою, Лесею Українкою, Ольгою Косач – лікував їх, став у них своєю людиною. Навесні 1895 року, у зв'язку зі спалахом холери у Ковелі, М. Левицький майже не буває вдома, тому відвозить дружину Зінаїду і малого ще сина Віктора до Колодяжного, де наймає кімнату. Обідають вони у Косачів. Ольга Косач згодом напише про них у щоденнику: «Порядні люди, молоді подоляки», а Леся Українка в листі до Л. Драгоманової у вересні 1895 року зауважить: «гості дуже славні люди...»

Влітку 1895 року М. Левицький рідко бував в Колодяжному. Посуха, що супроводжувалася, крім голоду та холери, епідемією дизентерії, загостренням хронічних хвороб не залишали вільного часу. Але восени, коли пошесті пішли на спад, він часто відвідує родину і гостей у Косачів.

У листі від 13 вересня 1896 року Леся Українка писала: «...нога боліла дуже різко і страшно було подумати наступити на неї. Тоді я поїхала до Левицького, не застала його вдома, але на другий день він сам приїхав».

Час збігав непомітно і на початку 1896 року тридцятирічний лікар має вже багату практику й досвід. Він бачить організаційні вади сільської медицини, має думки щодо її вдосконалення, пише ґрунтовну статтю «Про сільську медицину у неземських губерніях» і друкує її в Петербурзі. Але дощова погода і нездорові випарки викликали загострення сухоти у Зінаїди Левицької, і Модест Пилипович почав клопотати про інше призначення і наприкінці року був переведений на посаду земського лікаря в подільське містечко Окни, на кордоні з Херсонщиною й неподалік від Ананьєва.

Лікарська практика на новому місці була значно меншою, залишалася більше часу для участі в громадському житті. Цьому сприяли й відвідини Ананьєва, спілкування з новими знайомими: відомим громадським діячем Євгеном Чикаленком та письменником, лікарем Іваном Липою. Люди ці були соціально активні, а І. Липа, до того ж, входив до антиурядового «Братства Тарасівців».

Під впливом нового оточення М. Левицький

приходить до висновку, що має діяти на боці тих сил, які ведуть боротьбу за національне та соціальне визволення українства. Для цього лікарської праці було замало і М. Левицький звернувся до літератури, до прози, в основі якої лежали особисті враження та досвід. Фах практикуючого лікаря дав йому сюжети, талант письменника – засоби до їх відтворення, совість порядної людини – дотримання життєвої правди.

Євген Чикаленко писав у своїх спогадах про широку популярність М. Левицького як лікаря і як надзвичайно чуйної та доброї людини і згадує, що він вже тоді починав писати свої невеличкі новели з селянського та єврейського життя, в яких показував матеріальні нестатки та пригніченість населення і викликав до нього співчуття у читача.

Як літератор М. Левицький розумів свої можливості і не претендував на створення широких епічних творів. Кожен його твір – це проста і щира оповідь про те, що бачив, що хвилювало, про бідних гноблених та чистих душею людей. Він писав про них без залюбування, буденно, співчутливо, знаходячи начебто не нові, але водночас свої слова та засоби. Писав українською мовою в часи валуїщини, незважаючи на забороны українського слова.

Дебютом М. Левицького в літературі, якщо не вважати таким камянець-подільський збірник, був написаний в Окнах для місцевого драмгуртка водевіль «В клуні». Але намагання провести його крізь цензуру були марними. Не вдалось тоді його ні надрукувати, ні поставити на аматорській сцені. Водевіль був виданий окремою книжкою лише у 1903 році у Києві. У цей же час М. Левицький пише й одне з перших своїх оповідань «Дякова помста», яке прочитав з машинопису М. Старицький на родинному вечорі 28 листопада 1899 року. Перше друковане оповідання на історичну тему побачило світ у 1901 році в часописі «Киевская старина».

М. Левицького турбувала санітарна просвіта селян. На Волині та на Поділлі він щоденно стикався з випадками людських забобонів та неuczтва, які мали іноді жахливі та невірні наслідки для здоров'я людей. Першою просвітницькою книжкою М. Левицького була «Короста або Чухачка». Далі він написав такі ж книжки про холеру, сибірку, про хвороби очей, про наслідки лікування у знахарів та баб – «шептух», про пранці, скарлатину; видав книжки для народного читання: «Десять заповідей матері», «Десять заповідей здоров'я» тощо. Він друкував їх, де тільки міг: у видавництві популярної літератури в Петербурзі, у Києві, в губернських та повітових друкарнях. Він робив чималі витрати на видання і розповсюдження цих книжок, не одержуючи з

цього жодної вигоди, крім усвідомлення, що це потрібно людям.

У цей час він звертається і до проблеми мо-вознавства, що знайшло реальне втілення у таких книжках як «Язык, наречие или говор?», «Українська граматики», «Українська граматики для самонавчання», «Рідна мова», «Порівнююча граматики вкраїнської мови», «Круті слова», «Паки і паки» тощо. Ці книжки витримали по кілька перевидань і передруків, їх географія була досить широкою і завершилася вже на еміграції в Чехословаччині й Польщі.

В містечку Окна М. Левицький підготував і поставив кілька українських вистав, залучивши до них місцеву інтелігенцію. Як приміщення для аматорського театру було використано залу місцевого суду. Театральні вистави користувалися успіхом, але це викликало підозру поліцейського відомства, яке видало розпорядження про негласний нагляд за Модестом Левицьким. Син Віктор пізніше згадував: «Мазепинство до батькового реноме вже було прибито цяхом: і говорить з селянами по «малоруськи», і пише «книжки» на цій мові, і вистави робить теж «малоруські». Явний мазепинець!»

Незважаючи на те, що лікарню М. Левицький зробив зразковою і люди були задоволені своїм лікарем, почалися безпідставні прискіпування, а згодом М. Левицькому дали зрозуміти, що в Окнах і взагалі на Поділлі він є персоною небажаною. Довелося кидати насиджене місце і знову шукати роботу. Лише восени 1899 року знайшлася вакансія в Боярці, під Києвом, куди й переїхав М. Левицький з родиною.

Літературна та громадсько – політична діяльність на початку ХХ століття

Наприкінці жовтня 1899 року Леся Українка писала до сестри Ольги: «Приїхав доктор і вже сидить у клініці... Жінка його і Вітя теж тут». Слід уточнити, що лікарня і житло Левицьких знаходиться не в самій Боярці, а поряд з нею в селі Будаївка, приблизно на відстані версти від залізничної станції. Будинки будаївських фахівців стали звичним місцем літнього відпочинку київської інтелігенції. М. Левицький поновив старі і завів нові знайомства. У колі його тодішніх спілкувань бачимо С. Єфремова, В. Дурдуківського, Ф. Матушевського, Б. Грінченка, В. М. Лисенка та інших. Сам він частий гість Косачів та Старицьких і книгарні НТШ на Безаківській вулиці, де був осередок творчої інтелігенції.

На новому місці поліпшилося здоров'я Зінаїди Левицької, вона багато працювала над перекладами, допомагала чоловікові. Родина придбала власне піаніно. Левицький грав майже професійно, мав абсолютний музичний слух і був обі-

знаний із світовою музичною класикою. Добре йшли справи і в лікарні, яка часом ставала притулком для людей, яких переслідувала поліція.

У Будаївці М. Левицький мав сприятливі умови для творчої праці, його оповідання під власним прізвиськом і під псевдонімами друкувались в періодичних виданнях, таких, як «Літературно – Науковий Вісник», «Нова громада», «Світло», «Киевская старина».

У 1903 році М. Левицький познайомився з М. Коцюбинським і на прохання останнього написав оповідання «Пенсія», яке, на жаль, цензура не пропустила. Чи не головною подією на цей час стало залучення М. Левицького до громадської роботи, активний інтерес його до проблем: «Стара громада», «Рада», партії – «Демократична», «Радикальна», диспути навколо назв, статутів, програм, спроба видавати тижневик «Селянин» тощо. М. Левицький не лише віддав данину партійній діяльності, а й завжди перебував у її епіцентрі. Є. Чикаленко у своїх спогадах зазначив «Радикальна партія, згуртувавши... таких діяльних та відданих українській справі людей, як С. Єфремов, Ф. Матушевський, доктор М. Левицький та інші, енергійно взялись за літературну працю – за питання партійної літератури, а для видання її відрядили Матушевського до Львова...»

Партійні справи не завадили М. Левицькому брати участь в літературно-мистецькому житті Києва. Він працює в «Просвіті», в липні ж 1904 року обраний разом з М. Лисенком та Лесею Українкою дійсним членом «Киевского литературно-художественного общества».

М. Левицький продовжує і літературну працю: пише нові оповідання, перекладає спільно з дружиною Сінклера, Сенкевича, Пруса, хоча більшість роботи тут належить Зінаїді Левицькій. Іноді він пише музику до віршів, які особливо сподобалися, але то переважно для себе, або для аматорських вечорів.

Загострення революційної ситуації під час Російсько – Японської війни, пожвавлення партійної роботи вимагали від М. Левицького постійної присутності. Тому постало питання про переїзд до Києва. Це сталося наприкінці 1904 року. М. Левицький отримав місце директора фельдшерської школи на Лук'янівці і за сумісництвом посаду завідуючого Лук'янівським притулком для дітей, яких залишили батьки.

На новій посаді М. Левицький пробув недовго. Його нововведення – дозвіл читати лекції і відповідати українською мовою, скорочення програми з російської літератури породили доноси, звинувачення в українофільстві тощо. Його звільнили з посади директора училища і залишили лише завідування дитячим притулком. Гроші, які платили за цю працю, були такі мізерні, що

стало неможливим утримувати родину і наймати житло. Оселилися в будинку матері Зінаїди Левицької на Малій Володимирській, але це не вирішило справи. Знову почалися пошуки роботи. Спочатку М. Левицького взяли до резерву лікарів управління Південно – Західної залізниці, а коли звільнилася посада залізничного лікаря на прикордонній станції Радзівилів на Волині, він переїхав туди з родиною.

Дата переїзду М. Левицького до Радзівілова невідома, але є чимало свідчень, що це сталося влітку 1907 року. Бо протягом усієї осені 1906 року він був у Києві. 30 жовтня він відвідує Косачів. Ольга Косач – Кривинюк в листах своєму чоловікові писала, що протягом листопада її хворого батька лікував доктор М. Левицький.

У цей час на прохання «Просвіти» М. Левицький готує для «Календаря» статтю «Як рятуватися при наглих випадках». Вона виходить в тому ж році й окремим відбитком, а «Україна» вміщує анотацію: «Дуже корисна і давно потрібна книжечка, написана гарно і дуже популярно».

20 січня 1907 року газета «Рада» повідомляє про обшуки, проведені жандармським управлінням у відомих українських діячів культури – М. Лисенка, Лесі Українки, Б. Грінченка, М. Левицького та про проведені у зв'язку з цим арешти. Про арешт Левицького повідомляла Леся Українка у листі до Олени Пчілки 6 лютого 1907 року.

Проте арешт був коротким і вже наприкінці січня 1907 року М. Левицький виїхав з дружиною до Ялти. Повернувся до Києва на початку березня і невдовзі виїхав за новим призначенням до Радзівілова, невеличкого містечка на кордоні з Австрією.

Як залізничний лікар, він мав право на безкоштовний проїзд і часто відвідував Київ. В один з таких приїздів у 1907 році в редакції «Ради» М. Левицький познайомився з Д. Дорошенком, який дуже тепло у спогадах писав про цю зустріч. Найвірогідніше ця зустріч відбулася наприкінці червня 1907 року, коли у видавництві «Просвіта» вийшли з друку «Оповідання» М. Левицького і він прибув з цієї нагоди до Києва. Тоді ж, 24 червня, він познайомився з М. Грушевським і подарував йому примірник своєї книжки з написом: «Високоповажному Професорові Михайлові Грушевському на знак щирої шаноби».

Навесні 1909 року М. Левицький, на прохання друзів, зустрів у Радзівілові Андрія Франка, який з хворим батьком повертався з Києва, надав їм притулок, допоміг оформити документи на перетин кордону і супроводив до Львова. Були й інші цікаві зустрічі з друзями. Так, коли у Д. Дорошенка виникла потреба подорожувати по Волині й збирати етнографічний та краєзнавчий матеріал, він попросив організувати подорож М.

Левицького. До них приєднався І. Зелінський, молодий вчений з Галичини. Їхали селянською фурурою на сіні. Відвідали Берестечко, Острог, Здолбунів, Рівне, Городок тощо.

У 1910 році в «Речи» М. Левицький друкує статтю про українську мову. Він також допомагає багатьом робітникам-залізничникам писати скарги, що стало відомо поліції. За ним знову встановлюється негласний нагляд, нагромаджуються несприятливі коментарі. Зрештою, ці поліційні заходи призвели до того, що неблагонадійного М. Левицького перевели до Білої Церкви, подальше від кордону.

У Білій Церкві М. Левицький прожив з родиною майже п'ять років. Це був час напруженої громадської роботи. Письменник готує нові книжки та збірники. У 1914 році в альманасі «Досвітні огні» друкується оповідання «Забув», а на початку 1917 року, як тільки були зняті цензурні пута, одна за одною виходять книжки з популярної медицини та української граматики. На початку 1918 року побачила світ підготовлена ще в Білій Церкві «Українська граMATика для самонавчання».

Українська революція та еміграція

Одразу після Жовтневого перевороту 1917 року М. Левицький залишає Білу Церкву і переїздить до Києва. Тут він працює урядовцем в апараті Міністерства Шляхів УНР, обіймаючи посаду Директора культурно-освітнього департаменту.

М. Левицький разом з урядом УНР пережив важкі часи російської інтервенції та громадянської війни. Його шляхи пролягали через Кам'янець-Подільський, Жмеринку, Білу Церкву, Фастів, Мотовилівку, Васильків, Боярку. Про це він залишив свої спогади.

У 1918 році виходять його «Оповідання» (Черкаси - Київ), які мали бути першим томом нездійсненого п'ятитомного зібрання творів.

1919 і перша половина 1920 року у житті М. Левицького пов'язані з Грецією, куди він був направлений в складі дипломатичного представництва УНР. 19 січня 1919 року він з дружиною, сином і п'ятирічним онуком виїхав до Афін. Послом від УНР був призначений Ф. Матушевич, але 21 жовтня 1919 року він помер, і Левицький, який числився радником посольства, став фактично виконувати функції посла. Не обійшло лихо і особисто М. Левицького. В лютому від легеневої кровотечі померла дружина Зінаїда Левицька.

Нечисленна українська місія в Афінах розгорнула активну дипломатичну діяльність. У 1920 році М. Левицький відвідав з'їзд українських послів у Відні, зустрівся з добрими знайомими: міністром закордонних справ А. Ніковським, по-

слами М. Славинським, Д. Антоновичем та іншими, але вже 1 серпня 1920 року ситуація різко змінилася, Україна була окупована і посольство припинило роботу.

У серпні цього ж року М. Левицький з сином і онуком виїхали спочатку в Австрію, а потім до Польщі. Умови життя були складними, в пригоді тут став йому досвід лікарської практики. Проте на початку 1922 року він виїхав до Чехословаччини, де в Подебрадах заснували Українську господарську академію. Тут М. П. Левицький викладав українську мову і був штатним лікарем. Справи склались непогано. Син учився на гідротехнічному відділі, життя налагоджувалося.

Викладання української мови мало у М. Левицького теоретичне підґрунтя. Вже на еміграції до його наробку додалися нові книжки з мовознавства: у 1921 році «Порівнююча грамати́ка української мови», а в 1923 – «Українська грамати́ка». Незважаючи на обмеженість часу, бо, крім лекцій, чимало його поглинав прийом і лікування хворих, відвідування їх на домівках, організаційні заходи з утримання медичного пункту, Левицький пише спогади про громадянську війну «Глорія вікгіс», оповідання, есе: «Також емігранти», «Людина звір» тощо. Він друкує їх у «Літературно – науковому віснику» та в календарі – альманасі «Дніпро».

У 1922 році зі Львова до Праги приїхав відомий бандурист Василь Ємець. Він створив школу гри на бандурі, і Модест Левицький, добрий музикант, пішов вчитися до цієї школи. Але попри цікаве і забезпечене життя, М. Левицького нестерпно тягне на батьківщину. В 1927 році він залишає Чехословаччину і приїздить до Луцька.

Луцький період життя та діяльності

З 1927 по 1932 рік М. П. Левицький разом з сім'єю сина жив у Луцьку, працював лікарем і учителем української мови початкових класів української гімназії. Спочатку родина Левицьких мешкала на Яровиці (нині вулиця Івана Франка), а потім на вулиці Квітковій (Красне).

Поряд з плановими заняттями в гімназії, багато уваги приділяв М. Левицький позакласній і позашкільній роботі, систематично проводив з учнями бесіди на моральні та етичні теми, керував театральньо-аматорським гуртком. Грали юні актори переважно класику – твори Т. Шевченка, Лесі Українки, В. Шекспіра, В. Винниченка, ставили сценки з учнівського життя. Щороку гуртківці проводили свята – академії, присвячені Т. Шевченку, І. Франку, Лесі Українці, відзначали ювілеї видатних українських історичних діячів, свято матері. Колишня учениця гімназії Ангеліна Саєнчук згадує, як щоп'ятниці М. Левицький читав лекції на різні теми: про пошану до чужої

власності та громадського добра, про пунктуальність, про брехню та інше. Онук Левицького згадував, як перед Пасхою дідусь дав учням завдання привезти з різних сіл писанки, а сам замовив великий стіл, поділений на секції з назвами сіл. У кожному гнізді помістили відповідні писанки. Так у гімназії на початку 1928 року започатковано було музей народного мистецтва.

Дуже полюблюючи музику, М. Левицький придбав на замовлення для себе і для онука бандури, а також організував в Луцькій гімназії гурток бандуристів і сам вчив гри на цьому інструменті гімназистів. М. Левицький знав кілька мов: німецьку, французьку, старогрецьку, латинь, чеську, польську. Робив переклади з польських класиків, писав статті в газету, писав також і літературні твори, читав доповіді у Луцькій «Прогресі».

За давньою шкільною традицією, кожному вчителю учні давали якесь прізвисько. Модеста Пилиповича вони ніжно і ласкаво називали „дідусем”.

Працював Левицький як завжди дуже багато, до самозабуття, хоча здоров'я було вже не те, що в молоді роки. Якось на уроці раптово стало йому погано. Потрапив до лікарні із заворотом кишок, а через кілька днів, 16 червня 1932 року його серце зупинилося. Поховали М. П. Левицького на православному цвинтарі в Луцьку (нині там сквер на проспекті Волі навпроти гімназії №4). Були це похорони, яких український Луцьк ще не бачив: прибули делегати з різних міст і сіл. Тепер його могила (після перенесення у 1976 році) знаходиться на міському кладовищі неподалік села Гаразджа (Додаток 2).

Висновок

Незважаючи на десятиліття замовчування, Модест Левицький був і залишається видатною постаттю нашої історії та літератури. Він жив в Україні і жив заради України, жив серед буремних громадських і мистецьких подій кінця XIX - початку XX століть. Час повертає справедливість. Модест Левицький повертається в Україну.

Високі духовні якості Модеста Левицького як патріота і подвижника, гуманіста, педагога, вихователя є чудовим прикладом для морального і патріотичного виховання молоді.

Історично так склалося, що життя і діяльність цієї видатної людини були тісно пов'язані з Волинню і, зокрема з Луцьком, куди він переїхав рівно 88 років тому. Збережено і увічнено пам'ять М. Левицького- колективу Луцької гімназії № 4 у 2010 році присвоєно ім'я Модеста Левицького (Додаток 1) . Учні гімназії доглядають могилу письменника, шанують його пам'ять. Нині іде збір матеріалів для створення кімнати - музею славетної людини.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Луцька гімназія №4 імені Модеста Левицького

Фойє Луцької гімназії №4 імені Модеста Левицького

Додаток 2

Сквер навпроти гімназії №4 (проспект Волі), де раніше був цвинтар, на якому поховали М. Левицького

*Могила Модеста Левицького на міському кладовищі
неподалік с. Гарзджа*

Додаток 3

*Пам'ятна дошка на будинку (вул. Б. Хмельницького),
в якому у 1927 – 1932 роках працював М. Левицький*

Список використаних джерел:

1. Балабольшенко А. Модест Левицький // Рідна школа. - 1998. - № 12. - С. 22 – 28.
2. Балабольшенко А. Модест Левицький // Київська старовина. - 2005. - № 4. - С.139 - 154.
3. Гей В. Явір Модеста Левицького // Роде наш красний. Волинь у долях краян і людських документах. - Т. 1. - Луцьк,1996. - С. 338.
4. Дорошенко Д. Лікар – гуманіст // Роде наш красний. Волинь у долях краян і людських документах. - Т. 3. - Луцьк,1999. - С. 39 - 45.
5. Кошелюк Р. Наш незабутній громадянин // Віче. - 1996. - 25 липня.
6. Криштальський А. Відкрито меморіальну дошку на честь Модеста Левицького // Луцьк молодий. - 2003. - 29 травня.
7. Левицький В. В. Спогади про дідуся Модеста // Українська гімназія в Луцьку. Спогади. - Луцьк,1998 - С. 22 - 23.
8. Левицький Модест. Енциклопедія українознавства. - Т. 4. - С.1269.
9. Левицький В. Син про свого батька // Роде наш красний. Волинь в долях краян і людських документах. - Т. 3. - Луцьк,1999. - С. 17 - 38.
10. Левчанівський О. Мої спогади про Модеста Пилиповича Левицького // Роде наш красний. Волинь в долях краян і людських документах. - Т. 1. -Луцьк,1996. - С. 338 - 339.
11. Липницька І. Мала проза Модеста Левицького // Диво слово. - 2004. - № 4. - С. 13 – 19.
12. Липницька І. Жанр сатирично-гумористичного оповідання у творчості Модеста Левицького // Визвольний шлях. - 2006. - Кн. 6. - С. 50 - 59.
13. Онуфрійчук М. Стежками Модеста Левицького // Волинь. - 1996. - 25 липня.
14. Онуфрійчук М. А. Модест Пилипович Левицький // Минуле і сучасне Волині. Історичні постаті краю. - Луцьк, 1991. - С. 93 - 95.
15. Онуфрійчук М. А. Модест Левицький // Волинський календар 1992. -Луцьк, 1992. - С. 32 - 33.
16. Побірченко Н. С. Письменник, лікар, педагог і дипломат Модест Левицький // Педагогіка і психологія. - 2002. - № 1 - 2. - С. 176 - 187.
17. Пушкар Н. Модест Левицький учив Луцьких гімназистів // Вісник. - 2002. - 13 червня.

Наталія ПУШКАР (Луцьк)

ЛИСТ М. П. ЛЕВИЦЬКОГО ДО В. К. ФЕДОРЕНКА. ШТРИХ ДО БІОГРАФІЇ

*«W. Pan Włodzimierz Fedoreńko
Luck na Wołyniu
ul. Zakopańska
d. Lobody
Pologne*

Сердечно вітаю Вас і дружину з цього Вавилону; втомився і одурманився; хоч і дуже цікаво, але чим раз частіше думка збігає на тиху Яровицю. Правду кажуть: «Де родився, там годився». Ще й спека страшенна. Буйте здорові. Ваш щирий Мод. Левицький.»

Автограф міститься на звороті листівки поштової кольорової «Paris – Le Trocadéro» (ВКМ, інв. № ЛУ – 442) з поштовим штемпелем XVIII поштової дільниці в Парижі, з датою «24. VII. 1929», з наклеєною маркою Республіки Франція за 90 сантимів з портретним зображенням Бертло П'єр-Ежен-Марселена, французького хіміка.

До музею поштівка потрапила у 1986 році від Сієнко Валентини Леонідівни, жительки м. Луцька, разом з іншими матеріалами з особистого архіву Федоренка Володимира Кириловича, стараннями Ошуркевича Олексія Федоровича. Вона (поштівка) знаходилась в альбомі поштових листівок з видами європейських міст (переважно Риму).

Довідки:

Адресант – Левицький Модест Пилипович (1866 - 1932) – письменник, лікар, педагог, музикант. Навчався у Кам'янець-Подільській гімназії, після закінчення якої вступив на історико-філологічний факультет Київського університету; після чотирьох курсів перейшов на медичний факультет, який закінчив 1893-го року.

Лікарську працю почав на Волині, в Ковелі, обійнявши посаду земського лікаря. Познаюмився і близько зійшовся з родиною Косачів, часто відвідував Колодяжне як лікар і друг. 1896 року у зв'язку з загостренням сухот у дружини Зінаїди Левицький залишив Волинь і переїхав на Поділля, 1899 року – до села Будаївки. До Києва було недалеко, тож Левицькі спілкуються зі старими знайомими – Косачами, Старицькими, заводять нові знайомства, відвідують осередок творчої інтелігенції, що був у книгарні Наукового товариства ім. Шевченка.

До 1917 року Левицькі проживали в Білій Церкві. В роки української державності М. П. Левицький працював в апараті Міністерства шляхів УНР на посаді директора культурно-освітнього департаменту, був головним санітарним лікарем залізниць України, з 1919 р. – радником, потім головою української дипломатичної місії у Греції. Тут він втратив дружину, яка померла від легеневої кровотечі.

У більшовицьку Україну М. П. Левицький не повернувся. Жив і працював у Тарнові, Закопаному (Польща), Подебрадах (Чехія). З 1927 року Господарська Академія в Подебрадах поступово занепадає, тому для подальшого життя він обирає Луцьк. Він має надію працювати в Луцькій Українській гімназії, «міг би викладати українську і латинську мови в перших класах (I – IV) і гігієну, від біди і французьку мову» (з листа до знайомого, адвоката Григора Калистратовича Степури). Того ж року Модест Пилипович з онуком Василем переїздить до Луцька. Оселилися спершу в будинку Г. Степури (район Красне, вулиця Квіткова), пізніше переїхав на Яровицю (приміське село; нині район вулиці Івана Франка).

Крім української мови, Модест Пилипович читав етику в гімназії і Просвіті, організував музей народної творчості і народного мистецтва, навчав дітей гри на бандурі. Працював у Луцькій Українській гімназії до 1932 року.

З гімназійних викладачів товаришував з Володимиром Кириловичем Федоренком.

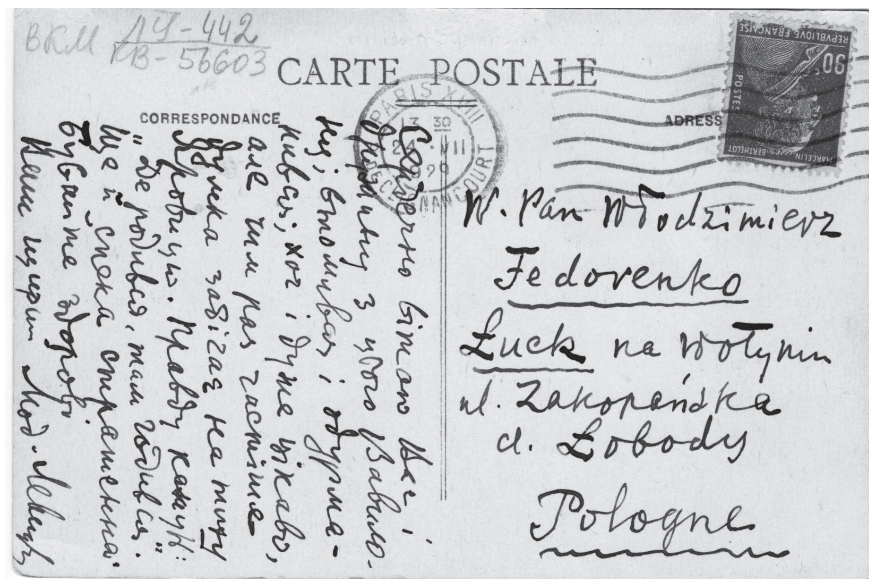
Адресат – Федоренко Володимир Кирилович (1888 - ?) – вчитель Луцької Української гімназії до 1939 року, професор-латиніст. Закінчив Київську духовну академію, пізніше отримав диплом вчителя латинської мови Міністерства Віросповідань і Освіти. Працював у Луцькій Українській гімназії від початку її заснування до закриття, спочатку інспектором, пізніше викладав історію стародавнього світу, латинську мову у старших класах, спів – у молодших; деякий час керував гімназійним хором. Пізніше, після війни, Володимир Кирилович викладав українську мову в середній школі № 1 м. Луцька, здобув звання Відмінника народної освіти УРСР (1957 р.).

Вулиця Закоп'янська, де в будинку п. Лободи жив В. К. Федоренко (у 1941 - 1944 рр. – Канів-

ська), була частиною нинішньої вулиці Степана Бандери – від вулиці Ярошука до вулиці Шопена.

Трокадеро – палац в Парижі, збудований у мавританському стилі з елементами візантійської архітектури з нагоди Всесвітньої виставки 1878

року. Фасад споруди було прикрашено 22-а «статуями влади», які уособлювали найбільш впливові на той час держави. 1937 року на місці палацу Трокадеро збудовано палац Шайо, від якого починається садово-парковий комплекс Трокадеро зі сходами і найбільшими фонтанами Парижа.

Джерела:

1. Фонди ВКМ, інв. № ЛУ – 442.
2. Пушкар Н. Письменник, лікар, педагог (Модест Левицький, 1866 – 1932) // Минуле і сучасне Волині та Полісся: Луцька міська громада: історія, традиції, люди. Матеріали XXVI Волинської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції. Луцьк. 9 – 10 листопада 2007 р. – Луцьк, 2007. – С. 208 – 211.
3. Салюк Ю. Федоренко Володимир Кирилович

- // Минуле і сучасне Волині та Полісся: Луцька міська громада: історія, традиції, люди. Матеріали XXVI Волинської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції. Луцьк. 9 – 10 листопада 2007 р. – Луцьк, 2007. – С. 217 – 218.
4. Пясецький В. Е., Мандзюк Ф. Г. Вулиці і майдани Луцька: Історико-краєзнавчий довідник. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005 – 400 с.

Лариса ТОКАРУК (Луцьк)

МОДЕСТ ЛЕВИЦЬКИЙ У ЛУЦЬКУ (1927 - 1932)

Після важких випробувань та поневірянь країнами Європи (Греція, Польща, Чехія), втрапивши в Греції дружину, яка померла через легеневу кровотечу, після сумних звісток з України, яку вже не знаходив на карті у зв'язку з розпадом УНР і захопленням її більшовиками, Модест Левицький надсилає листа до відомого волинського адвоката, колишнього комісара УНР на Харківщині та Поділлі, Григорія Степури, який очолював-батьківський комітет Луцької української гімназії. У ньому повідомляє про те, що господарська академія у Подєбрадах, у якій він працював лектором української мови та лікарем (1922-1927 рр.), розпадається. Левицький просить підшукати йому роботу в Луцьку.

Наводимо зміст листа Модеста Левицького до Г. Степури від 11.06.1927 р.

„Високоповажний Добродій!

Звертаюсь до Вас по докладній інформації з приводу тих учительських посад, що мають бути в Луцькій українській гімназії, бо ця справа цікавить мене персонально. Подєбрадська Академія йде на атрофію і в найкращому разі вона проживе ще 2-3 роки, але вже розвиватися далі не може. Коли ж вона почне ліквідуватися, то доведеться мені в першу чергу теж ліквідуватися, бо я читаю українську мову і теорію письменства на 1 і 2 семестрі.

Отже мені треба знати, чи надаюся я до посади вчителя в Луцькій гімназії й чи та посада надається для мене.

Маю праці по мові: українська граматика для самонавчання (4 видання), порівнююча граматика московської і української мови і менші статті: „Паки й паки” (про хиби сучасної нашої літературної мови), „Особливости української звучні” – доклад на українському науковому з'їзді, друкований в академічному збірнику. Оце мое [...].

Міг би викладати українську і латинську мову в перших класах (I – IV) і гігієну, від біди і французьку мову, яку знаю добре і балакаю нею вільно. Я не хотів би брати більше 12-15 годин у тиждень, бо це мені було б тяжко і не лишалося б часу для писання хоча би спогадів своїх, яких не можу ніяк закінчити.

Тепер друге питання (івентуально, коли перше може бути розв'язано позитивно) чи підійде

ця посада для мене? Тут для мене всамперед стає матеріальна сторона: я маю при собі внука, який вчиться в Українській гімназії в Подєбрадах (оце – на і забув додати, що в цій маленькій гімназії я викладаю українську і французьку мову і іменуюся директором). Внук у 3-ій класі, має 14-ий рік. Отже треба мені знати, яка була б мені платня в Луцьку і чи вистачить її, щоб прожити удвох з онуком? (Жінку свою я поховав у Греції). Далі: чи досить певна і постійна ця служба? Від кого вона залежить? І чи має ця гімназія прав, тобто чи зможе мій онук по скінченні її вступити в університет чи іншу високу школу?

За відповідь на ці питання я буду Вам дуже вдячний і дуже жалкую, що не можу послати Вам на неї марку, бо чеська марка нам ні до чого.

З правдивим посвяченням Модест Левицький.

P. S. Мій син, батько мого внука, теж скінчив Луцьку гімназію у 1912 році. Центральний комітет у Варшаві дасть за мене добру рекомендацію.”

Скориставшись порадою Григорія Степури, Модест Левицький пише клопотання до Українського Центрального Комітету у Варшаві про надання йому праці вчителя Луцької української гімназії.

Коли питання з працевлаштуванням було вирішено, письменник надіслав подячного листа такого змісту: „Спасибі Вам за тепле і щире відношення до мене. Мало не зірвалося було у мене з язика: „радий буду відслужити Вам”, а згадав, що я ще й лікар. Не дай же, Боже, щоб довелося відслужити Вам по цьому фаху. Краще вже віддячити Вам наукою Вашим діткам, до бандури включно. Хоч сам я невеликий артист на цьому інструменті, бо почав учитися на старість літ, але що сам знаю – то охоче передам любій золотій молоді нашої, надії нашої...”

У 1927 році Модест Левицький разом з онуком переїхав до Луцька. З легкої руки Григорія Степури дістає посаду викладача української мови та шкільного лікаря в Луцькій українській гімназії, у якій працює останні п'ять років свого життя (1927-1932 рр.).

Знаходить прихисток у будинку свого друга Г. Степури на Кічкарівській, 5. Згодом винаймає собі житло на Яровиці (нині І. Франка), живе у будинку неподалік кладовища, потім будує влас-

ний дім на вул. Квітковій, 7 (район Красного). По сусідству жило ще кілька учительських родин, тому називали цей куточок учительською колонією.

У той час Луцька українська гімназія (далі ЛУГ) не мала свого власного приміщення і протягом 1927-1929 рр. орендувала три будинки Ісака Дава за 600 \$. Коли ж власник цих будівель перепродав їх Андрієві Цвіку, орендна плата зросла до 840\$ за рік.

У приміщенні по вул. Крилова розмістились 1-3 класи гімназії, де Модест Пилипович викладав українську мову. Цього будинку вже немає, а неподалік виріс висотний елітний будинок.

З учнями 4-8 класів заняття проводились в будинку по вул. Сенкевича (сьогодні це вул. Б.Хмельницького), на якому зараз знаходиться меморіальна дошка. На ній згадується ім'я Модеста Левицького.

Фізичний і хімічний кабінети та хлоп'яча бурса (гуртожиток) займали приміщення у провулку перед обласним театром ляльок.

Виконуючим обов'язки директора гімназії у той час був Рафаїл Шкляр, оскільки перед початком шкільного 1926-1927 н. р. польська влада не затвердила Івана Власовського на цій посаді.

Концесіонером гімназії у 1924-1929 рр. призначено Євгена Петриківського, який добився від Повітового Союму 50000 золотих на будівництво власного приміщення гімназії. У 1931 році ЛУГ перейшла у новий будинок на вул. Плоцькій, 20, нині це вул. Гаврилюка, 14. Директором гімназії призначили Бориса Максимовича Білецького (1929-1939 рр.), концесіонером у цих роках було Товариство Лесі Українки в м. Луцьку, яке отримало від сейму гроші і купило власне приміщення у центрі старого Луцька, на Святій горі. Вказівки на меморіальність будинку немає.

Нелегко було вчитися без підручників. Допікали часті перевірки польської шкільної влади (кураторії). Зарплата у вчителів була мала. В той час, як свідчать архівні документи м. Луцька, ЛУГ – перша і єдина гімназія на Волині за національним складом була майже українською. Міських дітей навчалось 25%, сільських – 75%, оскільки, за даними документів 1928-1938 рр. у Луцьку проживало 30 тисяч мешканців, з них – 66,6% євреїв, 26% – поляків, решту 7% становили українці та чехи.

У ЛУГ навчались діти з 6 повітів: Луцького, Ковельського, Горохівського, Любомльського, Володимирського, Дубнівського. Значний відсоток становили діти священників, вчителів і службовців.

Учительський персонал складався з 12-14 викладачів, контингент гімназії не міг перевищувати 250 чоловік. Така кількість учнів була вста-

новлена польською владою. Учитель польських предметів отримував по 10 злотих за лекцію, всі інші вчителі – лише 2 злотих.

Концесію на гімназію необхідно було поновлювати щороку. Українська гімназія серед польського оточення була острівцем українства.

Ідеологічне навчання учнів було надзвичайно патріотичним, релігійним, національним. “Люби Бога і матір – Україну” – це девіз гімназії. Приїхав М. Левицький до Луцька тоді, коли Волинь входила до складу Польщі, і поляки всіма способами намагались переконати увесь світ, що Волинь – споконвічна польська земля, що й мови української немає, є русинська. Вони закривали “Просвіти”. Школи по селах були польські.

Взявшись до праці в українській гімназії, Модест Левицький, людина європейського рівня, високої внутрішньої краси, глибокої культури, з широким кругозором, зі знанням 8-10 іноземних мов та з природним хистом педагога, віддає все своє тепло, свої широкі знання, свою любов дітям. Мов квіти до сонця, потягнулась до вчителя малеча. „Модест Пилипович став душею гімназії, був її “добрим духом”, – згадує Ірина Левчанівська, колишня гімназистка і учениця М. Левицького. За давньою шкільною традицією, кожному вчителю учні давали якесь прізвисько. Модеста Пилиповича вони ніжно і ласкаво називали „Дідусем”.

Модест Левицький був одним із тих, на кому держалась українська справа, хто навчив гімназистів любити рідну мову. Він щиро вболівав за чистоту рідного слова і “зdmухував з неї пиліюку ярма, поневірянь і принижень”. Ще раніше проблемам культури мови присвятив чотири свої праці, цикл мовознавчих статей. З доповідями про мову виступав у луцькій “Просвіті”. У своїй книзі “Паки й паки” дає багато мовних порад і вважає, що і “для справжнього патріота, свідомого, інтелігентного, – рідна мова є святиня, до якої не можна братися немитими руками.” Автор “Української читанки” пише наукові праці з медицини і мовознавства, працює у термінологічних комісіях, збагачує українську літературну мову. Письменник, вільно володіючи французькою, німецькою польською, російською, латинською, грецькою мовами, єдиним здійснив переклади творів зарубіжної літератури, більшість з яких українською мовою було перекладено вперше.

До мовних проблем підходить М. Левицький як лікар. Вважає, що через історичні обставини наша мова хворіє. Тому її потрібно лікувати. У своїй книжці “Дещо про сучасну стадію розвитку української літературної мови” пише: “Видима річ, що наша літературна мова має дефекти, незважає. Попробуймо ж з'ясувати ті дефекти, по-

ставити діагнозу тої недуги, пошукати способів, щоб порятувати її”.

М. Левицький своїх учнів вчить постійно вдосконалюватись у володінні рідною мовою. Учениця ЛУГ І. О. Левчанівська згадує: „Найбільшою заслугою Левицького було те, що він прищепив нам, своїм учням, любов до рідної мови. Він вчив нас, що українська мова – одна з найгарніших у світі, що за милозвучністю стоїть на другому місці після італійської лише тому, що має кілька немилозвучних слів як от: пхати, бгати ..., а то була б на першому... Він порівнював відомі нам іншомовні слова з українськими і на одне чуже слово знаходив десяток синонімів українських. Знав дуже багато приказок, приповідок, крилатих слів. Він казав, що навіть лайка українською милозвучна, що всі грубі слова запозичені з сусідніх мов. А українською мовою можна півгодини лаятись, злість свою вилити, а ніхто не образиться. З усіх його прикладів лайки можу пригадати лише одну: “А щоб тебе качка копнула.” Зате на все життя, і не мені одній, запам’яталось:

Мово рідна, слово рідне! Хто вас забуває,

Той у грудях не серденько, тяжкий камінь має.”

Зі стін гімназії виходили високоосвічені молоді люди. Чимало з них продовжили науку в прославлених вузах Варшави, Кракова, Праги... Доля розкидала їх по цілому світі, але всі вони з великою любов’ю згадують свого мудрого вчителя, залишили про нього теплі і докладні спогади. Доктор філософії, кандидат філологічних наук Микола Затоканюк (Чехія) згадує юні роки, коли мав щастя вчитись у Модеста Левицького: “Розповідав нам про Грецію, Італію, про героїв античної міфології, про українські писанки, які ми йому приносили після Великодня зі своїх сіл (дав таке завдання перед святом). Замовив великий стіл, поділений на секції з назвами сіл, у які помістили писанки з того чи іншого населеного пункту. Так у гімназії започатковано було музей українського мистецтва”.

Модесту Пилиповичу вчений завдячує за викликаний ним інтерес до порівнювання мов. Він робив це на конкретних прикладах. Ось один із них: росіяни кажуть: “идти за водой,” цебто ніби вода йде попереду, а людина за нею, а в українській мові – “йти по воду”, що більш природно і зрозуміло. Правда, такий “порівняльний аналіз” досить віддалений від наукового, але в дитячих головах розвивалося бажання порівнювати мовні явища на багатомовній території.

“Тому я свою другу книжку, якою мав захищати великий докторат, а вийшла вона друком у Карловому університеті 1975 р. – “Словозміна іменників у східнослов’янських мовах” – присвятив М. Левицькому, першому інспіраторові

моїх філологічних зацікавлень, а пізніше і досліджень”.

Високу оцінку своєму вчителю дає гімназист Семен Говдій з Кічкарівки: “Етику в гімназії і в “Просвіті”, активним членом якої я був, читав великий людинолюб Модест Левицький. На лекції його сходилося дуже багато людей. Левицький був лагідним, говорив душевно. Нікому не чинив зла, ніколи не мав ворогів. Я був щасливий, що міг слухати його лекції і контактувати з ним. Це була ідеальна людина.

Пам’ятаю його слова, звернені до нас: “Голубчики, ви тільки пізнаєте життя, на якому будуть всілякі випробування, будьте добродесними, шануйте та поважайте один одного, вибачайте один одному, не наслідуйте тих, хто робить ганебні вчинки, будьте свідомими українцями”. Вчив поважати батьків, старших від себе, шанувати жінку, дівчину. Своєю присутністю він освятив наше місто на все добре.

Модест Левицький – це гордість української інтелігенції. Дай Боже, щоб кожен узив з його мудрої науки хоч трохи.

Мені Бог послав його на моєму шляху, і він був для мене завжди взірцем. До самої смерті педагога був під його духовною опікою. Завжди пам’ятав його слова: „Хочеш, щоб до тебе добре ставились люди, сам будь добрим до людей”. Я завжди керувався в житті цим золотим правилом мого Вчителя”.

Цікаві спогади подає учениця ЛУГ 1928-1932 років Ангеліна Кабайда-Саєнчук, яка працювала у Державному історичному архіві м. Львова: “Натрапила я на папку з написом “Журнали “Промінь” та “Шуліка” – органи української гімназії в Луцьку”. У цих журналах гуртківці пробували свої сили на літературній ниві. У цій підшивці по 6 номерів обох журналів. У них знаходимо унікальні записи, пов’язані з особою Модеста Левицького. У 8-9 номерах журналу “Промінь” (його випускали 2 рази на місяць) публікуються спогади М. Левицького про Лесю Українку.

У восьмому номері в статті Ю. Федорчука “Музей при ЛУГ” говориться: “З ініціативи М. П. Левицького засновано при нашій гімназії музей. Протягом великодніх свят учнями було зібрано понад 200 речей з археології, історії, етнографії. Очевидно, саме М. Левицький порадив учням збирати фольклорні матеріали, бо під час тих же великодніх вакацій учні 5 кл. Федорук і Хлопецький записали весілля в селі Боголюбів”.

У другому номері журналу “Шуліка” (листопад 1930) була така інформація: “Од початку року відбулися 4 лекції громадської естетики. Ці лекції тішаються великою популярністю”. Відомо, що лекції з етики читав М. Левицький. Вони відбувалися щоп’ятниці. Теми були різні: про по-

шану до чужої власності та громадського майна, про пунктуальність, про крадіж, про брехню та ін. У цьому ж номері журналу записано: “8.11. в залі гімназії при участі майже всіх наших учнів відбулася лекція др. М. Левицького, присвячена пам’яті Олени Пчілки”.

А 6.03.1932 р. повідомлялось, що др. Левицький прочитав лекцію на тему: “Культурні взаємовідносини між жінкою і чоловіком, між молоддю мішаної школи”.

Ці лекції мудрого вчителя не пропали даром, а дали золоті засіви в дитячих душах. Проїшло багато років з тих пір. І я маю велике щастя щоразу засвідчувати інтелігентність та високу культуру поведінки колишніх гімназистів.

Якось перед III з’їздом учнів ЛУГ, у травні 1998 р., ми з Анатолієм Івановичем Климчуком, колишнім учнем гімназії, їхали в обласну адміністрацію, зайшли в тролейбус, і я запропонувала 84-річному чоловікові вільне місце. Ось якою була відповідь: “Даруйте, але як я можу сісти, коли поруч стоїть дівчина чи жінка. Нас так не вчили в гімназії”.

А керувались учні правилами, складеними під керівництвом М. Левицького. Ось вони:

ДЕСЯТЬ ЗАПОВІДЕЙ МОЛОДИМ УКРАЇНЦЯМ:

1. Люби над усе свій рідний край; для нього всі помисли твої, всі сили і життя віддай.
2. Не роби сам із себе кумира, бо егоцентризм довів Батьківщину до руїни і не дасть відбудувати її.
3. Більше суворості до себе і поблажливості до других.
4. Для рідної справи не повинно тобі бути ні суботи, ні неділі.
5. Шануй своїх діячів, не обкидай їх болотом, то благо тобі буде.
6. Не спізнюйся ні на працю, ні на збори, бо спізненням крадеш час у других, хто акуратний. В акуратності будь німцем.
7. Не забувай, що маєш робити чи що обіцяв.
8. І чужому научайся і свого не цурайся.
9. Ніколи не забувай Купріянової заповіді “Якось-то буде”.
10. А ти, Марку, грай!

Добре було б, коли б усі ці риси виховувала в собі сучасна людина.

Тепліє в грудях при згадці про Модеста Пилиповича у колишнього гімназиста Леоніда Мостовича (нині професор медицини у США): “Ранньою осінню повезли мене складати іспит. Цей день і досі стоїть живо в моїй пам’яті. Модест Левицький, за званням лікар, а за літературним талантом письменник, приймав іспит з української мови та історії. Чомусь я його не боявся. Він

мені здавався моїм дідусем, про котрого мені розповідала мама, але якого я ніколи не бачив. Одначе смуток мене огорнув, коли приніс він моє писане завдання, де помітно переважала червона фарба над чорною. З розпачем глянув я в добрі очі Дідуса. “Як же ж тебе прийняти з отими всіма похибками, сину?” – спитав він зажурено. Треба було якось рятуватися. І тоді почав я розказувати про мою чеську школу (В с. Малин Рівненської області, де жив і вчився учень, української школи не було. – Л.Т.) й про те, що українського письма вчили мене мої старші брат і сестра, а в них було обмаль часу. Останнім аргументом, що, мабуть, перерішив прийняття, була моя заява: “Коли мене не приймуть до української гімназії, тато буде змушений вписати мене до польської або російської, і тоді виросте з мене поляк чи москаль.” Дідусь якось так тепло поглянув на мене й запитав: “А ти так любиш Україну?” “Так, усі люблять Україну” – відповів я. Тоді Дідусь пригорнув мене до себе...

Я любив українську гімназію, старанно вчився і скоро став відмінним учнем...”

Дідусь Модест Левицький виховував нас не сухою фразеологією, а живими розповідями та шляхетним прикладом свого життя. Ось один з таких його незабутніх спогадів, що його ми слухали заворожені й причаровані (йдеться про знайомство Модеста Левицького з Лесею Українкою – Л.Т.):

“Одного дня покликали мене, тоді ще молодого лікаря до хворої жінки чи дівчини, що зомліла в церкві. Приходжу до лічниці. На ліжку лежить бліда, тендітна пацієнтка, лише очі горять якимось внутрішнім полум’ям. Вона вже дещо прийшла до себе. Я перевірів пульс, зміряв температуру – вона була підвищена – й запитав про стан здоров’я. Я запримітив, що стіни її кімнати мали якийсь особливий зелений колір, який не надто сприятливий для здоров’я й самопочуття, і запитав її, чи не хотіла б вона перенестись в іншу кімнату. Але вона енергійно заперечила, мовляв, зелена фарба її улюблена, це колір лісів, гаїв, природи, де вона зросла і де вона творить. “Я – Лесея Українка...””. “Дідусь глянув на наші зворушені обличчя. “Чи можете собі уявити, що в мені діялось, коли я почув її слова. І радість, і здивування, і подив, і смуток, бо вже тоді я збагнув, що довгий вік її не писаний. Але її очі закарбувалися в моїй душі глибоко, дуже глибоко, і цей спомин залишився в мені до останніх днів мого життя. В оцій слабосилій і хворій постаті я відчув невидиму силу, якусь душевну динаміку, ба, я відчув генія. Лесея дякувала мені за опіку та увагу до неї й просила загостити до їхнього Колодяжного. З того часу почалась моя приязнь з родиною Косачів, постійно зажурених здоров’ям доньки”.

Активно і творчо працював у гімназії драматичний гурток, у якому брали участь учні та вчителі. Гурток відомий був мешканцям міста. Грали юні актори переважно класику – твори Т. Шевченка, Лесі Українки, В. Шекспіра, В. Винниченка, ставили і сценки з учнівського життя.

Щороку гуртківці проводили свята – академії, присвячені Т. Шевченку, І. Франку, Лесі Українці, відзначали ювілеї видатних українських історичних діячів, відзначали свято матері.

Вистави рекламувались яскравими афішами, які розвішувались по всьому місту. Про намічені святкування сповіщали і через українські та польські газети.

У 1927 р. учні старших класів поставили п'єсу І. Котляревського “Наталка Полтавка”. Роль Наталки виконувала Тамара Сиротенко (згодом дружина Юрія Косача, племінника Лесі Українки); Петра – Шевченко, Возного – Едуард Гакен, чех за національністю, згодом соліст Празької опери; виборного – Євген Новицький. Голоси у всіх були чудові, і грали вони не гірше за професіоналів.

Учениця ЛУГ Галина Хілевська згадує: “Коли ми ставили дитячі вистави (1927 – 1929 рр.), режисером була знаменита артистка Марія Орлова. Танцювала я танець метелика, а Модест Пилипович акомпанував мелодію з “Пер - Гюнта” Гріга.

Ставили ми і “Пролог” з “Лісової пісні”. Я танцювала танець “Україна в кайданах”. Розриваючи кайдани, символізувала визволення України. Все це було при допомозі “Дідуся”, який став для гімназистів духовним батьком.”

І де б не працював Модест Левицький, скрізь вносив живий струмінь у життя оточуючих.

Організував у гімназії і гурток бандуристів. Школу гри на бандурі пройшов у відомого бандуриста п. Ємця у 1922 р. в Подєбрадах, маючи 56 років. За кресленнями М. Левицького талановитий майстер по дереву лучанин Шніцель виготовив 2 бандури, різьблене крісло й канапу, які прикрашали дім Левицьких.

Внук Модеста Пилиповича, Василь, у спогадах про дідуся згадує: “Любов до бандури дідуся передав і своїм учням. Організувавши гурток бандуристів у ЛУГ, вчив гри на цьому інструменті гімназистів. Навіть замовив собі свиту з сірого сукна. Була відрізана у талії, призібрана, довга, до половини литки. Любив у ній ходити вдома і їздити в гості до священика з Гнідави (передмістя Луцька). Це було найчастіше взимку, коли священик посилав до нас візника з саньми. Ми брали з собою бандури. Дід грав, а священик та його племінники, що приїздили з якогось села, співали. Це були незабутні хвилини. До гімназії чумарки не одягав, носив костюми темних, переважно сірих кольорів.”

Зі спогадів учениці ЛУГ Оксани Черняк (1930-1933 рр.) дізнаємось, що на Яровиці була жіноча бурса. У ній жило 15 учениць молодших класів. Завідуючою була Ганна Білогуб. Сюди приходив Модест Левицький з бандурою і вчив гри на цьому інструменті. Його науку перейняла Ганна Білогуб. Оволодівши інструментом, була окрасою всіх гімназійних вечорів; чудово співала і грала на бандурі.

А Леонід Дмитревич, колишній гімназист, зі США, оповідав, що на гімназійному подвір'ї часто можна було побачити Модеста Пилиповича з бандурою в руках в оточенні учнів. Він грав і співав. Левицький поклав на музику кілька поезій Лесі Українки, Т. Шевченка та І. Франка.

Модест Левицький власним прикладом умів розбудити в дитячих душах найшляхетніші почуття. І паростки цих почуттів проростали через покоління. О. Г. Ковальчук, учитель української мови і літератури Жидичинської школи, Заслужений учитель України, розповіла про одну із життєвих історій, з якою їй довелося зіткнутися у власній учительській практиці наприкінці минулого століття: “Старшокласник” Сашко Радчук відзначався серед однолітків якимось суто особистісним інтересом до творчості класиків вітчизняної літератури... По сяйливих очах учня було помітно: він переживає приємні хвилини, бо чує про те, що йому досить відоме і дороге. Думалося: хтось із його близьких, напевно, є філологом за освітою і має на хлопця відповідний вплив. Аж якось при зустрічі з його бабусею – звичайною на перший погляд літньою селянкою – з'ясувалося, що це вона своєму внукові змалечку оповідала про життя і творчість подвижників національної культури. Розповідала з пам'яті, як вчив Дідусь.

Деякий час довелося дівчинці Дуні (Євдокії Пасічник) жити вдома в Левицького і брати в нього уроки. Допитлива дитина палко мріяла про гімназію, але походила з бідної сім'ї і не мала змоги здобувати освіту, як її ровесниці, що були із заможних родин. Юні жидичинці Юлія Кушнір, Лідія Кушнірук та Петро Швець, які на той час були учнями Луцької української гімназії, розповіли своєму вчителю Модесту Пилиповичу, що у їхньому селі є дівчинка, яка плаче, бо дуже хоче вчитися, але не може через нестатки в сім'ї. Схвилюваний долею юнки, Левицький поселив її в себе вдома і навчав окремо, а вона допомагала на кухні і в побутових справах. З душевним трепетом спостерігала, як після занять сідав з нею до столу і довго працював.

Євдокія Степанівна зберегла в пам'яті доброту і чуйність дорогої їй людини, а все, чого навчилася, вважала найважливішим для себе, передавала дітям і внукам.

Модест Левицький був у Жидичині досить відомою людиною для родин гімназистів – як учитель української мови, для громадськості – як активіст “Просвіти”. У червні 1930 року, за архівними документами, виступав на Шевченківському святі з рефератом, бував на богослужінні у Свято-Миколаївському храмі.

Як свідчить місцевий краєзнавець Іраїда Майданець, зворушливі спогади берегла про нього колишня просвітянка Бондарук Олена Іванівна. Вона була слухачкою спеціальних курсів, організованих М. Левицьким у м. Луцьку, на які було запрошено спеціаліста зі Львова. Олена Іванівна із захопленням говорила про відповідальність і патріотизм незабутнього для неї наставника.

Описаний випадок – це, імовірно, один із сотень подібних жестів милосердя вчителя.

Син адвоката Степури гімназист Тарас згадує незабутні години відвідин їх сім’ї М. Левицьким: “Як затишно і приємно було вечорами. Мама частувала нас чаєм з пиріжками, які Модест Пилипович дуже любив. Після вечері сідали з мамою, в руках бандури, і співали українських пісень. Дуети були знамениті. Модест Пилипович мав гарний, м’який, задушевний голос, а мати, випускниця Одеського музичного училища, була гідною напарницею. Особливо любили ми, як “Дідусь” співав свою улюблену “Тополю”, на власні слова і музику. Отже, думаю, що маю обов’язок передати її для потомків:

ТОПОЛЯ

Ой чого ж ти, тополенько, не цвітеш,
Чом позовклу головоньку хилиш-гнеш?
Чом з вітрами-парубками не шумиш,
А змучена, засмучена,
мов з нелюбом заручена,
все мовчиш?

Тільки часом до хмароньки скажеш ти:
“Ой хмаронько, ой чаронько, не лети,

Зірви з мене усе листячко,
Це листячко-намисточко без краси,
На рідну Україноньку,
До милої родиноньки віднеси.

У рядках цієї пісні простежується туга за Батьківщиною, мабуть, твір написано на чужині.

Відомий волинський композитор, Заслужений діяч України Мирослав Степанович Стефанишин поклав цей твір на музику і зробив аранжування. Вперше прозвучав він на святі рідної мови 21 лютого 2007 року у виконанні Віталія Бобицького. На вечорі юна бандуристка Софія Горват чудово виконала “Колискову”, а вокальне тріо “Віра. Надія. Любов” пісню “Соловейковий спів” на слова Лесі Українки, музика Модеста Левицького. Вечір підготувало Волинське державне училище культури під керівництвом викладача цього закладу Кучинко Оксани Андріївни.

А вже наступного дня відкрилась виставка “Змрією про Україну”, що діяла у музеї історії освіти Волині при інституті удосконалення. Експонатами виставки були фотодокументи, унікальні особисті речі та спогади колишніх гімназистів Луцької української гімназії 1918-1939 рр., які вдалося мені зібрати. Значна частина їх пов’язана з вчителем ЛУГ Модестом Левицьким, про що йшлося на виставці. Бандуристка Софійка Горват і тут зачарувала учасників виставки “Колисковою”. Вірш “Тополю” прочитав учень гімназії № 4 Панько Андрій, уривок з оповідання “Нюбея” – Юрій Процик, біографію Модеста Пилиповича розкрили учні 9-В класу Кондрук Аліна та Кардашук Ірина (класний керівник Ількевич Л. І.).

Учасникам виставки цікаво було дізнатися, що ноти до пісень “Соловейковий спів” та “Колискова” надіслала з далекої Венесуели, з міста, яке лежить на самому вершечку Південної Америки, колишня учениця Модеста Левицького Наталка Пилипчук, яка пише в листі, що Модест Пилипович підготовляв дівчат молодших класів співати на різних святкових вечорах на сцені. А її навчив дві пісні на слова Лесі Українки “Колискова” та “Соловейковий спів”, музику до яких написав сам.

Праця в гімназії, серед дітей, приносила М. Левицькому задоволення. Біля нього часто були учні, що потребували медичної допомоги. “А руки лікаря були ніжні, слова цілющі, оглядав уважно, а лікував безкорисливо. Це кажу як його пацієнт”, – засвідчує Олександр Веремкович з Горохова.

Був Модест Пилипович “лікарем тіла і душі”. Мав велике серце, любив усіх дітей, а особливо піклувався сиротами.

“Коли у сьомому класі я захворіла і поїхала додому в Дубно, де ми жили з мамою, – тато помер, коли мені було 4 роки – кілька разів приїздив “Дідусь”, лікував мене, привозив продукти та ліки. Ніколи не забуду його доброти. Мені вже 84 роки, та я щодня молюся за свого Вчителя, – це згадка гімназистки Ніни Олікової.

Модест Левицький отримав від Бога дар співчуття, вміння перейматися чужим болем, чужими проблемами. Завжди приходив на допомогу тим, хто її потребував. Про це свідчить спогад вчительки Софії Орловської-Богун про її зустрічі з Модестом Левицьким: “Хто зустрічався з Модестом Пилиповичем Левицьким, той все життя пам’ятатиме його лагідне обличчя, теплу усмішку, примружені очі, що завжди світилися ласкавими вогниками.

Лікар, письменник, а в першу чергу Людина з великої літери.

Зустрілася я з Модестом Пилиповичем при досить незвичайних обставинах. У 1928 р. я працювала в Дерманській українській гімназії. І ось

серед учбового року приходить наказ шкільної влади про негайне закриття гімназії (це була чергова ліквідація українських шкіл польською владою). Що робити?

Треба було за всяку ціну дати учням можливість закінчити навчальний рік. Вирішили звернутися до Луцького воєводи і просити його про дозвіл продовжити навчання хоча б до кінця навчального року. Треба було якось добитись до воєводи, і хтось у Луцьку підказав нам звернутись за порадою до Модеста Пилиповича, який тоді працював у Луцькій українській гімназії.

Тоді я вперше побачила його усміхненого, готового прийти з допомогою. І таки ж допоміг нам. Вдалося йому переконати “владу імущих”, що закриття гімназії в середині навчального року і тим самим кривдити українську молодь – ганьба.

Ми дістали дозвіл на продовження навчання до кінця навчального року, а Модест Пилипович провів нас радісною усмішкою.

Вдруге я зустрілась з Модестом Пилиповичем у 1929 р. в Луцькій українській гімназії, де я почала працювати після закриття Дерманської гімназії.

Першим, кого я зустріла в гімназії, був Модест Пилипович, чи “Дідусь”, як його там всі називали. Як я тільки побачила постать Дідуса, трішки згорблену, з лагідною усмішкою на устах, мене зразу огорнуло якимось теплом і певністю, що я, тоді ще дуже молода вчителька, буду мати опіку. Так воно і сталося.”

Модест Левицький вважав, що крім теоретичних знань, неабияких педагогічних здібностей і моральної чистоти, вчитель повинен виховувати учнів особистим прикладом громадянина. І для цього не шкодував ні свого часу, ні здоров'я. Конкретними справами слугував своїм учням. І хоч підупадали сили, але організовував екскурсії, освітлював історію світлом правди, неспростовністю фактів, подій, імен. У 64-річному віці, за 2 роки до смерті, разом з Софією Орловською організує екскурсію до Кременця-Почаєва. Звіт про екскурсію мені вдалося знайти в Державному архіві Волинської області, справа 32, аркуш 1. Написаний він рукою Модеста Левицького. Ось його зміст:

“Звіт екскурсії краєзнавства Луцької української гімназії Кременець-Почаїв в днях 20-23 червня 1930 р.

Екскурсія складалася з 42 осіб, з яких 39 учнів нижчих клас (від I до V) і одного керівника та двох помічних вчительських сил.

Учні мали все необхідне для екскурсії: спортивний одяг (в більшості), наплічники, зшитки, олівці, мапу та фотографічний апарат.

Екскурсія виїхала 20/VII о 6 годині ранку з Луцька до Кременця. До Кременця прибула о 2^ї

годині пополудні. Тут зустріла учасників екскурсії Українська Кременецька гімназія, в помешканні якої екскурсанти розмістилися на відпочинок і нічліг. Дирекція Кременецької гімназії тепло та сердечно заопікувалася екскурсантами, які одпочивши та привівши в порядок свої костюми, пішли оглядати Кременецький Ліцей. В ліцеї було оглянуто: фізичний кабінет, природничий, хімічну лабораторію, бібліотеку, парадну залу, театральну залу, спортивний пляц. При оглядинах ліцею пояснення учням давав професор природи й хімії п. Дибенко й місцевий адміністратор ліцею.

Після оглядин ліцею, екскурсія відправилася на гору Бони. Пояснення й історичний огляд, зв'язаний з історією гори Бони, давала вчителька історії С. Орловська. Учні з великим зацікавленням прослухали оповідання про історію королеви Бони й про всі легенди, які зв'язані з її особою.

Так само треба одмити велике захоплення учнів красою й величчю гори Бони й того краєвиду, який можна було побачити з верха гори.

Вернули екскурсанти до гімназії о год. 8, де, не дивлячись на велику втому, прийняли живу участь в забаві, яку улаштували для них учні Кременецької української гімназії. Так закінчився перший день екскурсії...

Цьому треба додати, що у всіх оглянутих місцях були зроблені відповідні фотографії.

Треба так само одмити, що учні відбували екскурсію з веселим настроєм, виявляли під час екскурсії велике зацікавлення й інтерес до [] місць; поводитися під час подорожі чемно й слухняно й не виходили за рами учнівської дисципліни.

24/VII 1930 р. Керівник екскурсії
Модест Левицький, помічник
керівника Софія Орловська.”

У Луцьку Модест Левицький продовжує писати свої оповідання, науково-популярні праці з медицини. У ряді його творів проходять волинські мотиви (оповідання “Санітар”, “Пенсія”, “Нюбея” та ін.)

Свої твори часто підписував псевдонімами. У книзі “Псевдоніми та криптоніми” України їх дають 14:

М. Л.
М. П.
П-ович
Дід Модест
Билинович М.
Виборний Макогоненко
Вигнанець М.
Залізничний служачий
Ирод
Пилипович, М
Пилиповець, М
Поліщук, М

Рогаль, М

Студент М. П.

У статті Д. Дорошенка “Лікар-гуманіст” знаходимо 15-й псевдонім: Граф Біберштейн”, під яким Модест Левицький видав у 1881 році збірку оповідань “Граф Мотика”.

Багато обов’язків брав на себе, всім хотів допомогти, а серце його слабло, з кожним днем підупадали сили, і важко було пішки долати відстань з передмістя Красного до гімназії. Про останні дні його життя згадує внук Василь: “Працював дідусь дуже багато, до самозабуття, ніколи себе не беріг. Помер раптово. Був якраз на уроці, коли йому стало погано. Відчув різкий біль у животі. З його вуст почувся крик... Хтось повідомив мені про це, я підбіг до нього. Він послав мене до аптеки. Пам’ятаю його слова: “Васильку, принеси мені чопика (свічки)”. Я побіг, приніс. Але це не допомогло. Забрали діда в лікарню: заворот кишок. Лікар запропонував операцію. “Нічого не буде. У мене серце дуже слабеньке, введіть укол, щоб знеболити нижню частину тіла. Я сам лікар і знаю, що це мене не врятує, але хай я спокійно помру”, – відповів дідусь.

І. Левчанівська у своїй статті “Дідусь Модест” (“Молода Волинь”, 15.03.1991 р.) ділиться думками: “Найсумніше те, що Модест Пилипович міг би ще жити. Але у нього не було бажання жити: писати щось, друкувати в умовах буржуазної Польщі він не мав можливості, з гімназії польська шкільна влада його звільнила. А в родині йому було, мабуть, не дуже затишно. У Модеста Пилиповича був заворот кишок, його могли врятувати, але він від операції рішуче відмовився”.

Зупинилось його серце на 66-му році життя. Було це 16 червня 1932 року о 3 годині ранку. Вістка про смерть Дідуса облетіла місто. Вона не була несподіванкою, бо небезпечна недуга була всім відома, але все ж глибоко вразила українське громадянство. Про це повідомляла газета “Діло” за 24.06.1932 р.:

“О 6 годині тлінні останки небіжчика в супроводі протопресвітера П. Пашевського, диякона хору Чеснохресної церкви та численних громадян були перенесені зі шпиталю до згаданої церкви. Домовину весь час несли громадяни.

Були це похорони, яких ще український Луцьк не бачив. Вранці і впродовж дня 17 червня прибували делегати з різних міст і сіл: зі Львова – посол Хруцький, з Варшави від групи УНР – професор Смаль-Стоцький, від комітету українських емігрантів – М. Ковалевський, з Крем’янця – Б. Козубський, з Ковеля – д-р Пирогів і п. Підгірська. Велика група студентів, учнів Рівненської української гімназії разом з директором п. Бичковським прибула з Рівного. Були делегації із сіл: Боголюб, Жидичина, Ківерців, Милуш і Княгинінка, Кічкарівки і Крупи...

Заупокійну Службу Божу у Чеснохресній церкві перед полуднем відправив о. Пашевський. Похорони почалися біля 6 години. Домовину з тлінними останками винесено з церкви, що не могла вмістити й маленької частини зібраних, і поставлено на підвищенні під відкритим небом серед маси польових, лугових, лісових і городніх квітів від усєї землі волинської у вінок шани людині, що трудилась для того, щоб зростало добро на землі, краса і любов.

У відправі над труною взяв участь єпископ Полікарп і численне духовенство. Після промови о. Пашевського і прощання з небіжчиком, відбувся траурний похід.

Велична це була картина. Хрести, хоругви, численні вінки, що їх несли діти й молодь у національному вбранні, два хори, місцевий і з Жидичина, єпископ, 16 священників.

Прощальні промови виголосили професор Смаль-Стоцький, що нагадав про служіння небіжчика відродженій Українській державі, директор Борис Білецький прощався з Дідусем від учнів і вчителів української гімназії. Професор Лебідь-Юрчик змалював постать небіжчика як вихователя мас, як високоморальної людини. В. Островський у промові від українських письменників і просвітян схарактеризував “Дідуса” як останнього лицаря старої гвардії народників і порівняв свіжу могилу над Стиром з могилою Т. Шевченка над Дніпром. Від гімназистів ЛУГ промовляла п. Солодухівна.

А над Луцьком линула простора і тужлива пісня “Видиш, брате мій”, яку М. Левицький заповідав виконати на його похоронах.”

Знайшов спочинок він на Російському православному цвинтарі, на алеї Болеслава Хороброго, у центрі міста (нині сквер на пр. Волі, напроти гімназії № 4).

“Надгробок і барельєфне зображення М. Левицького виготовлене у Львові. На надгробку був скромний напис: “Доктор Модест Левицький”. Зверху невеликий бронзовий хрест. Згодом сьогочасні варвари поглумилися над могилою, збили напис і хрест, нанесли рани надгробкові”, – пише у своїй статті Микола Онуфрійчук.

І тут спадають на думку промовисті рядки волинського поета В. Вербича:

Намагаються ворони
Із надгробних плит
Виклювати літери
Імен і прізвищ.

З розповідей Юрія Головацького, який працював тоді у конторі по благоустрою міста (зелене господарство) дізнаємося, що коли у 60-х роках до Луцька мала приїхати делегація з Канади, місцева влада дала завдання працівникам приладобудівного заводу терміново виконати замовлення

—відлити металеві букви для пам'ятника. Впорядкувати могилу доручили робітнику зеленого господарства Харчуку Володимирі з с. Хорлупи.

Коли у 1974 р. за розпорядженням міської влади православне кладовище мали ліквідувати, останки М. Левицького було перепоховано на кладовищі в с. Гараджі. Про це подбали люди, які вболівали за долю рідної культури. Це лучани Г. А. Левчук та І. М. Муштенко. Вони звернулися до спілки письменників України, у Миську раду. М. Муштенко пішов у похоронне бюро, йому дали двох робітників і невелику труну. Ліквідацією кладовища керував тоді Ю. Головацький.

Коли відкрили труну з прахом М. Левицького, то нетлінними на черепі залишилися тільки вуса, адже з часу поховання пройшло більше 40 років.

Зібрані останки і пам'ятник перевезли в Гараджі, де відкрилось нове кладовище. Вибрали місце зліва від входу. Через те, що на пам'ятнику були збиті букви, новий напис висікли зубилом.

За часів радянської України твори письменника з ярликом “мазепинця”, “буржуазного націоналіста” не видавались. Тільки у 1961 році три твори Модеста Левицького включили до “Антології українського оповідання”. У 1966 році видавництво “Каменяр” видало збірку оповідань “Перша льгота”, а в 1989 році твори М. Левицького “Санітар” і “Союзниця” помістили у збірнику “Образки з життя”.

На Волинь це ім'я стало повертатись на зламі 80-90 років минулого століття. Прозвучало воно по радіо з вуст літературознавця Дмитра Полікарповича Іващенко, який сказав: “Ми майже нічого не знаємо про нашого земляка Модеста Пилиповича Левицького”.

У відповідь на це повідомлення у “Молодій Волині” за 15 березня 1991 року з'явилась стаття його учениці Ірини Левчанівської “Дідусь Модест”. З кількома публікаціями в газетах виступав голова обласного відділення Українського фонду культури Микола Онуфрійчук. Інтелігенція міста вшанувала свого земляка, провівши вечір, присвячений М. Левицькому. Учні гімназії № 4 провели кілька вечорів з участю колишніх гімназистів ЛУГ. Художникові Миколі Дімуну дирекція гімназії № 4 замовила портрет великого гуманіста, який і сьогодні є окрасою цього навчального закладу. З участю дирекції, вчителів та учнів четвертої гімназії проведено з'їзди гімназистів ЛУГ (1993, 1994, 1998 рр.) Сивочолі учні української гімназії вклонились світлій пам'яті свого викладача – на могилу поклали квіти і розповіли багато цікавого про свого вчителя Модеста Левицького.

З нагоди 80-ліття ЛУГ побачила світ книга спогадів “Українська гімназія в Луцьку”. Під час

краєзнавчої роботи з учнями гімназії № 4 зібрано цікаві спогади про Модеста Левицького його учнів, колег, літературознавців, сина Віктора, внука Василя, цікаві документи, світлини.

Краєзнавці Луцької гімназії № 4 у 1999 році взяли участь у Всеукраїнській туристично-краєзнавчій експедиції учнівської молоді “Краса і біль Волині”. Темою наших досліджень була Луцька українська гімназія, а окремим пунктом досліджень виділено питання: “Модест Левицький – улюблений вчитель учнів ЛУГ”. Ми стали переможцями експедиції і були нагороджені путівкою до центрального табору туристичного активу туристів України в с. Осій Закарпатської області. Був вересень 1999 року. Краєзнавець Валентин Романюк ділився здобутками наших досліджень і розповідав про славного нашого земляка Модеста Левицького дітям, які приїхали з усіх куточків України.

У травні 2003 року на одному з будинків колишньої української гімназії (вул. Б. Хмельницького, 12) відкрито меморіальну дошку Модесту Левицькому. Автором її є скульптор Ірина Дациук. Дошку відкрили голова Волинської організації УНП Борис Загрева і шановні гості з Києва – Юрій Костенко та Іван Драч. Останній у своїй промові сказав про те, що ім'я Модеста Левицького на Волині не поціноване належним чином, що офіційно його імені не носить жоден навчальний заклад. Він запропонував видати твори Модеста Пилиповича, зокрема його переклади. Завершив свій виступ словами: “Саме такі люди роблять честь і славу Волині”.

Щороку проводяться конкурси на кращу писанку Волині, на яких переможцям вручають дипломи імені Модеста Левицького.

Постать його займає гідне місце в пантеоні будівничих Української держави. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 року № 148-р “Про присвоєння імені Модеста Левицького Луцькій гімназії № 4 Луцької міської Ради Волинської області” перша відроджена в м. Луцьку гімназія отримала нове найменування: Луцька гімназія № 4 імені Модеста Левицького Луцької міської Ради Волинської області.

Над могилою Модеста Левицького в Гараджі схилилось якесь рідкісне дерево – кажуть, оцтове, неподалік клен, а заповідав він посадити явір – символ козацького лицарства. Доглядають могилу учні Луцької гімназії № 4 та союзники Союзу українок.

Прийдіть і вклоніться цій святій могилі, нашому незабутньому землякові. Поверніть це ім'я нашим дітям і внукам. Хай причастяться вони його добротою, щедрістю і великою любов'ю до України.

МОДЕСТ ЛЕВИЦЬКИЙ І РОДИНА КОСАЧІВ

19 вересня 1892 року рішенням Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора П. А. Косача переведено на посаду голови Ковельсько-Володимир-Волинського з'їзду мирових посередників, а дещо пізніше призначено на посаду ковельського повітового предводителя дворянства [5, с. 86].

Це призначення давало змогу Петрові Антоновичу займатися службовими справами і самому опікуватися чималим господарством у Колодяжному. А найголовніше – жити разом зі своєю сім'єю. Такими позитивними змінами у житті ділився з Л. М. Драгомановою: « Живемо ми тепер всі в селі Колодяжному, недалеко м. Ковеля (по шосе), куди я перейшов на службу з кінця листопада і таким чином уже не нарізно з сім'єю. Відчуваючи приємність і зручність такого становища, я звідси не рвуся» [6, с. 145].

Стабільно-осіле життя родини Косачів сприяло дружбі з колегами по роботі, сусідами, які проживали в навколишніх селах. У своїх спогадах наймолодша Лесина сестра Ізидора згадувала: «У близькій околиці небагато було тоді родин, з якими наша родина приятелювала. З ковельських знайомих того часу приятні стосунки були у нас з родиною Карташевських та з родиною Міяковських [...]».

В с. Любитові (4 верстви від нас) жили тоді Зінаїда і Модест Левицькі (пізніше доктор Модест Левицький був відомий український письменник і громадський діяч). Молоде подружжя Левицьких особливо заприятелювало з Лесею. Обое Левицькі любили поезію, музику, спів, їхнє товариство було цікаве й приємне. Модест Левицький був не тільки добрий лікар, але й чула людина, а пацієнти (переважно селяни) його дуже любили» [2, с. 24].

Спогади Ізидори Петрівни стосуються середини 1890-х років, адже саме у 1895 році Модест Левицький полишив роботу в Курській губернії, бо, як писав в «Автобіографії», «нудьга за рідним краєм перетягнула мене на посаду повітового лікаря в Ковель на Волині. Там прослужив три роки...» [6, с. 10].

Леся Українка в цей час живе в Болгарії у свого дядька М. П. Драгоманова (червень 1894 – серпень 1895). 1 червня 1895 р. Олена Пчілка пише у листі до дочки: «У Колодяжному у

Кравчуків є дачниця, жінка доктора Левицького (Модеста Пилиповича) (порядошні люди, молоді, подоляки). Пані ходить до нас обідати з хлопчиком 2-х літнім. Життям дачним вона задоволена» [3, с. 322]. Про причини перебування Зінаїди Левицької з сином у Колодяжному є непрямі згадки в листах Лесі Українки до рідних, хоча, скоріше за все, вона, повернувшись з Болгарії, вже не застала «дачників» у селі.

У 1895 році в Ковельському повіті одночасно лютували холера і тиф, забравши не одне людське життя. Мабуть, Модест Пилипович, котрий контактував з хворими, вирішив не наражати на небезпеку сім'ю і поселив дружину з сином у Колодяжному, де випадків цих хвороб не було.

Дядині Людмилі Михайлівні Драгомановій Леся писала: «... їли грушки і яблука в розмірах, обмежених тільки власним апетитом, неважаючи на грізно наступаючу холеру [8, с. 317]; Лідії та Івану Шишмановим: «Папа їде в город, перше в холерну комісію (холера кругом наступає)...» [8, с. 318]; до брата Михайла: «У нас вчора були Левицький і Короткевич і казали, що холера в уезді уменшається, може, того, що холодніше стало» [8, с. 324]; до матері: «У нас все гаразд, холери не чуто, у селі тільки Сорокова жінка і Федосьчина Ксеня слабі, так мов на тиф, але й то вже проходить» [8, с. 326].

Модестові Левицькому, ще зовсім молодому лікареві з поки що невеликим досвідом роботи, вистачило мужності боротися з такою страшною епідемією як холера.

Косачі неодноразово зверталися за лікарською допомогою до Модеста Левицького. Коли у вересні 1896 року в Колодяжному у Лесі Українки відбулось загострення хвороби з наростаючим болем у нозі, так що не могла на неї ступати, вона змушена була звернутись за лікарською допомогою, про що писала до матері: «Тоді я поїхала до Левицького, не застала його дома, але на др[угий] день він сам приїхав подивитись мою [ногу] і найшов, що біль її не від ут[оми] мускулів, а таки від самого суства[ва] ц[і]є, від пораженого місця. Спочат[ку] [він] радив накласти яку нерухому пов'язку, але я не згодилась на таке спішне рішення, і тоді він згодився на компроміс: накласти, як він каже, «нравственную повязку», с[еб]то лягти на тиждень в ліжку і старатись як

можна менше ворушити ногою, а потім уже, коли з сього не вийде ніякого поліпшення, наложити «матеріальну пов'язку», тут чи в Києві, де вже там ліпше буде» [8, с. 346]. Порада Левицького допомогла, бо вже на третій день нога зовсім заспокоїлась, перестала боліти уночі, але дівчина вирішила «витримати іскус до кінця, бо боялась рецидиву», а , отже, довіряла лікареві.

У 90-х роках ХІХ століття родина Косачів переїжджає на постійне проживання до Києва. 1897 року місто Ковель покинула і родина Левицьких; Модест Пилипович про причину переїзду писав у «Автобіографії»: «...вохкий клімат Ковля дуже шкодив моїй дружині, хворій на легені» [6, с. 10-11]. Оселився спочатку Модест Пилипович з родиною в місті Окни на Поділлі, згодом у Боярці в двадцяти кілометрах від Києва, а 1904 року переїхав до Києва. Зв'язки з Косачами не переривалися, про що свідчить листування Модеста Пилиповича з Оленою Пчілкою (відомо 4 листи 1897-1901 рр.). Левицький посилає Олені Пчілці свої твори для першого прочитання, просить її поради і критичної допомоги.

Косачі в Києві, як і в Колодяжному, часто зверталися за професійною медичною допомогою до Модеста Пилиповича.

Ольга Косач-Кривинюк 15 листопада 1906 р. писала чоловікові Михайлові: «Сьогодні рано приїхав папа і зовсім слабий. [...] Др. Левицький знаходить у папи сухий плеврит» [3, с. 781]. Сам Петро Косач писав дружині, що лікують його Ольга і доктор Левицький [3, с. 782].

Авторитет доктора Левицького був незаперечний, коли виникла потреба лікування чоловіка Лесі Українки Климента Квітки. 1907 року письменниця, не дочекавшись Климента Васильовича в Колодяжному через його хворобу, спочатку листовно, згодом будучи поруч, береться за організацію його лікування. Для цього спочатку звернулася до Модеста Левицького. Левицький запросив до помочі лікаря-терапевта Сікорського, приятеля Лесі й її брата Михайла; Сікорський нічого складного у хворобі Квітки не бачить, але Леся Українка йому не вірить. Про свої сумніви пише до сестри Ольги (8 березня 1907 року). Підозрює, що від неї щось можуть приховувати: «Але все-таки я хотіла б знати (в сьому й моя просьба), чи не казав Сікорський М[одесту] Ф[іліповичу] чогось іншого, ніж К[вітці], і чи застається сам М[одест] Ф[іліпович] при своєму первісному діагнозі (що се Spitzzenkatharh)» [10, с. 191]. Кинулися за допомогою до лікарів Фаворського, Яновського. Але Леся Українка робить такий висновок: «Сказати правду, то мені доволі авторитетною здається думка М[одеста] П[илиповича] і М[аксима] І[вановича] [Мережинського. – М. Ч.] (може, тому, що діа-

гноз М[одеста] П[илиповича] я чомусь наперед вгадала, ще тільки побачивши Кльоню перший раз, відколи він заслаб...), а Сікорський напевне тільки для заспокоєння перечесть тому діагнозу [10, с. 196].

Родина Левицьких жила у світі літературних захоплень. Зінаїда Левицька відома як перекладач з французької і польської мов. Модест Пилипович – автор популярних брошур, новел, оповідань, пройнятих любов'ю до бідних людей і болем за них. Літературною творчістю Модеста Пилиповича цікавились Олена Пчілка та Леся Українка: «Був недавно Людін вечір [...]. На тому вечорі Старицький читав «Дякову помсту» М. Ф. Левицького, і публіка не заспокоїлась, поки не визвали самого «автора» на естраду; мусив вийти, хоч мало не вмер од смущення (недаром він Модест, та ще й син Модести Модестовни)» [9, с. 151].

Оповідання «Дякова помста» написане 1898 року, і першою читачкою і критиком була Олена Пчілка.

У 1898 році Леся Українка подарувала Модестові Пилиповичу, як своєму лікареві і соратникові по перу, свою першу поетичну збірку «На крилах пісень». За книжку він висловлював вдячність авторці в листі до Олени Пчілки і повідомляв, що «накидав» музику на «колисанку» («Мі» з «Семи струн») для сопрано в супроводі скрипки та рояля: «Отсе 27-го роблю вечер на користь «Общества робочих», то там будуть сю річ співати, а потім перепишу і пришлю вам для п. Лесі» [5, с. 206]. 1 травня того ж року у листі до матері Леся Українка писала: «Отримала я ноти Левицького... Ноти справді гарні» [9, с. 48].

З публікації М. А. Онуфрійчука «Модест Левицький любив і творив музику» («Роде наш красний...»/ Волинь у долях краян і людських документах/ Наук. видання. Група авторів / Упор. і автор передмови Л. К. Оляндер. – Т. 1. – Луцьк: «Вежа», 1996. – С. 334 - 337) дізнаємось, що Модест Пилипович є автором ще однієї пісні на слова Лесі Українки – «Соловейковий спів» (Sol (Rondeau) з «Семи струн»). Ноти цього музичного твору надіслала Миколі Антоновичу з далекої Венесуели (м. Пунто Фіхто) колишня учениця Луцької української гімназії Наталія Пилипчуківна (де Брилка).

У 1906 році в Києві було створено «Просвіту». Належачи до національно свідомої української інтелігенції, вболіваючи за дієвість організації і за роботу її важливого сектора – бібліотеки, Модест Пилипович давав керівництву слухні рекомендаційні поради. З цього приводу Леся Українка звернулася до Б. Грінченка, якому у справі організації просвітянської бібліотеки належало не останнє слово: «М. Ф.

Левицький писав до мене і до сестри моєї Ольги, призволяючи нас (від імені «Просвіти»), взяти на себе номінально або й фактично просвітнянську бібліотеку, бо ніхто з членів ради нашої, крім нас двох, не має для сього такого «цензу», якого треба адміністрації. І я, і сестра однаково охоче згоджуємось на сю справу, тільки ми не знаємо, котра з нас буде придатнішою для сього діла» [10, с. 166]. Добре розуміючи необхідність бібліотеки, яка, за словами Ольги Косач, стала б «українською гордістю», у якій були б «...книжки на всіх мовах зо всіх відділів науки і красною письменства» [5, с. 408], Модест Пилипович прилучився до справи формування книжкового фонду. Про один такий факт відомо з листа Ольги Косач-Кривинюк до чоловіка від 30 жовтня 1906 року: «На сих днях вийде з друку од «Просвіти» книжечка Драгоманова і друга про земську справу в Зеландії, далі медична Левицького і календар Просвіти. В бібліотеці Просвіти вже до 2000 книжок» [3, с. 780].

До слова, місцева влада не дала згоди на призначення Лесі Українки бібліотекарем.

У ніч з 17 на 18 січня 1907 р. по Києву прокотилася хвиля арештів. У дописі «Начіпка на український рух у Києві» кореспондента Львівської газети «Діло» Михайла Лозинського повідомлялося: «А сеї ночі поліція цілу ніч «истребляла» українство. Догадуються, що всі ті ревізії, арешти у зв'язку з виданням «Ради», діяльністю «Просвіти» й виборчими приготуваннями. Коротко сказавши з українським рухом» [1, с. 193]. Були арештовані і доставлені у Либідське поліцейське відділення Леся Українка з сестрою Ольгою, там вже були М. Лисенко, Л. Драгоманова, Б. Грінченко й інші, серед них і Модест Левицький. Повернувшись після затримання, 6 лютого 1907 р. в листі до матері Леся Українка повідомляла про ту «чисто божевільну історію», про умови свого утримання у камері, про те, що завдяки добрим людям вони з сестрою не залишились голодними. «Прикро було теж Модестові Филиповичу, бо в жінки його саме було воспаленіє легких, та й сам він тільки що перед тим перебув тяжку інфлуенцу» [10, с. 176].

Доля звела ще раз Модеста Левицького і Лесю Українку у червні 1911 року в Одесі, коли, після повернення з Єгипту і короткого перебування у Києві письменниця прямувала на Кавказ. Скористалась нагодою, щоб передати матері листа і єгипетське перо. Приїхавши до Кутаїсі, в листі до матері від 20 червня 1911 р. перепитує: «Чи не забув М[одест] Ф[илипович] привезти тобі єгипетське перо? Його при мені вийняли зі схову і дали М[одесту] Ф[илиповичу], щоб одвіз тобі, але все ж він міг як-небудь забути» [10, с. 352].

Значно пізніше, після багатьох літ важкої праці, вимушених переїздів, життєвих незгод і поневірянь, еміграції Модест Левицький повернувся на Волинь, до Луцька, де у 1927 – 1932 рр. працював у Луцькій українській гімназії. Часто розповідав дітям про стосунки з родиною Косачів, про Лесю Українку, знайомив гімназистів з її творами. Ймовірно, мав зв'язки з ЛУГ ще до свого повернення до Луцька, бо неперіодичний учнівський рукописний журнал «Промінь», оригінал якого зберігається в Центральному державному історичному архіві у м. Львові (Ф. 760. – Оп. 1. – Спр. 53.) ще 1926 року у числах 8 - 9 (стор. 15 – 17) опублікував «Спогад про Лесю Українку» Модеста Левицького. Першу публікацію здійснила Н. Г. Сташенко у науковому збірнику «Леся Українка: доба і творчість» з передмовою «З обов'язку лікаря і людини» (стор. 192 – 196). Нижче подаємо «Спогад про Лесю Українку» саме за цим виданням.

Модест Левицький СПОГАД ПРО ЛЕСЮ УКРАЇНКУ

З Лесею Українкою я познайомився року 1893, коли я служив у Ковлі. Вона проживала тоді у матері батька в с. Колодяжному, 7 верст від Ковля.

На всіх вона робила миле вражіння своєю простотою і щирістю. Любили її селяне, бо вона старалася близько підійти до їх життя і помагала їм у біді, чим могла. Не раз і мене водила вона до хворих селян, доглядала їх і слідкувала за виконанням моїх лікарських порад.

На літо приїздили до них гості, – все свідомі, нечисленні тоді ідейні українці, Старицька Оксана (потім Стешенкова), д-р Пилип Немоловський, автор популярних книжок по садівництву і насінництву, маляр Фотій Красицький, дехто з галичан, – хто саме – не згадаю. Леся вже й тоді була хвора на туберкульоз клубового сустава й шкутильгала на одну ногу. Одного разу вона приїхала в Ковель по якісь покупки і зайшла у крамницю, що була майже навпроти мого помешкання. Був дощик і Леся якось послизнулась на мокрих східцях, впала і дуже ушкодила собі хвору ногу, бо аж зомліла. Жиди метнулися до найближчого лікаря – до мене. Якось ми перевели її до мене, і я їй подав першу поміч: перележавши вона у мене пару годин, поїхала додому; взявши з мене слово, що я нікому з її родини про цей випадок не скажу, бо мати її (Олена Пчілка) дуже була б цим затривожилася.

З особистих причин я покинув Ковель і перейшов на службу на Поділля. Протягом 4-5 літ я бачився з Лесею зрідка, випадково, буваючи в їх домі в Києві, де їх родина проживала зимою.

Сталося й зо мною лихо: довелося перенести серйозну операцію на оці. Операція пройшла не

зовсім щасливо, і мені довелося пролежати в клініці в темній кімнаті з зав'язаними очима більше місяця. Леся часто відвідувала мене й годинами просиджувала коло мене, хоч як воно прикро людині зо здоровими очима сидіти в темній кімнаті.

Багато оповідала вона мені про своє життя, особливо про життя в Женеві та в Софії у дядька її, Михайла Драгоманова. Коли вже все було переговорено, вона запропонувала, що буде читати мені, і сама придумала спосіб, як читати в темній кімнаті: вона підіймала тяжку чорну заслону при вікні, сідала на ліжку і знову спускала заслону за собою. Так читала мені вона

й газети, й книжки. Одного разу це мене так зворушило, що коли вона, виходячи, подала мені руку на прощання, я сердечно поцілував ту руку.

– Не смійте дякувати, – сказала вона. – Не маєте права!

– Чому не маю права? – спитав я.

– Бо я вам тільки борг оддаю.

– Який борг?

– А в Ковлі як ви мене порятували, коли я була впала? А мої хворі селяне?

Мало ви до них ходили?

– Це я робив з обов'язку лікаря, – сказав я.

– Ні, з обов'язку людини. І я ті обов'язки тепер виконую.

Література:

1. Бутич І. Леся Українка. Документи і матеріали. – Київ, 1970 – 488 с.
2. Косач-Борисова І. Колодяжне // Наше життя: Вид. Союзу українок (Філадельфія, США). – 1952. – Жовтень.
3. Косач-Кривинюк О. Леся Українка. Хронологія життя і творчості. – Нью-Йорк, 1970. – 928с.
4. Українка Леся: доба і творчість: Зб. Наукових праць і матеріалів: у 3 т. (упорядник Н. Г. Стащенко). – Луцьк: Волинський національний ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – Т. 2. – 312 с.
5. Мороз М. Літопис життя та творчості Лесі

Українки. – Київ: Наукова думка, 1992. – 632 с.

6. Спогади про Лесю Українку. – К., 1963. – 506 с.

7. Сяйво душі Модеста Левицького. (Життя і творчість). Упорядник – Токарук Л. – Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. – 300 с.

8. Українка Леся. Зібрання творів: У 12 тт. 10. Листи (1876-1897). – К: Наукова думка, 1978. – 542 с.

9. Українка Леся. Зібрання творів: У 12 тт. 11. Листи (1898-1902). – К: Наукова думка, 1978. – 478 с.

10. Українка Леся. Зібрання творів: У 12 тт. 12. Листи (1903-1913). – К: Наукова думка, 1979. – 696 с.

ВНЕСОК МОДЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО У ЗАРОДЖЕННЯ БАНДУРНОГО МИСТЕЦТВА НА ВОЛИНІ

Серед плеяди українських митців постать Модеста Левицького (1866–1932) вирізняється обдарованістю і працьовитістю, широкою обізнаністю та глибоким патріотизмом – письменник, громадський діяч, публіцист, лікар, педагог, дипломат і поліглот. Про нього написано чимало статей, спогадів сучасників, виголошено доповіді на конференціях. Однак досі залишається мало дослідженою його музична діяльність.

М. Левицький родом з Поділля, освіту здобув у Кам'янець-Подільській гімназії та в Київському університеті. Працюючи у 1893–1897 рр. повітовим лікарем у м. Ковелі Волинської губернії, він часто відвідував садибу Косачів, які жили у с. Колодяжне, приятелював з Лесею Українкою. Вже тоді Левицький створив перші музичні композиції, ймовірно, на вірші Т. Шевченка, про це Леся пише у листі до матері Олени Пчілки 1 травня 1898 р.: «Отримала я ноти Левицького... Ноти справді гарні. ... написав музику на слова Шевченка» [13, с. 48].

У 1901 р. відбувся літературний дебют М. Левицького в журналі «Киевская Старина». З того часу його твори друкувались у періодичних виданнях та видавались окремими книгами. Разом із дружиною-письменницею працював над перекладами з російської, польської, французької літератур, добре володів латинською, грецькою, єврейською мовами [12, с. 8–9].

М. Левицький був активним учасником творення української держави. У 1919 р. у складі дипломатичної місії працював у Греції радником українського посольства. Через складну політичну ситуацію в Україні деякий час перебував в Австрії, потім у Польщі, Чехословаччині, де працював викладачем української мови та лікарем в Українській господарській академії у Подєбрадах [12, с. 8–9].

У 1923 р. у Празі та Подєбрадах відомий український бандурист-віртуоз Василь Ємець організував кілька відділів Школи гри на бандурі при товаристві «Кобзар», що стало осередком збереження українських традицій за кордоном. У 1925–1926 рр. подєбрадське товариство «Кобзар» очолював Модест Левицький, пізніше Михайло Теліга [4].

Курси гри на бандурі набули значної популярності серед українських емігрантів Чехосло-

ващини, що засвідчують світлини цього періоду (див. фото 1, фото 2). Модест Левицький разом з онуком Васильком та іншими викладачами, студентами, професорами й науковцями, серед яких – Григорій Омельченко, Іван Паливода, Михайло Теліга, відвідували курси та навчалися гри на бандурі у відомого бандуриста [11, с. 70].

Василь Ємець у спогадах про М. Левицького згадував: «...особливо було приємно бачити серед моїх учнів такого заслуженого українського діяча як д-р Модест Левицький, що, не зважаючи на свій вік (йому було тоді під шістьдесят років), одним з перших зголосився до науки і молодших потягнув за собою» [5, с. 228]. До навчання гри на бандурі М. Левицький відносився досить відповідально. При його надмірній зайнятості (лікар, професор, письменник, журналіст, член різноманітних комісій та товариств) він знаходив час вправлятися на інструменті. Він був одним з найуважніших та найдопитливіших учнів, часто першим приходив на заняття і вболівав, що на лекції було мало присутніх. За кількамісячний курс навчання сповна оволодіти інструментом було неможливо, отже і М. Левицький не міг стати віртуозом за короткий час та ще й у свій поважний вік, але він постійно удосконалював гру на інструменті [5, с. 228].

При Українській господарській академії у Подєбрадах також була організована майстерня, де було виготовлено понад 100 бандур по зразку моделі київського майстра А. Паплинського, на якій грав В. Ємець [8]. Інструментарій виготовляли і у Братиславі. Бандурист і науковець Віктор Мішалов зауважив, що ці бандури були специфічними, «вони мали діатонічний звукоряд з 12-ма басами (4 – контрабаси та 8 басів по грифі з дерев'яними кілками та двома головками на грифі) та 20–22-ма приструнками [8].

Враховуючи те, що В. Ємець був наставником та вчителем М. Левицького, вважаємо за необхідне зробити невеличкий екскурс його діяльності.

Василь Ємець (1890–1982) родом зі Слобожанщини, гри на бандурі вчився від кобзарів харківської школи – П. Гащенко та І. Кучугури-Кучеренка [6, с. 89]. Під час навчання в гімназії та Харківському університеті вдосконалював свою майстерність як виконавець та педагог. У 1913 р. у Катеринодарі (Кубань) започаткував першу і

єдину кобзарську школу для нащадків запорізьких козаків, у 1914 р. виступав у Москві на всеслов'янському концерті, у 1916 р. – у Великому Імператорському Театрі, у 1918 р. був організатором і керівником першого ансамблю бандуристів у Києві. Його роботою зацікавились композитори, музикознавці і фольклористи – К. Стеценко, П. Демуцький, М. Грінченко, П. Козицький, Л. Ревуцький – та всіляко сприяли творчому зростанню бандуриста [15, с.18]. У 1919 р. разом з українським військом В. Ємець виїхав на Захід, виступав з концертами на фронтах громадянської війни. Для вдосконалення музичної освіти деякий час навчався у Празькій та Берлінській консерваторіях. У 1923 р. очолив Школу гри на бандурі при товаристві «Кобзар» у Чехословаччині, у 1932 р. – в Парижі, у 1936 р. – у Північній Америці [6, с. 92]. Українсько-канадський музикознавець П. Маценко, характеризує майстерність бандуриста, підкреслив, що «спосіб гри В. Ємця постав із використанням кращих рис, засобів гри слобідської, чернігівської та полтавської шкіл, із додаванням власних штрихів, як ось тремоло, арпеджіо тощо. Техніка його гри бездоганна... В руках Ємця бандура не лише грає – вона говорить людською мовою, вона плаче і сміється» [10, с. 15].

Повертаючись до постаті М. Левицького значимо, що після розпаду Подєбрядської української академії він із сім'єю у 1927 р. повернувся на Україну та проживав у м. Луцьку Волинського воєводства, працював вчителем української мови та лікарем у Луцькій українській гімназії.

У «Спогадах про дідуся Модеста» його онук, Василь Левицький, зазначає, що Модест Пилипович дуже любив грати на бандурі. У Луцьку сам розробив креслення бандури, за яким майстер по дереву лучанин Шнідель виготовив кілька інструментів. Виконанням українських пісень та власних композицій під супровід бандури зацікавив місцеву інтелігенцію: музичні вечори організовувались у родині священика з Гнідави, у родині волинського адвоката Григорія Степури [14, с. 22–23, с. 49]. Любов до бандури та української пісні М. Левицький передавав учням Луцької гімназії, навчав їх грати на інструменті та співати (у тому числі і своїх власних пісень), кращі з учнів брали участь у концертах. Організував перший в історії Луцької гімназії гурток бандуристів. Окрім бандури добре володів фортепіано та гітарою [5, с. 229; 14, с. 50].

Як високоосвічена і висококультурна особистість письменник мав великий вплив на місцеву молодь, був добре обізнаний з фольклором Волині, знав багато народних пісень, які часто

співав, акомпануючи собі на бандурі. В одному з листів до Григорія Степури він писав: «Хоч сам я невеликий артист на цьому інструменті, бо почав вчитись на старість літ, але що сам знаю – те охоче передам любій золотій молоді нашої, надії нашої» [3, арк. 123 зв.].

М. Левицький брав активну участь у різноманітних урочистостях товариства «Просвіта» як лектор культурно-освітньої секції, як бандурист-виконавець народних та власних пісень, як акомпаніатор учнівським ансамблям [1, с. 24]. У пам'яті вихованців гімназії залишилися улюблені пісні М. Левицького: «Як почуєш вночі» (сл. І. Франка), «Гетьте, думи, ви хмари осінні» (сл. Лесі Українки), «Щоб співати колір чорний» та інші [2, с. 5].

Маючи композиторський хист, він написав музику на вірші Лесі Українки «Колискова» та «Соловейковий спів». Про це зазначив дослідник М. Онуфрійчук у статті «Модест Левицький любив і творив музику», тут же подані ноты цих творів, їх переслала автору статті колишня учениця Луцької гімназії Наталія де Брилка з Венесуели [9, с. 334].

Поклав на музику вірш Б. Грінченка «Смутні картини», писав музику на слова Т. Шевченка, також творив власні композиції – «Ой, чого ти, тополенько, сумно похилилась» та інші [9, с. 334].

Влітку 1931 р., гостюючи у своєї сестри Софії Левицької у Парижі, Модест Пилипович мав зустріч зі своїм вчителем-бандуристом Василем Ємцем, розповідав про успіхи своїх учнів, переживав за долю бандури, яку вважав дорогоцінним скарбом української нації, продемонстрував кілька власних композицій, акомпануючи собі на фортепіано [5, с. 229].

У 1933 р. у Луцьку відбувся сольний концерт бандуристки Ганни Білогуб (1900–1978), яка згодом стала визначною мистецькою постаттю і завдяки своїй виконавсько-просвітницькій діяльності суттєво піднесла рівень виконавства на бандурі. У репертуарі бандуристки були твори М. Левицького – «Ой чого ти, тополенько, сумно похилилась» та «Колискова» (вірш Лесі Українки). Зі шпальт тогочасної місцевої преси довідуємося, що бандуристка Ганна Білогуб, одна з перших жінок-бандуристок у Західній Україні, була ученицею Модеста Левицького [7].

Отже, діяльність Модеста Левицького у Луцьку у 1927–1932 рр. мала безпосередній вплив на зародження бандурного мистецтва Волині, вона проявилась у просвітницькій та педагогічній роботі, у композиторській творчості, у виготовленні інструментів, у функціонуванні першого ансамблю бандуристів Луцької української гімназії.

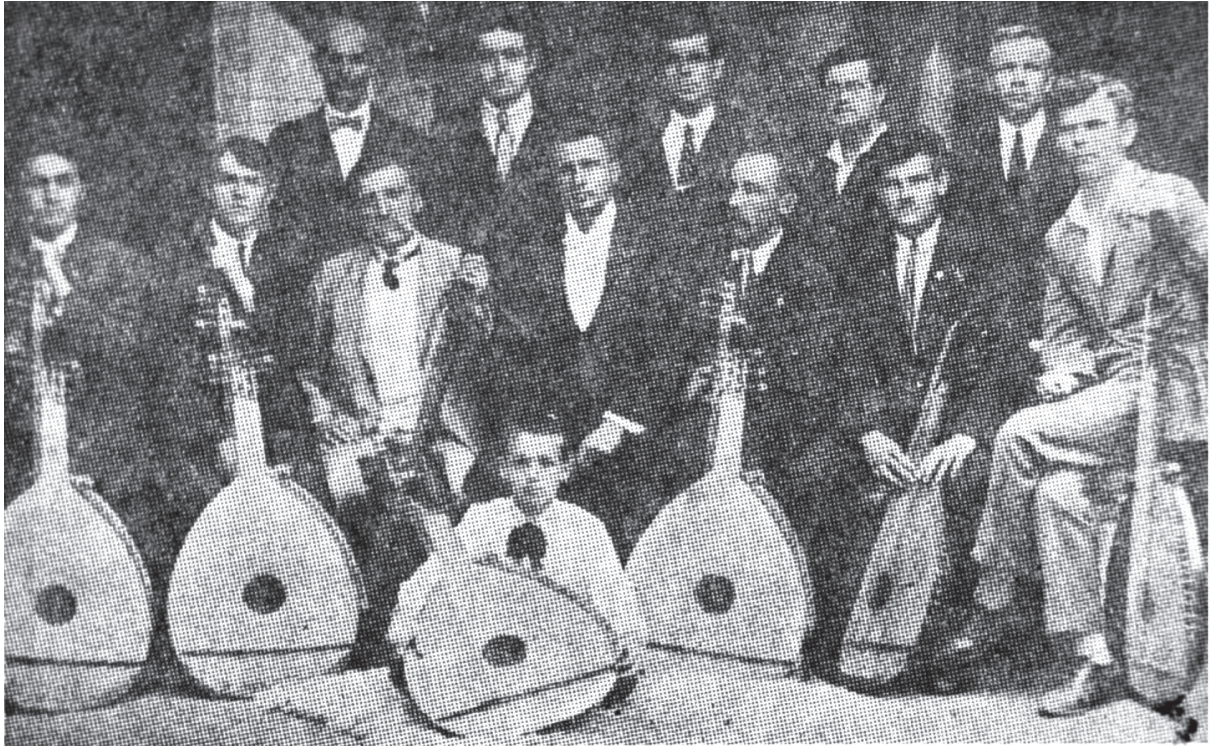

Фото 1

Курси бандуристів В. Ємця (м. Подєбради, М. Левицький 3-й зліва)

Джерело: Ємець В. Модест Левицький і кобзарська справа // Сяйво душі Модеста Левицького : життя і творчість / [упор. Л. Токарчук]. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2009. – С. 226.

Фото 2

Школа гри на бандурі В. Ємця (м. Прага, Чехословаччина, 1923 р.)

(М. Левицький у другому ряді 3-й справа)

Джерело: Самчук У. Живі струни. Бандура і бандуристи . – Детройт : Друкарня Петра Майсюри, 1976. – С. 71.

Джерела та література:

1. Власовський І. Луцька просвіта : 10 літ просвітнянської праці 1918– 1928 / І. Власовський. – Львів, 1928. – 70 с.
2. Гіщинська Р. Розвиток бандури на Волині: краєзнавчий нарис, пісні / Раїса Гіщинська. – Луцьк: Надстир'я, 2005. – 72 с.
3. Державний архів Волинської області
Ф. 522 Степура Григорій, адвокат, м. Луцьк Волинського воєводства. 1922 – 1929 рр.
оп. 1
Спр. 6. Матеріали батьківського комітета Луцької української гімназії, 26.12.1926 – 27.05.1929 рр., 243 арк.
4. Дутчак В. Творча діяльність Василя Ємця: синтез бандурного мистецтва українських етнічних спільнот [електронний ресурс] / В. Дутчак. – Режим доступу http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vpu/Myst/2009-2010_17-18/statti/Dutchak.pdf
5. Ємець В. Модест Левицький і кобзарська справа / В. Ємець // Сяйво душі Модеста Левицького : життя і творчість / [упор. Л. Токарчук]. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2009. – С. 226–229.
6. Калинівський М. Василь Ємець – видатний український митець ХХ століття / М. Калинівський // Народна творчість та етнографія. – 1999. – № 4. – С. 89–93.
7. Концерт бандуристки Г. Білогубової та співачка І. Сайка // Українська Нива. – 1933. – Ч. 37. – С. 3.
8. Мішалов В. Ю. Мистецтво бандуристів в українських еміграційних центрах у міжвоєнних роках [електронний ресурс] / В. Ю. Мішалов. – Режим доступу <http://khotkevych.org/tmp/081208173720c.html>
9. Онуфрійчук М. Модест Левицький любив і творив музику / М. Онуфрійчук // «Роде наш красний...» : Волинь у долях краян і людських документах. – Т.1. – Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1996. – С. 334–337.
10. Савицький Р. Василь Ємець у звукозаписах / Р. Савицький // Бандура. – Нью-Йорк, 2000. – № 73–74. – С. 15–18.
11. Самчук У. Живі струни. Бандура і бандуристи / Улас Самчук. – Детройт: Друкарня Петра Майсьюри, 1976. – 467 с.
12. Стащенко Н. Син Поділля і Волині / Н. Стащенко // «Роде наш красний...» : Волинь у долях краян і людських документах. – Т. 3. – Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1999. – С. 8–16.
13. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. Т. 11 : Листи / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1978. – 478 с.
14. Українська гімназія в Луцьку, 1918–1939 : спогади / [ред. та упоряд. Л. Токарчук]. – Луцьк, 1998. – 214 с.
15. Уманець В. Зародження і розвиток кобзарського професіоналізму. Перший ансамбль. Розвиток кобзарства в 20-ті роки / В. Уманець // Бандура. – № 53–54. – Нью-Йорк, 1995. – С. 18–22.

ВІН ЛІКУВАВ ЛЮДЕЙ І МОВУ (ЛІКАР-ФІЛОЛОГ МОДЕСТ ЛЕВИЦЬКИЙ)

Лікар, письменник, мовознавець, перекладач, педагог, громадський і політичний діяч, дипломат – такою в загальних контурах вимальовується постать Модеста Пилиповича Левицького (1866-1932).

Модест Левицький зробив значний внесок у формування української літературної мови як автор художніх і публіцистичних творів, наукових праць з медицини і мовознавства, як перекладач. Мовна особистість М.Левицького ще не знайшла об'єктивної й усебічної оцінки.

Він народився 13 (25) липня 1866 р. в селі Вихилівка Проскурівського повіту на Поділлі (тепер Ярмолинецького району Хмельницької області) у шляхетській родині. Його батько був відомим на Волині громадським діячем, приятелював з Володимиром Антоновичем, Тадеєм Рильським та іншими видатними людьми. Пилип Левицький походив з графського роду Рогалів-Левицьких і як народник перестав користуватись графським титулом.

1885 р. Модест Левицький закінчив Кам'янець-Подільську гімназію, вищу освіту здобував у Київському університеті св. Володимира: спочатку закінчив чотири курси історико-філологічного факультету (1888), а потім медичний факультет (1893). Навчаючись на історико-філологічному факультеті, М.Левицький одружився з дівчиною-киянкою, у них народився син Віктор. Та була в житті подружжя обставина, яка непокоїла М.Левицького, спонукала до дій: дружина Зінаїда хворіла на сухоти (туберкульоз). У ті часи це була страшна й невиліковна хвороба, яка загрожувала всьому людству. Тому в М.Левицького сформувалося переконання, що людей слід лікувати, годувати, перш ніж дати їм освіту. Він не вважав, що зраджує мрію стати літератором, бо знав, що серед письменників лише дехто має вищу філологічну освіту. Крім того, лікар завжди перебуває серед народу, добре розуміє людські душі.

Медичну практику розпочав у Ковелі на Волині (1894-1896). Тут він зарекомендував себе розумним, грамотним, чуйним лікарем. Сухоти, трахома, дитячі інфекційні хвороби, влітку 1895 р. епідемія холери, а потім дизентерії, – з усім цим довелось боротися молодому повітовому лікареві. Життя вимагало бути також і хірур-

гом, й акушером, а іноді й стоматологом. Модест Левицький постійно поповнює свої знання, вдосконалює майстерність, веде спостереження, які згодом ляжуть в основу його науково-популярних медичних праць або сюжетів художніх творів. І багато практикує: приймає хворих, їздить у села, на хутори. Невдовзі стає помітною постаттю на Ковельщині – бажаним і потрібним усюди. До нього навіть починають приїздити хворі з сусідніх повітів.

Працюючи в Ковелі, познайомився з родиною Косачів – Оленою Пчілкою, Лесею Українкою, Ольгою Косач. Лікував їх, став у них своєю людиною. Минуть роки, Косачі осядуть у Києві, але ніякі медичні світила не зможуть замінити їм чуйного і вправного повітового лікаря Модеста Левицького. Вони його чекатимуть скрізь, де б не були: у Києві, Гадячі. І як лікаря, і як друга. Довірятимуть своє здоров'я тільки йому.

Наприкінці 1896 р. М.Левицького перевели на посаду земського лікаря у подільське містечко Окниця¹, на кордоні з Херсонщиною, неподалік від Ананьїва (тепер Одеської області). Тут серед його друзів бачимо відомого громадського діяча Євгена Чикаленка і письменника, лікаря Івана Липу. В Окниці М.Левицький розгорнув освітню діяльність і через те був приневолений царською поліцією переїхати працювати в іншу губернію.

Восени 1899 перейшов на вільну посаду в земській лікарні в Боярці біля Києва. Він поновлює старі і заводить нові знайомства: підтримує товариські взаємини із Сергієм Єфремовим, Володимиром Дурдуківським, Федором Матушевським, Борисом Грінченком, Миколою Лисенком, часто гостює у Косачів і Старицьких, заходить до книгарні Наукового товариства ім. Шевченка на Безаківській вулиці, де був осередок української творчої інтелігенції. Також бере активну участь у громадському й політичному житті: тісно співпрацює з Київською Старою громадою, є активним членом Української демократичної партії і одним із засновників (разом із С.Єфремовим та О.Юркевичем) Радикальної партії, сприяє діяльності на Київщині петербурзького «Благотворительного Общества издания общепользных и дешевых книг» (скорочено називали «Благодій-

¹Тепер село в Кам'янському районі (Молдова, Придністров'я).

не товариство» або «Просвіта»). У липні 1904 р. разом з Миколою Лисенком і Лесею Українкою його обирають дійсним членом «Киевского литературно-артистического общества». А весь час, що залишається, віддає літературній праці.

Наприкінці 1904 р. призначений директором фельдшерської школи на Лук'янівці (тоді передмістя Києва) і за сумісництвом завідувачем Лук'янівського притулку для дітей, залишених батьками. У 1907-1911 роках служить залізничним лікарем на станції Радивилів Кременецького повіту. У 1912 р. отримує посаду залізничного лікаря у Білій Церкві. Протягом 1907-1917 років розгортає активну діяльність у київських українських організаціях і в пресі, розповсюджує українські патріотичні книжки. На ці роки припадає знайомство з Михайлом Грушевським, Андрієм й Іваном Франками, початок дружніх і творчих взаємин з Дмитром Дорошенком й Іваном Нечум-Левицьким.

Одразу ж після Лютневої революції 1917 р. М.Левицький переїздить з Білої Церкви до Києва. Тут він працює головним санітарним лікарем залізниць України, а потім в Міністерстві шляхів УНР займає посаду директора культурно-освітнього департаменту. Разом з урядом УНР пережив важкі часи російської інтервенції.

У січні 1919 р. стає радником українського посольства в Греції (послом був призначений Федір Матушевський), а згодом очолює цю дипломатичну місію. Завдяки зусиллям М.Левицького налагоджено видачу паспортів українським громадянам – спочатку російського зразка з українськими печатками, а згодом українських, на трьох мовах: українській, німецькій та французькій. Для ознайомлення греків з українською справою починає видавати грецькою мовою інформаційний часопис «Епітеоресіс Еліно-Україніне». 1 серпня 1920 р. Україна була окупована, і посольство припинило роботу.

Після падіння Української держави М.Левицький спочатку переїжджає до Відня, а потім – до Тарнова (Польща), де тоді перебував уряд УНР в екзилі під проводом Симона Петлюри. При цьому уряді стає міністром здоров'я. Після ліквідації міністерства організовує курси медсестер для доньок українських емігрантів і сам читає лекції, а в 1922 р. керує у Закопаному санаторієм для хворих на туберкульоз вояків армії УНР. Після закриття санаторію 1922 р. переїжджає в м. Подебради (Чехо-Словаччина), де стає академічним лікарем і викладачем української мови в Українській господарській академії. Входить до Спілки українських лікарів у Чехо-Словаччині. Інтенсивно працює в термінологічних комісіях, продовжує писати літературні й публіцистичні твори, праці з мовознавства.

У серпні 1927 їде на рідну Україну в місто Луцьк (було під владою Польщі). Там в гімназії «Рідної школи» працює як лікар і лектор української мови. Помер 16 червня 1932 р. в Луцьку.

М.Левицький мав музикальний слух, майже професійно грав на фортепіано, бандурі (цього навчався в Празі в кобзарській школі відомого бандуриста Василя Ємця), був добре обізнаний із світовою музичною класикою, залишив кілька музичних композицій (писав музику до віршів, які особливо сподобалися, але переважно для себе чи для аматорських вечорів; так, він поклав на музику поезію Лесі Українки «Колискова»).

Як лікар Модест Левицький мав великий авторитет серед простих людей. Про це Д.Дорошенко згадував: «...він був справжній «народник» з традицією ще давніх «хлопоманів»; але це «народництво» було в нього не лише в теорії, а в повсякчасному житті і виявлялося у надзвичайно уважному, я б сказав, любовному відношенні до простих людей, як до своїх пацієнтів, так і взагалі до всіх, з ким він стикався. (...) Видко, що селяни Будаївки дуже його любили... він з кожним говорив, як з старим добрим знайомим, давав поради, потішав, якщо хтось ділився своїм горем. І тоді то мені ставало ясно, що з Модеста Пилиповича був лікар не тільки тіла, але й душі, і хто знав, котрий з них, отих двох лікарів, переважав у ньому...» [Спогади, 30-31].

Неспокій у М.Левицького викликає дуже низький рівень медичної освіти народних мас. Він часто зустрічався із забобонами й неучтвом, які мали іноді трагічні, не виправні наслідки для здоров'я людей. Тому він активно пропагує медико-гігієнічні знання серед народу, готує науково-популярні книжечки і плакати-летючки про коросту, холеру, сибірку, сифіліс, скарлатину, «лихі хвороби на очі», наслідки лікування у «знахорів» та «баб-шептух», а також «Невидимі вороги та друзі наші», «Десять заповідів матерям (як доглядати й годувати малих дітей)», «Десять заповідів здоров'я», «Як рятуватися при наглих випадках та каліцтвах» тощо. Друкуватиме їх усюди, де тільки зможе: у Петербурзі, Києві, губернських і повітових містах. Витрачатиме чималі кошти на видання та розповсюдження цих книжок, не одержуючи з цього жодного зиску, крім усвідомлення, що це потрібно людям.

Як новеліст М.Левицький дебютував (якщо не брати до уваги ранню, написану в п'ятнадцятирічному віці, збірку оповідань «Граф Мотика») у журналі «Кієвская Старина» 1901 р. твором «За Коліївщини», друкувався також у таких виданнях, як «Літературно-науковий вісник», «Світло», «Нова громада», газети «Громадська думка», «Рада», «Триzub» (Париж), тижневик «Воля» (Відень). Публікувався під псевдонімами

і криптонімами: М.Пилипович, М.Л., Дід Модест, Залізничний служачий, Виборний Макогоненко, М.Поліщук, М.Вигнанець та ін. Автор книжок «Оповідання» (Київ, 1907), «Оповідання. Т. 1.» (Черкаси; Київ, 1918), «Шкільні товариші» (Відень; Київ, 1920), «Казенні діти (Із спогадів лікаря)» (Відень; Київ, 1920), «Петрусів сон» (Львів, 1930), гумористичних оповідань «Дурисвіти (Пригоди з життя)» (Київ, 1911), творів про визвольні змагання: «Gloria victis (З недавньої минувшини)» («Літ.-наук. вісник», 1925, Т. LXXXVI, LXXXVII), «Людина-звір» (1927), «Чужинець про С.Петлюру». Написав також два «жарти на одну дію» (своєрідні водевілі) «В клуні» (Київ, 1903) і «Безпартійний» (Київ, 1911). Неопублікованими лишилися роман «Перша руїна» та мемуари «Спогади лікаря» (1898-1929).

Видатні сучасники М.Левицького були одноставними в оцінці його літературної діяльності. **Іван Франко** у рецензії на альманах «На вічну пам'ять Котляревському» у 1904 р. відзначив оповідання «Порожнім ходом» і «Щастя Пейсаха Лейдермана», в яких йдеться про життя бідних євреїв, як «малюнки страшної нужди і розпучливої та не раз геройської боротьби за життя серед тих людей» [Франко 1982, 231]. **Олена Пчілка** в рецензії на збірку «Оповідання» (1907), опублікованій у тижневику «Рідний край» (1907, № 9), писала, що твори М.Левицького вражають «тихою правдою». Та ця «тиха правда» була отією «тихою водою», що рвала «греблю» московського царату (Цит. за ст.: [Нахлік 1989, 7]). **Антін Крушельницький** 1908 р. у «бібліографічній замітці» на збірку М.Левицького «Оповідання» (1907) зауважував: «Мало у якого письменника проявляється в кожному творі так виразно і одноцільно його письменська фізіогномія, як у збірці оповідань Модеста Левицького. Усі його малюнки основані на тлі життя того народу, що занедбаний під зглядом просвіти, залишений рідною інтелігенцією, загуканий чиновниками б'ється, як та птаха у клітці і ніяк не може потрапити в відчинені дверці» [Крушельницький 1908, 191]. **Сергій Єфремов** у «Історії українського письменства» (1919) так характеризував ті ж оповідання: «...сердечний талант автора, його вміння промовляти від серця, писати кров'ю його – підносять їх на височінь літературних творів не аби якої художньої вартості». І вказував, що найкращі серед оповідань ті, що малюють пригоди з життя затурканих маленьких людей – «Забув», «Злочинниця», «Порожнім ходом», «Щастя Пейсаха Лейдермана» [Єфремов 1919, 259]. **Василь Сімович** у книжці «Рідне письменство» (1918) зазначав, що «...якоюсь добрістю, лагідністю та сердечністю віє з нарисів Модеста Левицького... які вийшли у Києві, 1907 (Оповідання)», і виді-

лив декілька творів: «... а особна треба піднести його оповідання: «Щастя Пейсаха Лейдермана», «Злочинниця», «Забув», «Союзник і Союзниця», «В суді» [Сімович 1918, 23-24]. Він же так характеризував у «Граматиці...» (1921) мову творів М.Левицького: «Нові письменники: Франко, Маковей, Щурат (головно вірші всіх їх), Косачева, Самійленко, Леся Українка, Грабовський, Коцюбинський, Вороний, Кононенко, М о д е с т Л е в и ц ь к и й (виділення наше. – В.Ю.), Чернявський [...] пишуть гарною письменницькою мовою, яка для нас усіх зрозуміла й може являти ся зразковою» [Сімович 1921, 21-22]. **Дмитро Дорошенко** так охарактеризував головну ознаку творчої особистості великого гуманіста М.Левицького: «Він не був першорядним артистом, таким як Франко або Коцюбинський, але те, що він писав, йшло з глибини його серця, було овіяно живим, глибоким почуттям і досягало великого ефекту власне тому, що було зогріте любов'ю, тою любов'ю, без якої навіть найбільший талант не може нас зворушити, і без якої всяка «віра», себто ідея, є мертвою» [Спогади, 34-35]. Схвально відгукувався про літературну працю М.Левицького також **Олександр Грушевський** у книжці «З сучасної української літератури. Начерки і характеристики» (Ч. 1. – Київ, 1918).

Лише радянське літературознавство не задовольняв доробок письменника, масштаби його постаті. Про М.Левицького майже не згадували, – чи не найбільшим був матеріал, вміщений в академічній восьмитомній «Історії української літератури» [ГУЛ, 89-90], – а якщо й писали, то обов'язково змушені були навішувати певні ярлички: «був буржуазно-ліберальних поглядів», «висвітлював події громадянської війни на Україні неправильно, в ряді моментів у буржуазно-націоналістичному дусі». «Підставою» було і походження М.Левицького, і його громадсько-політична діяльність, і факт еміграції, й тематика та ідейне спрямування новел, які не лягали у прокрустове ложе соціалістичного реалізму. Тому на підрадянській Україні після 1918 р. М.Левицького майже не видавали, ім'я його забувалося. Тільки в Харкові ще 1926 р., в часи українізації, вийшла збірка «Землиця рідна» та інші оповідання», а потім у Львові у 1966-му «Перша «льгота», яка містила лише 8 творів. А вже наприкінці ХХ ст. з'являються підбірки новел М.Левицького в упорядкованих Євгеном Нахліком книжках «Українська новелістика кінця ХІХ – початку ХХ ст.» (К., 1989), «Образки з життя» (Львів, 1989) та водевіль «В клуні» в упорядкованому О.Ф.Ставицьким збірнику «Бувальщина» (К., 1990). Також вміщено біобібліографічні довідки про письменника-медика у довіднику «Українські лікарі» [Пундій 1994, 122-123] й Українській Літератур-

ній Енциклопедії [Погребенник 1995] та вийшов біографічний нарис Анатолія Болаболченка [Болаболченко 1999]. 2009 р. вийшла повість луганського письменника Івана Корсака «Тиха правда Модеста Левицького» [Корсак].

Тематика новел М.Левицького різноманітна. У них відображено події гайдамацького руху на Смілянщині («За Коліївщини»), самовіддану працю лікарів («Санітар»), важке життя маленьких людей різних національностей у великій імперії («Перша льгота», «Щастя Пейсаха Лейдермана», «Деда»), функціонування механізму бюрократичної машини, душевне роздвоєння людини, змушеної бути коліщатком цієї машини («Куди соколи літають, туди ворон не пускають»), боротьбу інтелігенції проти зневажання громадянських прав у російській державі («Законник»), епізоди повстання проти гетьманського уряду та боротьби з більшовицькою інтервенцією на Україні, художньо досліджено те, як на хвилі національного пробудження маленькі люди перетворюються на талановитих, ініціативних лідерів, здатних змінити долю нації («Gloria victis»). У творах звучить ідея свободи особистості, заклик до звільнення її від страху, соціального й національного гніту, від пут інтелектуальної темноти.

М.Левицький залишив цікавий і вагомий лінгвістичний доробок. Найбільший внесок як мовознавець вчений зробив у культуру мови і стилістику. У його мовних порадиниках [Левицький 1909; Левицький 1913; Левицький 1920; Левицький 1931], присвячених тільки питанням культури мови, формуванню загальнолітературної норми, вперше в українській лінгвістиці розглянуто типові порушення літературних норм усіх мовних рівнів. Інші тогочасні лінгвістичні праці – граматики Степана Смалья-Стоцького й Федора Гартнера [Смалья-Стоцький, Гартнер 1914], Василя Сімовича [Сімович 1921], посібники Олекси Синявського [Синявський 1922], Івана Огієнка [Огієнко 1925] – лише принагідно, поряд з граматичним матеріалом, містили коментарі з культури мови. Мовний порадиник Олени Курило «Уваги до сучасної української літературної мови» [Курило 1920], написаний в тому самому жанрі, що й аналізовані твори М.Левицького, вийшов після появи статті «Де-що до справи про українську письменницьку мову» [Левицький 1909], двох видань (1913, 1918) книжки «Де-що про сучасну стадію розвитку української літературної мови» [Левицький 1913], мав подібну назву і багато спільного у змісті. Очевидно, що О.Курило знала твори М.Левицького і продовжила на підрадянській Україні його працю.

Новаторськими були й інші твори М.Левицького з культури мови і стилістики – перший в

українському мовознавстві посібник з культури діловодства [Левицький 1917], справді популярний підручник з граматики української мови, що витримав три видання [Левицький 1923], порівняльна граMATика української мови [Левицький 1921], курс лекцій із стилістики та поезики художньої мови [Левицький 1923; Левицький 1928].

Усі ці праці з питань культивування літературної мови – перші в українському мовознавстві твори з тієї галузі, яку пізніше назвуть *культура мови*. Мовні порадиники М.Левицького сприяли становленню та розвитку метамови культури мови [Юкало, 2000; Юкало, 2004].

Як лікар підходить М.Левицький і до мовних проблем. Його хвилює, що через історичні обставини українська мова нині хворіє. Тому її треба лікувати. Ось як він пише про це в книжці «Де-що про сучасну стадію розвитку української літературної мови»: «Видима річ, що наша літературна мова має дефекти, нездужає. Попробуємо-ж з'ясувати ті дефекти, поставити діагнозу тої недуги і пошукати способів, щоб порятувати її» [Левицький 1913, 7].

М.Левицький виступає за збереження «своєрідних прикмет української мови», закликає постійно вдосконалюватись у володінні рідною мовою. Свої твори з культури мови лікар-філолог адресує насамперед українській інтелігенції, яка несе найбільшу відповідальність за долю літературної мови, адже саме друковане слово, мову преси, науково-популярної та художньої літератури (оригінальної та перекладної), юридично-правових актів та ділових паперів беруть за зразок читачі (освічені селяни).

Звертається він до тих, «у кого ще не атрофувалося почуття національної гідності; до тих, хто щиро, не за гроші, або владу любить батьківщину, любить її не по партійній програмі, а всім єством своїм [...], хто готов оддати, – не кажу вже всього себе, а – частину праці й часу свого, щоби навчитися хоч не калічити рідну мову» [Левицький 1920, 5-6].

Негаймо усунути деформації мови вимагають й обставини, які склалися в суспільстві на поч. 20-х рр. ХХ ст., коли писав М.Левицький. Він зазначає: «Час-бо для цього настав важливий: тепер ми творимо свою державу, а державна мова має не останню вагу в цій творчій роботі. Коли твориться щось нове, то треба-ж творити його відразу добре, щоби не довелося потім переробляти, поправляти, латати, набіраючись сорому за це і перед світом і перед потомними поколіннями» [Левицький 1920, 6].

М.Левицький занепокоєний, що незважаючи на публікування його праць з мовної культури ще

з часів революції 1905 р., огріхів у газетах, журналах, книжках майже не поменшало. Але він не здається, до кінця життя продовжує лікувати мову: видає все нові й нові варіанти мовних порад – книжки «Паки й паки» (1920), «Гріхи наші» (1931). Ось як про це говорить сам М.Левицький:

«І знов я, «паки й паки», беруся писати про ті гріхи наші, бо не могу, не маю права мовчати.

Крапля й камінь довбає. А я таки вірю, що совість національна інтелігенції нашої – не камінь і що ця зайва моя краплина щось таки в ній продовбає» [Левицький 1931, 23].

Щойно наведена цитата розкриває й не зовсім зрозумілі для сучасного читача образні назви творів М.Левицького з питань мовної культури. Так, у назві «Паки й паки» використано молитовну формулу з прислівником *паки*, що у давньоруській, старослов'янській і староукраїнській мовах означав *знову, ще*. У першій пол. ХХ ст., коли більшість людей регулярно ходила до церкви, це словосполучення було загальновідоме, його дуже часто вживають в обряді православної церкви під час Богослужіння: мала ектенія (молитовне прохання) починається словами: «Паки й паки миром Господу помолимся!» Вживалося воно й у проповідях Іоанна Златоуста, які, очевидно, були зразком для мовних порад М.Левицького.

Слово *гріх* (*гріхи*) М.Левицький застосовує у лінгвістичних працях у двох тісно пов'язаних між собою значеннях: і як *провина*, і як *недолік, помилка, огріх, порушення мовної норми*. Наприклад: «Ми, інтелігенція українська, за невеликими виїмками, псуємо свою мову, калічимо її у всіх ділянках: і в лексичній й у звучній й у граматиці і що до стилю – й не почуваємо навіть, який *г р і х* (виділення наше. – *В.Ю.*) беремо на свою душу» [Левицький 1931, 22], «І знов я розкладу ті *г р і х* і наші по категоріях, щоб легше було в них орієнтуватися» [Левицький 1931, 23], «...я вважаю за конче потрібне ще раз нагадати про ті *г р і х* і наші, що до мови» [Левицький 1913, 12], «*Г р і х* і що до фонетики» [Левицький 1920, 33], «*Г р і х* і що до граматики» [Левицький 1920, 41].

У мовних порадах «Де-що про сучасну стадію розвитку української літературної мови» (1913), «Паки й паки (Про нашу літературну мову)» (1920) М.Левицький вперше в українській лінгвістиці поставив за мету розглянути типові порушення літературних норм усіх мовних рівнів: «Калічення нашої мови торкається майже всіх боків її: окремих слів (лексики), фонетики, граматики і стилю взагалі. По цих пунктах розгляньмо гріхи наші проти рідної мови» [Левицький 1920, 6].

У книжці «Паки й паки» найбільше уваги вчений приділяє «гріхам що до лексики» – порушен-

ням лексичних норм, які виникають під впливом споріднених мов. Тут він виділяє дві групи типових помилок: 1) вживання росіянізмів та полонізмів і 2) вживання українських слів з невлавним їм значенням.

Про росіянізми й полонізми М.Левицький пише так:

«Вживаються чужі слова, московські або польські, коли в цьому нема ніякої потреби, бо маємо відповідні свої власні. Я, крий Боже, не хочу вигонити з нашої мови чужі слова, без яких вона, як і всяка інша мова, обійтися не може: театр, телеграф, культура, електрика, елемент, кредит, кооперація, радій і т. ін. Їх однаково розуміє і Француз, і Грек, і Німець, і всякий Славянин. Іноді можна утворити своє власне слово: *л і т а к* замість аероплян, *с а м о х і д* замість автомобіль; але далеко в цьому не слід заходити і не варто перемінювати слова, що вже більш менш здобули собі права у нашій мові, напр. фотографія, електрика, спорт; замість них де-хто хоче поставити невдалі новотвори: світлина, громовина, змаг; такі спроби можуть дійти до смішного і дати нагоду для глузування «лоботрясамь», ворожим до національного відродження; їх особливо багато серед Московців, що загалом усі – фанатичні прихильники «єдиної-неділимої».

Отже не про ті неологізми кажу я, а про ті, зовсім непотрібні нам, московські й польські слова, тому непотрібні, що ми маємо свої власні, ще кращі» [Левицький 1920, 6-7].

М.Левицький виділяє росіянізми («де-кілька таких прикрих, «відворотних» московізмів») і наводить правильні форми цих слів. Ось деякі з них: *бочонок* = барило, барильце; *бумага* = папір; *вірьовка* = мотузок, мотузка («Я волів-би вже шнур, шнурок, хоч воно з німецького»); *вкінці* = нарешті, остаточно; *даром* = дурно, марно; *доход*, *дохід* = прибуток, зиск, користь; *забор* = тин, баркан, пліт; *завіщати* = заповідати, відписати на кого; *звізда* = зоря; *зовні* = (извнѣ) – з'окола, назверх; *зовнішній* = околишній, зверхній; *жара* = спека, духота; *кусок* = шматок, клаптик; *монах* = чернець; *надіятись* = сподіватись, поккладатись, гадати; *наслідство* = спадщина, дідизна; *необхідний* = конечний, конче потрібний; *необхідно* = треба, конче треба, притьмом треба; *обида* = кривда, зневага; *обижати*, *оскорбити* = кривдити, ображати, зневажати; *обнадіяти* = запевнити, забезпечити; *опитний* = досвідчений, бувалий; *охота* = (галицьке: полювання) – лови; *охотник* = (гал. – мисливець) – ловець; *свобода* = воля; *слідуючий* = наступний, дальший, другий; *средство* = засіб; *ужас* = жах, страх; *ящик* = скринька, шухляда (старовинне: пuzдерко) (Див. кн.: [Левицький 1920, 7-9]).

Мовознавець зазначає, що ці росіянізми трапляються в сучасних йому книжках і газетах

не десятками, а сотнями. Причина цього лиха в тому, що «ми занадто байдуже ставились і ставимося до засмічування нашої мови чужими, непотрібними нам словами; де-які з них так уже приросли до нашої мови, що мабуть і збулися їх уже годі...» [Левицький 1920, 10].

Якщо мові лівобережців властиві росіянізми, то галичани «настягали силу полонізмів у свою мову і не помічають їх». Ось декілька прикладів: *карк* (kark) = в'язи; *крок* (krok) = ступінь; *морд* = душоубство, убивство; *терен* = ґрунт, місце-вість; *офензива* = наступ; *файний* (німецьке *fein*) = добрий, тонкий; *гостинець* (гоґсінєс) = шлях, дорога («На Великій Україні гостинець є – дарунок»); *зголоситися* (zgosij sijk) = озватися, обі-зватися; *закидати* (zarzucaj) = обвинувачувати, докоряти; *подивляти* (podziwiaj) = дивуватися [Левицький 1920, 11].

Росіянізми та полонізми лікар-філолог порівнює з бур'янами, які треба полоти: «Без упертої, свідомої праці нашої інтелігенції над собою це не зробиться; бур'яни з ниви самі собою ще не щезнуть: їх треба полоти. Треба працювати над собою, помічати свої помилки, студіюючи чисту народню мову і твори тих письменників наших, що шанували рідну мову, як святощ, і вносили свої твори у скарбницю нашого письменства з побожним почуттям...» [Левицький 1920, 12].

Вживання українських слів із невластивим їм значенням М.Левицький вважає ще більшою небезпекою для мови, аніж застосування росіянізмів чи полонізмів. Він пише: «Далеко гірше лихо, коли вживають наших таки, вкраїнських слів, але не в нашому, а в московському розумінні. Бо чужі слова, коли вони нам зайві, непотрібні, не трудно буде викинути й поставити на їх місце наші; це зробиться помаленьку; зроблять це наші діти, коли вчитимуться у школах рідною мовою і навчатися шанувати її краще за своїх батьків. Але н а ш е слово, недоладно вжите, не викинеться, а тільки попсується його своєрідний зміст, утратить воно свій аромат, просмердиться квасом та «кислими щами» [Левицький 1920, 14-15].

Далі М.Левицький дає кваліфіковані поради щодо вживання таких груп слів, як-от: аби, щоби; відносини, зносини, обставини, умовини; впродовж, протягом; займатися, працювати; зараз, тепер, нині; кожний, всякий; лічити, рахувати, вважати, мати; топити, палити; любий, всякий, перший-ліпший; неділя, тиждень; помішав, перешкодив; роздався, залунав; чудовий, чудний; наступив, настав. Помилки у застосуванні цих лексем пов'язані, як правило, з явищем міжмовної омонімії.

Серед «гріхів що до фонетики» мовознавець виділяє неправильне відтворення «чужих» слів, «м'якшення шелестівок перед йотованими голо-

сівками», нехтування чергуванням **о**, **е** з **і**, порушення закону милозвучності; а також нагадує, що «в українській мові **о** і під наголосом і без його вимовляється однаковісінко», «в українській мові... **г** зустрічається дуже рідко, а переважає скрізь **г**», «звука **ф** наша мова не має і старається замінити його... звуком... **х**, **хв**, **п**, **т**» (Див. кн.: [Левицький 1920, 33-43]).

Аналізуючи типові граматичні помилки, М.Левицький підкреслює, що в українській мові «збереглися ще старі форми, які московська мова вже втратила або має тільки рудіменти їх». Серед них мовознавець виділяє таке:

1) «двійне число»: дві (чотири) нозі, дві руки, очима, плечима, дверима. «Часто-густо калічать наші слова на московський штиб: дві ноги, дві руки, очами, плечами»;

2) «кликальний відмінок», який в українській мові «іще живий цілком: Петре, Насте, батьку, сину, тітку, мамо»;

3) «стародавня форма давального відмінка на **-ові**, **-еві**: батькові, коневі, панові, Іванові і т. д.» (М.Левицький застерігає від вживання у таких словах закінчення **-у**, відкидаючи навіть думку про можливість хоча б чергування **-ові**, **-еві** та **-у**);

4) форма давноминулого часу: *я був сказав, як би ти була не ходила* («І знов таки без усякої потреби свої-ж люде чіпляють нам обривок чужого старого лахміття на нашу гарну й дорогу шату: хотів б у л о сказати – замість: хотів був сказати»);

5) складна форма дієслова майбутнього часу недоконаного виду із суфіксом **-м-**: ходитиму, робитимеш, казатиме;

6) «стародавні форми дієслів: д а м, і м, є с м і в і м» («Вони у нашій мові починають атрофуватись, але ще де-які з них живуть: даси, дамо, дасте; з'їси, що ви їсте? Я тобі казочку розповім. Потім оповіси все дрібно. Дурень еси. Невелика еси пані. У поважних промовах: «прожив еси вік свій у праці...» В галицькій мові дієслово *єсм* вживається частіше у скороченій формі: *казав-ем, ходив-єсь, були-сьмо, питали-сьте*»);

7) деякі своєрідні суфікси для творення іменників: **-ня**: пташня, комашня; **-ва**: мишва, жульва; **-ота**: босота, голота, німота; **-ина**: деревина, осокорина, ребрина (зрубав березину, а не березу; зламав собі ребрину, а не ребро); **-ощі**: радощі, молодощі, ласощі, хитрощі; «Турчин, Сербин, Німкеня, Туркеня, Грекиня, а не московізми: Турок, Серб, Німка, Турчанка, Гречанка» [Левицький 1920, 41-47].

Зосереджує увагу М.Левицький також на типових випадках неточного слововживання, порушення граматичних, стилістичних норм, чистоти мови. Багато його порад, хоча пройшло 90 років з

часу видання книжки «Паки й паки», й нині залишилися актуальними. Такими є зауваження про вживання в українській мові активних і пасивних конструкцій, безособових дієслів, активних дієприкметників, віддієслівних іменників тощо. Наведемо декілька з них:

«В ч и т и у нас тільки ді я л ь н о г о ста ну: вчити дітей і не ч о м у, а ч о г о: французької мови. Отже сказати: в ч и т и м о в у – буде nonsens для нас і запеклий московізм; треба: в ч и т и с я м о в и або хоч із варварізмом: студіювати мову. Несвідомо й Великий Кобзарь наш зробив помилку: ч у ж о м у навчайтесь, – треба: і чужого навчайтесь» [Левицький 1920, 55],

«Треба сказати ще про два злучника, що їх помилково перетворили у два дуже погані полонізи.

А б и значить у нас те саме, що московське л и ш ь б ы і польське b u l e b u. Отже ні в якому разі не можна вживати його, на польський зразок, замість нашого щ о б и. У нас можна сказати: аби день до вечора; робить так, аби збути; дав йому карбованця, аби відчепився.

Тим часом раз-у-раз в урядових паперах, а як-коли то й у часописах зустрічаємо такі вислови: прошу вжити заходів, аби це було виконано – в перекладі на московську мову це буде: прошу принять мѣры, лиш бы (а не что бы) это было исполнено. Іноді через цю помилку може змінитися і зміст речення, наприклад:

Робить, щоби скінчити до вечора.

Робить, аби скінчити до вечора –

у першому можна думати, що говориться про людину роботящу, у другому – про ледащо» [Левицький 1920, 61].

Ще у творі «Паки й паки» М.Левицький обґрунтовує неприйнятність виразу «дякуючи тому», рекомендує натомість вживати слова **через те, тому** або **тому-то** [Левицький 1920, 63]. Те ж саме говорить він у книжці «Гріхи наші» і про слово «вибачаюсь», замість якого в українській мові є **вибачайте, прошу вибачити, перепрошую** [Левицький 1931, 64]. На жаль, ще й досі «паки й паки» доводиться сучасним лінгвістам застерігати мовців від цих помилок.

Велику увагу приділяв М.Левицький розвиткові публіцистичного й офіційно-ділового стилів, мови преси, офіційних документів і службових паперів. Він переконаний, що її треба вдосконалювати, «особливо тепер, коли й часописна і канцелярська мова ще твориться, ще молода, ще як то кажуть: in statu nascendi» [Левицький 1920, 27].

Саме тому одразу ж після проголошення незалежності у 1917 р., коли мало з'явитися в українській державі діловодство державною мовою, М.Левицький друкує у Черкасах книжку «Як

писати службові папери українською мовою». Це був перший український посібник з культури справочинства – інші вийшли пізніше: книжка Д.Лебеда «Українська мова. Російсько-український словник та зразки паперів українською мовою» 1918 р. в Чернігові, Б. М., Р. Б. «Українська службова термінологія й зразки службових паперів» того ж року в Києві [Лебідь 1918; Б. М. 1918].

Книжка М.Левицького має типову, із сучасного погляду, композицію для українських видань такого характеру. Вона складається з розділів:

«**Про український (фонетичний або звуковий) правопис**». Пояснено принципи українського правопису.

«**Як писати офіціальні (службові) папери українською мовою**». Тут автор дає поради щодо стилю ділових паперів, наводить 15 зразків різних документів, як-от: «посвідчення», «прохання» (нині – *заява*), «свідоцтво» (*довідка*), «приговор» (*ухвала*), «довіренність» (*доручення*), «заповіт».

«**Де-які круті слова, що тепер часто вживаються у газетах, службових паперах та промовах громадських**». Наведено тлумачення 45 термінів, які були на той час неологізмами: автономія, авторитет, адміністрація, анархія, буржуа, буржуазія, бюджет, бюрократія, блок, коаліція, коаліційне міністерство, конституція, контракт, контрреволюція, конференція, конфлікт, нація, маніфестація, мітинг, організація, організувати, офіціальний, парламент (сойм), партія, платформа, політика, популярний, популяризація, провокація, провокатор, програма, пролетарій, професія, професіональний, реакція, режим, республіка, соціалізм, соціалізація землі, універсал, уряд, установа, установчі збори, федерація (Див. кн.: [Левицький 1917, 20-26]).

«**Переклад де-яких канцелярських слів і речень**». Дано переклад десяти слів та виразів: «Благодаря этому – через те (а не дякуючи тому); Вообще – взагалі; Въ виду этого, Имѣя въ виду – з огляду на це; Единогласно – одностайними голосами; Общій – загальний; Принимая во внимание – вважаючи, що..; Постановление – постановова; Постановили – ухвалили; Так как, потому что – понеже; Чтобы – щоб («аби» – значить «лишь-бы»)» [Левицький 1917, 27].

«**Українські назви місяців**». Автор подає російсько-український переклад назв місяців (Значимо, що у людей, які мало вживають у спілкуванні нашу мову, завжди виникають труднощі у засвоєнні українських назв місяців). Серед українських відповідників привертають увагу синоніми: Марть – Березіль або Березень; Ноябрь – Листопад або Падолист [Левицький 1917, 27].

Треба наголосити на двох позитивних якостях зразків документів, вміщених у книжці

М.Левицького. По-перше, тут простежується культурна спадкоємність із староукраїнською літературною мовою, з українськими грамотами XIV-XV ст., вплив стилістики цієї мови. Наприклад, у «довірності»: «Я, Андрій Явтухович Вернигора, селянин с. Лозової... довіряю синові моєму Нечипорові вести всі мої справи... А що він, син мій, Нечипір Вернигора, по довірності законно вчинить, те я визнаю і тому віри йому» [Левицький 1917, 17], у «свідочстві»: «Цим свідчу, що дочці почталіона *Орині Шляховій* віспа була щеплена двічі і обидва рази прийнялася добре. Крім того свідчу, що вона, Орина Шляхова, у січні й лютому цього року була хвора на дуже тяжку форму скарлатини, наслідком якої було велике виснаження сил і пам'яті дівчини. Через що вона, за мою порадою, не вчилася аж до кінця травня місяця і не могла підготуватись до іспитів у відповідний їй літам клас гімназії» [Левицький 1917, 15], у «заповіті»: «Во ім'я Отця і Сина і Святого Духа. Я, городянин міста Білої Церкви, Сидір Омелянович Рябошапка, будши у повному розумі і твердій пам'яті, заповідаю після смерті моєї з усім моїм майном дати такий лад: садиба моя і земля вся, що під нею і все майно моє, а також і гроші лишається жінці моїй, Ганні Оверківні Рябошапці на її вжитки до живоття... Надто заповідаю дітям моїм шанувати матір, слухати її і доглядати при старості і недужі, а між собою жити у добрій злагоді і одно одному ніякої кривди не чинити. Амінь» [Левицький 1917, 18-19].

По-друге, формуляри всіх документів передбачають те, щоб ім'я зацікавленої особи обов'язково вживалося у формі називного відмінка і не зазнавало спотворень внаслідок чергування фонем. Наприклад, у «проханні» (заяві): «Просить учитель Опанас Олександрович Кривобок» [Левицький 1917, 14], «Просить удова почталіона Марія Шляхова» [Левицький 1917, 14].

Сьогодні цікавими та актуальними є поради М.Левицького щодо культури справочинства, «демократизації» ділового спілкування, вміщені у книжці «Як писати службові папери українською мовою»:

«Всамперед треба збутися непотрібної звички російських канцелярій вживати крученої, високопарної мови у службових паперах: *що простіша мова, то лекше її зрозуміти і до діла дійти.*

Отже зовсім непотрібні і зайві такі слова, як: маю честь, найпокірніше прошу і таке інше; бо і особливої чести нема, коли хтось пише службовий папер, і покірности особливої не повинно бути в того, хто чесно виконує свій службовий обов'язок. Не повинно бути і тих гидких титулів, що позаводили царські канцелярії: превосходительство, високородіє і т. и. дурниці. У вільній державі всі чесні й порядні люде – рівні. Отже,

для вшанування старшого літами чи по службі, досить буде слова: пан. Воно хоч і з польської мови перейшло до нас, але мова наша звикла вже до нього з давніх давен, ще за гетьманщини і козаччини наші прадіди писали і говорили: пане отамане, пане полковнику, панове товариство, пан-отець, пані-матка, панна сотниківна. Отже досить буде і з нас цього слова.

Є ще у нас почесне слово: д о б р о д і й, але його слід-би вживати обережно, для особливої пошани до тої людини, що справді робить добро. А як-що людина особливого добра не робить, а тільки виконує свої обов'язки, те, що повинна робити по службі, то досить буде з неї слова п а н для чемности.

Крім того дуже треба дбати, щоб у всіх українських громадських інституціях було якнайменше непотрібної писанини, щоб дурно не витрачалася ні праця людська, ні час, ні папер та чорнило.

Нехай у нас найкращий служака буде той, хто найбільше, найкраще і найшвидче діла зробить, найменше для того переведе паперу, найменше людям мороки і тяганини завдасть» [Левицький 1917, 4-6].

Отже, М.Левицький доклав усіх зусиль до формування офіційно-ділового стилю української мови.

В інших творах лікар-філолог дає виважені поради щодо вживання в усній мові чоловічих та жіночих імен та прізвищ, етикету ділового спілкування. Орієнтується на західноєвропейську традицію М.Левицький у питанні про звертання. Він вважає, що форми по батькові треба відкинути: «Як на мене, то слід би нам, українцям, покинути ту московську звичку називати людей по імені та ще по «отчеству», це без потреби обтяжує й пам'ять і письмо. Якось-же обходяться без цього поляки й чехи й наші брати-галичани і виходить у них чемно й по людяному: пане Козицький, пані Макарушкова; для ближче знайомих можна казати: пан + ім'я власне: пане Петре, пані Катерино, панно Орису» [Левицький 1931, 47]. Універсальною формою звертання для М.Левицького є слово «пане»: «Галичани... скажуть: пан Мороз, пані Морозова, панна Морозівна, а наддніпрянці, вже цілком на московський штиб, кажуть: пан Мороз, пані Мороз, панна Мороз» [Левицький 1931, 46], – яке має давню традицію вживання в українській мові. А в книжці «Паки й паки» мовознавець навіть пропонує спробувати «демократизувати» звертання:

«Скажу більше, чи не відважились-би ми трошки здемократизуватись і взяти в нашого-ж народу його сердечну, щирю й теплу кваліфікацію в іменуванні: дядьку Петре, тітко Варваро, діду Модесте; старі до молодих, принаймні при добрих і щирих взаєминах, могли-б звертатись

просто по іменні, а як ні, то з додатком п а н. Я на цьому не настоюю, але подаю це до міркування. Для ознаки високої пошани ми маємо назви: батьку і пані-матко; для духовних осіб – пан-отче (краще за московське «батюшка»). Хіба це не краще, ні рідніше нам було-б і не простіше за ці: Катерино Володимирівно, Константине Пантелеймоновичу, Вячеславе Костантинівичу і т. ін.?» [Левицький 1920, 45-46].

М.Левицький відчував окремішність своїх праць з питань культивування (удосконалення) літературної мови в існуючій на той час системі лінгвістичних дисциплін, це він відобразив й у заголовках. Його твори «Де-що про сучасну стадію розвитку української літературної мови», «Паки й паки (Про нашу літературну мову)», безперечно, є першими в українському мовознавстві працями з тієї галузі мовознавства, яку пізніше назвуть *культура мови*.

М.Левицький вже в першій чверті ХХ ст. застосовує майже всі поняття, на яких базується сучасна культура мови. Він вживає терміни «українська літературна мова» (до 1909 р. застосовує синонім «українська письменницька мова»), «народна мова» (жива, розмовна мова українського народу), «часописна мова» (відповідник сучасного терміна *публіцистичний стиль*), «канцелярська мова» (*офіційно-діловий стиль*), виділяє такі комунікативні якості культури мови, як «чистота», «правильність» («граматичність»), «докладність», «ясність», «милословність» («мелодійність», «еуфонія»), «багатство», «барвистість» («кольоритість», «рел'єфність»), простота. Наприклад: «Мова повинна бути чиста, правильна, без граматичних помилок» [Левицький 1928, 1], «Крім чистоти мови і граматичності її, стилістика вимагає ще: 3. ЧИСТОТИ й ДОКЛАДНОСТІ, ЯСНОСТІ висловлення-думки, щоб не можна було розуміти авторову думку дво-яко та щоб не вимагав твір надмірного напруження уваги читачевої, щоб розібрати неясні місця або надмірно довгі періоди» [Левицький 1928, 10], «Лишається ще сказати про милословність. Мова буде мелодійна і милословна тоді, коли в ній нема збігу шелестівок, що утрудняє вимову або збігу голосівок, що чинить неприємний для вуха роззяв (hiatus)» [Левицький 1921, 8], «Багатство мови міряється подекуди числом синонімів у ній. Синоніми, як ті фарби в руках артиста-малювача: що їх більше, то кращий і соковитіший вийде малюнок» [Левицький 1920, 13], «... треба зазначити, що прикрашує ту мову й робить її виразною, лехкою і приємною; в теорії письменства в цьому напрямку звертається увага на: 1) **барвистість**, – рел'єфність мови і 2) на **милословність** її. **Барвистість** (кольоритість) мови досягається різними засобами [епітетами, тропами, фігура-

ми]» [Левицький 1928, 15], «...що простіша буде мова, то лехше буде писати папери і розуміти їх, читаючи» [Левицький 1920, 30].

Вживає М.Левицький й інші пов'язані з культурою мови терміни: «своєрідні прикмети української мови», «почуття мови», «найчастіші, типові помилки», «груба граматична помилка», «полонізми», «москалізми», «чужоземні слова, чужі слова, варварізми, барбарізми», «технічні чужі слова», «неологізми», «новотвір», «провінціалізми», «плеоназм», «тавтологія», «рівнобіжність, паралелізм», «какофонія», «письменство, література», «теорія письменства», «стилістика», «письменницький твір», «вираз, вислів», «термін», «службове діловодство», «службові, офіціальні папери», «урядові папери», «канцелярські терміни», «публічні промови» та ін.

Центральне поняття сучасної культури мови – норму літературної мови – також виділяє М.Левицький. На позначення різних типів норми філолог вживає терміни «лексика», «фонетика», «граматика», «складня (сінтаксис)», «стіль, стиль»: «...прикро бачити їх [помилки] у творах наших талановитих письменників, бо їх беруть за зразок, іноді може й у школах будуть цітувати ті гарні уривки з поганими помилками проти нашого стілю» [Левицький 1920, 54], «Для милословності не можна калічити граматику» [Левицький 1920, 44].

Встановлюючи мовну норму, М.Левицький орієнтується насамперед на власне мовне чуття, знання граматики й законів мови (посилань на словники у мовних порадах ніколи не робить, хоча рекомендує як авторитетний «Словарь української мови» Б.Грінченка), а також бере до уваги відповідність мовного явища «духові» нашої мови, вживання мовного факту в «народній мові», «старих українських актах з архівів» й творах авторитетних письменників, його традиційність. М.Левицький називає у різних творах такі імена зразкових мовців, що «писали й пишуть... чистою і гарною українською мовою, не калічать її»: Котляревський, Гулак-Артемівський, Шевченко, П.Куліш, Марко Вовчок, Іван Левицький, Франко, Глібов, Свидницький, Кониський, Мирний, Грінченко, Комар, Єфремов, Матушевський, Прокопович, Д.Дорошенко та ін.

Пишучи про лінгвістичні праці М.Левицького, не можна не згадати також про його «Українську читанку» [Левицький 1930]. У передмові автор зазначає, що «ця книжка є перша спроба подати матеріал до читання й розбору прочитаного тим людям, що не мали змоги пройти курс науки шкільної, а бажують проте хоч самотужки, хоч за допомогою вчителя придбати собі знання і знайти дорогу до дальшої самоосвіти» [Левицький 1930, 3].

У підручнику матеріалом для читання й аналізу є твори таких українських поетів, як Я.Щоголів («Осінь»), О.Кониський («Сиротина»), Г.Чупринка («Перший сніг»), П.Капельгородський («Зима»), С.Руданський («Воли»), Б.Грінченко («До праці»), Т.Шевченко (хрестоматійні уривки), В.Самійленко («Найдорожча перлина»), чеського поета Гавлічека, байка «Осел і соловей», грецькі «міти» й українські легенди («Сцілла і Харібда», «Ахіллесова п'ята», «Дамоклів меч», «Князева Олегова смерть», «Українська легенда про квітку браток», «Шлях на Туреччину», про Чумацький Шлях), науково-популярні й краєзнавчі тексти («Значіння соли для худоби», «Польща», «Населення Польщі», «Татри», «Вугіль», «Сіль», «Шахтарська праця»).

В «Українській читанці» М.Левицького вдало інтегровано літературу й мову, аналіз змісту не відірваний від аналізу форми. Після кожного тексту наведено питання для розбору за такими розділами: «І. Що до змісту», «ІІ. Що до складні» і «ІІІ. Що до словотвору». Як бачимо, аналізу мови твору приділено вдвічі більше уваги, ніж аналізу змісту. Тому після ретельного навчання за цим підручником можна було не тільки ознайомитися з найкращими зразками української класичної літератури, а й значно вдосконалити власну мову, розширити світогляд, одержати елементарні знання про власну націю, її ментальність, державу, в якій проживаєш, про сусідні народи і відчуття це все у загальноєвропейському культурному контексті.

У розвитку наукового стилю української мови позитивну роль відіграли наукові праці з медицини і мовознавства, робота у термінологічних комісіях М.Левицького. Так, в «Українському медичному віснику» (Прага) надруковано суто наукові праці автора: «До питання про пластику повік» (1924), «Лікування туберкульозу фосфацідом д-ра Романовського» (1924), «Стан здоров'я студентів Української Господарської Академії» (1925). Саме книжка М.Левицького «Лікарський порадник» (СПБ., 1913) вказана, поряд із працями Є.Озаркевича й І.Верхратського, серед небагатьох джерел, якими користувалася термінологічна комісія під час укладання одного з найкращих словників української медичної термінології початку ХХ ст. [Галин РУМС, ХХІV]. А у передмові редакції до «Медичного латинсько-українського словника» (1926) ім'я д-ра М.Левицького вказано серед спорадичних консультантів [Галин МЛУС, ІV]. Усе це свідчить про авторитетність поглядів лікаря-філолога на термінотворення і терміновживання.

Статті та книжечки М.Левицького для народу з питань пропаганди медичних знань є одними з перших зразків медичних текстів науково-попу-

лярного різновиду наукового стилю. Ці праці завдяки поєднанню елементів художнього й наукового стилів відзначаються високою орієнтацією на адресата – малоосвіченого селянина. Так, аналіз книжки «Сибирська язва» [Левицький 1901] показує, що перші 12 сторінок (3/4 частини тексту) займає белетризована оповідь про випадок епідемії у конкретному селі, а 4 кінцеві сторінки (1/4 частину тексту) – науковий коментар змалюваного явища. Така композиція твору допомагає якнайкраще донести до читача особливості етіології та патогенезу хвороби. Цій самій меті підпорядковане й уживання медичної термінології – поряд з усталеною на той час науковою назвою сибірки «сибирська язва» автор використовує як синоніми і народні назви «талан» і «телій».

Твори з питань мовної культури М.Левицького всебічно висвітлюють порушені наукові проблеми і водночас характеризуються полемічним запалом, експресивністю викладу.

М.Левицький виступав також як публіцист. Наприклад, у «Літературно-науковому віснику» з 1929 по 1932 рік він веде рубрику «З пресового фільму», де пише памфлети на актуальні для українства повідомлення світової преси. Підписує ці твори криптонімом М.Л.

Таким чином, праці М.Левицького спричинилися до формування наукового та публіцистичного стилів.

Важливу роль у збагаченні української літературної мови відіграв М.Левицький введенням у художній стиль медичної термінології. У таких оповіданнях з життя лікарів, як «Щастя Пейсаха Лейдермана» (1904), «Нюбея» (1911), «Санітар» та ін., він перший в українській літературі широко вживає понад 60 медичних термів – вводить їх у мову лікаря-оповідача, у діалоги медиків, інших персонажів. Наприклад: «А *пошесть* таки косила людей та й косила. Аж перед Різдом, як взялися морози, почала вона вгавати. *Хворих* стало менше, менше й *помирало*, а вже якось більше *видужувало*. На мою думку, *сила зарази* поменшала від морозу, бо *холера* сама родом з Індії, країни теплої, і у нас вона діло робила добре, поки було тепло. Приборкав її холод краще за всю *дезинфекцію*» («Санітар»), « – *Рана* здоровенна, – сказав *лікар*. – Два *зуба* пропало... Побачим, чи *кістка* ціла. Дайте *зонда*, – звернувся він до *фершала*» («Щастя Пейсаха Лейдермана»).

В оповіданнях М.Левицький у різних функціях використовує такі медичні терміни: лікар, фершал, санітар, хворий, слабкий, ліки, лічити, труїти, занедужувати, видужувати, помирати, померлий, зараза, пошесть, пошесні хвороби, холера, холерна бацила, дизентерія, корчі, мікроскоп («Санітар»), заслаб, захрип, тяжка гарячка, ка-

шель («Союзниця»), ноги побрякли, дух заперло в грудях, ядуха, зілля («Перша льгота»), гарячка, відняло руку (ногу), каліка, зомліти, без пам'яті (лежати), рана, зонд, крива голка, рубці, зашити рану, курити (тютюн), зуб, кістка («Щастя Пейсаха Лейдермана»), блювати («Куди соколи літають, туди ворон не пускають»), задишка («Пенсія»), кров, колька, доктор (у мові персонажів), лікар (у мові оповідача), лікарня, банька («Тяжка дорога»), тепломір, гарячка, болі, кір, запалення легенів, тяжка хвороба, морфій, рецепт, тяжка істерика («Ніобея»), налив у горлі, полоскання, лазарет («Деда»). Це збагачувало художній стиль, сприяло проникненню медичних термінів в інші стилі, насамперед в розмовний, їх закріпленню в мові, інтелектуалізації національної мови [Юкало, 1996].

Розвиткові художнього стилю української літературної мови також сприяли переклади М.Левицького. Він вільно володів французькою, німецькою, польською, російською, латинською, грецькою мовами, їдишем. Самостійно або разом з дружиною Зінаїдою Левицькою здійснив й опублікував українські переклади творів на той час сучасної зарубіжної літератури, як-от романи «Історія одного селянина» Еркмана-Шатріана, «Спартак» Рафаелло Джованьйолі, «Фараон» Болеслава Пруса, «Нетрі» Айтона Сінклера, повість «Хам» Елізи Ожешко, історична повість «Дагійщина» й історичне оповідання «Вдосвіта» Теодора Томаша Єжа, драма на 5 дій «Де любов, там і Бог. Темна сила» Льва Толстого, драма на 3 дії «Бог помсти» Шолома Аша, твори Генріка Сенкевича, В.Гомулицького, Гане Ніколає та ін. Більшість з цих творів українською мовою було перекладено вперше.

Отже, можна зробити висновок, що Модест Пилипович Левицький був різнобічною мовною особистістю, його діяльність сприяла збагаченню всіх функціональних стилів української літературної мови, інтелектуалізації національної мови. Без його доробку не можна розглядати розвитку культури української мови як науки про якість володіння мовою.

Дуже багато рекомендацій М.Левицького ще й досі залишаються актуальними, перейшли в сучасні мовні поради. Очевидно, це зумовлено й тим, що ми знову живемо в таку саму перехідну епоху після розпаду імперії (з такою самою мовною ситуацією), в якій жив і творив лікар-філолог.

Праці М.Левицького з питань мовної культури прямо чи опосередковано вплинули на українське мовознавство, українську культуру взагалі, хоча нині він майже не відомий на Україні як мовознавець.

До 30-х років його лінгвістичні твори були популярні, часто перевидавались, мали гарні від-

гуки авторитетних філологів. Так, вже на першу статтю М.Левицького з культури мови одразу ж з'явилась позитивна оцінка Володимира Дорошенка в «Записках НТШ» [Дорошенко 1910].

Володимир Самійленко в рецензії на «Українську граматику для самонавчання» 1918 р. писав: «Ця граматика стала в великій пригоді не тільки всім тим, хто мало знає українську мову, але й тим, хто вже нею орудує, але не добре відчуває її закони. В ній знайдуть вони найкращі граматичні форми, багато уваг синтаксичних, зразків фразеології і всяких практичної ваги вказівок. Граматика д. Левицького, як повинно бути, це граматика мови Шевченка і мови середньої Полтавщини, нашої Тоскани... Граматика Мод. Левицького одна з найкращих своєю практичністю і масою поданих уваг і спостережень, які можуть навчити кожного доброї й чистої мови» (Цит. за кн.: [Болабольченко 1999, 27]).

Василь Сімович у першому абзаці своєї книжки «На теми мови» (1924), обґрунтовуючи мету видання, наводить влучний, очевидно тоді вже хрестоматійний, вислів М.Левицького: «На цю тему в нас писали і все ще пишуть. Пишуть багато, та ще більше говорять. Говорять усі і скрізь, а пишуть по журналах, у газетах, видають окремими книжечками. Говорять і пишуть, а проте раз у раз доводиться до неї звертатись – паки й паки, мовляв Модест Пилипович-Левицький» [Сімович 2005, 236] – і посилається на його твори. В іншому місці В.Сімович детально не розглядає «всі москалізми в відміні», а рекомендує звертатись зокрема до граматики М.Левицького: «Від таких варваризмів аж кишить у статтях українських авторів, але ж займатись ними тут – виходило б поза рамці статті, та, зрештою, про все це можна прочитати на відповідних місцях у кожній українській граматиці, от хоч би в популярному підручнику Модеста Левицького, що вийшов оце недавно заходом Українського Видавництва в Катеринославі, не кажучи вже про більші граматики» [Сімович 2005, 246].

Олекса Горбач писав, що унормування М.Левицького (й інших граматистів) відмічав В.Сімович хоча б у примітках у своїй «Граматиці української мови» (1921 р.) [Горбач 2005, 444]. Автори приміток до тому першого праць у двох томах В.Сімовича висловлюють припущення, що насамперед мововжиток у «Граматиці» М.Левицького вплинув на послідовну заміну в граматиці В.Сімовича 1921 р. термінів *росіяни*, *російський*, *русизм* (їх В.Сімович вживав у «Практичній граматиці української мови», 1918) на *москалі*, *московський*, *москалізм* [Горбач 2005, 449]. Крім того, в граматиках В.Сімовича виразно проявляється започаткована М.Левицьким тенденція на викорінення російськомовних стереотипів у наддні-

прянцив, польськокомовних та німецькомовних – у галичан і буковинців.

Юрій Шерех під час написання книжки «Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941)» (Нью-Йорк, 1981) використував дві праці М.Левицького, вказав їх у бібліографії [Шерех 1998, 418].

Відомий вірш Максима Рильського «Мова» («Як парость виноградної лози...»), написаний у день 90-річчя М.Левицького 1956, перегукується з його творами, є своєрідним відтворенням у поетичній формі ідей та образів лікаря-філолога.

Ситуація з відсутністю у багатьох випадках прямих посилань на М.Левицького зумовлена насамперед тим, що він займав безкомпромісну позицію, наприклад писав: «...я тільки обороняю нашу мову від обмосковлення, безоглядно до того, чи йшло воно від царської Росії, чи від ра-

дянської «єдиної-неділимої», і закликаю наших людей вернутися до свого рідного» [Левицький 1920, 45]. Не можна було продовжувати на підрадянській Україні лікування мови на основі діагнозів М.Левицького. Також він був знайомим, другом або соратником багатьох засуджених на сфальсифікованому процесі над СВУ: Сергія Єфремова, Володимира Дурдуківського, Андрія Ніковського, Володимира Чехівського, Людмили Старицької-Черняхівської. На ці імена також було накладено «табу».

Тому сьогодні перед нами стоїть завдання дослідити доробок М.Левицького, адже кращі здобутки його великої праці – невід’ємна частина класичної спадщини українського народу. Є надія, що М.Левицький займе почесне місце в духовному житті нації, його твори увійдуть до шкільних програм, в університетські курси.

Література:

Б. М. 1918 Б. М., Р. Б. – Українська службова термінологія й зразки службових паперів. – Київ, 1918. – 32 с.

Горбач 2005 – Горбач Олекса. Василь Сімович і його «Граматика української мови» (1921) // Сімович Василь. Праці в двох томах. – Том перший: Мовознавство. – Чернівці: Книги – XXI, 2005. – С. 440-450.

Болабольченко 1999 – Болабольченко А. Три долі. Модест Левицький. Петро Стебницький. Максим Славинський: Біографічні нариси. – К.: Літопис, 1999. – С. 5-36.

Галин МЛУС – Галин М. Медичний латинсько-український словник / Під ред. проф. д-ра мед. Б.Матюшенка і д-ра В.Наливайка. – Прага, 1926. – XII + 304 с.

Галин РУМС – Галин М. Російсько-український медичний словник: Матеріяли до української медичної термінології. – К.: Триада, 1994. – XXVI + 186 с.; Те саме: Російсько-український медичний словник: Матеріяли до української медичної термінології. – 1-ше вид. – К., 1920. – XVIII + 144 с.

Дорошенко 1910 – Д[орошенко] В[олодимир]. Рец. на публ.: Левицький М. Де-що до справи про українську письменницьку мову // Літ.-наук. вісник. – 1909. – Кн. VIII. – С. 238-251 // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Том ХСІІІ. – Львів, 1910. – Кн. I. – С. 193.

Єфремов 1919 – Єфремов С. Історія українського письменства. – 4-те вид. – Київ-Ляйпціг, 1919. – Т. II. – С. 259.

ІУЛ – Історія української літератури: У 8 т. – Т. 5: Література початку ХХ ст. – К.: Наук. думка, 1968. – С. 89-90.

Корсак Іван. Тиха правда Модеста Левицького. – К.: Ярослав Вал, 2009. – 166 с.

Курило 1920 – Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови. – Київ, 1920; 3-те вид. – Київ: Книгоспілка, 1925. – 250 с.; 4-те вид.

– Краків-Львів: Українське видавництво, 1942. – 199 с.; 5-те вид. – Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 303 с.

Крушельницький 1908 – Крушельницький Антін. Літературно-критичні нариси. – Станіславів, 1908. – 231 с.

Лебідь 1918 – Лебідь Д. Українська мова. Російсько-український словник та зразки паперів українською мовою. – Чернігів, 1918. – 252 с.

Левицький 1909 – Левицький М. Де-що до справи про українську письменницьку мову // Літ.-наук. вісник. – 1909. – Кн. VIII. – С. 238-251.

Левицький 1913 – Левицький М. (Пилипович М.). Де-що про сучасну стадію розвитку української літературної мови. – Київ, 1913. – 51 с.

Левицький 1931 – Левицький М. Гріхи наші (Про сучасну літературну мову нашу). – Львів, 1931. – 64 с. (неповний примірник).

Левицький 1923 – Левицький М. Конспект теорії письменства. – Подєбради, 1923. – 61 с.

Левицький 1920 – Левицький М.П. Паки й паки (Про нашу літературну мову). – Відень – Київ: Вид-во «Наша Воля», 1920. – 67 с.

Левицький 1921 – Левицький М. Порівнююча граматика української мови. – Щепіорно, [Табор], 1921. – 47 с.

Левицький 1928 – Левицький М.П. Теорія письменства. – Луцьк, 1928. – 96 с.

Левицький 1923 – Левицький М.П. Українська граматика для самонавчання. – 3-те вид., випр. й допов. – Катеринослав – Ляйпціг, 1923. – 197 с.

Левицький 1930 – Левицький М. Українська читанка: Підручник на II ступінь курсів для дорослих. – Рівне, 1930. – 120 с.

Левицький 1917 – Левицький М. Як писати службові папери українською мовою. – Черкаси: Друкарня Видавничого товариства «Сіач», 1917. – 27 с.

Левицький 1901 – Левицький М. Сибирська язва. – К., 1901. – 16 с.

Нахлік 1989 – Нахлік С. Правда життя крізь призму малої прози // *Образки з життя*. – Львів: Каменяр, 1989. – С. 5-20.

Огієнко 1925 – Огієнко І. Чистота і правильність української мови: Підручник для вивчення української літературної мови. – Львів, 1925. – 215 с.

Погребенник 1995 – Погребенник Ф.П. Левицький Модест Пилипович // *Українська Літературна Енциклопедія: В 5 т. – Т. 3.* – К.: «Українська енциклопедія» ім. М.П.Бажана, 1995. – С. 146.

Пундій 1994 – Пундій Павло. Українські лікарі: Біобібліогр. довідник. – Кн. 1: Естафета поколінь національного відродження. – Львів; Чикаго, 1994. – 327 с.

Синявський 1922 – Синявський О. Порадник української мови. – Харків: Howerla, [1922]. – 150 с.

Сімович 1921 – Сімович Василь. Граматика української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці. – 2-ге вид. з одмінами й додатками. – К.; Ляйпціг: Українська накладня, [1921]. – 584 с.

Сімович 2005 – Сімович Василь. Праці в двох томах. – Том перший: Мовознавство: Українська мова і правопис. Культура мови. Мова українських письменників. Історія мовознавства. Персоналії. Рецензії / Упорядкування і передмова Людмили Ткач. – Чернівці: Книги – XXI, 2005. – 520 с.

Сімович 1918 – Сімович В. Рідне письменство (Що кождий Українець повинен прочитати з рідного письменства). – Відень: Накладом «Вісника політики, літератури й життя», 1918. – 31 с.

Смаль-Стоцький, Гартнер 1914 – Смаль-Стоцький С., Гартнер Ф. Граматика руської мови. – 3-тє перероблене вид. – Відень, 1914. – 202 с.

Спогади про Модеста Левицького: В.Левицький. Син про свого батька; Д.Дорошенко. Лікар-гуманіст. – Вінніпег, 1967. – 41 с.

Франко 1982 – Франко І. На вічну пам'ять Котляревському // Франко І. Збір. тв.: У 50 т. – Т. 35. – К., 1982. – С. 227-232.

Шерех 1998 – Шерех Ю. Пороги і заборіжжя: Література. Мистецтво. Три томи. Т. 3: Поза книжками. Мовознавчі праці. – Харків: Фоліо, 1998. – 431 с.

Юкало В.Я. Він лікував людей і мову (Про Модеста Левицького) // *Дивослово*. – 2000. – № 7 (521). – С. 26-30.

Юкало В.Я. Нейтральні та емоційно-експресивні терміни в працях з культури мови М.Левицького // *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мовознавство*. – 2004. – 1 (11). – С. 22-26.

Юкало В.Я. Роль Модеста Левицького у формуванні наукового стилю української мови // *Проблеми української науково-технічної термінології: Тези доповідей 4-ї міжнародної наукової конференції*. – Львів: Вид-во Держ. ун-ту «Львівська політехніка», 1996. – С. 59-60.

МОВОЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ МОДЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО: МАТЕРІАЛИ ДО БІБЛІОГРАФІЇ

У «Моїй автобіографії» Остап Вишня патетично акцентував: «Хто вивершив мову? Робота. Робота і вказівки А. Ю. Кримського та Модеста Пилиповича Левицького, що з ними я мав щасливу нагоду працювати і про яких я завжди згадую з почуттям глибокої подяки» [1, с.12].

Мовознавчі дослідження М. Левицького різнопланові. Частина з них – науково-популярні статті, які публікувалися в таких періодичних виданнях, як «Рада», «Село», «Життя і знання» та ін. Окремі роботи присвячені вивченню граматичних основ української мови («Українська граматики для самонавчання», «Порівнююча граматики вкраїнської мови» та ін.). У низці студій аналізуються стилістичні особливості, а також проблеми усного мовлення («Гріхи наші», «Паки й паки (Про нашу літературну мову)» та ін.). Чимало робіт мають прикладний характер, зокрема з ділової української мови («Як писати службові папери українською мовою») та з питань вивчення української мови польськомовними («Krótki kurs języka ukraińskiego w 10-ciu lekcjach»)

1. Остап Вишня. Моя автобіографія / Вишня Остап // Вишня Остап. Твори : У 4 т. – Т. 2. – К. : Дніпро, 1988. – С. 5–15.

МАТЕРІАЛИ ДО БІБЛІОГРАФІЇ

Левицький М. Де-що про сучасну стадію розвитку української літературної мови / М. Левицький. – К., 1913. – 51 с.

Левицький М. І ворогам і добрим людям / М. Левицький // Окрема відбитка: Видавництво «Молодик» з друкарні Міністерства Шляхів. – 16 с.

Левицький М. Мова, наріччя чи говор? / М. Левицький // Рада. – 1910. – № 26.

Левицький М. Паки й паки (Про нашу літературну мову) / М. Левицький. – Відень; К., 1920. – 67с.

Левицький М. Порівнююча граматики вкраїнської мови) / М. Левицький. – Щепіорно, 1921. – 48с.

Левицький М. Рідна мова. – Біла Церква: з друкарні Рапорта, 1917. – 15 с.

Левицький М. Рідна мова // Село. – 1918. – № 11. – С. 3–5.

Левицький М. Українська граматики для самонавчання / М. Левицький. – [б.м.], 1918. – Ч.2. – 142с.

Левицький М. Українська граматики для самонавчання / М. Левицький. – Видання 3-є, доп. й доповн. – Катеринослав, Ляйпціг, [б.р.]. – Ч.1. – 197с.

Левицький М. Українська граматики для

самонавчання / М. Левицький. – Видання 3-є, доп. й доповн. – [Б.м.]: Друкарня Культурно-Освітнього Відділу 1-ої Запорожської Стрілецької Дівізії, 1921. – 112с.

Левицький М. Як писати службові папери українською мовою / М. Левицький. – Черкаси: Сіач, 1917. – 27с.

Lewicki M. Krótki kurs języka ukraińskiego w 10-ciu lekcjach / M. Lewicki, J. Wołoszynowski. – Łuck: Nakładem autorów, 1928. – 80 s.

ПУБЛІКАЦІЇ У ЛЬВІВСЬКОМУ ЖУРНАЛІ «ЖИТТЯ І ЗНАННЯ»:

Левицький М. Місце української мови серед інших слов'янських мов (З циклу «Гріхи наші») / М. Левицький // Життя і знання (Львів). – 1930. Рік IV. – Ч. 3 (39). Грудень. – С. 68–140.

Левицький М. Чи вбога й груба наша мова? (З циклу «Гріхи наші») / М. Левицький // Життя і знання (Львів). – 1931. Рік п'ятий. – Ч. 4 (40). Січень. – С. 98–140.

Левицький М. Наші голосівки (З циклу «Гріхи наші») / М. Левицький // Життя і знання (Львів). – 1931. Рік п'ятий. – Ч. 5 (41). Лютий. – С. 138–140.

Левицький М. Наші шелестівки (З циклу «Гріхи наші») / М. Левицький // Життя і знання (Львів). – 1931. Рік п'ятий. – Ч. 6 (42). Березень. – С. 162–163.

Левицький М. Наші речівники (З циклу «Гріхи наші») / М. Левицький // Життя і знання (Львів). – 1931. Рік п'ятий. – Ч. 7 (43). Квітень. – С. 197–199.

Левицький М. Прикметники. – Заіменники. – Числівники. (З циклу «Гріхи наші») / М. Левицький // Життя і знання (Львів). – 1931. – Ч. 9 (45). Червень. – С. 262–264.

Левицький М. Наше дієслово. (З циклу «Гріхи наші») / М. Левицький // Життя і знання (Львів). – 1931. – Ч. 10–11 (46–47). Липень – серпень. – С. 291–295.

Левицький М. Прислівники. – Приіменники. – Злучники. (З циклу «Гріхи наші») / М. Левицький // Життя і знання (Львів). – 1931. – Ч. 12 (48). Вересень. – С. 359–360.

Левицький М. Гріхи що до складні (З циклу «Гріхи наші») / М. Левицький // Життя і знання (Львів). – 1931. Рік п'ятий. – Ч. 2 (50). Листопад. – С. 77–79.

Ці публікації вийшли друком окремим виданням:

Левицький М. Гріхи наші (Про сучасну літературну мову нашу) / М. Левицький. – Львів : Накладом видавництва «Просвіта», 1931. – 65 с.

ПРОСТОРІНЬ МІФУ VS ПЛОЩИНА ХУДОЖНЬОГО (на матеріалі однойменних творів Лесі Українки та М. Левицького)

Мабуть, на перший погляд заявлена проблема видається надто масштабною, щоб знайти своє повноцінне увиразнення чи бодай відповідність в осягах двох невеликих текстів. А мова про поезію Лесі Українки “Ніобея”, написану влітку 1902-го, та опубліковане через дев’ять років оповідання Модеста Левицького під такою ж назвою. Слід уточнити що, тут не йдеться, і вочевидь ітися не могло, про наслідування, то більше переспів або ж компіляцію. Суттю своєю обидва твори украй, чи не максимально різні: жанрово, стилістично, тематично, словом, усіма ідейно-структурними горизонтами. А проте, щось їх невловимо і невмолимо єднає, щось значно абстрактніше, аніж зримі формозмістові чинники і, водночас, поза чи крізь ці чинники, глибинно важливе, визначальне. Не складно здогадатися, що цим надсутнісним корелятом постає матриця відомого античного міфу. Саме з цієї, сказати б, імперсональної платформи і убагацьється можливим “вивести” початки художнього саморуку митців; ба більше, окреслити його безсумнівну “заданість”. Означений підхід, коли і не повністю, то посутньо, власне, за головними напрямками, дозволяє сподіватись на результативний науковий пошук. Проводити ж його варто не так у порівняльному (хоча і це теж), як у паралельно-зіставному ключі.

Узвичасним у літературознавстві стало твердження про міфологічну підоснову творчості Лесі Українки. При чому стосується це не лише запозичення і обробки сюжетів, колізій, образів. Підставовими виглядають думки про міфопоетичність самого мислення авторки. Доводиться це, і доводиться вельми переконливо, передусім на матеріалі драматургії. І справді, уміння “вжитися” в просторінь далекого і сакрального, підключити і запустити в рух надскладні механізми універсального досвіду – в усіх, від змістового – до емоційно-психологічного вимірів – гідне і подиву, і захвату. Для такого ж огрому художньо-філософських завдань якнайкраще надавалася драматична форма.

І самого тільки таланту тут, увіч, виявилося б замало; хіба на те, щоб “урухомити картинку”. Важливо не тільки знати, важливіше відчувати, довіряти і звирятися – на свої чуття, інтуїцію, зрештою, слово. Усі ці практики письма було

відкрито, точніше, наново вивільнено після строгості позитивізму / реалізму / натуралізму, модерною епохою. Її (епохи) становлення, чи настання, в українських умовах мало ту особливість, що митцям, окрім художніх завдань, доводилося вирішувати ще й громадсько-культурні, суспільні і навіть суто політичні. Методологію ж творчості-боротьби закладено самою платформою народництва як національної культурософської платформи. Визначальними у царині стилю (хоча якраз стиль майже ніколи не був визначальним) стало дивне, часом навіть химерне поєднання: романтизований реалізм або ж реалістичний романтизм. Найчастіше до такої “синтези” удавалися літератори т.зв. другого ряду. Власне ті, хто одірвавшись школи / впливу Франка, шукали та все ніяк не знаходили своїх оригінальних чи бодай самобутніх шляхів. У більшості індивідуальних випадків доводиться говорити саме про наміри, спроби, перші більш або менш успішні кроки.

У тих творах, де лікарю М. Левицькому вдається одірватись професійної звички обґрунтовувати анамнез задля найретельнішої діагностики, може ітися про наближення до справжнього мистецтва. Це, звісно, не модернізм, але доривче, неусвідомлене прямування або, по-іншому, обережна апробація актуальних новаторських технік. Він, на жаль, не здобувся ані на потужний дебют, як колега-медик В. Стефаник, ані, знову ж таки, як професійно й національно близький А. Чехов, на цілеспрямовану еволюцію. Тому речі на кшталт “Ніобеї” у доробку прозаїка лишень винятки, свідчення можливостей, однак не їхньої реалізації.

Поза тим, твір Левицького органічно вписується у високий мейнстрім епохи і контекстуально (жанр, проблематика), і дискурсивно (пафос, нарація). Своє увиразнення, точніше, відголос у нім знайшли і вже згаданий Стефаник з піднесеною в абсолют емоцією, і психологізм артиста Коцюбинського, і Винниченкова густо нюансована реальність. Власне, до манери останнього, коли шукати порівнянь, відстань буде (а чи видаватиметься такою) найближчою.

Звернення до світу мистецтва, зокрема “його величності театру”, вимагало, окрім знання матеріалу, ще й особливих навичок роботи з ним.

Як це можна подати ізсереди (тут важить досвід сцени, бодай у іпостасі драматурга) засвідчує відомий “Антрепреньор Гаркун-Задунайський” (1903) В. Винниченка. Звісно це твір не в усьому показовий для означеної тематики, але, поза сумнівом, знаковий. Навряд чи у цім конкретнім випадку Левицький взорувався на свого іменитого колегу, але координати своєї історії закріплює у вельми схожий спосіб.

Випадок з життя провінційної “русско-малорусской” трупи, випадок незначний і навіть типовий, не вартував і спогадування, не то художнього увиразнення, коли б не кут зору під, яким його побачив автор і спробував показати читачеві. Свого антрепреньора, Федотова, жорстокого і спритного ділка, він лишає за межами оповіді, відступаючи кін його підопічним, а насправді, покірним, бо безправним, тіням. “Ми невольники, – каже головна героїня, – продані з тілом і душею...” [1, 281]. І справді, абсолютна більшість з них є бранцям не мистецтва, не музи, а таки професії, а ще, і здається то найперше, доби, точніше соціальної, і це тут нерозривно, національної ситуації.

Вже з перших рядків узявшись за живописання нужденного існування українських акторів (національної інтелігенції), письменник, здається, і не думає зупинитися. І, знаючи його головні сюжети й проблематику, внутрішньо уже формується готовність отримати (і сприйняти або ні) ще одну з багатьох подібних соціальних замальовок. Дещо незвичну, щоправда, темою і героями, та, загалом, хрестоматійну. Аж раптом такий, майже новелістично несподіваний поворот (жанрово тут усе розбудовано бездоганно), що не просто надає оповіді нового забарвлення, якимось урізноманітнює її чи ускладнює. Міняється / міняється, власне, реформатується ціла ідейно сенсова структура, що з царини лінійно-реалістичного, зримого, упізнаваного “випростується” у сфери поза- а чи наддійсності. І тільки збагнувши напрям, у якому велася оповідь / куди вів автор (а це не завжди одне й те саме), зрозуміло стає внутрішня стратегія твору. Його основу зіткано, хоч і з сучасного матеріалу, однак за зразками і у способи десь-то геть відмінні од узвичаєних в епосі, з якої узято “матеріал”. І водночас ця форма, у яку відліто текст, актуальною, навіть таке означення тут не повнокровне, *абсолютною* є в усі мистецькі епохи. Бо “формою” цією, і “сенсом” заразом, є міф.

Невичерпний потенціал первинного світообразу / світоосягу, потугу чистого погляду й глибинного пізнання, якою правує найдавніша, сливе досвідома буттєва стихія, відкрила для себе і Леся Українка. Відкриття це трапилося не воднораз (що, загалом, рідкість), а поступово і,

що важливо, послідовно. І саме ця ступеневість стала тим певнішою запорукою прийняття, засвоєння і, у висліді, вільного орудування здобутим арсеналом. Та, мабуть, мілітаристська метафорика не зовсім тут доречна, тому, згадавши М. Гайдеггера, скажімо так: ідеться про шлях Співця, що тямить і послуговується “мовою богів”.

Саме цей, теологічний, а отже, визначальний первень сакрального стає магістраллю художньо-філософських пошукувань Лесі Українки у двох визначальних для неї цивілізаційних кластерах: античності і християнстві. Поезія “Ніобея” належить до тієї пори життєтворчості письменниці, коли, після “Одержимої” (1901), почалося активне розроблення старанно розвіданих і належно оцінених надр. У названім тексті узято в роботу відому давньогрецьку історію стражденної матері, що утратила найдорожче. Утім, сам робочий алгоритм не був новим, адже перейшов апробацію у завершенім наприкінці 1898 року “апокрифі” (автоозначення) “Прокляття Рахілі”, основою якого слугувала відома євангельська легенда про побиття Іродом немовлят.

В обох віршах найпримітнішим постає суголосно закроєний локус оповіді – це таке завжди актуальне для поетеси “зведення” земного / профанного і горнього / сакрального світів. Більше того, сама “лінія перетину” максимально напружена, адже ідеться про правдання людини з небожителами, оскарження їхньої волі, або сваволі, як видається тим, над ким вони правлять. Саме у цім напрямі Леся Українка розвиває добре відомий ще з дитинства античний сюжет. Власне, річ тут не так про розвиток, як, швидше, переосмислення і навіть домислення, доповнення знаного.

Як можна довідатись із настільної книги малих Косачат “Міфи класичної давнини”, укладеної німецьким філологом Генріхом Штолем, Ніобея була покарана не тільки за нерозважливі самовихваляння та самопіднесення (за це найменше). Її переступ недопустимий і непростимий у будь-якій релігійній системі – полі- чи моноетнічній, язичницькій або єйкуменічній – богозневага й намагання самій посісти найвищий статус. Обурившись тим, що піддані поклоняються іншій, яка в усьому нижча за неї, цариця Фів гнівно покликує: “Божевільні! Ви шануєте богів, яких ніколи не бачили, а тих, що серед вас, полишаєте без жертв і воскуринь. Ви приносите Латоні жертву, а мені, божественній, не поклоняєтесь. [...] Я блаженна! Хто може заперечити це? Тому, геть від жертovníків (Латони – *P. C.*), ідіть швидше, скиньте із себе лаврові вінці” [5, с. 67]. Відомий же польський дослідник Станіслав Стабрила, опираючись на інші джерела (Штоль орієнтувався головню на Гомера й Овідія), гово-

рять і про розбиття, у нападі шаленства, головного олтаря ненависної супротивниці. Причому, орудує правителька своїм скіпетром – хоч і символом найвищої державної, а все ж перехідної і дочасної, влади. Отже, земним побиває небесне. Саме це, на думку ученого, і стало останньою краплею, що переповнила чашу терпіння богині (до цього вона стримувала свій гнів, зважаючи на зарозумілу обмеженість смертних) і спонукало її пожалітися своїм божественним дітям. А вже ті й учинили страшну кровну помсту.

Усю цю передісторію, чи, власне, історію гріха Леся Українка виводить за дужки свого твору. Суттєво що, це саме “виведення”, а не таке у неї часте “опускання” відомих сенсів у підтексти. Причиною тут, як здається, могло бути вмотивоване художнім задумом намірняння дати якомога чистішу картину екзистенційного стану, що його прийнято називати стражданням. З таких позицій, принаймні, розбудовувалося чимало творів, зокрема й “Прокляття Рахіль”. Роздумуючи над нещастям, яке стає долею людини, письменниця асоціативно?, підсвідомо? – виходить на розуміння краси і поетичності трагічного. Розуміння того, що страждання і смерть як граничні й, у певному сенсі, найвищі прояви людської екзистенції, пропущені через мистецьку оптику, стають реальною сутністю (у матеріальному вимірі – текстом), яку можна протиставити знищеності й ілюзорності світу. Про це ж ідеться у відомому листі до Франка, датованому січнем 1903 р.: «Рахіль плаче і не хоче потішитись по дітях своїх, бо їх немає...” Хто була та Рахіль?... Які були її діти? Які були б вони, коли б вирости здорові? Чи пам’ятали б їх люди досі, їх і матір? І чим би їх пом’янули нащадки? Хто знає... Але тепер вони безсмертні, бо туга їх матері безсмертна, а вони живуть в її тузі. Що було б з їх безсмертя, якби їх мати по них не тужила, якби вона схотіла потішитись, власне, тим, що їх все одно “вже не вернеш”, що їх немає? – скільки матерів потішаються тим! Але все ж “Рахіль плаче і не хоче потішитись по дітях своїх, бо їх немає...”» [4, XII, с. 16].

Туга матері за найдорожчим, скорботне спогадування-розмова з любимими тіннями і в основі твору на сюжет з античності. Хоча і тут про дітей відомо небагато, у різних переказах різняться навіть їхня кількість, як, пригадаємо, і кількість немовлят убитих Іродом у євангельські часи. Та, звісно, не в обрахунках справа, бо ж “навіть одна сльоза однієї дитини” не вартує довершеності цілого земного раю. Описам чеснот духовних і фізичних, що лунають з вуст нещасної матері, віддано чи не дві третини усього художнього простору. Головна героїня, як центр-резонатор сенсів та образів твору, і виступає оповідачем усієї історії, апелюючи (через власне сприйняття) до інших її учасників:

богів та людей, у тім числі і до своїх мертвих, але тільки не для неї, синів та доньок.

Що робить Леся Українка у цім творі? Те, що практикувала повсякчас: дає голос, дає можливість висловитись тій (і справді, дуже часто у неї це жінки), кого не помічали, змушували мовчати, знищували врешті-решт, аби тільки не визнавати їхнє право. І право це *бути і промовляти*, що, фактично, у вимірах культури, дорівнює одне одному. У царині суто мистецькій письменниці, образно кажучи, здобувається на подвиг, або ж, згадуючи її однойменну поему, на “чудо” гідне Орфея – оживляє каміння, точніше мармур у якому, за міфом, застигла (в іншому варіанті була обернута богами) нещасна Ніобея. І ось її перші слова звернені до світу – горнього, рівно ж як і земного:

Діти, діти мої, чи ж я вас навіки втеряла?

За що покарана я? За те, що так гордо впевнялась

на дітей моїх любих, на їх чарівну красу
і на славний мій рід, що я з Прометея походжу?
[4, I, с. 285].

Увідні запитання, якими розпочато поезію, мали б, здавалося, знаходити свої відповіді в усьому подальшому художньому викладі. Натомість, як знаємо, цього не стається, адже структурно й змістово основна частина твору – то оскарження власної недолі, ваготи втрати й сваволі богів. І лише уважно вчитавшись у наведені рядки вступу, можна зрозуміти, що двом першим рядкам строфи відповідають (хоч і теж у питальній формі, власне, у формі припущення) два наступні. Ніобея дістала кару за величання своїми земними здобутками перед безсмертними, а ще через виявлені перед небасами супротив і гординю.

Мабуть, таки свідомо Леся Українка виводить родовід своєї героїні від титана Прометея – постагі увіч для себе ключової – непокірного опонента небожителів у їхній сваволі, жорстокості й підступності щодо людей. Натомість, коли зануритись у джерела, легко допевнитись, що Ніобея через батька, також відомого боговідступника Тантала, доводиться онукою самому Зевсові, а по матері Діоні, одній із плеяд, онукою Атлантові. Отже її зусилля дорівнятися, власне, перевершити Латону, мають, так би мовити, генологічні підоснови. Для обраної ж художньої концепції поетеси залежало на тім, аби підсилити лінію вольового гуманістичного супротиву абсолютистському авторитетові Парнасу. Це, поміж іншого, засвідчують і наступні, після вище цитованих, строфи:

Що ж, богине страшна, хіба діти мої, що ти вбила,

не найкращі були серед людських і божих дітей?

Вбити їх ти могла, а сплямити красу не здолала,

і, хоч у горе закована, все ж я дочка Прометея і милосердя для себе не буду я в тебе благати! [4, I, с. 285].

Нескореність людини перед жорстоко-незбагненною і незборимою силою, уособленою волею Іншого – богів, тиранів, маніпуляторів – одна із наскрізних тем Лесі Українки. Але поданий перелік “супротивників” поетесиних героїв був би не повним без сутності чи феномену долі, яка, слід знати, у давніх греків так само обожествлялася. Як доводив згаданий С. Стабрила переступ Ніобеї, окрім усього, у бездумно кинутому викликові тій, чиєї безжальної рокованості боялися самі безсмертні. “Якби навіть лиха Доля забрала якесь із моїх дітей, – пихато звертається цариця Фів до своїх наляканих підданих, – то їх у мене все одно залишилося б більше, ніж у вашої Лето. Тож, як самі бачите, я добре застрахована від примх Фортуни й від звичайного людського нещастя” [3, с. 403]. Однак доля, яку зухвала жінка зважилася викликати на спиток, руками своїх божественних невольників Аполона та Артеміди, точніше їхніми різючими стрілами, покарала її дійсно нелюдським горем. Отже, безсмертя, якого Ніоба хотіла сягнути у своїх дітях, дорівнявшись парнасцям, і у такий спосіб виявилось для неї недосяжним. Натомість, як знаємо, у вічності її залишило безмежне горе.

Систематика міфу настільки потужна, що імплементована, хай і не цілісно, тільки смисловим ядром, у структури геть далекі од середовища свого побутування – хронотоп, образи, стилістика тощо – здатна “запустити” в рух усю свою космічну потугу. Так сталося у випадку “Ніобеї” Левицького, де в сюжетній основі якраз таки “звичайне людське нещастя”, піднесене, внаслідок “універсалізації”, до світової трагедії.

На перший погляд непримітна історія, і в прямому, і в переносному сенсах розіграна у маленькому волинському містечку на початку ХХ століття, під це означення аж ніяк не підтягається. Убога мандрівна трупа, яка дає у місцевому театрику виставу, хвора актриса, що грає давньогрецьку царицю чомусь (?) у “веселій, дотепній комедійці” [1, с. 285], смерть від кіру шестилітньої доньки героїні і її (героїні) нервовий зрив у фіналі – ось і уся, напевно, підкреслено буденна оповідь. Але варто приглянутися її структурі, органічному переплетенню і взаємодії наративно-змістових полів, аби вийти на глибинну поліфонію повіданого.

Свідомо, а чи ні прозаїк задіяв трирівневу модель (відголоски української вертепної драми, чи, швидше, модерної символістської), кожна з частин якої має як внутрішню кореляцію, так і, своїми навзаєм підсиленними векторами, зовнішню злагоджену дію на реципієнта. Пер-

ший рівень, що найбільше надається означенню “оповідного плану”, відбиває соціальну емпірику часу й простору, темпорально не прописану, але легко декодовану за побічними ознаками. Тут автор попрацював чи не найретельніше: що-що, а поліське провінційне життя часів упадку Російської імперії знав досконало. Утім, “паспортизація” топосу не набирає, як це не раз у нього траплялося, самодостатнього значення, а доречно закріплюється (не останньою чергою на контрасті), основою дії, аби вже з цих “позицій” поширитись, проникнути далі.

Наступний рівень, з певними застереженнями його можна назвати серединним, транспонований читачеві / глядачеві свідомістю (точніше через неї) лікаря, що, серед місцевої публіки, присутній на прем’єрі. Саме театральний кін і виставлена на нім п’єса від’язують оповідь від дійсності і навертають чи навіть розвертають її до міфу. Про саму виставу відомо не так і багато. Окрім відзначеного вище “легкого” жанру, дізнаємося про давньогрецький матеріал, що в основі комедії, та про головну героїню в її імені та єдиній доривчій репліці, яка так забавляє аудиторію: “Плач, Ніобее, царице без царства і мати без дітей!...” [1, с. 285]. Таким чином у спосіб подвійного кільця художнє дійство лишається закріпленим в реальності і водночас розпротертим в універсальне, надчасове буття.

Коли б усе лишалося у межах описаного, то доречно було б говорити про неоромантичне двосвіття як структурну наративну доміную. Однак автор зовсім не схильний до зіставлень чи/і протиставлень амбівалентних або дзеркально-зворотних сутностей. Це його, здається, аж ніяк не цікавить. Враження таке, що він просто, без прикрас і моралізаторства, хоче розповісти типовий випадок, учасником якого, можливо, був і сам. І враження це чинне майже до кінця твору, адже тільки фінал виявляє усю його, поетично кажучи, непроминушу, непересічну сутність: як міф визначає і пронизує усю площину тексту. Тільки збагнувши і прийнявши це засновком, можна уповні оцінити написане, точніше так, сотворене автором.

Якщо поглянути на текст під заявленим кутом зору, то у нім усе запущено і працює через міф і на міф: назва, піджанрове означення (“бувальщина” то такі не оповідка про те що сталося у поближкнім селі), сюжет і його виклад. Але чи збагнув джерела і перспективи відкритої потуги сам автор, чи усвідомив, що за механізми задіяно в оповіді і, головне, як, чому і куди оповідь веде сама себе? Питання ці не просто риторичні, адже міра усвідомлення визначає еволюцію, навіть у межах одного твору.

Шукати відповідей можна і варто, як видається, тільки у самому художньому просторі, роз-

будовуваному письменником у звичній для себе манері, але вивершеному (такі поза його волею) у цілком іншому ключі. Показуючи житейську трагедію провінційної артистки, він, сюжетно, увиразнює страдницю, що розривається поміж необхідністю заробляти своєю професією та обов'язком матері перед хворою дитиною, урятувати яку можуть допомогти ті ж зароблені гроші. Тобто соціально-психологічні витоки конфлікту ніби беззаперечні. І водночас запроєктована у надлінійні виміри міфологічного оповідь вивільняє лакуни, заповнення яких можливе лише відповідними сенсами.

У міфі Ніобея приймає покару за переступ перед богами, яких зневажила у своїх дітях; цей мотив, пам'ятаємо, розвиває, опустивши гординю самовпевненої цариці, і Леся Українка. Левицький також ставить на випробування хист / душу своєї героїні, коли та мусить, хай як карається її серце від болю фізичного (хвороба) і морального (переживання за доньку), грати на сцені *таку* роль. Грати, як розуміє лікар-оповідач, а через нього і читачі, саму себе. Завдяки цьому “автобіографізму” артистка виглядає мало сказати переконливою – натхненною, геніальною; це посвідчує публіка і в театрі, і поза ним. Ситуативним відбиттям означеного мікросюжету може слугувати відома новела М. Коцюбинського “Цвіт яблуні” (1902), герой якої так само повсякчас лишається / працює митцем навіть в обличчі смерті, котра забирає його доньку. Новелу цю, варто знати, за натуралізм і “гру на грані дозволеного” украй негативно оцінювала Леся Українка.

Думається, що таке потрактування, але тільки частково, може стосуватися й оповідання М. Левицького. Вельми промовистою у творі (це поетеса теж неодмінно помітила б), власне, типовою є фігура наратора – чоловіка, котрий розкриває світ жінки. Лікар, що оглядав хвору напередодні вистави, єдиний, як думає, знає секрет її успіху: “історія доньки”, яка, це з'ясовується потім, померла, коли мати лицедіяла на сцені, та морфій, призначений ним задля втамування нестримного болю. Але тут, завжди професійно-точний у своїх спостереженнях, він уповні ситуації все ж не фіксує (це полишено читачеві). У такім, сказати б, фронтальнім сприйнятті оповідання розкривається у регістрах тієї художньої стратегії, що її запропонував ще один медик А. Чехов: «герої п'ють на сцені чай, а “поза сценою” розбиваються їхні серця».

Розкривається, та у такім “розкритті” губиться щось менш виразне, зрима, однак глибинно присутніше, емоційно і сенсово значиміше. Як бачиться, тут працюють ті архетипові (уживаємо цю дефініцію ситуативно) програми, що обертають “сільську” оповідку В. Стефаніка під назвою

“Новина” трагедією світового масштабу. Гриць Летючий, ця чоловіча іпостась Ніобеї, відбирає у долі / богів / світу наймогутнішу зброю, котра могла бути використана (і використовувалася) супроти нього – власних дітей. Цим учинком він здобуває страшну своєю природою волю, бо у нього вже ніхто і нічого вже не зможе відібрати. Стан цей – жаху і піднесення тотальної свободи – пізнає і героїня поезії Лесі Українки, зокрема, коли з тріумфом звертається до своєї кривдниці Латони:

Хоч би й хтіла тепер ти мені милосердя подати,

вже б не змогла, бо скінчилася влада твоя надо мною [4, I, с. 285].

Цими ж словами, потамувавши біль, могла промовляти і героїня Левицького, що її він полишає “битися головою об стіну в тяжкій істеріці...” [1, с. 287]; подано останню фразу твору. Виклик долі / богам, найперше тому ж Аполоніві-Музагету, покровителю хисту, актриса кидає своїм рішенням грати-священнодіяти з неохоти, з примусу. Виходом на сцену не з відданості мистецтву / вічному, а з приналежністю життю / дочасному вона ображає свавільного бога. І помста його страшна і лукава: смерть дитини і страждання, яке вивільняє нелюдського регістру творчу потугу. Тепер вона, як і Ніобея Лесі Українки, лишається у просторі абсолютної свободи, де світ у якому камінне усе, але не її уражене серце, що довіку оплакуватиме утрату і оскаржуватиме її призвідцю. І у цім знайде своє високе приділення, знайде себе.

Підсумовуючи, варто зазначити, що пропонована стаття не претендує на вичерпність теми навіть у межах доробку двох письменників-сучасників. Посутньою спробою здійснити це на ширшому матеріалі – творчості жінок порубіжжя – постає розвідка волинської дослідниці О. Яблонської [6]. Наші ж зусилля скеровано було на увиразнення способів, якими у заданих універсалиях буття координатах виявляється можливим мистецтво. Саморух М. Левицького та Лесі Українки відбувся тут, увіч, різновекторними, а все ж суголосними магістралями.

У випадку прозаїка-побутописця, головна чеснота якого, за відомим відгуком Олени Пчілки, “надзвичайна правдивість малюнка”, маємо дивовижно-зрима простування від життєвого досвіду – до античного сюжету. Вислідом цього – поліфонічна художня структура, значимість якої не відрефлектовано автором, а тому й не утверджено основою чи, бодай, домінантою стилістики. Коли узяти сказане межами досить умовної літературознавчої проєкції, то виглядатиме це виявом / варіантом того, як крізь реальність просвічує міф.

Шлях же Лесі Українки від античного сюжету до конкретики дійсного моменту і складніший,

і вагомо-трагічніший – як для письменниці, так і для людини. Його годі потрактувати лишень літературознавчими проєкціями, навіть найрозлогішими. Ідеться ж бо про життєтворчість, коли написане не тільки підтверджується дійсністю, а задає, творить її. Тут не просто реальність просвічує крізь міф, сама авторка, єднаючи два ці виміри, стає героїнею свого твору, розігрує правічне дійство, втягуючи в його орбіту Іншого, зрештою, цілий світ. На підтвердження цієї дивовижної і, мабуть, страхітливої самочинності мистецтва (і на завершення викладених роздумів) доречно подати уривок з листа вже згаданої Олени Пчілки до сина Михайла. Написано це задовго до того, як його

авторка справді стане тією, з ким себе порівнює, і кого описуватиме її донька. Донька, яку втрапить через сімнадцять років, тоді як адресата послання – десятиліттям раніше: «...Тая заживо мерляя Леся приводить мене до такого тяжкого, холодного розпачу, що всі думки од мене одлітають і нікотрої охоти не маю писать ні до кого, навіть до Тебе. Врешті, взагалі мало маю “охоти” писать до Тебе, бо теж пишу тобі на той світ неначе. Ти теж дедалі все менше і менше здаєшся мені живий для мене, у понятному Тобі смислі. [...] Так, я настояща Ніобея. Котре доростає – погибає. З Ніобеєю тільки діло було краще, бо і діти її покоченіли на смерть, і вона сама законеніла, нічого не почуваючи. А з нами інакше!..» [2, с. 123].

Джерела та література:

1. Левицький М. Ніобея. *Бувальщина* // Українська новелістика кінця ХІХ – початку ХХ ст.: Оповідання. Новели. Фрагментарні форми (ескізи, етюди, нариси, образки, поезії в прозі). / упор. Є. Нахліка. – К.: Наук. думка, 1989. – С. 278–287. – (Бка укр. літ. Дожовт. укр. літ.).
2. Пчілка Олена Лист з Києва до сина Михайла Обачного в Тарту про стан здоров'я Лесі Українки. 1896 р. // *Леся Українка. Документи і матеріали 1871–1970.* – К.: Наук. думка, 1971. – С. 123.
3. Стабрила С. Ніобея // С. Стабрила. *Міфологія для дорослих: Боги, герої, люди* [пер. з пол. Д. Андру-

хів]. – К.: Юніверс, 2000. – С. 401–406.

4. Українка Леся Зібр. тв.: У 12 т. – К.: Наук. думка, 1975–1979. (Перша цифра у посиланні – номер джерела у списку літератури, друга – том).

5. Штоль Г. Ніобея // Г. Штоль *Мифы классической древности: В 2 т.* [пер. с нем. А. Покровский и П. Медведев]. – М.: Высш. шк., 1993. – Т. 1. – С. 66–69.

6. Яблонська О. Український світ античної Ніоби // *Леся Українка і сучасність. Зб. наук. пр.* – Т. II. – Луцьк: Вид-во “Вол. обл. друк-ня”, 2005. – С. 49–63.

Розділ II.

**Модест Левицький
в національно-визвольних
змаганнях українського
народу.**

ЛЕВИЦЬКІ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНІЙ ІСТОРІЇ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Аналіз подій доби Української революції (1917–1921 рр.) засвідчив, що прізвище Левицький було одним із найбільш розповсюджених серед військових, політичних, державних, громадських діячів того періоду, періоду боротьби за утвердження національної державності на українських землях. Тому, аби не обмежувати це дослідження лише, без перебільшення знаковою фігурою для того часу, Модестом Левицьким, спробуємо згадати й інших носіїв цього прізвища, а відтак, вказати на їхню роль в українських державотворчих процесах.

Насамперед, коротко про *Левицького* Модеста Пилиповича. Народився він у 1866 р. на Поділлі. Здобув історико-філологічну та медичну освіту в Київському імператорському університеті імені Святого Володимира. До початку Української революції та по її завершенню доля неодноразово приводила М. Левицького на Волинь. Так, упродовж п'яти років від 1893 р. він працював лікарем у Ковелі, у 1911 р. – залізничним лікарем у Радивиліві.

У березні 1917 р., мешкаючи у Білій Церкві (викладав українську мову в місцевій українській гімназії), показав себе активним прибічником української національної ідеї, очолив місцевий осередок «Просвіти» [23, с. 210]. Наступного року обійняв посаду головного санітарного лікаря залізниць України, став директором культурно-освітнього відділу Міністерства шляхів України. Брав участь в українізації навчальних закладів, поширенні української преси і літератури через книжково-газетні кіоски.

У добу Директорії УНР від січня 1919 р. працював радником української дипломатичної місії в Греції, а після смерті голови місії Ф. Матушевського – очолив її. Популяризуючи події українського державотворення, М. Левицький налагоджує добродійні відносини з посольствами Англії, США, Італії, Голландії, Бельгії, Бразилії, Персії, Іспанії, Грузії. Крім того, його зусиллями налагоджено видачу паспортів українським громадянам – спочатку російських з українськими печатками, а згодом українських, на трьох мовах: українській, німецькій та французькій. Для ознайомлення греків з українською справою М. Левицький започаткував видання грецькою мовою інформаційного часопису «Епітеоресіс Еліно-Україніне».

Починаючи з 1920 р. проживав у Відні (Австрія), потім Тарнові (Польща). У вересні 1921 р. увійшов до еміграційного уряду УНР, де обіймав посаду міністра здоров'я й опікування. Після ліквідації цього Міністерства зосередив свою роботу на громадській діяльності, організувавши курси медичних сестер [9, с. 87]. Від 1922 р. керував санаторієм для хворих на туберкульоз вояків Армії УНР в Закопаному (Польща). Паралельно очолював Головну управу Українського Червоного хреста. Згодом переїхав у м. Подебради (Чехо-Словаччина), де працював лікарем і викладачем Української господарської академії. У 1927 р. повернувся на Волинь, викладав українську мову та етику в Луцькій українській гімназії. Принагідно займався громадсько-культурною, просвітницькою роботою серед місцевого люду.

М. Левицький автор низки творів про добу Української революції та визвольні змагання 1917–1921 рр., зокрема «Gloria Victus» (1925 р.), «Людина-звір» (1927 р.), «Чужинець про Петлюру» (1957 р.).

Продовжимо згадкою про *Левицького* Костянтина (Костя) Антоновича. Він народився в Тисмениці у 1859 р. і до початку Української революції був відомою фігурою в українському політикумі на терені Галичини [19, с. 77]. Здобув славу активного громадського діяча, позаяк обирався заступником голови «Академічного братства», був членом різноманітних товариств і громадських організацій: «Народна торгівля», «Дністер», «Краєвий союз ревізійний», «Краєвий союз кредитовий» (директор), «Просвіта», «Наукове товариство імені Тараса Шевченка» та ін.

На початку ХХ ст. К. Левицький стає знаним політиком західноукраїнського регіону. Він був співзасновником «Народної Ради» і «Української національно-демократичної партії»; депутатом палати послів австрійського парламенту (1907–1918 рр.), Галицького сейму (1908–1913 рр.) [26, с. 103–104], президентом українського клубу в парламенті Австрії (1910–1916 рр.).

Коли на територію Східної Галичини прийшла Перша світова війна, саме К. Левицький очолив Головну Українську раду, міжпартійну організацію, яка взяла на себе керівництво українським політичним рухом в краї, опікувалася організацією Легіону Українських січових стрільців. Піс-

ля реорганізації цього осередку міжпартійного керівництва у Загальну Українську Раду, К. Левицький знову її очолив. Перебуваючи у Відні, ця політична організація намагалася репрезентувати всю українську спільноту, захищаючи права українців з обох берегів Дніпра.

Восени 1918 р. К. Левицький стояв на чолі українських депутатів австрійського парламенту, коли ті сформували Українську Національну Раду (УНРада) та ініціювали створення національної держави українців на території Галичини. Під його головуванням 31 жовтня 1918 р. львівська депутація УНРади прийняла рішення про розгортання збройного повстання у Львові й поширення на галицький терен. А вже 9 листопада у Львові УНРада схвалила тимчасову Конституцію Західноукраїнської Народної Республіки, одним із авторів якої був К. Левицький.

У листопаді 1918 р. К. Левицький стає першим головою уряду ЗУНР – Державного секретаріату й паралельно міністром фінансів держави [20]. Упродовж двох місяців, коли К. Левицький обіймав найвищу посаду у виконавчій вертикалі ЗУНР, він створив організаційно-правові підвалини діяльності уряду, що дозволило його наступникам працювати у запропонованому ним правовому полі. Згодом, очоливши комісію виборчого законодавства УНРади, напрацьовував нормативну базу майбутніх виборів до західноукраїнського парламенту.

Зміна військово-політичної ситуації в Галичині змусила К. Левицького залишити її межі й переїхати до Відня. Тут він обіймав почергово посади уповноваженого у справах преси та пропаганди, міністра закордонних справ в екзильному уряді ЗУНР.

Крім того, К. Левицький у 1920 р. очолював делегацію ЗУНР на міжнародній конференції у Ризі, а в 1921 р. – у Женеві. Перебуваючи в еміграції, написав праці, в яких розкрив підвалини українського національного руху у першій чверті ХХ ст.: «Історії визвольних змагань галицьких українців у часи світової війни 1914–1918 рр.» (1928–1930 рр.), «Великий зрив» (1931 р.).

Працював в уряді ЗУНР і *Левицький* Всеволод Володимирович. Він народився на Станіславщині (тепер – Івано-Франківщина) у 1881 р. й здобув освіту лісівника. Коли розпочалася Українська революція – став активним її учасником. Після утворення Державного секретаріату обійняв посаду заступника Державного секретаря земельних справ С. Барана. Під його керівництвом працював лісовий відділ, який опікувався проблемами збереження лісового фонду, ефективного використання лісових ресурсів, застереження прав на використання лісових угідь. Після територіальних втрат ЗУНР і переходу Східної

Галичини під владу Речі Посполитої працював почергово інженером у Львівській дирекції лісів, інспекції лісів Західної Польщі [4].

Левицький Дмитро Павлович, що народився у 1877 р. на Сокальщині, закінчив юридичний факультет Віденського університету. Під час Першої світової війни був мобілізований в австро-угорську армію. У 1915 р. під час наступу російських військ у Галичині потрапив у полон. У 1917 р. став членом Українського Центрального Галицько-Буковинського комітету допомоги жертвам війни при Українській Центральній Раді, який надавав матеріальну та правову допомогу українським біженцям, виселенцям і військовополоненим з Австро-Угорщини, збирав інформацію про місця їх перебування та потребу в допомозі [13, с. 1]. Деякий час керував цією організацією [10, с. 87].

У добу Гетьманату П. Скоропадського працював секретарем Українського національного союзу. 1 грудня 1918 р. у Фастові Д. Левицький разом із Л. Цегельським, який репрезентував Раду державних секретарів ЗУНР, підписали попередню угоду з Директорією УНР про об'єднання населення і території обох утворень в єдиній державі.

У січні наступного року Д. Левицький став послом УНР у Данії, працював у Копенгагені. Впродовж 1921–1922 рр. очолював патріотичну організацію «Молода Галичина», членами якої тоді були Є. Коновалець, А. Мельник, І. Чмола, І. Кедрін [12, с. 329].

Левицький Володимир Лукич (псевдонім Василь Лукич) народився у 1856 р. на Золочівщині. Закінчив юридичний факультет Львівського університету й працював нотарем у Винниках [5]. Від 1907 р. він очолював місцевий осередок «Просвіти». Після приходу на галицький терен російських військ В. Левицький змушений був переховуватися по знайомих у Львові. Коли до міста повернулася австрійська адміністрація, він відразу зголосився до «Просвіти» для відновлення цієї потужної організації, діяльність якої була припинена російською адміністрацією. Завдяки його енергійній праці з'явився друком календар «Просвіти» на 1916 рік. У 1926 р. В. Левицький став дійсним членом Наукового Товариства імені Тараса Шевченка.

У 1898 р. на Гуцульщині народився *Левицький* Володимир. Закінчив гімназію в Коломиї і вступив на філософський факультет у Львові [14, с. 1266]. Після початку Першої світової війни став хорунжим Української Галицької Армії, а потім сотником армії Української Народної Республіки. Був поранений, ледве вижив від тифу. Після війни В. Левицький повернувся до навчання. Здобув докторат з богослов'я у Львові і докторат з філософії у Відні. У 1930 р. В. Левицький прийняв священичу хіротонію [7].

Левицький Володимир Софронович народився на Станіславщині у 1888 р. Із розгортанням Першої світової війни став членом Союзу визволення України (СВУ). Впродовж 1915–1918 рр. В. Левицький за дорученням СВУ вів організаційну та культурно-виховну роботу в німецьких таборах для військовополонених серед українців. У 1919–1920 рр. став директором пресової служби посольства Української Народної Республіки у Берліні. Через чотири роки емігрував у США, де невдовзі став секретарем політичної організації «Оборона України», редактором її часопису «Організаційні вісті».

Український громадсько-політичний діяч і публіцист **Левицький** Євген Йосипович народився у 1870 р. на Тернопільщині (тепер – с. Сидорів Гусятинського району) [16, с. 1267]. Двадцятилітнім юнаком у жовтні 1890 р. разом із І. Франком, М. Павликом, В. Будзиновським, К. Трильовським став ініціатором створення Русько-української радикальної партії (РУРП), а в грудні 1899 р. став співзасновником Української національно-демократичної партії (УНДП) та членом її вищого органу – Народного Комітету [11, с. 87].

Під час Першої світової війни Є. Левицький стає членом Загальної української ради. У 1915 р. скерований радою у табори для військовополонених російської армії для пропагандистсько.-просвітницької роботи серед полонених українців. У цей час видав кілька брошур українською та німецькою мовами про Україну, боротьбу за її незалежність. У 1918–1919 рр. Є. Левицький став делегатом Української Національної Ради ЗУНР як парламентський посол [11, с. 87].

Восени 1918 р. Є. Левицький перейшов на дипломатичну службу. Спочатку у листопаді–грудні 1918 став посланцем Західноукраїнської Народної республіки у Швейцарії, згодом – від січня 1919 р. послом УНР, а від грудня – послом ЗУНР у Німеччині. Впродовж 1920–1923 рр. був призначений головою дипломатичної місії ЗУНР у Чехо-Словаччині [24, с. 167].

Левицький Лев народився у 1863 р. на Скільщині. Ще до початку Першої світової війни спробував себе в політиці. Спочатку у 1911 р. був послом австрійського парламенту, а згодом у 1913 р. – депутатом Галицького сейму. Тут входив до Українського соймового клубу. Після початку Великої війни й створення Загальної Української Ради став її активним членом. Із проголошенням ЗУНР був делегатом Української Національної Ради. Після обрання головою Допомогового комітету багато зусиль докладав для допомоги біженцям, інтернованим і політичним в'язням [26, с. 153].

Майбутній український правник і громадський діяч **Левицький** Микола народився у 1891 р. на Золочівщині. Юридичну освіту здобув у

Львівському університеті та став нотаріальним кандидатом у Золочеві. Після початку Першої світової війни вступив до Легіону Українських січових стрільців (чотар УСС). Згодом був делегатом від Жидачівського повіту в Українській Національній Раді ЗУНР [22].

У Коломиї на Станіславщині у 1875 р. народився **Левицький** Омелян, український політичний і військовий діяч. До початку Першої світової війни, здобувши юридичну освіту, працював адвокатом у Турці, Долині. Входив до керівного органу УНДП Народного Комітету.

Від появи ідеї про творення Легіону УСС працював над організацією цього військового формування. О. Левицький особисто командував четою, а згодом сотнею січових стрільців. У вересні 1915 р. відзначився у боях над Стрипою і Серетом. У грудні 1916 р. призначений командантом Гуцульської сотні УСС, яка воювала поблизу Кирлібаби в Румунії. Тоді ж отримав звання поручника УСС. Загинув 23 березня 1917 р. під осколкового поранення [27, с. 812].

Левицький Орест Іванович народився у 1848 р. на Полтавщині. Закінчив історико-філологічний факультет Київського імператорського університету імені Святого Володимира, де студіював історію у знаного історика В. Антоновича [8, с. 90]. Від 1874 до 1921 р. працював відповідальним секретарем Тимчасової комісії з розбору давніх актів у Києві. У 1913 р. був першим секретарем Київського товариства охорони пам'яток старовини та мистецтва.

Під час Української революції очолював державні і громадські комісії з питань української правничої термінології, був членом Комітету для охорони пам'яток історії та мистецтва. У червні 1918 р. О. Левицький увійшов до політичної комісії при Народному міністерстві закордонних справ, де був залучений до розробки мирного договору між Українською державою і Радянською Росією [1, с. 82].

У січні 1919 р. була створена Велика Рада міністра освіти, до складу якою увійшли провідні українські науковці та громадські діячі, в тому числі: Д. Багалій, А. Кримський, Є. Тимченко, О. Левицький. Ця Рада зуміла в короткий термін напрацювати практичні рекомендації щодо формування підвалин національної освіти.

В листопаді 1918 р. О. Левицький разом із В. Вернадським, А. Кримським, Д. Багалієм став одним із засновників Української академії наук [18, с. 115]. Саме під головуванням академіка О. Левицького у будинку «Українського наукового товариства в Києві» відбулося перше організаційне засідання УАН. На цьому засіданні він був обраний головою Комісії по кафедрі українського звичаєвого права, яка увійшла до складу Відділу соціальних наук [1, с. 84].

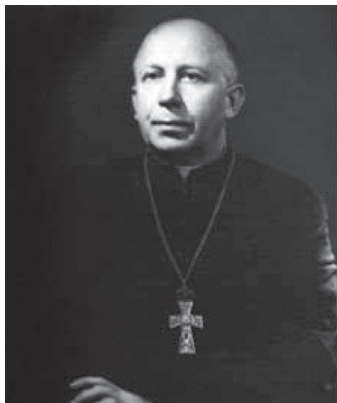
З цією науковою інституцією було пов'язане усе подальше життя О. Левицького. Починаючи з грудня 1919 р. він став виконувачем обов'язків Голови-Президента Української Академії Наук. Це сталося після того, як В. Вернадський, перебуваючи за межами України, надіслав до Києва офіційну заяву з проханням звільнити його з посади президента УАН. Отож, 19 грудня 1919 р. спільне засідання Української Академії Наук проголосувало за обрання «найстаршого літами академіка О.І. Левицького» заступником Голови-Президента УАН до часу виборів нового Голови-Президента [1, с. 86]. Пізніше О. Левицький

записав у своїй біографії, що виконував обов'язки керівника УАН упродовж двох років.

Отож, під час Першої світової війни й доби Української революції активно відстоювали українські державотворчі позиції, допомагали на різних рівнях та у різних регіонах утверджувати українську ідею щонайменше дванадцять військових, політичних і громадських діячів на прізвище Левицький. Серед них був голова уряду, міністри, посли в іноземних державах, офіцери українських військових формувань, академіки Української Академії Наук.

*Левицький
Володимир Лукич*

*Левицький
Володимир*

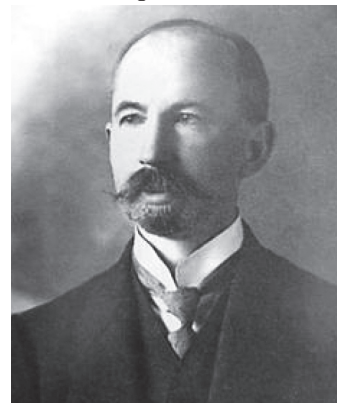
*Левицький
Дмитро Павлович*

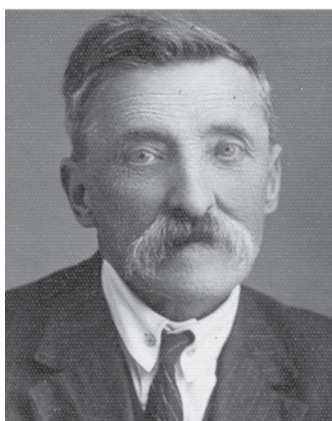
*Левицький
Євген Йосипович*

*Левицький
Кость Антонович*

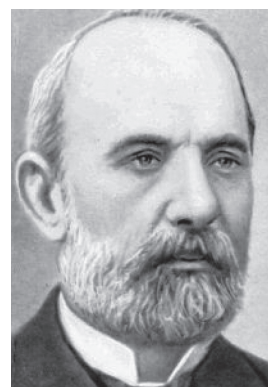
*Левицький
Лев*

*Левицький
Модест Пилипович*

*Левицький
Омелян*

*Левицький
Орест Іванович*

Список використаної літератури:

1. Академік УАН Орест Іванович Левицький (1848–1922 рр.): Життєпис, бібліографія його праць і праць про нього / Наук. ред. В. А. Смолій. – К. : Інститут історії НАН України, 1998. – 150 с.
2. Андрусак Т. Г. Левицький Кость Антонович / Т. Г. Андрусак // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 2009. – Т. 6 : Ла – Мі. – С. 87.
3. Байцар А. Видатні винниківчани: Левицький Володимир Лукич [Електронний ресурс] / Андрій Байцар. – Режим доступу: <http://plus.lviv.ua/publ/21-1-0-627>.
4. Борейко В.Є. Левицький Всеволод [Електронний ресурс] / В.Є. Борейко // Енциклопедія сучасної України : у 30 т. / ред. кол. І. М. Дзюба [та ін.]. – К., 2003–2014. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=47878.
5. В.Й.П. Над свіжою могилою / В.Й.П. // Діло. – 1938. – 8 жовтня.
6. Веденєєв Д. В. Левицький Євген Йосипович [Електронний ресурс] / Д. В. Веденєєв // Енциклопедія сучасної України : у 30 т. / ред. кол. І. М. Дзюба [та ін.]. – К., 2003–2014. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=47885.
7. Воронін О., Левицька Л. Незабутній о. д-р Володимир Левицький (1898–1969) / О. Воронін, Л. Левицька // Свобода. – 2009. – 30 жовтня.
8. Герасименко Н. О. Левицький Орест Іванович / Н. О. Герасименко // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 2009. – Т. 6 : Ла – Мі. – С. 90–91.
9. Герасимова Г.П. Левицький Модест Пилипович // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 2009. – Т. 6 : Ла – Мі. – С. 89–90.
10. Гуцал П. З. Левицький Дмитро Павлович / П.З. Гуцал // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 2009. – Т. 6 : Ла – Мі. – С. 86–87.
11. Гуцал П. З. Левицький Євген Йосипович / П. З. Гуцал // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 2009. – Т. 6 : Ла – Мі. – С. 87.
12. Гуцал П., Ханас В. Левицький Дмитро Павлович / П. Гуцал, В. Ханас // Тернопільський енциклопедичний словник : у 4 т. / редкол.: Г. Яворський та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2005. – Т. 2 : К–О. – С. 329.
13. Звіт Українського Центрального Галицько-Буковинського комітету допомоги жертвам війни при Українській Центральній Раді. – К. : [б.в.], 1918. – 24 с.
14. Левицький Володимир / Енциклопедія українознавства: Словникова частина : в 11 т. / гол. ред. В. Кубійович. – Львів : НТШ, 1994. – Т. 4.– С. 1266.
15. Левицький Дмитро / Енциклопедія українознавства: Словникова частина : в 11 т. / гол. ред. В. Кубійович. – Львів : НТШ, 1994. – Т. 4.– С. 1266.
16. Левицький Євген / Енциклопедія українознавства: Словникова частина : в 11 т. / гол. ред. В. Кубійович. – Львів : НТШ, 1994. – Т. 4.– С. 1267.
17. Левицький Модест [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gymnasium4.lutsk.ua/view/page?id=38>.
18. Левицький Орест Іванович // Українські історики ХХ століття: Біобібліографічний довідник. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2004. – Вип. 2, ч. 2. – С. 114–116.
19. Литвин М. Історія ЗУНР / М. Литвин, К. Науменко. – Львів : Ін-т українознавства НАНУ, видавнича фірма «Опір», 1995. – 368 с.
20. Литвин М. Прем'єр Кость Левицький / М. Литвин // Львівська Газета. – 2008. – 30 жовтня.
21. Мазурак Я. І. Левицький Дмитро Павлович [Електронний ресурс] / Я. І. Мазурак // Енциклопедія сучасної України : у 30 т. / ред. кол. І. М. Дзюба [та ін.]. – К., 2003–2014. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=47882.
22. Павлишин О. Організація цивільної влади ЗУНР у повітах Галичини (листопад – грудень 1918 року) [Електронний ресурс] / Олег Павлишин. – Режим доступу: http://library.ivfr.net/2007/06/18/page,11,organizacja_civilno_vladi_zunr_u_povtakh_galichini_listopad_gruden_1918_roku.html.
23. Пушкар Н. Письменик, лікар, педагог (Модест Левицький, 1866–1932) / Н. Пушкар // Минуле і сучасне Волині та Полісся: Луцька міська громада: історія, традиції, люди : М-ли ХХVI Волинської обл. наук.-іст.-краєзн. конф., м. Луцьк, 9–10 листопада 2007 р. : Наук. збірник / упор. Г. Бондаренко, А. Бондарчук, А. Силук. – Луцьк : Волинське обл. т-во краєзнавців, 2007. – С. 208–211.
24. Сохоцький І. Будівничі новітньої української державності в Галичині / І. Сохоцький // Історичні постаті Галичини ХІХ–ХХ ст. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1961. – 246 с.
25. Ціборовський О.М. Левицький Модест Пилипович [Електронний ресурс] / О.М. Ціборовський // Енциклопедія сучасної України : у 30 т. / ред. кол. І. М. Дзюба [та ін.]. – К., 2003–2014. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=47908.
26. Чорновол І. 199 депутатів Галицького сейму / І. Чорновол. – Львів : Тріада плюс, 2010. – 228 с.
27. Шанковський Л. Українські збройні сили в перспективі нації / Лев Шанковський // Бучач і Бучачина. Історично-мемуарний збірник / ред. колегія М. Островерха та ін. – Нью-Йорк – Лондон – Париж – Сідней – Торонто : НТШ, Український архів, 1972. – Т. ХХVII. – 980 с.
28. Юкало В. Він лікував людей і мову (Про Модеста Левицького) [Електронний ресурс] / В. Юкало. – Режим доступу : http://intranet.tdmu.edu.ua/data/kafedra/theacher/sus_dusct/inf_jukalo_st.htm.
29. Яшук В. Навіть його могилу хотіли знищити [Електронний ресурс] / В. Яшук. – Режим доступу : // <http://h.ua/story/61521/>.

ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ДІЯЧІВ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ В МІСТІ ЛУЦЬКУ У 1920-30 Х РР. (За матеріалами Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника)

У статті аналізуються матеріали, передані Л. Т. Степурою до Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника, в яких показано життя та діяльність діячів українського національно-визвольної боротьби в місті Луцьку в 1920-1930 - х рр.

Ключові слова: спогади, фото, Л. Т. Степура, М. П. Левицький, Б. М. Білецький, М. Певний, Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник, Луцьк.

На сучасному етапі державотворчих процесів на основі нових джерел в українському суспільстві, які раніше були недоступні, відбувається процес переосмислення тих чи інших подій з історії України. До таких тем належить доба національно-визвольної боротьби українського народу 1917-1921 рр. Не останню роль у донесенні новітніх поглядів на історію України відіграють музеї, які виходячи зі своїх головних завдань та пріоритетів, мають виконувати комунікативну роль між академічною історичною наукою та громадянами України.

У процесі дослідження таких непростих тем музейним науковим співробітникам доводиться стикатися з долями людей тієї епохи, які є як знайомими, так і невідомими українському загалові. Одним із них є подолянин Григорій Калістратович Степура (1881-1944) – державний, громадсько-політичний діяч, губернський комісар Поділля в добу Української Центральної Ради та Директорії Української Народної Республіки [1, 552-559].

Цікаві матеріали про Г. К. Степуру передав у фонди Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника його онук Любомир Тарасович Степура.

У статті ми ставимо мету проаналізувати матеріали, передані Л. Т. Степурою до Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника, в яких показано життя та діяльність діячів української національно-визвольної боротьби в місті Луцьку в 1920-30 - х рр.

Значна частина переданих матеріалів стосується «Луцького» періоду Г. К. Степури, який у 1923 р. з сім'єю мешкає у Луцьку. Тут засновує

“Бюро правних порад і писання прохань” при міській і повітовій “Просвіті” [2, 557; 3, 18]. Його контора стає місцем захисту скривджених волинян. Серед тих, хто шукав його захисту, бачимо українських націоналістів, членів КПЗУ, членів єврейських, польських організацій. Адвокат Григорій Степура мав високу кваліфікацію, блискуче захищав своїх клієнтів.

Серед переданих матеріалів заслуговують на увагу родинні фотографії, документи, а також спогади Тараса Григоровича Степури про свого батька, незважаючи на певні неточності, які здебільшого пов'язані з дитячими роками, а також політичними переконаннями автора. Можна констатувати, що спогади написано ним на основі родинного архіву та розповідей самого Григорія Калістратовича Степури та його дружини Варвари Федорівни. Спогади в рукописах і складаються з трьох частин: 1. Спогади Тараса Григоровича Степури [4, 16]; 2. Степура Т. Г. Спогади 1920-1949 рр. [5, 19]; 3. Розповідь моєї сестри Тетяни Григорівни Магусяк, проживаючої в місті Щецін в Польській Народній Республіці, про нашого батька Григорія Калістратовича Степуру [6, 3].

Саме в другій частині своїх спогадів Т. Г. Степура подає більше відомостей про «Луцький» період життя Г. К. Степури. На нашу думку, вони цікаві ще тим, що поряд з розповіддю про свого батька Г. К. Степуру, автор згадує і про інших діячів українського національно-визвольної боротьби 1917-1921 рр., які після її поразки змушені були емігрувати за кордон, а саме: М. П. Левицького, Б. М. Білецького, О. М. Пашенко, М. Певного та інших. Він висвітлює питання взаємодопомоги у розв'язанні проблем з працевлаштування, питання проживання, побуту та звичайних людських стосунків в середовищі вимушених втікачів.

Серед переданих фотографій з «Луцького» періоду, інтерес для дослідників можуть становити оригінали фотографій з дарчими підписами діячів українського національно-визвольної боротьби 1917-1921 рр.: генерал-поручника М. Омеляновича-Павленка [7] та М. П. Левицького [8], а також дітей Г. К. Степури: Галини, Оксани, Тетяни, Тараса [9], які були

гімназистами Луцької української гімназії. А сам Г. К. Степура у 1927-1928 рр., був головою батьківського комітету Луцької української гімназії [10,].

Частина матеріалів переданих, Любомиром Тарасовичем Степурою, увійшла до історичної експозиції «Історія Поділля та міста Кам'янця-Подільського у ХХ — на початку ХХІ ст.», яка була відкрита на території Старого замку у травні 2009 року [11, 71-74; 12, 63-69]. Матеріали, які не увійшли до історичної експозиції, зберігаються у фондах Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника.

Отже, названі матеріали мають чималу інформаційну цінність. Однак, на жаль, вони досі майже невідомі в Україні, а тому, враховуючи їх значення для дослідників і для надання можливості широкому колу істориків і краєзнавців використовувати їх у своїх дослідженнях, вони подаються нами, як додаток, із збереженням мови та стилю автора.

Додаток 1. СТЕПУРА Т. Г. СПОГАДИ 1920-1939 рр.

(Арк. 8) ... Перебуваючи у Луцьку батько був активним учасником організації товариства «Просвіта» і Братства при церкві – Чесного Хреста (Христовоздвиженська церква). При «Просвіті» батько створив юридичну консультацію якою і завідував. Через рік (1924 р. — автор) ми переїхали в Луцьк. І оселилися в домі п. Нафа, по вул. Кічкарівській. Мене влаштували до єдиної в місті початкової української школи т. зв. «Покровської», де я закінчив чотири класи. Відтак поступив в Луцьку українську гімназію в першу класу. Батько був довголітнім головою Батьківського комітету цієї гімназії. Одержавши громадянство Річи Посполитої Польської, батько поступив на роботу в польський сеймик на посаду інспектора. **(Арк. 9)** Батько працював в сеймику не довго.

В 1925 році відкриває власну адвокатську канцелярію по вул. Пилсудського, неподалік бувшої російської гімназії. Батько був прикрасним промовцем. Розказували, що коли виголошував промову при захисті свого клієнта то в зал збігалися всі вільні від роботи працівники окружного суду. Був дуже популярним адвокатом. В тому часі в Камінь-Каширському районі на одному з приходів працював дяконом Борис Максимович Білецький. Він мав судову тяжбу, але з ким і за що – я не знаю. Довідавшись з преси, що в Луцьку живе і працює адвокатом його однокурсник по Кутаїській духовній семінарії, Білецький просить батька про поміч. Судовий процес батько виграв і Білецький був оправданий. Однак лишатися на парафії вже не можна було. Виникла потреба поміняти місце проживання і

характер роботи. Батько обіцяв і це зробити, тим більше, що Борис Максимович окрім духовної освіти мав і педагогічну. Прошло небагато часу і батько влаштує його в Луцьку українську гімназію на посаду викладача української мови, а згодом стає він і директором гімназії.

Прошло небагато часу і батько одержує листа із Падібрад від свого земляка і закадичного друга Модеста Пилиповича Левицького. Обоє вони з Поділля. Батько з Кам'янця, а Левицький з Проскурова зблизила їх спільна робота на ідеологічній ниві. Обоє гарячі патріоти неньки України. Батько був адвокатом в Кам'янці-Подільському, а згодом суддею. Левицький лікарем. **(Арк. 10)**. В 1927 році в своєму листі Левицький пише що Падібрадська українська академія, де він викладав українську літературу, розпадається і просить батька підшукати йому роботу в Луцьку. Знову Левицького, як і Білецького виручає українська гімназія, куди батько влаштує його викладачем української мови, а згодом і особистої гігієни. Після приїзду в Луцьк він був частим гостем в нашому домі. Після вечері сідали з мамою з бандурами в руках і співали українських пісень. Дуети були знамениті. Модест Пилипович мав гарний м'який задушевний голос, а мати, випускниця Одеського музикального училища, була гідною напарницею. Пам'ятаю, що в Левицького були гарні козацькі вуса і, коли він брав мене на коліна – я грався його вусами і з любов'ю називав дідусем. Це була людина з великої букви Гарячий патріот України, поет, композитор, викладач української мови, і літератури, лікар і публіцист. В дома він був дуже спокійною і витриманою людиною. Таким його знали і в гімназії. На жаль мало лишилося тих гімназистів, які його особисто знали. Тепер більш таких, котрі переказують те, що чули від других. Власне ця категорія «знавців» Левицького не раз твердить несамовиті речі. На академії в честь Левицького (доби не пам'ятаю) виступаючий, а хто не пам'ятаю сказав, що Модест Пилипович був однодумцем і приятелем Галана. Цю нісенітницю зразу спростувала пані Ірина Левчанівська. Вона сказала, що перший був націоналістом, а другий комуністом.

(Арк. 11.) Та вернімося до тих часів, коли іще не було знавців коли «дідусь» тулився до сім'ї єдиного свого друга, мого батька і, що вечора зі своїм внуком Васильком відвідували наш дім на вул. Кічкарівській. Вечорами було дуже затишно і приємно. Особливо ми любили як «Дідусь співав свою любиму пісню «Тополлю», пісню на власні слова і музику. Мені здається, що поза стінами нашого дому ця пісня не лунала. Отже думаю, що маю обов'язок передати її для потомства.

Тополя.

Ой чого ж ти тополенько не цвітеш
Чом пожовклу головоньку хилиш гнеш
Чом з вітрами з парубками не шумиш
А змучена, засмучена, мов з нелюбом заручена
Все мовчиш
Тільки часом до хмароньки скажеш ти
Ой хмаронько, ой чаронько не лети
Зірви з мене це листячко
Без – краси
На рідную Україноньку на милую родиноньку
віднеси.

В рядках цієї пісні просліджується туга за Батьківщиною, отже вона напевно написала на чужині. Одного разу мені малому вдалось підслухати розповідь Модеста Пилиповича про скитання в далеких краях. Він розповідав що був направлений Директорією на дипломатичну працю в Корею. В Кореї перебувала з ним дружина та внук Василько. «Дідусь» опанував корейську мову і зробив кілька перекладів на українську мову. Василько робив переклади корейських байок. Після упадку Української державності, Левицькі рішили повертатись на Батьківщину морським шляхом, бо Сибір і Росія були охвачені полум'ям домашніх воєн. (Арк. 12) По дорозі захворіла його дружина і прийшлося зробити зупинку в Греції. Там, незадовго і померла дружина Левицького. Після похорон Модест Пилипович переїхав в Чехословаччину в місто Падібради. Ось таку сумну розповідь почули ми від «Дідуся». Після цього я проник до нього іще більшою пошаною. Жаліли ми всі цю людину до якої доля була такою несправедливою.

Модест Пилипович дуже любив свіженькі домашні пиріжки і мати частенько їх пекла, а вечором пили з ними чай. Скоро в Луцьк прибув і син Модеста Пилиповича Віктор Модестович, та його Олімп'яда. Помешкання для них при допомозі батька, знайдено на Яровиці, (тепер на тому місці дім № 12 по вул. Івана Франка) в домі огорожника Нікіля. В ньому розмістилися всі: Старі і молоді: Віктор Модестович за фахом інженер влаштувався за фахом без особливих труднощів. Тепер Левицькі приходили до нас вже не так часто. Вони почали будувати власний дім, по вул. Гірній, в Луцьку. Василько вчився в гімназії.

Минали роки, а до нас все прибували втікачі з «Раю». Так наприклад завітав батьковий земляк з Поділля пан Куриленко. Він деякий час жив біля нас в Луцьку. В нас він і столувався. Помагав батькови чим міг в його адвокатській канцелярії. Пізніше знайшов собі постійну роботу і житло. Незабаром помер на катар шлунку.

(Арк. 13) Пригадую, що в другій половині двадцятих років в батьків гостила Олімпіда Михайлівна Пашенко-Шульмінська подолянка і

втікачка з Совдепії. Про подальшу її долю нічого не пам'ятаю. Здається кудись виїхала.

І так я ріс і вчився. Батьки дуже мене любили. Не знали вони, та не знав і я, яка сумна доля на мене чекала. Та не тільки мене, а всю нашу сім'ю. В 1928 році, переїхали в село Юляна Ківерцівської гміни і поселилися в домі відомого громадського діяча п. Євгена Петриківського. В місцевій поміщиці пані Ільницької-Кульчицької, батько купує на виплати вісім ділянок землі (ділянка= ¼ гектара). На цій площі почав батько будувати невеличку хагину для тимчасового житла. В ті часи Юляна іменувалось Ільнівкою від імени поміщика Ільницького. Тут була залізнична зупинка, а про автобуси тоді ще не мріяли. Батько до праці, а сестри і я щоднини добиралися в гімназію потягом. Знов пішли роки за роками. Трагічно померла моя сестричка Віра, яку по сімейному ми кликали Бусею. Ільнівку перейменували на Юляну (Кульчицька мала ім'я Юляна), яка в цей час була місцем відпочинку лучан. Отже бистро забудувалось добротними вілами, котеджами, домами. (Арк. 14) До речі треба згадати і ту обставину, що свого часу в селі Ківерці, то тепер іменується Прилуцьким, в маєтку Ільницьких, проживала довший час відома поетеса Габриєля Запольська. Відстань між садибою Ільницьких в с. Ківерці і лісом була невелика. Отже Запольська щодня ходила пішки в ліс. Тут і увіковічено доріжку по якій спацерувала поетеса – назвати її «алея Запольської». При вході в ліс була прибіта таблиця з назвою алеї. Тепер вже цього не має. Зникла табличка, а доріжка заросла корчами. Мабуть важко тепер знайти людину, котра змогла б про це розповісти і показати де саме була «алея Запольської», а на жаль, бо це ж наша історія. Підчас свого візиту в Луцьк в 1990

р. його святість митрополит Мстислав ствердив, що до війни в 1939 році, в Луцьку зосередилось велика кількість відомих політично-громадських діячів, борців за волю України. Між мужніми синами України були і регенерати та перекінчики, про яких я далі скажу.

(Арк. 15) В дні моєї молодості рахувалось поганим тоном славити себе, або своїх рідних. Вважалося, що це повинні робити чужі. Тому хто б цікавився громадсько-політичною діяльністю мого батька хай загляне до Волинського державного архіву, де знаходиться фонд Г. К. Степури. Я хочу сказати кілька правдивих слів про інших громадян. Чомусь деякі наші діячі цілком випали з поля зору дослідників недавнього-минулого Луцька і Волині. Взяти хоча б Миколу Певного. Визначний політичний і громадський діяч, котрий особливо багато зробив для відродження театрального мистецтва на Волині та в Луцьку. Не гаючи часу і здоров'я

змагається за кожного артиста, виявляє їх серед суспільства і залучає до праці в театрі. Хочу згадати про видатніших людей тодішнього театру. Це передовсім: Орел і його дружина Марія Романівна Ужвій, Нетяга, Бахів Олексій та його дружина Єлизавета Медведенко, Куліш, Гучко, Вексларів, Суйко, Бальбуза, Ясінський Миколай, Матічко Миколай, Сидих-Степняк, Барський та Проскурня. Прекрасно грала на сцені і дружина Миколи Певного. Доречно сказати, що більшість акторів це емігранти з Великої України. Луцький драмтеатр під керівництвом Миколи Певного систематично влаштовував академії в честь Шевченка, Франка, Лесі Українки; траурні академії в річницю боїв під Крутами, та Базаром. Пам'ятаю, що при відкритті таких академії, завжди співали гімн України «Ще не вмерла Україна». Пригадую, що під час співання гімну, присутній на академії воєвода Волинський Юзефський тож вставав. Після урочистої частини завжди *(Арк. 16.)* давали концерт, або ставили п'єсу. Переважно політичного та історичного змісту. Пан Микола Певний це правдивий син свого народу. Для якого працював і за який боровся. Був в нього і братик Петро, який залишив за собою в Луцьку, Волині і за її межами слід дуже поганого запаху і зловіщу пам'ять. Він був послом від уряду, а не народу до Сейму Польської Речі Посполитої і очолював партію проурядову «ендеків». Нарід з погордою називав їх хрунтя. Ця людина і його однодумці не думали про волю України. Вони думали тільки про те як вигідніше для себе продати Україну полякам. В останні роки перед війною 1939 року, біля будинку Петра Певного постійно вартувала поліція. Боявся зрадник народного гніву. В часи визвольних змагань 1917-1920 поверталися війська з чорноморського походу де установлювали українську владу, ними командував дуже здібний полководець Балбачан. Він мав необережність висловити думку, що Україна можлива тільки в тому випадку, коли буде вистріляно не менше 15 мільонів хрунів, хриstopродавців і зрадників народу. Відбувся польовий суд де прокурором виступав Петро Певний. Балбачана приговорили до страти через розстріл і на залізничній станції, а на якій нині, вже добре пам'ятаю, вирок було виконано по зрадницькі вистрілом ззаду в потилицю. Та прийшли в 1939 році «Совети» і Петру довелося «драпати» в Польщу, яка була окупована німцями. Там в Варшаві зрадник помер по собачому і голий, босий і голодний. Ніхто з українських емігрантів не *(Арк. 17)* простягнув йому руки помочи. Дивно тільки з якою легкістю тепер і мабуть не дуже задумуючись, деякі «писаки», постаралися зробити зі зрадника народу Петра Певного, героя України. Піднести суспільству, на шпальтах

газет, брехню за правду. Тим більше прикро коли це роблять люди освічені мусять знати правду. Велику шану оказано в Луцьку генералу Алмазову, який прийшов на службу УНР з царської армії. Честь йому і слава. Хоч з походження Північний Осетин, служив Україні добре і вірно. Недавно громадськість Луцька увіковічила його пам'ять скромним вояцьким пам'ятником. Та чи тільки він був достойний нашої любови і пам'яти. Возьмім хочаби полковника Жупанаса-Жупанадзе. Тоже син кавказьких гір кадровий офіцер царської армії, знаменитий кіннотник. В роках 1917-1922 був на службі в армії УНР. В боях показував чуда хоробрості. Після приходу німців в 1941 р. командував парадом громадськості Луцька, на урочистостях з нагоди увільнення Луцька від більшовиків. Проживала між нами дуже скромна людина до партій не належав, до мікрофонів не рвався в атамани не ліз. Цєю людиною був генерал армії УНР від інфантерії Омелянович-Павленко (старший). Він командував українським військом підчас зимового походу. На еміграції не їв чужого хліба, а заробляв *(Арк. 18)* на життя пензлем (кість) художника. Був прекрасним портретистом, написав портрет мого батька й маму. В нашому домі гостив приблизно місяць. Після 1939 року я його більше вже не бачив. Про директора української гімназії Білецького Б. М. я вже писав. Це був дуже спосібний педагог, знаток свого діла. Вмів подобатись оточиню, особливо жінкам. Одначе не грішив бажанням вмерти за батьківщину. Був занадто лояльним до польської окупаційної влади. В кругах національно свідомих громадян його ставили на одну дошку з Петром Певним. Були такі видні діячі як Пилипчук, бувший міністр шляхів при УНР, Тимошенко архітектор, Ковалевський бувший член Центральної Ради, Редько директор школи, поетеса Вільде, письменник Городянин. Псевдонім «Горліс-Горський». Адвокати і Степура Григорій Калістратович, член Центральної Ради, при Гетьмані і директорії губерніяльний комісар Поділля, відомий публіцист на Поділі. Друкувався під псевдонімом Білон, Гоголь. Були іще адвокати Черевко, Богданівський, Вержиковський. Викладачі гімназії: Федоренко, Михайлова, Тиравський В., Мануляк, Ванджарук, Кобилянський, Скороход, Ярош, класна дама Марія Романівна Орел, Модест Левицький, про якого я вже докладно описав, був і Кобцевич, та Левчанівський, Бутанський і багато других. Вищезгадані викладачі були Національно свідомими українцями, а ось Галан боговідступник і перекінчик, підсобник комуністів, агітатор більшовизму.

Багато іще було добрих українців, візьмімо хочаб Чирка, хірурга Білобрама, Тиравського Євгенія Платоновича, батькового товарища

по Варшавському університеті. То-же юриста при німцях бургомистра м. Луцька, полковника Солошеній, священників: Пашчевського Павла, бувшого військового священника в армії С. Петлюри, отця Якова Пастуха-Кіндзерського, бувшого сотника Першого кінного гайдамацького полку імени Янка Кармелюка на Поділлі, отця Хомича Петра, отця Василя Новосілецького, Кароля отця Степана Говдія, Грушка та інших.

(Арк. 19) Перерахувати всіх видатних громадян Луцька в період до війни 1939 р. неможливо. Їх дуже багато, переважна більшість з них емігранти з Совдепії. Як я вже сказав Луцьк в ті часи був осередком патріотизму і національної свідомості. Булоб не вірно залишити поза увагою видатного українського діяча Олександра Шульмінського та Олімпіаду Пашенко родом з Поділля, з якими батько дружив ще в Кам'янці-Подільському до 1922 р. Вони були частими гостями в нашому домі в Луцьку. Сина їхнього

Юрія, я нажаль, не пригадую. Знаю, що він сей час проживає в столиці Аргентини Буенос-Айресі де працює в характері архітектора.

І так з 1928 р. ми почали жити на Юляні, де згодом батьки побудували гарну вілу, яку назвали «Роксоланою». На віллі частенько бували гості, переважно емігранти з Великої України. Ділилися спогадами, будували плани на майбутнє, безмірно тужили за батьківщиною. Слухаючи патріотичні розмови батьків та їх гостей, я пройнявся безмежною любов'ю до Батьківщини, мріяв віддати за неї життя, коли прийде слушний час. В 1936 році вступаю в підпільну організацію Українських націоналістів (ОУН), де виконую завдання провуду. Політична діяльність захопила мене повністю і в значній мірі відбирала час від науки, позначилось на успішності навчання. Одначе гімназію нового типу я все-таки закінчив і перейшов до Луцького гуманістичного ліцею, що знаходився на вулиці Травгута, не подалік кінотеатру, який тепер іменується «Батьківщиною».

Додаток 2.

ДОКУМЕНТИ З ФОНДІВ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ-ЗАПОВІДНИКА, ЯКІ СТОСУЮТЬСЯ «ЛУЦЬКОГО» ПЕРІОДУ ЖИТТЯ ГРИГОРІЯ КАЛІСТРАТОВИЧА СТЕПУРИ

№ п/н	Назва, опис	Дата	Інвентарний номер	Примітки
13.	Фото групове. Г. К. Степура з родиною (оригінал). 8,3 см.*13,5 см.	1924 р.	К ф. д/п. 2547.	Підпис. Григорій Калістратович Степура, дружина, діти після втечі з Совдепії на Західну Україну.
14.	Фото групове. Гімназисти Луцької української гімназії (ЛУГ) на вулицях м. Луцька (копія). 10 см.*15 см.	1930-і рр.	КПМ 12777.	р/п.
16.	Фото групове. Т. Г. Степура з дружиною і сином Тарасом та його товаришами (копія). 10 см.*15 см.	1930-і рр.	КПМ 12789.	р/п.
17.	Фото групове. Оксана Степура гуляє на дачі разом з племінником Ричаром Матусяком (копія). 10 см.*15 см.	1930-і рр.	КПМ 12783.	р/п. Підпис. Оксана Степура з племінником Ричаром Матусяком (вбили хлопчика німці).
18.	Фотопортрет погрудний Оксани Степури (копія). 10 см.*15 см.	1930-і рр.	КПМ 12788.	р/п. Підпис. Степура Оксана Григорівна (1910-1939?).
19.	Фотопортрет погрудний Оксани Степури (копія). 10 см.*15 см.	1930-і рр.	КПМ 12785.	р/п.
20.	Фотопортрет погрудний Григорія Степури (копія).	1930-і рр.	КПМ 12786.	р/п.

	10 см.*15 см.				
21.	Фото групове. Подружжя Степур під час відпочинку в Трусавці (копія). 10 см.*15 см.	1930-і рр.	КПМ 12790.	р/п.	
22.	Фото сюжетне. Т. Степура гуляє на дачі з псами (копія). 10 см.*15 см.	1930-і рр.	КПМ 12782.	р/п.	
25.	Фотопортрет Модеста Левицького з дарчим підписом.	23 березня 1929 р.	КПМ 12718.	р/п.	Підпис. Любому й поважному собратові по спільній праці на спомин од Модеста Левицького. Б.М. Білецькому.
26.	Фотопортрет генерал-поручника М. Омеляновича-Павленка з дарчим підписом.	1920-і рр.	КПМ 10715.	р/п.	
27.	Фотопортрет погрудний Г. Степури. (копія) 11,8 см.*18 см.	1930-і рр.	КПМ р/п. 9900.		
28.	Візитівка Г. К. Степури (польською мовою).	1930-і рр.	Док р/п. 21498.		
29.	Портрет Г. К. Степури.	1930-і рр.	КЖ в. 1387.		
30.	Портфель шкіряний Г. К. Степури.	1930-і рр.	КШ к. 200.		
34-36.	Спогади Т. Г. Степури про Г. К. Степуру.	2000-і рр.	КПМ 12274-12276.	р/п.	

Список використаних джерел та літератури:

- Лозовий В. С. Григорій Степура – політичний та громадський діяч поділля в добу революції / В. С. Лозовий // Наук. праці Кам'янець Подільського державного педагогічного університету: історичні науки. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2001. – Т. 6(8). – С. 552 - 559.
- Гелетій Я. Голгофа Бориса Білецького / Я. Гелетій, М. Петриківська. – Луцьк: Джерело, 2007. – 94 с.; Лозовий В. С. Григорій Степура – політичний та громадський діяч поділля в добу революції / В. С. Лозовий // Наук. праці Кам'янець Подільського державного педагогічного університету: історичні науки. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2001. – Т. 6(8). – С. 552 - 559.
- Кам'янець-Подільський державний історичний музей заповідник (далі – КПДІМЗ). – Фонди. – КПМ. р/п. — № 12775.
- КПДІМЗ. – Фонди. – КПМ. р/п. — № 12774.
- КПДІМЗ. – Фонди. – КПМ. р/п. — № 12776.
- КПДІМЗ. – Фонди. – Ф. д/р. — № 10715.
- КПДІМЗ. – Фонди. – Ф. д/р. — № 12718.
- КПДІМЗ. – Фонди. – Ф. д/р. — № 2547.
- Гелетій Я. Голгофа Бориса Білецького / Я. Гелетій, М. Петриківська. – Луцьк: Джерело, 2007. – 94 с.
- Гудима В. В. Відображення в експозиції і фондах Кам'янця-Подільського державного історичного музею-заповідника проблеми формування та діяльності місцевих органів влади на Поділлі в добу Директорії Української Народної Республіки / В. В. Гудима // Музейна справа на Поділлі: історія та сучасність. Зб. Наук. пр. за підсумками всеукр. наук.-практ. конф., м. Кам'янець-Подільський, 15 травня 2015 р. / [редкол.: В. С. Травінський (голова), Л. В. Баженов, О. М. Завальнюк та ін.]. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2015. – С. 71 - 74.
- Йолтуховський Р. В. Відображення в експозиції Кам'янця-Подільського державного історичного музею-заповідника національного визвольних змагань українського народу 1917-1921 рр. / Р. В. Йолтуховський // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 120-й річниці заснування Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника. / [редкол.: Л.П. Станіславська (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2010. – С. 63 - 69.

УЧИТЕЛІ-КОЛЕГИ МОДЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО ПО ЛУЦЬКІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ГІМНАЗІЇ

Учительський колектив Луцької української гімназії складався з національно свідомих однодумців. Викладачі на уроках учили мислити, аналізувати і, як досвідчені диригенти, тільки направляли хід думок своїх вихованців. Вони доклали багато зусиль, щоб підняти рівень знань учнів і престиж гімназії.

У 1927/1928 навчальному році сюди прийшов працювати Модест Пилипович Левицький, який згодом став живою легендою цієї гімназії.

Українська гімназія не тільки давала загальну добру освіту, але й виховувала свідому й культурну людину. Вона готувала до самостійного життя, давала знання, загальне та релігійне виховання. У гімназії панувала дружба, взаємоповага і злагода, хоча була молодь різна за соціальним станом.

Луцька українська гімназія була центром українознавства, кузницею української інтелігенції. І це все завдяки М. Левицькому та його небадюжим колегам. «Дідусь» Модест, який був душею гімназії, її «добрим духом», намагався прищепити учням повагу до людей, розвинути почуття людської гідності. Він працював учителем української мови і лікарем одночасно. Мав гарний задушевний голос, був організатором оркестру бандуристів. У 1928 році з його ініціативи було започатковано музей народного мистецтва. Знав кілька мов: німецьку, французьку, старогрецьку, латинь, чеську, польську. Працював дуже багато, до самозабуття.

«Усі професори мали той чи інший вплив на нас, і всі вони рік за роком робили-ліпили з нас людей-громадян», – такими словами згадує своїх наставників колишній учень гімназії Микола Мельничук¹. З теплотою і любов'ю згадують своїх учителів і решта вихованців Луцької української гімназії. Розкидані по різних куточках світу, вони залишались вірними гаслу Луцької української гімназії – «Люби Бога і свою матір-Україну».

ШКЛЯР РАФАЇЛ ТЕРЕНТІЙОВИЧ

Шкляр належить до числа учителів – свідомих українців, які незважаючи на несприятливі обставини і мізерну платню, доклали багато зусиль, щоб підняти рівень знань учнів і престиж української гімназії.

Шкляр Рафаїл Терентійович закінчив історико-філологічний факультет Петроградського університету з дипломом I-го ступеня, одержав звання учителя гімназії в 1912 р. Викладав українську мову та історію. 15 вересня 1926 р. кураторія призначила його директором ЛУГ.

«... Про нього мало згадують колишні учні, – пише у своїх спогадах Ірина Левчанівська. – Мабуть тому, що серед таких педагогічних величин, як Власовський та Білецький, він просто губився, навіть фізично, бо Власовський був високий, огрядний, а Білецький хоч і худий, але дуже високий (ми його прозвали «Довгоногий»), а Шкляр – маленький, щупленький, з ним можна було посперечатися і посваритися без усякої шкоди для себе... Рафаїл Терентійович Шкляр писав на таблиці з різних книжок вірші українських поетів. Ми їх переписували в окремих грубих зошит. Відповідаючи, мусили прочитати напам'ять вірш і розібрати якесь речення з граматики. За три і чотири кляси зібралася у мене ціла антологія української поезії»².

Він був щирим українцем, одним з організаторів «Просвіти» в Луцьку та її активним членом. Йому постійно доводилося відбивати натиск польської влади на гімназію, хоча він умів добре згладжувати деякі гострі моменти, які виникали між польськими властями й українським рухом серед учнів гімназії.

З серпня 1929 р. його перевели на роботу викладача вчительської семінарії в Острозі. Вчительської практики мав 15 років.

БІЛЕЦЬКИЙ БОРИС МАКСИМОВИЧ

Життя та діяльність Бориса Максимовича Білецького теж тісно пов'язані з Луцькою українською гімназією.

Народився Борис Білецький 26 лютого 1889 року в селі Мокрець Володимирського повіту. Після закінчення навчання в Кутаїській духовній семінарії служив дияконом на одному з приходів. Борис Максимович, окрім духовної освіти, мав ще й педагогічну. 1913 року закінчив Варшавський університет, відділ філософії.

12 жовтня 1928 року шкільною кураторією Б. М. Білецького було затверджено на посаді вчителя гімназії. Борис Максимович був людиною мудрою, тактовною. Умів захопити розповіддю

на будь-яку тему з історії, української літератури, економіки світу. В гімназії викладав українську мову, новітню літературу, географію, психологію, прищеплював учням любов до рідної мови. Адже у нього була прекрасна дикція, чиста літературна мова. З винятковим натхненням проводив бесіди і читав лекції з історії. Вів їх спокійно, з глибоким знанням суті. Ще Борис Білецький читав історію України, якої не було у програмі. «Він хотів, щоб випускники гімназії знали свою історію, любили свій народ і були справжніми українцями», – згадує колишня учениця гімназії Кревська Надія³.

З 1926 року став директором Луцької української гімназії. На цьому посту перебував близько 10 років, до її закриття.

Б. Білецький піклувався, щоб у гімназії завжди був належний порядок, високий рівень викладання. Завдяки організаторським і педагогічним здібностям зумів організувати вчителів у дружній колектив однодумців, який досяг чудових результатів у навчально-виховній роботі. В гімназії діяв клуб «Юнак», до якого належали без винятку всі учні. Робота велася на засадах самоврядування та демократії. В клубі видавали журнал «Промінь», який редагували учні гімназії. Діяли різні секції: музична, драматична, спортивна, наукова. На початку та наприкінці навчального року дирекція організовувала екскурсії до інших міст.

У гімназії проводили вечори, присвячені Лесі Українці, Тарасу Шевченку, на які запрошували лучан. Зі вступним словом на них часто виступав директор гімназії Б. Білецький.

Майже кожні два тижні організовували походи в театр з подальшим обговоренням переглянутих вистав.

Українська гімназія в Луцьку була чи не єдиним джерелом на Волині, з якого українська молодь могла черпати, крім загальноосвітніх знань, почуття національної свідомості.

1939 року Луцька українська гімназія ім. Лесі Українки була закрита, а Б. Білецький перейшов працювати у польську середню школу міста Ківерці.

ЛЕВЧАНІВСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР МИТРОФАНОВИЧ

«Жити – це проявити себе у дії, в якійсь творчості, в якійсь роботі, як не голови, то рук», – ці слова стали життєвим кредо Олександра Митрофановича Левчанівського.

Народився 1 листопада 1881 р. в м. Кременець Тернопільської області у сім'ї акцизного чиновника. Середню освіту отримав у класичній гімназії в Ніжині Чернігівської області, яку закінчив у 1901 р. із золотою медаллю. Був студентом Київського університету, але через рік його відрахували за участь у студентському протесті проти міністра освіти. Закінчив Петроградський

електротехнічний інститут. Він з охотою брався за будь-яку справу, ще будучи учнем 5-го класу гімназії заробляв гроші репетиторством, пізніше підробляв помічником інженера, практикантом в електромеханічних конторах та заводах, за власними проектами робив дуже гарні меблі для дому.

На початку війни 1914 р. вступив у дорожній загін сполучення, по закінченні війни, в 1918 – 1919 роках працював у відділі будівництва у Львові.

З 1923 р. почав працювати вчителем математики в 1 – 5 класах Луцької української гімназії. Олександр Митрофанович був знаючим математиком і хорошим педагогом. Був вимогливим, але справедливим, діти його любили і поважали. Звільнений після виборів до парламенту 1928 р.

На цьому кар'єра вчителя не закінчилася. Загальний вчительський стаж Олександра Митрофановича становив 13 років.

ФЕДОРЕНКО ВОЛОДИМИР КИРИЛОВИЧ

Народився 15 липня 1888 року у м. Малин Київської губернії. У 1912 р. закінчив Київську духовну академію. Наступного року отримав звання учителя гімназії, пізніше, у 1927 р., отримав диплом вчителя латинської мови⁴.

Працював у Луцькій українській гімназії від початку її заснування до закриття: спочатку інспектором, пізніше викладав латинську мову, історію стародавнього світу у старших класах, спів – у молодших, деякий час керував гімназійним хором. «Поважний, акуратний, міцної статури, вимогливий і до себе, і до учнів, він дарував нам постійну батьківську теплоту і турботу»⁵.

Федоренко був взірцем інтелігентності та високої культури. «Мав у всіх учнів великий авторитет, його шанували за справедливість і любови за доброту», – зі спогадів Ангеліни Кабайди⁶.

Коли у 1918 р. Іван Федорович Власовський (на той час директор) став ініціатором створення української гімназії, тобто – переходу на українську мову викладання, його підтримали в цьому лише два вчителі: Федоренко В. К. та Шкляр Р. Т. Всі інші були проти або нейтральні.

Переведення навчання в гімназії на українську мову йшло поступово. Підручників не було. Сам виготовляв навчальний матеріал для уроків латині. «На першій годині латинської мови написав на таблиці: «Amemus patriam» – «Любімо Батьківщину»⁷.

При викладанні латині Володимир Кирилович старався розподілити лекційний матеріал таким чином, «щоб зв'язок курсу латинської мови навести (з теоретичного боку) з курсом української мови, та (взагалі) з трактуванням історії давно і тепер...» – із Протоколу засідання Комісії з гуманітарних предметів, 24 жовтня 1929 р.⁸

Федоренко був дуже мудрим і уважним педагогом, добре розумів учнів та їх проблеми, завжди йшов їм назустріч. Голосу майже ніколи не підвищував, але в нього на лекціях була дисципліна. Його не боялись, а поважали. Мав ідеальний слух, впродовж багатьох років керував гімназійним хором. Викладав у гімназії до 1939 р.

МИРОНОВ МИКОЛА ЯКОВИЧ

Працював у Луцькій українській гімназії впродовж усього її існування – з 1918 до 1939 р.

Микола Якович Миронов народився 11 листопада 1869 р. у сім'ї московського купця 2-ї гільдії. 1891 р. закінчив Строганівську школу в Москві, згодом – практичні курси з малювання і рисунку.

З 1918 р. Микола Якович – учитель малювання, креслення і ручної праці в Луцькій українській гімназії. Один з небагатьох учителів, які пропрацювали в єдиному на кілька повітів українському навчальному закладі від початку до кінця. Не знав української мови, але намагався говорити нею.

Був дуже суворим, вимогливим, але справедливим. Миронова учні любили, уроків його чекали. «А як чудово оформляв він Шевченківські вечори (вони звалися «академіями»)», – згадує І. О. Левчанівська⁹. – «Задовго до свята учні старших класів починали малювати майже в повний зріст постаті з «Кобзаря», соняшники, мальви, стіну хати. Наклеювали це на фанеру, вирізали і розставляли на сцені та в залі». Гімназист Микола Мельничук згадує, що під час уроків у майстерні завжди стояв гуркіт, галас, але коли Миронов хотів щось сказати, йому досить було тихо стукнути молотком – і наступала тиша.

Микола Якович малював картини. А ще він оформляв декорації для учнівських спектаклів; стругав, випилював лобзиком; під його керівництвом дітьми виготовлялися чудові дрібні вироби, які експонувалися на багатьох загальношкільних виставках і викликали захоплення у глядачів.

1939 р. Луцьку українську гімназію закрили як «розсадник буржуазного націоналізму», у тому ж будинку відкрили школу № 2. Микола Якович, як і деякі інші вчителі, залишився працювати і далі, хоча й мав уже біля п'ятдесяти років педагогічного стажу¹⁰.

ОТЕЦЬ ПАВЛО ПАЩЕВСЬКИЙ

Закон Божий у Луцькій українській гімназії викладав протопресвітер Павло Пашевський. Народився 15 січня 1874 р. на Київщині. Закінчив Київську духовну семінарію та два курси юридичного факультету Київського університету. 12 жовтня 1928 р. був затверджений кураторією на посаду викладача релігії ЛУГ. Викладав у 1 – 8-х класах, окрім того був класним вихователем.

Луцька українська гімназія мала свою церкву. Нею була Чеснохресна (Хрестовоздвиженська). Її настоятелем був Павло Пашевський – колишній військовий священик УНР, учасник другого зимового походу під керівництвом отамана Симона Петлюри. Отець Пашевський – перший священик у Польщі, який почав відправляти Службу Божу українською мовою.

Учні ЛУГ дуже любили лекції, що їх читав Павло Пашевський. Вони поважали і шанували цього веселого, доброго, мудрого священика. Він був «величезного росту, мав туловище велетня, відповідно до нього і голову з козацькими вусами, ходив тяжкою, астматичною ходою. Далось йому взнаки перебування в таборі полонених у Каліші в Західній Польщі після Першої світової війни. Робив враження людини добрячої та безборонної»¹¹.

Учні ЛУГ згадують отця Пашевського, як людину багатой і щедрої душі. Він багато розповідав про Україну, про козачину, про віру козаків у Бога, про їх обереги, хоругви та про героїчну боротьбу української армії проти більшовицьких загарбників у 1918 – 1922 рр. Допомогав учням усвідомити, хто вони є і якого роду. Він був чудовим проповідником слова Божого. Говорив завжди з великим душевним піднесенням.

З вересня 1930 року Павло Пашевський також викладав православну релігію в Луцькій учительській семінарії. Загалом же стаж його викладацької діяльності сягав 33-ох років.

Учні любили свого наставника. Він учив їх любити Бога, поважати один одного, вчив бути щирими українцями і заохочував до збереження наших духовно-національних скарбів.

ГАЛАН ЯРОСЛАВ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

У своїй автобіографії Я. Галан писав: «В 1928 році, після закінчення університету (філософський факультет Ягеллонського університету в Кракові) виїхав до Луцька на посаду учителя польської мови в українській приватній гімназії»¹². Короткий час праці Галана в ЛУГ (лише один рік) залишив мало спогадів у його учнів. Ось кілька з них:

«... Поетична душа – це у Ярослава Галана. Він міг захопитися грою на скрипці і забути, що треба йти в гімназію. Таке бувало... Ставився до своєї роботи дуже сумлінно... А про себе він написав: «Не загине пам'ять про мене. І в шумі Стрийського парку шумітимуть і мої пісні». Не пригадую, щоб він коли-небудь пожартував, заміявся... А загалом вчителі (польської мови та літератури) були один гірше другого. Найкращий був Галан, хоч дуже нервовий. Він казав: «Учитель як попрацює кілька років, то робиться «вар'ятом». А ми тихенько: «У нього цей процес скоріше пройшов». (І. О. Левчанівська)¹³.

«... Польську мову викладав Ярослав Галан і часом грав на скрипці, зокрема мелодію пісні «Лорелей» (Г. Хілевська (Андріїшина))¹⁴.

На лекціях польської літератури читав переклади на українську мову польських авторів. У 1929 р. допоміг виписати з Радянського Союзу для гімназії твори українських письменників, яких у Польщі не видавали. Так учні познайомилися з творами Тичини, Рильського, Єфремова.

Через рік праці Ярослава Галана з гімназії звільнили, точніше, шкільна кураторія не затвердила його на посаді на наступний навчальний рік. Він виїхав до Львова, де почав займатися літературною і публіцистичною діяльністю.

СКОРОХОД ГРИГОРІЙ

Про цього педагога ще менше інформації. Дізналися про нього зі спогадів колишнього учня ЛУГ Семена Говдія: «Професор Григорій Скороход викладав природознавство та географію. Це був педагог старшого віку і не терпів будь-яких порушень на уроках. Дуже любив землю, фізичну працю, мав садибу на Великому Омелянику. Оскільки любив природу, то разом з учнями насадив міський парк проти собору, де зараз обласний драматичний театр»¹⁵.

Примітки:

1. Мельничук М. Жорстока нам випала доля // Токарук Л. Луцька українська гімназія – Луцьк: Медіа, 1998. – С. 86.

2. Левчанівська І. Спогади про Луцьку українську гімназію // Там само. – С. 17.

3. Кревська Н. Моя гімназія // Там само. – С. 58.

4. Салюк Ю. Федоренко Володимир Кирилович // Минувле і сучасне Волині та Полісся: Луцька міська громада: історія, традиції, люди. Матеріали ХХVI Волинської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції. Луцьк, 9 – 10 листопада 2007 р. – Луцьк, 2007. – С. 217.

5. Коцюба О. Спомини про Луцьку гімназію // Токарук Л. Луцька українська гімназія – Луцьк: Медіа, 1998. – С. 56.

6. Кабайда А. Тепліє в грудях... // Там само. – С. 32.

7. Затовканюк М. Моя гімназія. // Там само. – С. 47.

8. Салюк Ю. Федоренко Володимир Кирилович // Минувле і сучасне Волині та Полісся: Луцька міська громада: історія, традиції, люди. Матеріали ХХVI Волинської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції. Луцьк, 9 – 10 листопада 2007 р. – Луцьк, 2007. – С. 218.

9. Левчанівська І. Спогади про Луцьку українську гімназію // Токарук Л. Луцька українська гімназія – Луцьк: Медіа, 1998. – С. 17.

10. Пушкар Н., Дмитрук В. Микола Якович Мионов (Ескізік) // Минувле і сучасне Волині та Полісся: Луцька міська громада: історія, традиції, люди. Матеріали ХХVI Волинської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції. Луцьк, 9 – 10 листопада 2007 р. – Луцьк, 2007. – С. 224.

11. Затовканюк М. Моя гімназія. // Токарук Л. Луцька українська гімназія – Луцьк: Медіа, 1998. – С. 46.

12. Пушкар Н. За що Галан помстився Луцьку? // Минувле і сучасне Волині та Полісся: Луцька міська громада: історія, традиції, люди. Матеріали ХХVI Волинської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції. Луцьк, 9 – 10 листопада 2007 р. – Луцьк, 2007. – С. 221.

13. Левчанівська І. Спогади про Луцьку українську гімназію. // Токарук Л. Луцька українська гімназія – Луцьк: Медіа, 1998. – С. 19.

14. Хілевська Г. Спогади про Луцьку українську гімназію. // Там само. – С. 29.

15. Говдій С. Сам будь добрим до людей. // Там само. – С. 16.

Надія СТАШЕНКО (Луцьк)

МОДЕСТ ЛЕВИЦЬКИЙ ТА ГРИГОРІЙ СТЕПУРА НА ПЕРЕХРЕСТЯХ ЖИТТЯ (за матеріалами епістолярію та спогадів)

Серед активних учасників творення української держави був М. П. Левицький (25.07.1866, с. Вихилівці на Поділлі – 16.06.1932, м. Луцьк) – письменник, лікар, культурно-освітній і громадський діяч. Йому судилося разом із сучасниками – Оленою Пчілкою, Лесею Українкою, Б. Грінченком, С. Чикаленком, В. Науменком, В. Дорошенком, іншими видатними українцями, закладати підмурівок національно-культурного відродження рідного народу. Модест Левицький був досить відомим літератором, автором художніх і науково-популярних творів, перекладів, укладачем українських граматики, праці з теорії письменства. Вісім років він прожив поза Україною, але й на чужині робив багато добра своєму народові як дипломат, лікар, викладач, письменник.

За української державності керував санітарним і культурно-освітнім відділенням міністерства шляхів сполучення УНР, а з 1919 був радником, потім головою української дипломатичної місії у Греції. 1921 року стає головою Українського Червоного Хреста, міністром здоров'я Державного центру УНР на еміграції, а від 1922 по 1927 працює викладачем української мови та теорії письменства і лікарем Української Господарської Академії в Подебрадах, організовує початкову школу для дітей, викладає їм українську та французьку мови.

Донедавна не кожен фахівець знав факти життєпису “лікаря серця і душі”, демократа і гуманіста М. Левицького, скупими були відомості про його чималий творчий доробок, адже в радянський час був безглуздо звинувачений в “українському буржуазному націоналізмі”. Позитивними були прижиттєві відгуки на його літературний доробок І. Франка, Олени Пчілки, С. Єфремова, О. Грушевського, А. Крушельницького, у виданнях еміграції; принагідно, спорадично його ім'я згадувалося в 60-ті рр., 80–90 рр. ХХ ст. 2004 року в національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова відбувся захист кандидатської дисертації Ліпницької І. М. “Творчість Модеста Левицького в контексті української прози кінця ХІХ початку ХХ ст.”. Вперше після довгих років забуття за маловідомими виданнями, раритетними джерелами досліджувалася мала проза письменника, з'ясувалися витоки

формування світоглядних, філософських, естетичних поглядів митця, розкривалася взаємодія прози М. Левицького з літературними традиціями та новітніми літературними тенденціями доби порубіжжя.

Як засвідчує автореферат (К., 2004), дослідниця глибоко проаналізувала оригінальність і самобутність художнього світу М. Левицького, особливості його творчої манери, жанрово-типологічну специфіку прози, а також запропонувала періодизацію творчого шляху митця в контексті його біографії. Перший період творчості визначено як доеміграційний (1901–1917), другий – роки еміграції (1918–1932). “З 1918 почалася вимушена політична еміграція М. Левицького. Виїхавши у складі дипломатичної місії УНР до Греції, письменник більше не повернувся на батьківщину”, - стверджує І. Ліпницька [5, с.6]. Відтак останній волинський (луцький) період життя М. Левицького (1927–1932) дослідниці, на жаль, був невідомий, тому й трапилася ця прикра помилка.

Про цей період життя М. Левицького інформує письменник і літературознавець Ю. Покальчук у статті “Добром налите серце” [7, с.10]. Під такою ж назвою, але іншою за змістом була його публікація у ж. “Вітчизна”. –1969. – №11. Там також йдеться про волинські дороги життя М. Левицького.

1967 року в Канаді (Вінніпег) Інститутом Дослідів Волині були видрукувані спогади сина Віктора¹ Левицького про батька. У передмові до книги Ю. Мулик-Луцьк відзначив: “Справжня, непідробна любов - мовчазна, скупа на слова. Ось цим і пояснюється ошадність слів у спогадах інженера В. Левицького про свого батька, та все ж таки сказав він”не багато, але багато”. У кожному його слові є зміст томів. Оці спогади треба читати під “телескопом” широкого знан-

¹Левицький Віктор Модестович (14.07.1893, Київ – 25.04.1960, Аргентина) - інженер – гідромеханік, член – кореспондент Інституту Дослідів Волині, представник УНР в Аргентині. Здобув освіту в Луцькій гімназії (закінчив навчання в 1912 році), Київському університеті, УГА в Подебрадах. 1927 року разом з батьком прибув до Луцька. Працював за фахом в “Ужонді Земському”. Від 1941 р. був викладачем технічної школи в Холмі. Перед німецьким відступом був вивезений до Німеччини. В. М. Левицькому вдалося втекти. Потрапив до Канади, а звідти емігрував до Аргентини.

ня доби, до якої вони відносяться” [3]. В Україні “Спогади про батька” В. Левицького були опубліковані в репринтному відтворенні у виданні “Роде наш красний...” Волинь у долях краян і людських документах. – Луцьк : РВВ “Вежа”, 1999. – Т. III. Зігріті синівською любов’ю, написані чесно і щиро, вони висвітлювали канву життєвої долі М. Левицького, зокрема останнього періоду життя. 1998 року побачила світ книга спогадів колишніх учнів Луцької української гімназії дбайливо зібрана і впорядкована Ларисою Токарук, членом “Просвіти”, заступником голови Волинської обласної організації Союзу українців. У волинському обласному державному архіві (далі ВОДА – Н.С.) зберігаються унікальні матеріали, що прояснюють ряд моментів життя М. Левицького, стосуються справи працевлаштування в Луцькій гімназії і адресовані вони Григорію Калістратовичу Степури (20.10. 1881, с. Жванець Хмельн. обл – 1944, м. Ургенч, тепер Узбекистан) – відомому волинському адвокату, в минулому члену Української Центральної ради і губернському комісару Поділля. Із 1923 він з родиною жив на Волині, працював у “Бюро правних порад і писання прохань” при Луцькій повітовій “Просвіті”, брав активну участь у національному відродженні краю, був Головою батьківського комітету Луцької української гімназії. Саме він діяльно сприяв поверненню М. Левицького з політичної еміграції на Україну, допоміг йому у вирішенні багатьох життєвих труднощів, пов’язаних із переїздом на рідну землю. Окремі фрагменти цього листування були опубліковані наприкінці 90-х рр. у статтях Н. Г. Сташенко [8;9] та у вказаній праці про Луцьку українську гімназію, зокрема у спогадах сина Григорія Степури Тараса [10].

У книзі “Сяйво душі Модеста Левицького” (Луцьк, 2009) в примітці до публікації його “curriculum vitae” зазначено : “Цей лист, як і інші листи письменника, зберігались (підкр. наше – Н.С.) в особовому фонді Григорія Степури” [11, с. 24] Уточнюємо, що вони там і зберігаються (ВОДА. – Ф. 522. – Оп. 1 . – Спр 6). На берегах листування є еклібрис – знак овальної форми “Домашня бібліотека № Гр. Кл. Степури”. Документи стали доступними дослідникам, краєзнавцям вже після здобуття Україною незалежності. Розсекречені архівні фонди розкривають багато сторінок нашої трагічної історії. Яким був шлях документів із домашнього архіву Григорія Степури на зберігання у ВОДА розуміємо. Його, державного і громадського- політичного діяча, заарештували енкаведисти 1939 року в селі Уляна (тепер Дачне), що біля Луцька. 1944 він помер на засланні в місті Ургенч Хорезмської області. Місце поховання невідоме [2].

У фонді Григорія Степури зберігається 6 рукописних листів від Модеста Левицького, надіслані із Подєбрад до Луцька, і 6 листів – відповідей на них адресата, надруковані на машинці зі знаком – приміткою “Odpis”. Листовний діалог між двома земляками тривав упродовж червня – серпня 1927 року. Першим кроком до їхнього спілкування і духовного порозуміння була мала батьківщина – Поділля.

У першому листі від 11.06. 1927 року М. Левицький вказує на причини, що спонукали його до прийняття рішення про повернення в Україну.

Високоповажаний Добродію!

Звертаюся до Вас по докладнішій інформації з приводу тих учительських посад, що мають бути в Луцькій українській гімназії, бо ця справа цікавить мене персонально. Подєбрадська Академія йде на атрофію і в найкращому разі вона проживотіє ще 2-3 роки, але вже розвиватись далі не може. Коли ж вона почне ліквідуватись, то доведеться мені в першу чергу теж ліквідуватись, бо я читаю українську мову і теорію письменства на 1 і 2 семестрі.

Отже – мені треба знати, чи надаюся я до посади вчителя в Луцькій гімназії й чи та посада надається для мене.

Цей лист містить “curriculum vitae” претендента на посаду з якого довідуємося факти його біографії. З-поміж них читаємо: “*В осені р. 1920 переїхав у Польщу до нашого уряду (уряд УНР в екзилі та ставка Голового отамана Симона Петлюри знаходилися в польському місті Тарнов – Н.С.), але попав саме на той нещасний відступ (за р. Збруч - тогочасного кордону з Польщею, військ армії УНР та роззброєння їх в таборах інтернованих вояків – Н.С.) і був головою укр. Червоного Хреста в Польщі, де й познайомився з Вами, коли пам’ятаєте”.*

Улітку 1920 р. Григорій Степура почав працювати у Міністерстві внутрішніх справ УНР. Він отримав надзвичайні повноваження для ревізії діяльності прифронтових дивізійних комісарів. 26 липня 1920 Степуру відрядили у прифронтову смугу військ УНР. Після поразки революції у січні 1921 р. він очолює делегацію до Варшави, де висловлює протест проти визнання польським урядом Радянської України [2]. За таких обставин тернисті шляхи життя Модеста Левицького та Григорія Степури зійшлися. А на Волині вони стали щирими приятелями, яких об’єднувало не тільки минуле, але й спільна праця на полі розбудови національного життя в умовах польської окупації.

У своїх листах М. Левицький жодним словом не згадав про свою літературну діяльність окрім щиро висловленого бажання:

Міг-би викладати українську і латинську мову в нижчих класах (I–IV) і гігієну, від біди і французьку мову, яку знаю добре і балакаю нею вільно. Я не хотів би брати більше 12–15 годин у тиждень, бо це мені було б тяжко і не лишало б часу для написання хоч-би спогадів своїх, яких не можу ніяк закінчити. (Підкр. наше – Н.С).

Він відмовляється від читання лекцій з літератури за станом здоров'я – через погіршення зору.

У першому листі Модест Пилипович коротко спiniaється на етапах своєї педагогічної та лікарської праці.

По першому питанню подаю Вам такі дані про себе: мені 60 літ, родом я з Поділля; скінчив два факультети в Київському університеті: історико-філологічний (по словесному відділу) р. 1888 і медичний р. 1893. Потім служив земським лікарем на Правобережжі; р. 1904–1907 був директором Київської Губ. Земської фельдшерської школи, де викладав латинську мову і фізіологію. Потім був (1907–17) залізничним лікарем в Радзівілові і в Білій Церкві, де 5 літ викладав гігієну в чоловічій і жіночій гімназіях. Після революції там таки був учителем української мови і директором української гімназії імені Б. Грінченка (1917–18) по виборі педагогічної ради і з затвердження Генер. Секретаріату Освіти. В січні 1919 через тяжку хворобу дружини виїхав до Греції, яко радник укр. дипломатичної місії в Афинах, а по смерті голови місії Ф. Матушевського став головою тої місії. В осені р. 1920 переїхав у Польщу до нашого уряду, але попав саме на той нещасний відступ і опинився в Тарнові, а потім у Ченстохові і був головою укр. Червоного Хреста в Польщі, де й познайомився з Вами, коли пам'ятаєте. З р. 1922 по-нині обіймаю посаду лектора української мови і теорії письменства в Подебрадській Академії, а також лікаря тої-ж Академії. На жаль дипломи мої залишилися в Києві й добути їх звідти ніяк не можу, єдиний мій документ це залізничний білет лікаря 12 уч. Південно-Західних залізниць.

Маю праці по мові: Українську граматику для самонавчання (4 видання), порівнююча граматики московської і української мови і менші статті: “Паки і паки” (про хиби сучасної нашої літературної мови), “Особливості української звучні” – доклад на українському науковому з'їзді, друкований в Академічному збірнику. Оце мое curriculum vitae.

Хвилював М. Левицького і матеріальний бік справи:

Тепер друге питання (евентуально, коли перше може бути розв'язане позитивно): чи підійде ця посада для мене? Тут для мене в сам-перед стає матеріальна сторона: я маю при собі внука, який вчиться в українській гімназії в Подебрадах

(оце-ж забув додати, що в цій маленькій гімназії я викладаю українську і французьку мову і іменується директором). Внук у 3-й класі, має 14-й рік. Отож треба мені знати, яка була б мені платня в Луцьку і чи вистачить її, щоб прожити удвох з онуком? (Жінку свою я поховав у Греції). Далі: чи досить певна і постійна ця служба? Від кого вона залежить? І чи має та гімназія права, тобто чи зможе мій онук по скінченні її вступити в університет чи иншу високу школу?

Об'єктивні обставини змусили М. Левицького та членів його родини повернутися на Україну. Дотації на Академію, на стипендії для студентів від чехословацького уряду почали скорочуватися в порівнянні з роком заснування – 1922. Ці проблеми стосувалися усіх вищих українських шкіл у Празі. В 1930-х рр. через серйозні фінансові труднощі помітно згорнув свою діяльність Український Вільний Університет, Український педагогічний інститут ім. Михайла Драгоманова й Українська Господарська Академія були закриті. 1932 року був заснований у Подебрадах Український технічно-господарський інститут заочного навчання як правонаступник Української Господарської Академії.

В травні 1932 року УГА в Подебрадах урочисто відсвяткувала 10-ліття свого існування. На це свято активно відгукнулося не тільки українське, а й чеське громадянство. Оглядаючи в цілому чинність УГА, її прихильники у виданні “Свято Подебрадської Академії 1922 6.V.1932” (Подебради, 1932) зробили такий підсумок: “Українська Господарська Академія уявляє з себе поважну культурну цінність. За короткий час своєї чинності вона встигла дати помітні позитивні наслідки. Вона стала поважною високою школою, належно урядженою та забезпеченою кваліфікованим професорським складом. В ній здобули собі освіту та інженерський диплом майже п'ятсот молодих людей з Великої України, Західної України, Кубані, Буковини і навіть з Зеленого Клину. Вона виявила себе як осередок наукової дослідчої праці. Вона спричинилася до значного поширення наукової та фахової літератури на українській мові. Вона нарешті зробилася одним з більших організуючих центрів української інтелігенції закордоном.”[6]. До цієї праці долучився як викладач УГА і лікар М. П. Левицький. Цього ж 1932 року в липні Волинь прощалася із Модестом Левицьким. Про значення його діяльності в нашому краї 15 липня 1935 року писав часопис “Наш світ”: “Левицький – це совість у тілі мистецького слова, того слова, що востаннє пролунало тут між нами, на Волині”.

Маючи 60 літ життя, М. Левицький обирає для свого осідку Волинь не випадково. Значна територія України опинилася під владою біль-

шовиків, а в Луцьку навіть за польської окупації функціонувала відкрита в час короткотривалого національного відродження українська гімназія, що у 20-х роках ХХ ст. стала центром національного та культурно-освітнього життя краю. “Єдине місце, де ми не почували б себе на чужині- це була Волинь, своя, хоч і не родима земля, але українська, якою було багато пов’язано спогадів у батька і у мене”, - згадував Віктор Левицький [4, с.36]. На Волині М. Левицький розпочав свою лікарську працю. Ковельський період його життя (1894-1896) був особливо пам’ятним, бо мав не тільки лікарську практику, але й можливість близько познайомитися з родиною Косачів, він лікував і консультував Лесю Українку (згадки про М. П. Левицького містить епістолярій письменниці та родини Косачів). В автобіографії 1926 року про цей період життя писав: “Там (на Волині – Н. С.) я був не тільки в рідному оточенні, серед рідного народу, але ще й зустрів таку свідому українську родину, як Косачі, що мала маєток під Ковелем (с. Колодяжне). Там я близько зазнався з Оленою Пчілкою, Лесею Українкою, Михайлом Косачем і з молодшими дочками: Ольгою (Лілею), що потім стала лікарем, Оксаною, Дорою. Туди-ж на літо приїздили гостювати Оксана Старицька (Стешенкова), Фотій Красицький (відомий маляр), д-р Пилип Немоловський [...] Тут виробився і зафіксувався на все життя мій національний світогляд”, - згадував М. Левицький про цей період свого життя в листі до громадського діяча, письменника, видавця, одного із засновників Української Центральної Ради Василя Короліва – Старого, автора спогадів “Життєвою дорогою”, у яких цитується цей уривок із автобіографії М. Левицького.

У 1907–1912 рр. М. Левицький працював ще в одному містечку на Волині – Радивиліві. В останньому, 6-му листі до Григорія Степури повідомляв про дату свого виїзду із Подєбрад та згадував прожиті дні на Волині.

Я й не думав, що так трудно зрушитися з місця, на якому просидів 5 літ; непомітно якось те коріння пускається; а помічаєш його тільки тоді, коли треба зрушитися. Дякую за присланий мені папірець на (?) предмет візи; може й не доведеться мені використовувати його, бо переказували мені, що вже в консуляті дозвіл мені є. Думаю виїхати коло 25.08., бо ще хочу по дорозі заїхати до Радзівілова, де я прожив 5 літ і залишив там приятелів, з якими не бачився вже літ із сім. Мав я там колись і хатку свою, але продав її після революції. Тепер жалкую, але тоді не думав, що може доведеться доживати віку на Волині.

(Лист від 4.08.1927 року)

Син Модеста Левицького Віктор, закінчивши

Господарську Академію в Подєбрадах 1927 року, згідно з підписаною угодою, мав шукати собі роботу поза Чехословаччиною (випускники вищих шкіл у Чехії не мали права на працевлаштування). Тому й вирішили переїхати на рідну їм здавна Волинь- до Луцька. Від польської влади він отримав посаду інженера-меліоратора. Працював за фахом в “Ужонді Земському”. Модест Пилипович завдяки підтримці Григорія Степури влаштувався в українській гімназії викладачем і лікарем.

Не відповідає правді твердження сучасного дослідника життєпису Модеста Левицького Анатолія Болаболченка: “Але попри всі гаразди (? – Н. С.), цікаве забезпечене життя (? – Н. С.), М. Левицького нестерпно тягне на Батьківщину. В 1927 році він залишає Прагу і переїздить до Луцька, де на нього ніхто не чекав(? – Н. С.). Жодних підстав твердити про якусь, майже триумфальну зустріч не було. Якийсь час він працював вчителем у школі і тяжко хворів на серце” [1].

Із листів Григорія Степури до Модеста Левицького пробивається інша інформація: “*Високошановний Земляче, Модесте Пилиповичу! Відповідаю Вам на листа з дня 11 червня. Ваша кандидатура для нас дорогоцінна*” (лист від 23.06.1927); “*Ми дуже щасливі, що маємо можливість набуть для нашої Гімназії таку поважну і високоавторитетну наукову силу, як Модест Левицький.*”

Ми дуже щасливі, що маємо можливість набуть для нашої Гімназії таку поважну і високоавторитетну наукову силу, як Модест Левицький. Директор, Концесіонер і усі-усі приложимо ми найдалішесягаючих старань, аби Вашу кандидатуру провести через митарства. На “місці” вирішено /це-антр ну! / дати Вам 300 злотих місячно без огляду на те, чи матимете Ви на 300 золотих лекцій /отже можете взяти 12–15, аби себе не знесилювати! / Подання – пішло в рух. На сих днях п. Директор зreferує справу в Кураторії, оперуючи Вашими друкованими працями. Раджу Вам нажати на УЦК “благовременне і безвременне” і з цілою силою пари клопотать про візу, побут, лікарство. Час не стоїть ось-ось і по Спасі. А це – й по теплі. Заняття почнуться 1 вересня. Мemento! Квартирне питання менше страшне. Я – до Ваших послуг завжди. (Лист від 2.07.1927).

У листі від 5.07 читаємо :

Високошановний Модест Пилипович!

Сьогодні “обговорювали”. Одноголосно Вашу кандидатуру прийнято. В цих днях справу буде скеровано до Кураторії Шкільної у Рівному.

Незадовго (бо-кілька лише годин) перед отриманням В. листа балакав з п. Євгеном Івановичем Петраків..., нашим Головою “Просвіти” та

Концесіонером Гімназії. Просив мене написати Вам, аби Ви приїжджали, не оглядаючися ні на що, бо посаду маєте у нас забезпеченою у всякому разі (навіть колиб Куратор не погодився з Вашими документами, навіть, колиби з кваліфікаціями було зле ітп). Приїдете сюди, а тоді МИ ПІДНІМЕМО ТРАДИЦІЙНИЙ КРИК-ГАРМИДЕР і Вам усе дадуть. Майте на увазі, що ми, як треба, то уміємо і можемо “пискувати”. І завжди... вираємо. Отже, – не турбуйтеся. Не знаю, що приїзезе з Рівного п. Директор. В крайньому разі дамо Вам свою, Гімназійну, посвідку про Ваше призначення. Добре-би було, щоб Ваші протезе “зпід...УЦК” (як кажуть наші “сусіди”) та поінформували Вас або хочби й мене про положення Вашої справи, бо й ми “самі з усамі”. Ми самі маємо солідні впливи і впливи може навіть щиріші й простіші, ніж оті наші “порфірородніє”. Мене навіть обурює, що Ви досі не маєте відповіді. Ви своїм звертанням до них робите їм ... честь і популярність. Та – оставмо ці моменти на потім... Жду Вашого приїзду. Ждемо всі. Між иншим, молодь наша дуже радіє Вашій евентуальній появі на нашому обрієви. Сподіваються, що ви й на кобзі навчите нас грати... (Лист П. Степури від 27.07.1927).

У листі від 8.08.1927 Г. Степура повідомляє: *Високошановний Модест Пилипович!*

Дуже і дуже радий, що хоч у Вас не буде перешкод візово-паспортових. Бо з абсолювентами нашими, що вступають до Вашої Академії – гірше і приходиться інтервенювати у Воєводстві.

Ждемо Вас. Прошу писати про час Вашого виїзду і приїзду. Це Важне тому, аби я знав з якого часу припинить з Вами листування і коли будемо мати за честь Вас бачити у Луцьку. Бажано, аби Ви приїхали не пізніше 25 серпня і взяли участь у іспитах. Так мені казав заступник директора, п. Федоренко. Хоч я вважаю, що і 27 не буде пізно. Будете мати тарапату з квартирою. Але і тут я Вас подбав. Отже, пан Концесіонер, Євген Іванович ПЕТРИКІВСЬКИЙ, радо згодивсь уділити Вам один осібний покій у своєму домі. А живе він, як “ЗІМОГОР”, на так званій “ЕЛЕНІВЦІ”: полустанок перед Луцьком, 7 верст (абонемент коштує щось кілька злотих, а для онука – зовсім пустяки). Можна сказати що уся наша шляхта зараз мешкає на “літниськах” – “Жабці” “Еленівці” – Ківерцях. Отже і Ви використаєте вересень...

Прошу написати в цій справі до п. Петриківського (Адреса: ЛУЦЬК, “ПРОСВІТА”), покликаючися на мій лист.

Модест Пилипович у своїх листах навзаєм висловлює щире вдячність за турботу про нього та його родину, пропозиції щодо вирішення по-

бутових, матеріальних проблем, за поради. У листі від 4.08.1927 читаємо: *Спасибі Вам за тепле і щире відношення до мене. Мало не зірвалось було у мене з язика: “радий буду відслужити Вам”, а згадав, що я – ще й лікар. Не дай же Боже, щоб довелось відслужувати Вам по цьому фаху. Краще вже віддячити Вам наукою Вашим діткам, до бандури включно. Хоч сам я невеликий артист на цьому інструменті, бо почав учитися на старість літ, але що сам знаю – то охоче передам любій, золотій молоді нашої, надії нашої.*

У кореспонденціях віднаходимо суттєві моменти біографії Модеста Левицького, зокрема його наукової і педагогічної діяльності, вкраплення біографічного характеру. Модест Левицький висловлює свої думки щодо суспільної ваги педагога. Він постає і як особа, і як особистість. Висловлює стурбованість з приводу інформації від Г. Степури про майбутнє призначення до української гімназії в Луцьку його знайомого із Подебрад на посаду вчителя природи й фізики К. Ільницького. *“Шкода, що гімназія при виборі вчителів, не наводить справок про моральну кваліфікацію кандидатів”* (лист від 13.07.1927).

Модест Левицький на прохання Григорія Степури обіцяє відшукати кандидата на це місце. Радить переробити вимоги до претендента на посаду і поєднати спеціальності фізика й математика що було більш природним та ефективним (лист від 23.07.1927).

Що до вчителя фізики і природознавства, то Ви поставили мені таку комбінацію, яку трудно зреалізувати. Річ у тім, що наші агрономи могли-б викладати природознавство, але по фізиці всі вони “шевіці”. Інженери з успіхом могли-б викладати фізику і математику, але по природознавству вони нічого не втнуть. Це колишні наші природничі факультети давали змогу такої комбінації, а наша фахова школа цього не дає. Отже може Ви, порадившись з п. Директором, переробили-б Ваші вимоги і відокремили-б фізику від природознавства, а радше скомбінували-б її з математикою, – тоді такого кандидата легше було-б знайти. Може в Празі й знайшовся-б такий, як Ви хочете, але там я нікого ближче не знаю і тому не беруся там шукати, бо, як на мене, крім теоретичного знання, від кандидата на вчителя треба вимагати ще не аби-яких педагогічних здібностей і ...моральної чистоти; бо вчитель повинен давати учням не тільки знання, але й особистий приклад громадянина, – чого ні з якого підручника він не навчиться. Пригадую, що р. 1917 в Б. Церкві, коли ми заклали гімназію ім. Грінченка, у нас, за браком учителів, довелось математику доручити вчителю малювання, що скінчив тільки малярську школу Мурашка, а перед тим вищу початкову школу; але, ма-

ючи велику родину, він весь час підробляв репетиторством і виявив феноменальні педагогічні здібності. І що-ж Ви скажете? Досвід показав, що він краще викладав математику в I–III кл., ніж інженер шляхів, що викладав її в IV–VI кл. Це був педагог “з ласки Божої” і людина кристалево-чиста з морального погляду; і ми всі, вчителі й учні, щиро плакали, коли цей чоловік умер од висипного тифу на 34 році життя.

М. Левицький висловлює своє фахове розуміння й критичний погляд на вчительську працю, її суспільну вагу, а також на проблеми освіти, шкільництва, гімназійної педагогіки. У його розмислах, коротких спогадах – багатолітній викладацький досвід, а ще укладені й опубліковані посібники, книжки.

Листування М. Левицького та Г. Степури набуває значення громадсько-культурних документів доби. “Що до того, що часи тепер непевні, то трудно щось передбачити; зрештою: хіба ми не пережили у стократ гірших часів: якось витримали?” – в міру оптимістично ставить риторичне запитання М. Левицький (лист від 28.06.1927).

Це погляд на власну долю, долю покоління українців-емігрантів із якими підтримували певні стосунки – зустрічалися, листувалися. Автобіографічна складова контактування, прізвища спільних знайомих пробиваються із рядків листів. Григорій Степура просить передати вітання Софії Русовій², подякувати Василю Біднову³ за надіслане, а ще провезти через “покорну цenzуру” останнє число “Нової України” за 1923 рік, бо бракує комплекту, “Бюллетень музейний”, празьку педагогічну пресу, зокрема “Подєбрадку” і т.п., а також “Український сурмач”.

М. Левицький обіцяє доручення щодо професора Біднова виконати під час поїздки до Праги. Голова батьківського комітету української гімназії вказує на необхідні для працевлаштування документи, які мають бути офіційно подані Директору Гімназії та направлені до Куратора Шкільної Округи у місті Рівне. Наголошує на необхідності звернення до Українського Центрального Комітету у Варшаві щодо надання М. Левицькому прав учителя української мови і літератури в Луцькій гімназії, отримання візи на переїзд до Польщі – “це ж справа міжнародна”, право на побут, “обивательство польське”. Через

²Русова Софія (1856 – 1940) – український педагог, прозаїк, літературознавець, берегиня національної школи. Від 1922 року на еміграції, з 1923 у Празі, професор педагогіки Українського Педагогічного Інституту імені Михайла Драгоманова.

³Біднов Василь (1874 – 1935) – український громадський і культурний діяч, історик української церкви, член Української Центральної Ради. Із 1922 року на еміграції в Празі, лектор Українського Вільного Університету.

вир історичних подій, зміни влад, країн, де довелося жити й працювати, основні документи були втрачені. Модест Левицький інформує: Єдиний документ, який я міг добути, це оцей послужний список, складений на підставі вірогідних людей (нашого уряду у УНР, професорів Укр. Госп. Академії С. Тимошенка і Соковича, з якими я служив ще в Києві); на підставі цих посвідчень мене затвердило на нинішніх посадах мої Чеське Міністерство Закордонних справ.

Згідно з порадою Вашою я написав у Центральний комітет у Варшаві, який мене добре знає, і просив піддержати мене. Думаю, що особливих труднощів не буде, хіба що з правом лікарської практики, бо воно дається в Польщі туго. (Лист від 28.06.1927).

Що до моїх документів, то це справа безнадійна: я вже двічі робив заходи щоб добути їх із Києва, але нічого з цього не вийшло; торік приїздив за кордон один професор Київського університету, мій колега, і я просив його добути мені бодай посвідку чи справку з У-ту про те, коли і які факультети я скінчив, але він мені сказав, що крім великих прикростей для того, хто буде ці заходи робити, нічого реального для мене з цього не вийде. Мій медичний диплом десь в архівах Волинського Губ. Правління, бо службу свою я почав з Ковля, де був повітовим лікарем; а філологічний був у Генеральному Секретаріаті Освіти, коли мене в осени р. 1917 там затверджували на посаді вчителя і директора укр. гімназії ім. Б. Грінченка в Білій Церкві.

Я ще раз написав у Варшаву до голови ЦК Ковальського, прохаючи всіма засобами підперти мою справу в Рівному, в кураторії і лишається тепер чекати, що вийде з цього. (Лист від 13.07.1927).

У листах згадуються прізвища: П. Певного (1888 – 1957) – громадсько-політичного діяча і журналіста, посла до польського союму (1930 – 1935); М. Ковальського (1885 – 1944) – громадсько-політичного і державного діяча, члена Української Центральної Ради. Очолював Український Центральний Комітет (УЦК) – організацію для всебічної опіки над емігрантами з УНР у Варшаві; А. Лівницького (1889 – 1954) – українського громадсько-політичного діяча, президента УНР в екзилі (1926 – 1954); Л. Биковського (1895 – 1992) – книгознавця, бібліотекознавця, одного із когорти будівничих Української держави (1917 – 1920), В. Приходька (1886 – 1982) – українського державного і політичного діяча, члена Української Центральної Ради, викладача УГА в Подєбрадах, інших представників української політичної еміграції в Чехословаччині та Польщі. Отже, це громадські та культурні діячі, члени Української Центральної Ради, уряду

УНР в минулому та в екзилі (А. Ливицький, В. Біднов, В. Приходько, М. Ковальський), професори і науковці вищих українських шкіл еміграції доби міжвоєнної (С. Русова, С. Тимошенко, Е. Сокович, В. Приходько). Із кожним цим іменем були пов'язані сторінки української історії. Із ними особисто спілкувалися Модест Левицький і Григорій Степура. У зв'язку із діяльністю української гімназії в Луцьку не раз у листах зустрічаємо імена директора Рафаїла Шкляра (1926-1929), її Концесіонера, голову "Просвіти" Євгена Петриківського, Бориса Білецького, який у по-дальшому протягом 1929-1939 рр. очолюватиме гімназію, викладача В. Федоренка. Звернутися до них для позитивного, а головне, швидкого вирішення питання працевлаштування радив Модестові Пилиповичу Григорій Степура.

У листах містяться запитання М. Левицького про майбутню роботу, матеріальний статок для забезпечення родини, зокрема можливості для продовження здобуття освіти в цьому навчальному закладі онук Василька, зустрічаємо важливі штрихи до характеристики гімназійного життя та перспектив вищої освіти для випускників ЛУГ (лист від 9.07.1927).

Дозвольте-ж мені ще використувати Вашу ласкавість і добрість і задати Вам ще де-кілька питань: 1) чи Луцька гімназія клясична чи реальна? 2) евентуально: що вимагається до IV кл.? 3) з яких предметів найбільші вимоги? 4) коли можна, назвіть мені підручники (авторів по найважливіших предметех), 5) яка чужа мова обов'язкова (франц. чи німецька? У чеських гімназіях обов'язкова франц. = антантофільство і германофобство). За ці вказівки буду Вам дуже вдячний.

Цілком окреме питання: чи нема серед українців-абсолювентів охочих вступити до Подєбрадської Академії? Новий прийом буде, але нових стипендій не буде; отже можуть вступати тільки за свої кошти; з огляду на різницю валют і дорожнечу тутешнього життя (existenz-мінімум 400 кор.). Академія може дати від себе невеличку підпору в формі помешкання, або 100 кор. місячно на помешкання. Отже треба мати своїх +/- 100 злотих місячно.

Відповідає Г. Степура (лист від 19.07.1927):

Гімназія наша – гуманістична.

Найважливішими предметами є українська, польська, математика. Вчать мову німецьку. Гімназія з правами, а тому й вимоги солідні.

У листі від 19.07.1927 Г. Степура нагадує:

Але, Шановний Земляче, маємо до Вас велику просьбу, вкажіть нам відповідну й без закидів й доган особу, яка могла би обняти посаду преподавателя фізики та природознавства у нашій гімназії, окрасою якої мусіла би бути.

Прагнемо

поставити справу якнайкраще. Отже, не одмовте негайно зайнятися цією дуже поважною й відповідальною справою. Зробіть нам величезну прислугу. Майте на увазі, що нам не бракує кандидатів, а бракує відповідних педагогів, вихователів, бездоганних й з інших "пунктів". У листі від 23.06.1927 відповідає: Віза на переїзд, право побуту, обивательство польське – нічого не маєте! Усе це питання світового значіння. І усе це має залагоджувати почасти – УЦК, почасти – ВП Модест Пилипович зі-мною, автором цього листа.

Але-чи відповідний для цього момент з огляду на усякі заверушливі можливості? А в тім, – Ви та онук, цілих двоє – не велика заморока. Платня? Яко гімназіяльн. лікар – 100 злотих, а за 20 лекцій – 160, а разом: до 3000 злотих. На прожиття для двох завжди вистарчить. Зрештою у цій справі забере у свій час голос п. Директор. Пишіть і до мене, репрезентанта Батьків. Ми – Вам дуже раді!!!!...

Питання із навчанням онука Василька також поладжено. *"Ваш онук буде колегою моєї донечки"* - пише Г. Степура.

Майте на увазі, що у Гімназії нашій введено обов'язковий однострій (кольору маренго: штанці "на випуск", френчик з одкладним комірцем, з двома кешеньками на грудях і без хлястіка ззаду. На комірчику, як у Січових Стрільців – на синьому бархаті – римська цифра кляси – срібна). (Лист від 8.08.1927).

А хвилювання Модеста Левицького були пов'язані з тим, що програма Початкової школи в Подєбрадах відрізнялася від вимог в ЛУГ: *Внук мій, на жаль, ніяк не підійде до Вашого програму IV, навіть III кл. Бо тут, по чеських нормах, вони зовсім не проходили Закону Божого і, звичайно, польської мови та історії; за те по фізиці, математиці і географії пройшли в III кл. те, що мабуть у Вас проходять у IV. Тай що робити – сам не знаю. Хіба що син мій, який їде в Кельці на інженерну працю, візьме його з собою, найме репетитора і за рік піджене хлопця під курс IV кл.*

Дорогий Модест Пилипович! – відповідає Г. Степура. –

Найменше маєте турбуватися справами Вашого онучка. Будьте певні, що не дозволимо собі на таку прикрість для Вас і для нього, а найбільшу – для нас, аби розлучать Вас з Ним. Приймемо до певної кляси умовно. Польську мову юнак надолужить потім. Всеж не завадить, аби потрошки вправлявся. Кожний день має велике значіння. (Лист від 27.07.1927).

У списках гімназистів 4 класу на 1927 – 1928 навчальний рік є прізвище Левицького Василя⁴[12].

Інформація про українську гімназію в Луцьку була вкрай важливою для Модеста Левицького, визначальною у прийнятті рішення (українські гімназії на території Волині функціонували також у Кременці та Рівному. – Н. С.). Григорій Степура доклав надзвичайних зусиль, організаторських здібностей аби в стислий термін полагодити переїзд відомої особистості на рідну землю, подолати літній людині труднощі перетину кордону між Чехословаччиною і Польщею. Він провадив юридичний покороковий супровід його особистої справи, мудро із фаховим знанням подавав рекомендації до вирішення усіх проблем. Своєю високою кваліфікацією, особистими зв'язками і контактами спільно із Модестом Левицьким, його добрим іменем серед представників української еміграції, за два літніх (!) місяці успішно вирішив доленосну і нерухому, на перший погляд, життєву ситуацію. Він сприяв забезпеченню Модеста Левицького роботою, полагодив не тільки матеріальні, але й побутові проблеми, вирішив питання помешкання, а також продовження навчання в ЛУГ онука. Кожен лист Григорія Степури сповнений позитивних емоцій, віри, оптимізму, відлунювався теплом у серці адресата, ставав підтверженням і оцінкою не даремно прожитого життя за не даремні високі та світлі ідеали, надавав упевненості що його знань, досвіду потребує рідна земля, діти, шкільна молодь – майбутнє України.

Модестові Левицькому виповнилося 60 років, Григорію Степурі було 47. Але різниця у віці не стала на заваді. Майже за два місяці листовного спілкування вони поріднилися, відчували духовну близькість. Лише один раз Григорій Степура напише про особисте, зафіксує психологічний стан перевтоми: *”Вибайте за сухий діловий, невласливий тон. Почуваю, що не так пишу, як треба. Бігме, я зараз “не у своїх” – перевтомлений”* (лист від 05.07.1927). Нагадаємо, що Григорій Степура був висококваліфікованим адвокатом, блискуче захищав клієнтів. Серед тих, хто шукав його захисту, були українські націоналісти, члени компартії Західної України, учасники єврейських і польських організацій, скривджені селяни [2].

Левицький Василь Вікторович (7.01.1914, Біла Церква – 90 – ті рр., Луцьк) – внук Модеста Левицького. Перебував із родиною в Греції, а потім на еміграції. Початкову освіту здобув у Перхтольфсдорфі (Австрія), Подебрадах (Чехословаччина). Після повернення Левицьких до Луцька навчався в гімназії, від 1939 р. – у Львівському політехнічному інституті на відділі архітектури. 1940 р. виїхав до Холма. Там знання німецької мови допомогли влаштуватись перекладачем у банку. Після закінчення війни разом із дружиною повернувся на Волинь. Працював в обласному управлінні сільського господарства і колгоспного будівництва, проєктувальником в авторемонтній майстерні і на автозаводі від першого дня його створення до 1973 р. в інструментально-конструкторському бюро на посаді старшого інженера.

Зажною сухо скомпонованою справою – людська доля. Від його професіоналізму, знань, авторитету залежало багато. За томами прочитаних справ, виступів на судових засіданнях подиву гідною є відповідальність, ретельність у веденні кореспонденції із Модестом Левицьким зокрема. Поставало багато справ до вирішення пов'язаних із Луцькою українською гімназією. Він як Голова батьківського комітету і адвокат захищає українську гімназію перед польською владою, надсилає до міністра освіти Польщі чітко обгрунтований документ із проханням надання Луцькій українській гімназії державних прав, дбає про освіту обдарованих дітей з малозабезпечених сімей: звільняв їх від оплати за навчання в ЛУГ. За його сприяння в гімназії відбувалися вечори української культури, запрошувалися кобзарі, артисти (Данило Щербина, Місевич, Наталія Ужвій) [10].

В українській гімназії м. Луцька панували тривкі освітні традиції, що ґрунтувалися на високому рівні викладання багатьох предметів, національному та релігійному вихованні. Учні та викладачі проводили урочисті академії, присвячені пам'яті Т. Шевченка, Лесі Українки, С. Петлюри, вечори української культури, відзначали національні свята. Не раз перед гімназистами з лекціями виступав Модест Левицький, виявляючи виняткову ерудицію, любов до народу, його культури. Окрушини спогадів про цей період життя письменника залишили його вихованці. Вони згадують Модеста Левицького як найяскравішу людину, тонкого знавця української мови й фольклору. Зокрема, І. О. Левчанівська пише: *“Модест Пилипович був душею гімназії, або її добрим духом. Тихий, спокійний, він на педрадах гаряче заступався за учнів. Як гімназійний лікар, не лише дуже уважно, дбайливо лікував учнів, але й часто на свої гроші купував їм ліки. Був ініціатором музею при гімназії, організатором оркестру бандуристів і т.п. Всі любили “Дідуса”: і учні, і їхні батьки, і вчителі. Викладав він українську мову в молодших класах”* [12, с. 8].

В Луцьку дороги життя Модеста Левицького та Григорія Степури зійдуться на 5 років у спільній діяльності для майбутнього Волині, а, отже, й України. Вони стануть близькими друзями, невтомно працюватимуть для збереження нашої державницької традиції незважаючи на обставини особистого життя. Родом із “золотого Поділля”, великі патріоти України впишуть яскраву сторінку в історію нашого краю. За комуністичних часів вітчизняна біографістика позбавилася від їхніх імен - українців, які активно впроваджували та відстоювали ідею української державності.

Подані до друку листи Модеста Левицького і Григорія Степури є документами минулого,

розкривають не тільки вирішальні для долі М. Левицького події, але й значно ширші обрії нашої історії. Почерпнуті з цих кореспонденцій невідомі факти відкривають по-новому Григорія Степуру - яскраву особистість, українського громадського-політичного і державного діяча, члена Центральної Ради, першого комісара УНР на Поділлі, пізніше губернського комісара Слобідської України, відомого адвоката, який 15 років свого активного, творчого, діяльного життя віддав Волині. Листи видатних особистостей, які зберігаються у Волинському обласному архіві, інформують не тільки про їх громадянський чин, але й розкривають особисті людські привабливі риси адресата й адресанта.

Автобіографічна складова листів доповнена

фаховою – постають проблеми української освіти, шкільництва на еміграції та на терені Західної України в роки польської окупації, на прикладах діяльності Української Господарської Академії та Подебрадської початкової школи, Луцької української гімназії, доповнені фактами багатолітнього викладацького досвіду Модеста Левицького.

За коротенькими згадками в листах можна “реставрувати” деякі моменти із життя української еміграції доби міжвоєнтя, специфіку функціонування української гімназії в системі освіти Польщі.

У повному обсязі листування Модеста Левицького та Григорія Степури публікується вперше за рукописами. Правопис авторів збережено.

Література:

1. Болаболъченко А. Модест Левицький [Текст] / А. Болаболъченко // Рідна школа. – 1998. – № 12. – С. 22–26.
2. Йолтуховський Р. Губернський комісар зі Жванця [Текст] / Р. Йолтуховський // Подолянин. – 2015. – 17 лип.
3. Левицький В. Син про свого батька [Текст] / В. Левицький // Спогади про Модеста Левицького / В. Левицький, Д. Дорошенко. – Вінніпег, 1967. – С. 7–35.
4. Левицький В. В. Спогади про дідуся Модеста [Текст] / В. В. Левицький // Українська гімназія в Луцьку. Спогади. – Луцьк, 1999. – С. 22–23.
5. Ліпницька І. М. Творчість Модеста Левицького в контексті української прози кінця XIX – початку XX ст. : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 [Текст] / Інна Миколаївна Ліпницька ; Національний педагогічний ун-т імені М. П. Драгоманова. – К., 2004.
6. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома

світовими війнами. – Ч. 1 [Текст] / С. Наріжний. – 2-е вид. – Львів – Кент – Острог, 2008.

7. Покальчук Ю. “Добром налите серце...” [Текст] / Ю. Покальчук // СіЧ. – 1996. – № 7. – С. 6–10.

8. Сташенко Н. Із книги життя Модеста Левицького [Текст] / Н. Сташенко // Науковий вісник ВДУ. – Луцьк, 1997. – С. 119–123.

9. Сташенко Н. Син Поділля і Волині. Модест Левицький відомий і незнаний [Текст] / Н. Сташенко // “Роде наш красний...” Волинь у долях краян і людський документах. – Луцьк : Вежа, 1999. – Т. 3. – С. 8–17.

10. Степура Т. Тернисті шляхи простелила нам доля [Текст] / Т. Степура // Українська гімназія в Луцьку. Спогади. – Луцьк, 1998. – С. 49–52.

11. Сяйво душі Модеста Левицького (життя і творчість) [Текст] / упоряд. Л. Токарук. – Луцьк : Вол. обл. друк., 2009. – 298 с.

12. Українська гімназія в Луцьку. Спогади [Текст] / упоряд. Л. Токарук. – Луцьк, 1998. – 214 с.

* * *

Листування Модеста Левицького та Григорія Степури (ДАВО. – Ф. 522. – Оп. 1. – Спр. 6)

Лист Модеста Левицького до Григорія Степури 11.06.1927 р.

Високоповажаний Добродію!

Звертаюся до Вас по докладніші інформації з приводу тих учительських посад, що мають бути в Луцькій українській гімназії, бо ця справа цікавить мене персонально. Подебрадська Академія йде на атрофію і в найкращому разі вона проживотіє ще 2-3 роки, але вже розвиватись далі не може. Коли ж вона почне ліквідуватись, то доведеться мені в першу чергу теж ліквідуватись, бо я читаю українську мову і теорію письменства на 1 і 2 семестрі.

Отже – мені треба знати, чи надаюся я до посади вчителя в Луцькій гімназії й чи та посада надається для мене.

По першому питанню подаю Вам такі дані про себе: мені 60 літ, родом я з Поділля; скінчив два факультети в Київському університеті: історико-філологічний (по словесному відділу) р. 1888 і медичний р. 1893. Потім служив земським лікарем на Правобережжі; р. 1904–1907 був директором Київської Губ. Земської фельдшерської школи, де викладав латинську мову і фізіологію. Потім був (1907–17) залізничним лікарем в Радзівілові і в Білій Церкві, де 5 літ викладав гігієну в чоловічій і жіночій гімназіях. Після революції там таки був учителем української мови і директором української гімназії імені Б. Грінченка (1917–18) по виборі педагогічної ради і з затвердження Генер. Секретаріату Освіти. В січні 1919 через тяжку

хоробу дружини виїхав до Греції, яко радник укр. дипломатичної місії в Афинах, а по смерті голови місії Ф. Матушевського став головою тої місії. В осені р. 1920 переїхав у Польщу до нашого уряду, але попав саме на той нещасний відступ і опинився в Тарнові, а потім у Ченстохові і був головою укр. Червоного Хреста в Польщі, де й познайомився з Вами, коли пам'ятаєте. З р. 1922 по-нині обіймаю посаду лектора української мови і теорії письменства в Подебрадській Академії, а також лікаря тої-ж Академії. На жаль дипломи мої залишилися у Києві й добути їх звідти ніяк не можу, єдиний мій документ це залізничний білет лікаря 12 уч. Південно-Західних залізниць.

Маю праці по мові: Українську граматику для самонавчання (4 видання), порівнююча грамика московської і української мови і менші статті: "Паки і паки" (про хиби сучасної нашої літературної мови), "Особливости української звучні" – доклад на українському науковому з'їзді, друкований в Академічному збірнику. Оце моє *suppliculum vitae*.

Міг-би викладати українську і латинську мову в нижчих класах (I–IV) і гігієну, від біди і французьку мову, яку знаю добре і балакаю нею вільно. Я не хотів би брати більше 1215 годин у тиждень, бо це мені було б тяжко і не лишало б часу для написання хоч-би спогадів своїх, яких не можу ніяк закінчити.

Тепер друге питання (евентуально, коли перше може бути розв'язане позитивно): чи підійде ця посада для мене? Тут для мене в сам-перед стає матеріальна сторона: я маю при собі внука, який вчиться в українській гімназії в Подебрадах (оце-ж забув додати, що в цій маленькій гімназії я викладаю українську і французьку мову і іменуюся директором). Внук у 3-й класі, має 14-й рік. Отож треба мені знати, яка була б мені платня в Луцьку і чи вистачить її, щоб прожити удвох з онуком? (Жінку свою я поховав у Греції). Далі: чи досить певна і постійна ця служба? Від кого вона залежить? І чи має та гімназія права, тоб-то чи зможе мій онук по скінченні її вступити в університет чи іншу високу школу?

За відповідь на ці питання я буду Вам дуже вдячний і дуже жалкую, що не можу послати Вам на неї марку, бо чеська марка Вам ні до чого.

З правдивим поважанням

Модест Левицький

P.S. Мій син, батько мого внука, теж скінчив Луцьку гімназію р. 1912.

Центральний Комітет у Варшаві дасть за мене добру рекомендацію.

Лист Г. Степури до Модеста Левицького 23.06.1927.

Високошановний Земляче –

Модесте Пилиповичу!

Відповідаю Вам на листа з дня 11 червня ср.

Ваша кандидатура для нас дорогоцінна.

Негайно висилайте офіційне подання до Директора нашої Гімназії з курикулум віте, маючи на увазі, що матеріяли ті підуть до Куратора Шкільної Округи. Одночасно зверніться до Українського Центрального Комітету у Варшаві, аби зараз же приступив до клопотань перед МНО в справі надання Вам прав учителя української мови та літератури в нашій Гімназії. Що до браку документів, то про це одверто напишіть до УЦК – хай що хтять тим фантом роблять, і... зроблять...

Віза на переїзд, право побуту, обивательство польське – нічого не маєте!? Усе це питання світового значіння. І усе це має залагоджувать почасти – УЦК, почасти – ВП Модест Пилипович зі-мною, автором цього листа.

Але-чи відповідний для цього момент з огляду на усякі заверушливі можливості!? А в тім, – Ви та онук, цілих двоє – не велика заморока. Платня? Яко гімназіяльн. лікарь – 100 злотих, а за 20 лекцій – 160, а разом: до 3000 злотих. На прожиття для двох завжди вистарчить. Зрештою у цій справі забере у свій час голос п. Директор. Пишіть і до мене, репрезентанта Батьків. Ми – Вам дуже раді!!!...

З правдивою пошаною до Вас, в послугах щирій (Підпис Г. Степури)

Лист Модеста Левицького до Г. Степури 28.06.1927.

Високоповажний добродію!

Сердечно дякую Вам за Ваш щирий лист і поради. На Ваші руки посилаю прохання до п. Директора української гімназії, бо не знаю його адреси.

Єдиний документ, який я міг добути, це оцей послужний список, складений на підставі вірогідних людей (нашого уряду у УНР, професорів Укр. Госп. Академії С. Тимошенка і Соковича, з якими я служив ще в Києві); на підставі цих посвідчень мене затвердило на нинішніх посадах мої Чеське Міністерство Закордонних справ.

Згідно з порадою Вашою я написав у Центральний комітет у Варшаві, який мене добре знає, і просив піддержати мене. Думаю, що особливих труднощів не буде, хіба що з правом лікарської практики, бо воно дається в Польщі туго.

З'окрема хочу сказати Вам, що я ніяк не можу взяти лекцій по літературі, бо мушу берегти свої хворі очі; мені дуже трудно читати рукописну дряпанину, тут я для цього наймав студента, який розшифровував мені цю писанину, але це можливо в високій школі, до того ж технічній, але неможливо в середній загальноосвітній школі.

Не хотів би я набирати багато годин, бо хотів би покінчити ті праці, що почав, поки ще здужаю,

бо шкода була-б мені покинути їх незакінченими і ніхто цього за мене не зробить.

Лякають мене, що дуже трудно знайти в Луцьку помешкання, але я сподіваюсь, що це одна з менших перешкод; тяжко й тут з помешканнями, але ніхто у нас ще не ночував під парканом, коли є свої люде: перебідує тиждень-два, а там щось таки знайдеться.

Що до того, що часи тепер непевні, то трудно щось передбачити; зрештою: хіба ми не пережили у стократ гірших часів: якось витримали?

Бувайте здорові, ще раз дякую Вам за щирість Вашу.

З правдивим поважанням

Мод. Левицький

P.S. Коли я щось недоробив з цим проханням, не так зробив, як треба, то напишіть мені. І взагалі прошу Вас: сповіщайте мене про рух моєї справи. І коли я мав-би приїхати в Луцьк, як-що одержу цю посаду? Бо я мушу ліквідувати тут деякі свої справи, напр. з помешканням (по умові я повинен попередити господаря за місяць вперед або заплатити йому за місяць, коли виберусь без попередження).

Лист Г. Степури до Модеста Левицького 2.07.1927.

Високодостойний

Модест Пилипович!

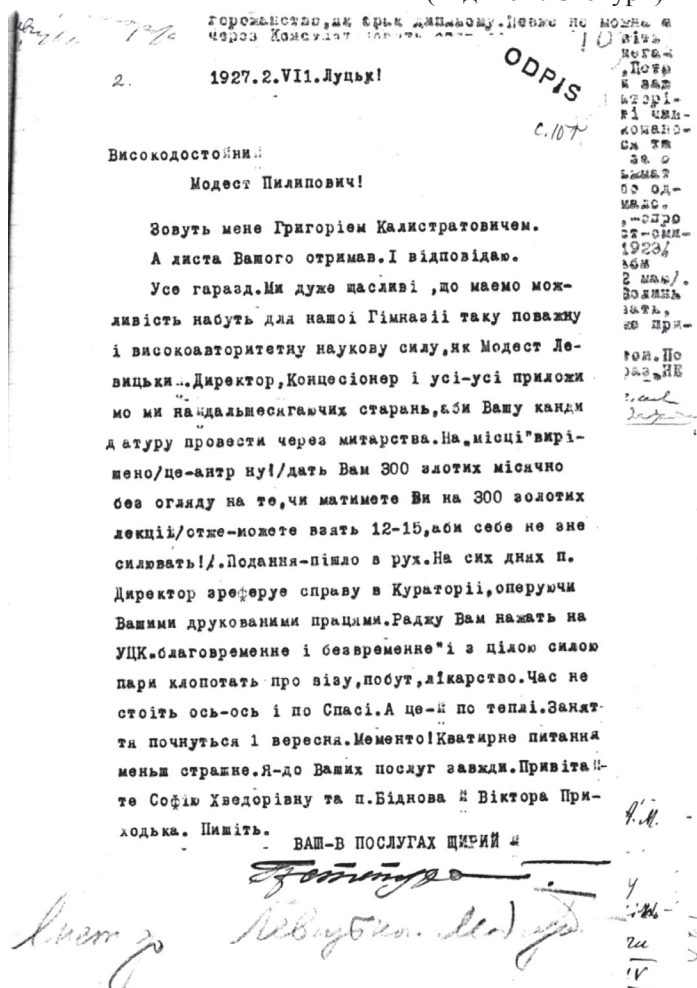
Зовуть мене Григорієм Калистратовичем.

А листа Вашого отримав. І відповідаю.

Усе гаразд. Ми дуже щасливі, що маємо можливість набуть для нашої Гімназії таку поважну і високоавторитетну наукову силу, як Модест Левицький. Директор, Концесіонер і усі-усі приложимо ми найдальшесягаючих старань, аби Вашу кандидатуру провести через митарства. На "місці" вирішено /це-антр ну!/ дати Вам 300 злотих місячно без огляду на те, чи матимете Ви на 300 золотих лекцій /отже можете взяти 12-15, аби себе не знесилювать!/. Подання – пішло в рух. На сих днях п. Директор зреферує справу в Кураторії, оперуючи Вашими друкованими працями. Раджу Вам нажатъ на УЦК "благовременне і безвременне" і з цілою силою пари клопотать про візу, побут, лікарство. Час не стоить ось-ось і по Спасі. А це – й по теплі. Заняття почнуться 1 вересня. Мemento! Кватирне питання менш страшне. Я – до Ваших послуг завжди. Привітайте Софію Хведорівну та п. Біднова й Віктора Приходька. Пишіть.

Ваш – в послугах щирий

(Підпис Г. Степури)

**Лист Г. Степури до Модеста Левицького
5.07.1927.**

Високошановний Модест Пилипович!

Сьогодні “обговорювали”. Одногосно Вашу кандидатуру прийнято. В цих днях справу буде скеровано до Кураторії Шкільної у Рівному. Брак обивательства та властивих документів не може бути поважною перешкодою. Навіть не так – оте горожанство, як брак диплому. Невже не можна й через Консулят добуть отих документів. Уявіть собі, що “многим” удавалося! Спробуйте і то негайнісенько. Одночасно строчіть листи до: УЦК, Петра Певного, бувшого м-ра Юзефського, щоби вжили заходів перед Міністерством Освіти та Кураторією, аби не роблено Вам перешкод. Цим вони, ті чиники, зроблять прислугу і нам і Вам. Високошановний Земляче! Про візу і т. інше клопочіться та не зволікаючи часу, бож і початок року не за горами. Ще раз підкреслюю, що необхідно написати на Варшаву, інакше нічогисенько не вийде, бо одної постанови нашої Педагогічної Ради – замало.

Маю до Вас просьбу. Коли будете їхать, – спробуйте провезти через “покорную цензуру” /ст-оминувши оную/ останне ч-ло “Нової України” (1923), бракує до комплекту. Попросіть п. Біднова, аби прислав мені решту бюлетеню музейного (1-2 маю).

Між иншим, акція переселення сюди, на Волинь УГА – вирує. П. Ільницькому, бласкаві переказать, аби негайно висилав папери. Це – кандидат, вже прийнятий на Природу й Фізику...

Вибачте за сухий, діловий, невластивий тон. Почуваю, що не так пишу, як треба. Бігме, я зараз “не у своїх” – перевтомлений. Пишіть, Чи не маєте зайвих примірників празької педагогічної преси “Подебрадка” і т.п.). Подякуйте п. Біднову од мене за надіслане. Пригадайте обіцяв він обмінитися зо мною “Українським сурмачем”. Коли ж!?!?...

З щирою до Вас пошаною
(Підпис Г. Степури)

**Лист Модеста Левицького до Г. Степури
9.07.1927**

Високоповажний

Григоріє Калістратовичу!

Сердечно дякую Вам про клопоти про мене і за Ваш щирый лист; теж дякую й тим добрим людям, п. Директорові і п. Комісіонерів, що так клопочуться за мене. Згідно з порадою Вашою я вже подав клопотання про пас і візу (тут з цими справами спішать дуже помалу) і написав у Варшаву до Ц.К. і особисто до А. М. Лівицького, прохаючи підштовхнути, де треба. Дозвольте-ж мені ще використувати Вашу ласкавість і добрість і задати Вам ще де-кілька питань: 1) чи Луцька гімназія

клясична чи реальна? 2) евентуально: що вимагається до ІУ кл.? 3) з яких предметів найбільші вимоги? 4) коли можна, назвіть мені підручники (авторів по найважливіших предметех), 5) яка чужа мова обов'язкова (франц. чи німецька? У чеських гімназіях обов'язкова франц. = антантофільство і германофобство). За ці вказівки буду Вам дуже вдячний.

Цілком окреме питання: чи нема серед українців-абсольвентів охочих вступити до Подебрадської Академії? Новий прийом буде, але нових стипендій не буде; отже можуть вступати тільки за свої кошті; з огляду на різницю валют і дорожнечу тутешнього життя (existenz-minimum 400 кор.). Академія може дати від себе невеличку підпору в формі помешкання, або 100 кор. місячно на помешкання. Отже треба мати своїх +/- 100 злотих місячно. Бувайте здорові.

Ваш щирый Мод. Левицький

**Лист Модеста Левицького до Г. Степури
13.07.1927.**

Високоповажний Добродію

Григоріє Калістратовичу!

Днів три тому я послав Вам листа, але оце одержав Вашого і знову пишу, бо видко, що наші листи розминулися. Що до моїх документів, то це справа безнадійна: я вже двічі робив заходи щоб добути їх із Києва, але нічого з цього не вийшло; торік приїздив за кордон один професор Київського університету, мій колега, і я просив його добути мені бодай посвідку чи справку з У-ту про те, коли і які факультети я скінчив, але він мені сказав, що крім великих прикростей для того, хто буде ці заходи робити, нічого реального для мене з цього не вийде. Мій медичний диплом десь в архівах Волинського Губ. Правління, бо службу свою я почав з Ковля, де був повітовим лікарем; а філологічний був у Генеральному Секретаріяті Освіти, коли мене в осени р. 1917 там затверджували на посаді вчителя і директора укр. гімназії ім. Б. Грінченка в Білій Церкві.

Я ще раз написав у Варшаву до голови ЦК Ковальського, прохаючи всіма засобами підперти мою справу в Рівному, в кураторії і лишається тепер чекати, що вийде з цього.

Ваші доручення що до проф. Біднова я виконаю, коли поїду до Праги; тепер вакації, він у Подебради не їздить і ми з ним рідко і випадково бачимосся.

В останньому листі Вашому мене дуже прикро вразила инша річ: звістка, про обрання Ільницького за вчителя природознавства і фізики. Це людина дуже невисокої моральної ваги, просто кажучи – жулик; тут він пускався на всякі гешефти, щоб заробити гроші, до яких він дуже падкий: почав з видавництва (“Подебрадки”), а

скінчив брудним підлогом, за який його не викинули з Академії тільки тому, що це сталося за 3-4 місяці до його абсолювання та й не хотіли цю ганьбу виносити перед Чехів, бо при виключенні студента Академія повинна подавати в Міністерство мотиви цього. Порядні люде перестали з ним вітатися і він мусів переселитись у сусіднє місто Німбурк, щоб не попадатись на очі. Як агроном він може викладати природознавство; що-ж до фізики, то він знає її менше за мене й за Вас (Ви либонь були в Ветеринарному інст.?), а береться за це тільки через свою безпринципність. Шкода, що гімназія, при виборі вчителів, не наводить справок про моральну кваліфікацію кандидатів. І мої мрії про працю в Луцькій гімназії на 80° охолодилися, коли я з Вашого листа почув про вибір Ільницького, бо мені дуже не всіміхається перспектива мати такого типа колегою. Коли ще не пізно, то виправте цю помилку, бо потім будете каятись.

Бувайте здорові. Ще і ще раз сердечно дякую Вам за Вашу ширість і ласку до мене.

З правдивим поважанням

Мод. Левицький

P.S. Ще маємо тут ідентичного з Ільницьким типа Розумовського Дмитра. Чи може й він часом подав прохання? І теж агроном. Це “два Аякси”.

Лист Г. Степури до Модеста Левицького 19.07.1927.

Високошановний Модест Пилипович!

Дуже і дуже Вам вдячні за попередження що до особи п. Іл-го. Можемо Вас заспокоїть: вже зліквідовано його забіги.

Але, Шановний Земляче, маємо до Вас велику просьбу, вкажіть нам відповідну й без закидів й доган особу, яка могла би обняти посаду преподавателя фізики та природознавства у нашій гімназії, окрасою якої мусіла би бути. Прагнемо поставити справу якнайкраще. Отже, не одмовте негайно зайнятися цією дуже поважною й відповідальною справою. Зробіте нам величезну прислугу. Майте на увазі, що нам не бракує кандидатів, а бракує відповідних педагогів, вихователів, бездоганних й з інших “пунктів”.

Чи вказаним було би порадитися з п. Бідновим. Словом, возьміться за це й залагодьте справу швидко, бо часу вже не багато залишається.

Що можете сказати про особу п. Биковського, який оце у четверг має бути в Луцьку й завітати до п. Директора гімназії, може в справі... посади?!...

А, може, знайшли би Ви для нас кандидата з поза абсолювентів Академії?!...

Нажимайте-нажимайте педалі! Пишіть до Варшави, аби потрактували Вашу справу, як

дуже пильну й поважно. Я боюся, що її злегковажать: мовляв, – “після дощика в суботу”. Це ж справа “міжнародня”. Візи.

Мене уповноважено Вас поінформувати, що, колиб Вам пощастило легалізуватись тут, як лікар, то, будучи нашим шкільним ескулапом, могли би Ви мати інше /лекції/ й без особливих санкцій свише. Дбайте про оте лікарство.

Гімназія наша – гуманістична.

Найважнішими предметами є українська, польська, математика. Вчать мову німецьку. Гімназія з правами, а тому й вимоги солідні. Взагалі справа поправляється.

Уклін Вам од п. Директора та Концесіонера.

Пишіть.

З правдивою до Вас пошаною
(Підпис Г. Степури)

Лист Модеста Левицького до Г. Степури 23.07.1927.

Високоповажний добродію Григоріє Калістратовичу!

Учинив я згідно з порадою Вашою: написав у Варшаву в Ц.К. п. Ковальському, прохаючи його заходів про дозвіл мені лікарської практики в Луцьку. Що з цього вийде – побачимо. Пас я вже маю і віза польська обіцяна при умові, коли я матиму забезпечену працю в Польщі. Отже тепер буду чекати Вашого повідомлення: чи затвердила мене Кураторія чи ні (про це я теж просив ще раніше до п. Ковальського).

Що до вчителя фізики і природознавства, то Ви поставили мені таку комбінацію, яку трудно зреалізувати. Річ у тім, що наші агрономи могли-б викладати природознавство, але по фізиці всі вони “шевці”. Інженери з успіхом могли-б викладати фізику і математику, але по природознавству вони нічого не втнуть. Це колишні наші природничі факультети давали змогу такої комбінації, а наша фахова школа цього не дає. Отже може Ви, порадившись з п. Директором, переробили-б Ваші вимоги і відокремили-б фізику від природознавства, а радше скомбінували-б її з математикою, – тоді такого кандидата легше було-б знайти. Може в Празі й знайшовся-б такий, як Ви хочете, але там я нікого ближче не знаю і тому не беруся там шукати, бо, як на мене, крім теоретичного знання, від кандидата на вчителя треба вимагати ще не аби-яких педагогічних здібностей і ...моральної чистоти; бо вчитель повинен давати учням не тільки знання, але й особистий приклад громадянина, – чого ні з якого підручника він не навчиться. Пригадую, що р. 1917 в Б. Церкві, коли ми заклали гімназію ім. Грінченка, у нас, за браком учителів, довелося математику доручити вчителю малювання, що скінчив тільки малярську школу Мурашка, а перед тим вишу

початкову школу; але, маючи велику родину, він весь час підробляв репетиторством і виявив феноменальні педагогічні здібності. І що-ж Ви скажете? Досвід показав, що він краще викладав математику в I–III кл., ніж інженер шляхів, що викладав її в IV–VI кл. Це був педагог “з ласки Божої” і людина кришталево-чиста з морального погляду; і ми всі, вчителі й учні, щиро плакали, коли цей чоловік умер од висипного тифу на 34 році життя.

Внук мій, на жаль, ніяк не підійде до Вашого програму IV, навіть III кл. Бо тут, по чеських нормах, вони зовсім не проходили Закону Божого і, звичайно, польської мови та історії; за те по фізиці, математиці і географії пройшли в III кл. те, що мабуть у Вас проходять у IV. Тай що робити – сам не знаю. Хіба що син мій, який їде в Кельці на інженерну працю, візьме його з собою, найме репетитора і за рік піджене хлопця під курс IV кл.

Бувайте здорові. Ваш щирий і вдячний
Мод. Левицький

Лист Г. Степури до Модеста Левицького 27.07.1927.

Дорогий

Модест Пилипович!

Найменше маєте турбуватися справами Вашого онучка. Будьте певні, що не дозволимо собі на таку прикрість для Вас і для нього, а найбільшу – для нас, аби розлучать Вас з Ним. Приймемо до певної кляси умовно. Польську мову юнак надолужить потім. Всеж не завадить, аби потрошки вправлявся. Кожний день має велике значіння.

Про Ваше призначення читав навіть у газетах. Директор сьогодні виїхав спеціально в справах новопризначених професорів до Рівного (Кураторія).

Незадовго (бо-кілька лише годин) перед отриманням В листа балакав з п. Євгеном Івановичем Петраків..., нашим Головою “Просвіти” та Концесіонером Гімназії. Просив мене написать Вам, аби Ви приїжджали, не оглядаючися ні на що, бо посаду маєте у нас забезпеченою у всякому разі (навіть колиб Куратор не погодився з Вашими документами, навіть, колиби з кваліфікаціями було зле ітп). Приїдете сюди, а тоді **МИ ПІДНІМЕМО ТРАДИЦІЙНИЙ КРИК – ГАРМИДЕР** і Вам усе дадуть. Майте на увазі, що ми, як треба, то уміємо і можемо “пискувати”. І завжди... виграсмо. Отже, – не турбуйтеся. Не знаю, що привезе з Рівного п. Директор. В крайньому разі дамо Вам свою, Гімназіальну, посвідку про Ваше призначення. Добре-би було, щоб Ваші протеже “зпід...УЦК” (як кажуть наші “сусіди”) та поінформували Вас або хочби й мене про положення Вашої справи, бо й ми “самі з усамі”. Ми

самі маємо солідні впливи і впливи може навіть щиріші й простіші, ніж оті наші “порфірородніє”. Мене навіть обурює, що Ви досі не маєте відповіді. Ви своїм звертанням до них робите їм ... честь і популярність. Та – оставмо ці моменти на потім... Жду Вашого приїзду. Ждемо всі. Між иншим, молодь наша дуже радіє Вашій евентуальній появі на нашому обрієви. Сподіваються, що ви й на кобзі навчите нас грати...

Прошу Вас не забувать про фізика-природника. У нас є (природниця), але – чорна сотня й наш ворог скритий. А тому ми, шукаючи преподавателя, шукаємо “чево нібуть асобінаво”, а не будь що. Отже, або добре або непотрібен. **ПИШИТЬ**. Будьте нашим приятелем у Подєбрадах-Празі й інтензивно-терминово шукайте природника. Ну, напишіть Білецькому. Ми ждемо. Це нас звязує, бо тут не шукаємо. Не хочемо...”галілеушив”...

Поклін п. Русовій. Хай пригадає зіму в Борщові...

Пишіть....

Ми Вам навіть обивательство состряпаєм, як прийдеться круто. Майте це на увазі. Й готовтеся до від’їзду. Ваш онук буде колегою моєї донечки.

До побачення – Ваш щирий слуга

(Підпис Г. Степури)

Лист Модеста Левицького до Г. Степури 4.08.1927.

Любий і поважаний Григоріє Калістратовичу!

Я трошки припізнився з відповіддю на Вашого листа, бо шукав одного чоловічка, якого хотів рекомендувати на вчителя природознавства і фізики, а він був виїхав на час якийсь із Подєбрадів. Сьогодні я його таки знайшов. Це – Солонинка, що недавно скінчив Академію; перед тим він довгий час був за асистента (“допомогова сила” по нашій термінології) при катедрі фізіології ... , де працював дуже добре і совісно. Знання у нього солідні й людина він поважна, кабінетний працівник, “книжний черв”. По вдачі своїй “плохий”, як у нас кажуть, тобто смирний, нікому на ногу не наступає, флегматичний собі “хахол”. Без порівняння кращий за Ільницького – гешефтмахера і наукова його вага значно більша. Він казав мені, що послав уже прохання, ще в кінці липня. Отже, як не маєте сильнішого кандидата, то беріть Солонинку. Хоч він агроном, але по фізиці й хемії працював добре, як і взагалі добре виконує все, за що береться.

Спасибі Вам за тепле і щире відношення до мене. Мало не зірвалось було у мене з язика: “радий буду відслужити Вам”, а згадав, що я – ще й лікар. Не дай же Боже, щоб довелось відслужувати Вам по цьому фаху. Краще вже віддячити Вам наукою Вашим діткам, до бандури включно. Хоч сам я невеликий артист на цьому інструмен-

ті, бо почав учитися на старість літ, але що сам знаю – то охоче передам любій, золотій молоді нашій, надії нашій. Прочитайте мого листа до Пана Директора і передайте йому; отже не буду повторювати Вам того, що там пишу.

Я й не думав, що так трудно зрушитися з місця, на якому просидів 5 літ; непомітно якось те коріння пускається; а помічаєш його тільки тоді, коли треба зрушитися. Дякую за присланий мені папірець на (?) предмет візи; може й не доведеться мені використовувати його, бо переказували мені, що вже в консуляті дозвіл мені є. Думаю виїхати коло 25.08., бо ще хочу по дорозі заїхати до Радзівілова, де я прожив 5 літ і залишив там приятелів, з якими не бачився вже літ із сім. Мав я там колись і хатку свою, але продав її після революції. Тепер жалкую, але тоді не думав, що може доведеться доживати віку на Волині.

Бувайте здорові. Сердечно дякую Вам за Вашу щирість і клопоти за-для мене.

Ваш серцем Мод. Левицький.

Моя нова адреса:

Високошановний Модест Пилипович!

Дуже і дуже радий, що хоч у Вас не буде перешкод візово-паспортових. Бо з абсолювентами нашими, що вступають до Вашої Академії – гірше і приходиться інтервенювати у Воеводстві.

Ждемо Вас. Прошу писати про час Вашого виїзду і приїзду. Це Важне тому, аби я знав з якого часу припинить з Вами листування і коли будемо мати за честь Вас бачити у Луцьку. Бажано, аби

Ви приїхали не пізніше 25 серпня і взяли участь у іспитах. Так мені казав заступник директора, п. Федоренко. Хоч я вважаю, що і 27 не буде пізно. Будете мати тарапату з квартирою. Але і тут я Вас подбав. Отже, пан Концесіонер, Євген Іванович ПЕТРИКІВСЬКИЙ, радо згодивсь уділити Вам один осібний покій у своєму домі. А живе він, як “ЗІМОГОР”, на так званій “ЕЛЕНІВЦІ”: полустанок перед Луцьком, 7 верст (абонемент коштує щось кілька злотих, а для онука – зовсім пустяки). Можна сказати що уся наша шляхта зараз мешкає на “літниськах” – “Жабці” “Еленівці” – Ківерцях. Отже і Ви використаєте вересень...

Прошу написати в цій справі до п. Петриківського (Адреса: ЛУЦЬК, “ПРОСВІТА”), покликуючися на мій лист.

Майте на увазі, що у Гімназії нашій введено обов’язковий однострій (кольору маренго: штанці “на випуск”, френчик з одкладним комірцем, з двома кешеньками на грудях і без хлястіка ззаду. На комірчику, як у Січових Стрільців – на синьому бархаті – римська цифра кляси – срібна).

Подання п. Солонинки отримано; попру, хоч є конкурент; на жаль Директор поїхав у ліси, подихать... багном!

Дякую за Ваші побажання. Іменно, як лікаря Вас буду експлуатувати, бо хто нині здоровий?!?!...

Пишіть. Ваш щирий слуга (Підпис Г. Степури).

8.08.1927. Луцьк. Пілсуд.25.

Публікація і коментарі Н. Сташенко

ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ У ПУБЛІЦИСТИЦІ ТА АНАЛІТИЧНІЙ ЖУРНАЛІСТИЦІ МОДЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО (на матеріалі часопису «Тризуб»)

Публіцистична та журналістська діяльність – одна із граней таланту лікаря, письменника, викладача та громадського діяча Модеста Пилиповича Левицького.

На початку ХХ ст. М. Левицький був співробітником першої щоденної української громадсько-політичної і культурно-просвітницької газети «Громадська думка» (1905–1906), а після її заборони – щоденної газети ліберального напрямку «Рада» (1906–1914). Про те, що М. Левицький «став одним з найщиріших... співробітників» української громадсько-політичної, економічної і літературної газети «Рада», згадував Є. Чикаленко: «він писав статті на поточні теми та оповідання; володіючи чужими мовами, зробив переклади найінтересніших світових творів, як «Історія одного селянина» Еркмана-Шатрієна – з французької мови та «Спартак» Джіонавіолі – з італійської і придбав собі широку популярність серед народу своїми фейлетонами в «Раді», що вийшли в кількох виданнях окремою книжечкою під псевдонімом Макогоненка; при чім треба зауважити, що за свою величезну працю в газеті він не взяв ані копійки гонорару» [32, с.13–14]. Принагідно треба зауважити, що М. Левицький часто вперше представляв свої художні твори на сторінках періодичних видань, зокрема «Киевской Старини», «Літературно-наукового вісника», «Ради», «Нової громади», «Волі» та ін. Різноманітні публіцистичні та журналістські матеріали друкував у таких часописах, як «Село», «Каменярі», «Літературно-науковий вісник», «Нова Україна», «Трибуна України», «Українська справа», «Український сурмач», «Студентський вістник», «Діло» та ін. Мовознавчі роботи М. Левицького також спочатку поширювалися у періодичних виданнях («Світло», «Село», «Воля» та ін.). Науково-популярні матеріали на медичні теми, що мали просвітницький характер, часто оприлюднювались у періодиці.

Предметом нашої уваги є політична публіцистика та політична аналітика М. Левицького, опублікована на сторінках українського тижневика «Тризуб», який видавала українська еміграція в Парижі протягом 1925–1940 років. Часопис був організований відомим політичним діячем і публіцистом С. Петлюрою.

У матеріалах видання «Українська журналістика в іменах» [30; 33], а також у монографіях Н. Сидоренко [29, с. 72], І. Павлюка [27, с. 257–258] представлена довідкова інформація про журналістську та публіцистичну діяльність М. Левицького. У дослідженні А. Тимошик-Сударикової «Паризький журнал «Тризуб». 1925–1940 роки: формування та функціонування» М. Левицький згадується як постійний співробітник цього часопису [31, с. 81; 99], який, за пропозицією С. Петлюри, був призначений «Технічним Уповноваженим» у Подєбрадах [31, с. 82]. Є. Чикаленко писав, що в Подєбрадах М. Левицький був не тільки лектором української мови в Українській Господарській академії, учителем в українській гімназії, а й «розносив «Тризуба» по Подєбрадах» [32, с.15].

«Порядок думок, міра цінностей збережені у національній публіцистиці першої половини ХХ століття. Наші речники працювали на найвищих орбітах суспільно-політичної думки, зокрема політичної публіцистики Європи», – наголошує сучасний дослідник Й. Лось [24, с.163]. Публіцистика М. Левицького на сторінках тижневика «Тризуб» демонструє вміння вирізнити актуальне та суттєве в суспільному житті українців, дослідити внутрішні чинники процесів, здійснити узагальнення. Так, у статті «Возвращенці» він розглядає різні типи ворожих сил, які шкодять українському поспільству в еміграції. Це комуністи, які не спішать повертатись «до світської влади», що забезпечує «пролетарський рай» [15, с. 4], бо мають завдання «розкладати еміграцію, шпійонити за нею, інформувати про неї ГПУ» [15, с. 4]; ««сменовеховці»», – це «комуністи ... другого сорту, немовби підготовча кляса», що мають аналогічне завдання, як і комуністи [15, с. 4]; ««індивідуалісти»» – це «такий туманний термін, що під його підійде всякий, хто йде вперек більшості громадян» [15, с. 5]. «Коли «індивідуалістові» не до вподоби або вигідно, він плює на громаду й виходить із неї; коли громада бойкотує зрадника – індивідуаліст приятелює з ним і т.д.» [15, с. 5]; ««возвращенці»» – це явище, яке «народилося наслідком тяжких умов еміграційного життя з його незабезпеченістю завтрашнього дня, тугою за рідним краєм та за покинутими там родинами» [15, с. 5]. Вони

«стараються під той непереможний потяг свій до дому підвести якусь ідеологію: треба, мовляв, працювати для свого рідного краю, поборювати большевиків, на Україні великий голод на свідомих інтелігентних робітників; народ наш не скине большевицького ярма, коли не матиме міцної національної інтелігенції і т. п.» [15, с. 5]. «Возвращенці» не здатні об'єктивно сприймати інформацію з радянської України, та й на рідній землі їхні плани національно-культурного відродження не можуть бути реалізовані. М. Левицький наводить життєву історію такого «возвращенця» (старшини Р.): вдома був тільки 2 місяці, арештували, звинувативши в контрреволюційній діяльності, присудили до розстрілу й виконали вирок. На підтвердження висновку про те, що повертатись до радянської України нема смислу, автор статті залучає й інші аналогічні свідчення та уривок із листа.

М. Левицький розвиває міркування М. Драгоманова «Не роби того, що чого хоче твій ворог»: «Наш ворог хоче, будь що будь, розбити й розпорошити нашу еміграцію, бо на неї покладає свої надії наш народ, бо вся вона в масі, поминувши навіть її культурну працю в наукових огнищах, уже самим існуванням своїм робить політичну роботу для України й, як-би вона була міцніше зорганізована, щільніше об'єдналася, той робота ця була-б значніша» [15, с. 9].

Привертає увагу узагальнення публіциста, що не втрачає своєї актуальності: «Сильно й національно свідомо людина не пропаде навіть і одинока на чужині, а здібна на моральні компроміси пропаде для України навіть живучи на Україні» [15, с. 9].

Висновок публікації: «в інтересах нашої національної справи» «ми повинні дбати про збереження, а не розпорошення еміграції[...]. Може вже й не далеко той час, коли ми всі зможемо вернуться на Україну; але й той поворот повинен бути організований, а не стихійний чи на-роздріб; тоді тільки він і буде корисний для нашої справи» [15, с. 9].

У статті «Українізація і розмосковлення» М. Левицький твердить про абсурдність поняття українізація: «Українець природний не потребує українізуватися, як німець не потребує германізуватися або англієць – британізуватися» [21, с. 14]. Натомість пропонує термін розмосковлення – «поворот українських установ у первісну національну їх природу» [21, с. 14].

М. Левицький наголошує, що «український народ не втратив своєї національності, не вважаючи на вікові примусові експерименти над ним із боку москвинів, поляків, мад'ярів, – отже не потребує він ніякої українізації».

Інше діло з тими «самоотверженими малоросами», які для вигод життєвих зреклися

лекким серцем своєї національності й підшилися під дужчих окупантів. Нам нема ніякої потреби ні користі дбати про їх українізацію, хоч-би вона переводилась і большевицькими наказами. Можна з певністю сказати, що такі люди, коли повернуться знов на українців, то знов-таки задля вигод життєвих чи влади чи лекшої кар'єри, а не з любови до України» [21, с. 14]. Та й суспільної користі з таких перевертнів не буде: «Непотрібні нам такі повороти лехкодухі й перевертні, типу Кістяківського та Лизогуба; нехай краще лишаються вони при своїх нових отчизнах: їм вони послужать проти нас, як, щирі яничари, а ми тільки виграємо від того, бо матимемо проти себе явних ворогів, а не зрадників, які в тяжку годину вкусять нас, як та гадина, вигріта за пазухою. (Юзефович, Анатолій Савенко, Конст. Василенко, отой Янченко, що так розпинався у «Днях» за «єдинство русской культуры» й сотні, тисячі їм подібних)» [21, с. 15].

Окрім того, «українізація москвинів і жидів є річ погана й шкідлива, коли вона провадиться примусово. Вона прийде сама собою, коли ми станемо дужі й багаті, тоді ті меншості зукраїнізуються самі собою, без усякого примусу» [21, с. 15].

Логічним продовженням цієї статті М. Левицького є його публіцистичний текст «Розмосковлення» у наступному числі тижневика. Автор вважає, що розмосковлення потрібне для більшості наддніпрянців, як і «роспольщення конче потрібне галицькій інтелігенції» [20, с. 7]. Причина цих явищ – «вікова чужинецька окупація, що насильно навязувала нам московську чи польську мову по всіх наших інституціях» [20, с. 7]. Як наслідок – «продовжала ... душу інтелігенцьку чужа мова, чужа культура; у де-кого так ґрунтовно, наскрізь, що він геть позбувся всього рідного крім призвища свого вкраїнського, і з яничарським завзяттям, і з запеклістю ренегата став лютим ворогом усього вкраїнського, «єдинонеделимець»» [20, с. 7].

Хоча «більшість нашої змосковленої інтелігенції не так уже дощенту втратила своє рідне», – розмірковує М. Левицький, – але «тої глибокої любови до свого рідного, того пієтизму нема в них: погубилося воно на службі в Московщині, остатки повитравляли їх жінки-москвинки, – і вернулося на Україну щось таке половинчате...» [20, с. 7–8].

У мовній практиці галицької інтелігенції публіцист простежує «малопольський жаргон» [20, с. 8]. Тому М. Левицький не приймає мови творів О. Кобилянської, М. Яцківа, а публікація його оповідань у «Літературно-науковому віснику», тобто редагування текстів, не сформули бажання «давати свої писання на таке калічення» [20, с. 9].

Оптимізму автору статті додає писемна мова та усне мовлення його студентів Української господарської академії та учнів української гімназії в Подєбрадах.

Статті М. Левицького «Політичне шулерство» та «Федерація народів сходу Європи і політичні шулери» є зразком політичної аналітики. У першому тексті розгортається полеміка з С. Поляковим-Літовцевим, автором статті «Еврейская колонизация и русские националисты» (ч. 1699 «Последних Новостей» від 6 листопада 1925 р.), що «завзято виступає проти московських націоналістів, які протестують, з погляду інтересів Росії, проти утворення нової жидівської республіки на “юге Росії”» [18, с. 18]. М. Левицький твердить, що редактор цієї російськомовної газети, яка видавалася в Парижі, П. Мілюков мав би бути вимогливішим у доборі матеріалу до свого видання, але «об’єктивність, справедливість і здорова логіка навіть у нього пропадають, коли справа йде про Україну» [18, с. 19].

У статті «Федерація народів сходу Європи і політичні шулери» М. Левицький суперечить публікаціям видання російських соціал-демократів «Революционной России» (ч. 55–56, 1927 р. за січень-лютий) «Тезиси В. М. Чернова («Паневропейское движение и интересы Востока Европы») «і другу, поруч із нею, під широким і туманним заголовком: «Основные положения проекта платформы социалистической лиги мирного разрешения национального вопроса на Востоке Европы» [22, с. 3]. М. Левицький доводить, що ці матеріали є вираженням московського імперіалізму.

До речі, ця стаття М. Левицького викликала широкий резонанс. «Зо мною розпочав листування п. Айолло, [...] а в останній книжці «Нової України» (Січень – Лютий 1927 р.) в цій справі звертаються до мене п. п. Григорійв і Мандрика, позиваючи мене до громадського суду» [14], – писав у відповіді на сторінках тижневика «Тризуб» (рубрика «Лист до редакції») М. Левицький. Йдеться про «Одвертий лист панові Модестові Левицькому» Н. Григорієва та М. Мандрики [5], в цьому ж числі «Нової України», місячника письменства, мистецтва, науки й громадського життя, що видавався у Празі протягом 1922–1928 рр., опубліковано також полемічну статтю Б. Новаківського [26], критика якої спрямована проти статті М. Левицького «Федерація народів сходу Європи і політичні шулери». У «Відповіді п. п. Айолло, Григорієву і Мандриці» наголошується: «мій виступ був корисний, бо він спричинився до певного освітлення тої політичної роботи, що провадилася в цілях будови “Лиги мирного разрешения национального вопроса на Востоке Европы”» [14].

Принагідно про інформаційного плану публікацію М. Левицького «Нові видавничі товариства». Тут йдеться про заснування в Подєбрадах двох видавничих товариств: товариство імені Василя Доманицького, яке «має видавати популярно-наукові книжки, в першу чергу по сільському господарству та економіці» [17, с. 11], та товариство, мета якого – видання підручників із технічних та економічних дисциплін. Автор статті вважає, що в майбутньому треба подбати й про видання художньої літератури, в т. ч. і для дітей, а також про переклади українських письменників чеською мовою.

На сторінках часопису «Тризуб» М. Левицький опублікував спогади про С. Петлюру [23], Є. Чикаленка [19], М. Юнакова [13], а також некролог «Д-р Петро Шевченко» [16].

Криптонімом М. Л. підписана публікація «Оповідання повстанця. 1. Мученики за Батьківщину», вона супроводжується такою приміткою: «До редакції «Тризуба» вступила низка споминів студентів наших високих шкіл в Ч. С. Р., здебільшого старшин української армії, учасників збройної боротьби за визволення. Охоче даємо їм місце, бо вони зберігають для історії вчинки невідомих героїв, вже оповиті легендою, що творять традицію боротьби за державність і рух нації» [25, с. 16]. У спогадах сина М. Левицького Віктора знаходимо пояснення: «Викладаючи мову, батько вжив для вправ цікаву методу: загадав слухачам кожному описати найдраматичніший момент свого життя, а що кожний зі студентів був ще, сказати б, вчора активним учасником військових подій, то й кожний мав не один сильний момент у своїх свіжих спогадах. Ця ідея була дуже влучна, бо й припала до смаку слухачам і, крім того, давала подвійну користь і як вправа в писанню рідною мовою, і як мемуарний матеріал з наших визвольних змагань. Батько мав на увазі, зго-дом, відібравши найвартісніше, видати як збірку спогадів про боротьбу з більшовиками за рідну землю. Мороки мав батько з тими спогадами силу силенну, бо треба було йому (дуже короткозорим) вчитувати часом нечиткі рукописи, робити їм педагогічну оцінку, а в тих випадках, коли матеріал був цікавий, опрацьовувати його так, щоб та писанина мала руки, ноги і голову» [11, с. 24]. Очевидно, тому й підписана ця публікація криптонімом.

Осібнo – про вшанування пам’яті М. Левицького в матеріалах тижневика «Тризуб».

У ч. 27 (335) від 3 липня 1932 р. на першій сторінці часопису було опубліковано некролог М. Левицького, а також поінформовано, що «В неділю 26-го червня в Парижі в Українській Православній Церкві заходами сестри

покійного, Генеральної Ради Союзу Українських Емігрантських Організацій у Франції і редакції «Тризуба» відправлено було за спокій душі його службу Божу, а по ній панахиду» [3]. У цьому ж числі – редакційна публікація про смерть М. Левицького як тяжку втрату для всієї України (тут зокрема наголошується: «В характерній – такій зовнішнє м'якій і такій внутрішнє твердій – постаті небіжчика поніс наш «Тризуб» невіджаловану втрату, втрату свого давнього співробітника, вірного прихильника й однодумця» [1, с. 3]), а також передрук публікації «Похорон Модеста Левицького» із львівської газети «Діло»[2].

Окреме число тижневика за 1933 р. (Ч. 26–27) присвячене вшануванню пам'яті М. Левицького.

Література:

1.[Б. а]. [Б. н]. / [Б. а] // Тризуб. – 1932. – Ч. 27. – С. 2–3.

2. [Б. а]. Некролог: Похорон Модеста Левицького / [Б. а] // Тризуб. – 1932. – Ч. 27. – С. 11–13.

3.[Б. а]. Некролог: Про нову тяжку втрату – смерть Доктора Модеста Пилиповича Левицького / [Б. а] // Тризуб. – 1932. – Ч. 27. – С. 1.

4.[Б. а].Письменник і вчитель / [Б. а] // Тризуб. – 1933. – Ч. 26–27. – С. 30–33.

5.Григорієв Н., Мандрика М. Одвертий лист панові Модестові Левицькому / Н. Григорієв, М. Мандрика // Нова Україна. – 1927. – Ч. 1–2. Січень – Лютий. – С. 120.

6.Дорошенко Д. Лікар-гуманіст / Д. Дорошенко // Тризуб. – 1933. – Ч. 26–27. – С. 14–19.

7.Ємець В.Модест Левицький і кобзарська справа / В.Ємець // Тризуб. – 1933. – Ч.26–27. – С.33–36.

8.Королів-Старий В.«Дід Модест» / В. Королів-Старий // Тризуб. – 1933. – Ч. 26–27. – С. 19–29; Ч. 28–29. – С. 10–15.

9.Лазаревський Б. До портрету М. Левицького / Б. Лазаревський // Тризуб. – 1933. – Ч. 26–27. – С. 29–30.

10.Левицька С.Спомини сестри / С. Левицька // Тризуб. – 1933. – Ч. 26–27. – С. 8–12.

11.Левицький В. Син про свого батька / В. Левицький // Спогади про Модеста Левицького В. Левицького і Д. Дорошенка / Передмова Ю. Мулика-Луцка.– Вінніпег, 1967.– С. 7–28.

12.[Левицький М.] Автобіографія / [М. Левицький] // Тризуб. – 1933. – Ч. 26–27. – С. 5–8.

13.Левицький М.Аристократ духа: Пам'яті М. Л. Юнакова / М. Левицький // Тризуб. – 1931. – Ч. 34. – С. 5–7.

14.Левицький М. Відповідь п. п. Айолло, Григорієву і Мандриці / М. Левицький // Тризуб. – 1927. – Ч. 21. – С. 36.

15.Левицький М. Возвращенці / М. Левицький // Тризуб. – 1925. – Ч. 6. – С. 3–9.

16.Левицький М. Д-р Петро Шевченко / М. Левицький // Тризуб. – 1932. – Ч. 22. – С. 22.

17.Левицький М. Нові видавничі товариства / М. Левицький // Тризуб. – 1926. – Ч. 21. – С. 11–12.

18.Левицький М. Політичне шулерство / М. Левицький // Тризуб. – 1925. – Ч. 8. – С. 18–19.

Автобіографія М. Левицького [12], його світлини, низка спогадів [6–10; 28], серед яких і сестри С. Левицької [10], покликані сформувавши портрет самовідданого трудівника українського національного відродження.

Отже, різножанрові журналістські тексти М. Левицького (політична публіцистика, політична аналітика, інформаційний текст), написані ще до переїзду до Луцька та опубліковані протягом 1925–1927 рр. в часописі «Тризуб», демонструють оперативне осмислення актуальних проблем. Політичний аспект є визначальним у публіцистиці та аналітичній журналістиці М. Левицького.

19.Левицький М. Причинки до біографії Є. Чикаленка / М. Левицький // Тризуб. – 1929. – Ч. 29–30. – С. 29–32.

20.Левицький М. Розмосковлення / М. Левицький // Тризуб. – 1926. – Ч. 28. – С. 7–9.

21.Левицький М. Українізація і розмосковлення / М. Левицький // Тризуб. – 1926. – Ч. 26–27. – С. 14–15.

22.Левицький М. Федерація народів сходу Європи і політичні шулери / М. Левицький // Тризуб. – 1927. – Ч. 12. – С. 3–6.

23.Левицький М. Чужинець про С.В. Петлюру / М. Левицький // Тризуб. – 1928. – Ч. 20–21. – С. 17–18.

24.Лось Й. Д. Публіцистика й тенденції розвитку світу: навч. посіб. для вищ. навч. закл. III–IV рівнів акредитації: У 2 ч.: Ч. 1. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка. 2007. – 376 с.

25.М. Л. Оповідання повстанця. 1. Мученики за Батьківщину / М. Л. // Тризуб. – 1925. – Ч. 4. – С. 16–19.

26.Новаківський Б. Полонофільські брехні / Б. Новаківський // Нова Україна. – 1927. – Ч. 1–2. Січень – Лютий. – С. 109–112.

27.Павлюк І. Українська легальна преса Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1917–1939, 1941–1944рр. – Львів: Каменяр, 2001. – 285 с.

28.Прокопович В. Пам'яті М. Левицького / В. Прокопович // Тризуб. – 1933. – Ч. 26–27. – С. 12–14.

29.Сидоренко Н. «Задротянське життя» українських часописів на чужині (1919–1924) / Н. Сидоренко. – К., 2009. – 88 с.

30.Сидоренко Н. Левицький Модест Пилипович / Н. Сидоренко // Українська журналістика в іменах. Вип. 6. – Львів, 1996. – С. 176–179.

31.Тимошик-Сударикова А. Паризький журнал «Тризуб». 1925–1940 роки: формування та функціонування : монографія / А. Тимошик-Сударикова; НАН України, ЛННБУ ім. В. Стефаника. – К. : Наша культура і наука, 2013. – 408 с.

32.Чикаленко Е. Др. Модест Левицький (3 нагоди 30 ліття його письменництва та відїзду з Подєбрад) / Е. Чикаленко // Студентський вісник. – 1927. – Ч. 5–6. – С. 12–16.

33.ЯцишинВ. Левицький Модест Пилипович / В. Яцишин // Українська журналістика в іменах. Вип. 15. – Львів, 2008. – С. 329–331.

ЛИСТИ МОДЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО ДО БОГДАНА ЯРОШЕВСЬКОГО ЯК БІОГРАФІЧНЕ ДЖЕРЕЛО

Епістолярій – важливе джерело вивчення біографії. Листи Модеста Левицького до Богдана Ярошевського [2] привідкривають маловідомі факти життєпису визначних постатей. Богдан Ромуальдович Ярошевський (1869–1914) – політичний і громадський діяч. Походив із сполонізованої української родини на Поділлі. Він «гуртував та українізував українців поль. культури і став лідером організованої ними Укр. Соц. Партії й ред. її органу “Добра Новина”» [1]. Співпрацював із журналом «Przegląd krajowy». На сторінках «Літературно-Наукового Вісника» опублікував статтю «Війна та опозиційні елементи в Росії» (1904, т. 27, кн. 7–9) та поезію «О ти море житейське, ти дивне...» (1905, т. 32, кн. 10–12). Поезію та оповідання друкував також в українських газетах «Громадська Думка», «Рада» та ін.

Листи М. Левицького до Б. Ярошевського містять чимало інформації про суспільно-політичні проблеми (напр., співпраця з часописами та видавництвами), про коло спілкування (С. Русова та ін.), побут, зокрема про сімейні проблеми, пов’язані зі здоров’ям дружини, навчанням дітей, народженням онука. Фах лікаря і переконання гуманіста виразно засвідчений турботою про лікування Б. Ярошевського.

Література:

1.[Б. а.]. Ярошевський Богдан / [Б. а.] // Енциклопедія українознавства. Т. 10 / Перевидання в Україні. – Львів, 2000. – С. 3992.

2.Листи Модеста Левицького до Богдана Ярошевського // Центральний державний історичний архів у Львові. Фонд Ярошевського Б. Р. Ф. 367. – Управа 1. – Спр.17. – 14 арк.

(арк. 3) Любий Богдане Ромуальдовичу!

Листа Вашого з квитанціями і запрошення редакції я одержав. Щиро дякую редакції за запрошення, але приїхати не зможу, бо тепер служба не дозволяє. Вільнійший буду тільки в лютому, та й то – хто його знає, чи довго. Опріче того скажу Вам і шановній громаді, що крім щирого, але платонічного, співчуття, я не можу нічого дати справі з «Prz. Kł.» і ось чому і я взяв на себе стільки роботи, що і тої не можу подужати: раз-у-раз нагадує мені «Рада» і (арк. 4) Л.Н.В. і «Село», що я вже давно нічого не давав, а тепер ще і для «Нашего Діла» вимагають статей українською мовою і я розумію, що се дуже великої ваги справа, бо коли ми тепер не націоналізуємо нашу молодю кооперацію, то потім може бути за-пізно. І у видавництві «Час» я маю роботу – одно слово, низку, набрав більше, ніж можу по-

дужати, особливо вважаючи на мої кепські очі, що не дають мені змоги працювати більш, як 2-3 години у день. Вважайте самі тепер, чи можу я активно взяти участь у справах «Prz. Kł.» зарані знаючи, що не здолаю. Я щиро пропагую «Prz. Kł.» серед тутешніх [нерозбірливо. – О. Я.] поляків, але досі, крім з передплатників, нікого не міг з’єднати; ті примірники, що мені висилала редакція [нерозбірливо. – О. Я.], я, прочитавши сам, роздавав і розсилав, як рекламу, тим людям, що міг од них сподіватися співчуття. Але, виходить, що я, здебільшого, помилився в них.

Дуже жалкую, що святами не бачився з Вами: були ми три дні, саме у найлютішій морози, скрізь усі крамниці та інституції були зачинені, тільки на вечір колядок попав я у клуб український.

Син наш тепер у Луцькій гімназії і там, здається, краще йому, як у Петра було.

Жінки моєї здоров’я ані трошки не краще, а моє – як було; коли-б мені очі добрі, то міг-би й більше робити!

Будьте здорові!

Ваш серцем Модест

26 серпня 911Радивилів

(арк. 6) Любий і шановний Богдане Ромуальдовичу!

Простіть, що довго не відповідав я Вам на Ваш рекомендований лист, який я одержав, але забарився я через своє, хатне лихо: поїхав я з жінкою в Одесу і там вона занедужала на дизентерію, в дуже тяжкій формі і мусів я везти її, хвору з 40,5⁰, зо всіма прикрими об’явами цієї хвороби, до дому, бо в Одесі не було де і як її лишити, а дома покинули ми самих дітей, Вітю і Олесю, навіть без прислуги. І після того, як я її довів до дому, вона ще 2 тижні пролежала (арк. 7) і було їй дуже погано. Оце тільки скільки днів, як встала і ходить, як тинь. Через те і не відписав я Вам зараз.

Все, що Ви пишете, всі Ваші бажання я виконаю свято, всі старання прикладу; більше того: через рік мій Вітя скінчить гімназію і зможе вже давати собі сам раду, може де-що і заробляти, то я радо прикладу і своєї коштів, коли треба буде, щоб виховати Вашу дитину як найкраще. Та може ж і Ви піддужаєте і самі будете бачити, як виховується Ваша Маруся.

У мене багато прикладів було, що такі пацієнти, на яких вже майже надії не було, видужували і жили довго. Ось Вам Науменко старий, у якого вже літ з 15 завідомий туберкульоз легких, а про-

те він тепер по 4–5 годин уроків у день дає, – а це і здоровому не легко.

Писала мені Ваша жінка і радилась: чи віддавати тепер Марусю до Русової; видно, що їй тяжко розлучитися з дитиною і вона хоче відтягнути справу; але я їй щиро, по-приятельськи, порадив, що не можна бути егоїстом і занедбувати виховання дитини, яка може здичавіти в такому самотності, жалючи розлучитися з нею. Я думаю, що Маруся скоро вже буде у Києві, у Ткаченків. У початку вересня поїду у Київ, то конче піду до Тржебінського і до Русової. Думав їхати тепер, але відклав, бо у кінці серпня у Києві будуть ті «торжества», з якими мало не казяться адміністрація і націоналіст; приїде «найясніший». То Ви мене зрозумієте, що мало охоти мені дивитися на ті комедії.

Після Києва напишу Вас усе, що там побачу і почую.

Зо страхового товариства маю офіційне повідомлення про Вашу заяву, що я з'являюся власником Вашого полісу. Не клопочіться про черговий внесок: коли треба буде, я заплачу його: на той час у мене певне будуть гроші, та й сума сама по собі невелика.

Будьте здорові. Щиро бажаю Вам піддужати скоріше і братські обіймаю Вас.

Ваш серцем Модест

(арк. 9) Біла Церков, 7 липня

Любий і шановний Богдане Ромуальдовичу!

Посилаю Вам залогову квітанцію на Ваш поліс. Дуже нам обом прикро було довідатись, що Вам не покращало. Постараюся приїхати у Боярки, коли Ви там будете, тільки Ви мене сповістіть точно, коли саме; а я вже буду націлюватись, щоб між 12–15 приїхати.

Читав я про новий лік на туберкульоз, що знайшов Ерліх, а пробував його проф. Левашов в Одесі (отой чорносотенець) і дуже яскраві докази дає, що він помагає. Це нове хемічне тіло тріпарозан (підкреслення у тексті. – О. Я.). Шукав я його у Києві – нема ніде; писав в Одесу – і там нема ще: оказується, що Левашову сам Ерліх прислав трошки для спроби, але у продаж цей лік іще не поступив.

Не пишу Вам багато, бо сподіваюся скоро побачитись і побалакати дрібніше.

Бувайте здорові

Ваш серцем Модест

(арк. 11) Року 1914 Січня 30 дня

Любий і шановний Богдане Ромуальдовичу!

Винен я перед Вами, що так довго не писав Вам і не відповідав на ті запитання, що Ви мені ставили, але сталося це подекуди не з моєї вини, а подекуди і з моєї: не міг я нічого путящого зробити в тих справах, що про них Ви писали, а потім такий я був заклопотаний цей останній місяць, що іноді ніколи було хоч телеграми в газеті переглянути. Надто був час, коли я був певний, що Ви вже не в Закопаному, а тепер ось прогаяв тиждень, бо не знав Вашої адреси і мусів її шукати в редакції «Ради». Почну по порядку з тих справ,

про які Ви писали. 1) В справі Нобелівської премії нічого не міг зробити, бо не знайшов у Києві такої людини, що взялась-би написати те, про що ми говорили. Балакав я з двома тільки, а потім і покинув. 2) Що до того, щоб знайти кошти на подорож у Париж тої людини, що написала-б, то і з цим – «як з каменя»: самі знаєте, як у нас трудно зібрати що-небудь на громадські справи, а як і збереш, то щось таке, що і смішно, і сумно стає. Оце пані В. заходиться влаштувати в костелі панахиду по Шевченкові (як було після смерті Лесі Укр.), та ніяк не може зібрати на це мізерних 50 карб. 3) З доручення і по просьбі тої-ж пані В. я й писав до д-ра Гжезінського, питаючи про Ваше здоров'я, бо хотіли люди знати все з найпершого джерела. І відповідь він дав таку, що властиво ні на що не відповідає, а з Ваших листів далеко ясніше все видно. 4) Що до того «тріпарозану», що так рекламував проф. Левашов, то виявилось, що він (Левашов) і в медицині виявив себе таким самим прохвостом, як і в політиці: він рекламував себе, а не той лік і його найближчі асистенти довели, що його „факти” грубо підтасовані і де-що навіть сфабриковано; де-хто провірив данні Левашова і ніщо не підтвердилося: все брехня. Так той «тріпарозан» і пішов у лету. 5) Про той новий лік Манухіна, що не то вигоїв Горького й сам нічого не знав і не читав; але питав у Києві колеги і вони кажуть, що це, мабуть, не що інше, як газетна «кутка». У медичній літературі про це нема нічого. Я виписую спеціальний журнал «Туберкулез» і стежу за всім, що нове з'явиться, але про лік Манухіна там нічого ще не було.

Оце Ви писали, що подобається Вам жіночий ліцей у Перемишлі і що Ви раді за свою Марусю. І нам спало на думку, чи не завезти туди нашу Олесю, бо правду казавши тут, у Б.-Церковській гімназії ведеться все ніби навмисне впоперек усім елементарним вимогам педагогіки, тай деморалізують, калічать і духовно, і фізично, а в голови їм напхають без усякого ладу і системи гороху з капустою, а справжнього манья не дають. Коли Вам не трудно, то напишіть, будь ласка, 1) Коли там початок учення? Себ-то коли найзручніше завезти туди дівчину? 2) Яка там платня за науку і за содержания? 3) Мабуть треба для Олесі окремих паспорт брати – чи ні? Як Ви зробили, коли везли Марусю? Олеся у 1^ї кл. жіночої гімназії. Чи треба буде взяти яке свідоцтво з цієї гімназії? А з документів її чи досить буде одної метрики? За ці вказівки будемо Вам щиро вдячні.

У нас нічого доброго. Атмосфера огидна і що-далі, то гірша та гірша, ніж за часів Плеве, – та Ви це і з газет знаєте: загальна вахханалія націоналізму і більше нічого. Просвітку не видно ніде.

У нас саме на Різдво народився онук: оце ми вже дід і баба!

Бувайте здорові. Я і стара моя сердечно Вас вітаємо!

Ваш серцем Модест

[Збоку на сторінці зліва] 4) Чи треба запас своєї білизни і одежі дитині взяти, чи ні?

Розділ III.

Модест Левицький – лікар.

МЕДИЧНІ СТУДІЇ МОДЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО

М. Левицький, здобувши медичну освіту в Київському університеті імені Святого Володимира, «один рік прослужив у Фатежському повіті Курської губ.», але, як він пише в «Автобіографії», «нудьга за рідним краєм перетягнула мене на посаду повітового лікаря в Ковель на Волині»[2, с. 10]. Тут він працюватиме протягом 1894–1898 рр. М. Левицький знайомиться з родиною Косачів. Згодом історія хвороби Лесі Українки буде висвітлена ним у статті «Туберкульоза у наших видатних людей» [5]. Лікар наголошував, що «навіть дуже кволий організм (а такою була Леся) при сприятливих умовах життя, при сильній психіці (а Леся була сильна духом) може десятки літ боротися з цією хворобою, може працювати, творити. Леся боролася з цією хворобою понад тридцять літ» [5, с. 104].

1895 р. М. Левицький взяв участь у боротьбі з епідемією холери в Ковельському повіті.

Згодом працюючи в м. Окни на Поділлі, «скоро придбав собі славу сердечного, всім приступного лікаря, а після одного випадку, – пригадає Є. Чикаленко, – слава про нього розійшлася і по-за його участком. Якось люди, ідучи з Окнянського базару, надібали на дорозі напівмертвого пастушка. Якому бугай розпорів живота і випустив кишки. Один жалісливий батько зібрав ті кишки з порохом та сміттям і привіз хлопця помірати до лікарні. М. П. пообмивав, продизенфекціонував ті кишки, повкладав їх на місце і пильним доглядомвилікував його. З того часу хлопець той, показуючи людям шрам на животі, став живою ходячою рекламою для чудодійного лікаря. Селяни казали про нього: “Оце, лікар, так лікар, не те-що інші наче поденщики; його посеред ночі збуду до хворого, то він і не скривиться, а з охотою. Наче на весілля їде до хворого і в дощ і в заверюху!” Оцю готовність допомагати людям М. П. зберіг до старості; і тут в Подєбрадах оповідають, що коли одного разу його покликали до хворого студента і забули відімкнути йому

хвіртку і він не міг достукатися, то М. П. замість того, щоб плюнути й піти собі до дому, при всій своїй немошности переліз через паркан. А таки добрався до хворого. І тут як і на земській службі, він не брав з хворих гонорару і водила ним не жадоба грошей, а бажання допомагати людині» [9, с. 12–13].

Про особливості лікарської практики М. Левицького залишила спогади його сестра Софія: коли траплялася йому «яка багата практика», то половину грошей давав дружині Зінаїді, а іншу половину залишав собі, бо, переказує слова брата, «часто у мене такі бідні хворі, що не мають навіть і на ліки, то я для тих бідних оті гроші краду від своєї практики, щоб їм дати на ліки» [1, с. 180].

Місця праці М. Левицький - лікар часто змінюватиме через те, що його громадська діяльність не узгоджувалася з ідеологією Російської імперії.

В еміграції в Тарнові (Польща) організував для доньок українських емігрантів курси медсестер, де читав лекції. 1922 р. в Закопаному він опікується санаторієм для хворих на туберкульоз вояків армії УНР. У цей період написав статтю «Страшна загроза», в якій наголосив на тому, що антисанітарія, голод, інфекційні захворювання і відсутність медичних кадрів – велика суспільна проблема, що постала внаслідок соціального експерименту комуністів [4].

Ще від почату лікарської практики М. Левицький бачив неосвіченість народу в питаннях гігієни та санітарії, брак елементарних відомостей про інфекційні захворювання. Тому розуміючи важливість профілактики, він займається просвітницькою роботою, виступаючи на сторінках періодичних видань та видаючи науково-популярні брошури. Це стаття «Про сільську медицину» (1896), окремі видання «Селянські знахори та бабы-шептухы» (1901) [7], «Сибирська язва» (1901)[8], «Як рятуватися при наглих випадках та каліцтвах» (1906)[6], «Отрути»[3] та ін.

Література:

1. Левицька С. Спомини сестри / С. Левицька // Сяйво душі Модеста Левицького. Життя і творчість / Упоряд. Л. Токарук. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2009. – С. 180–183.

2. Левицький М. Автобіографія / М. Левицький // Сяйво душі Модеста Левицького. Життя і творчість / Упоряд. Л. Токарук. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2009. – С. 10–12.

3. Левицький М. Отрути / М.Левицький // Життя і знання. – 1932. – Ч. 7 (55). Квітень. – С. 209–211; Ч. 8 (56). Травень. – С. 246–249.

4. Левицький М. Страшна загроза / М.Левицький // Вістник Спілки лікарських помішників на еміграції. – 1922. – Ч. 1. Жовтень. – С. 5–9; [Передрук:] Левицький М. Страшна загроза / М. Левицький // Нова Україна. – 1922. – Ч. 13–15. 15 листопада. – С. 57–60.

5. Левицький М. Туберкульоза у наших видатних людей / М.Левицький // Календар-альманах «Дніпро» на переступний рік 1932. Рік ІХ. – Львів: Накладом Українського товариства допомоги

емігрантам з України у Львові, 1932. – С. 103–108.

6. Левицький М. Як рятуватися при наглих випадках та каліцтвах / М. Левицький. – К., 1906. – 24 с.

7. Левицькій М. Селянські знахори та бабы-шептухы / М. Левицькій. – К., 1901. – 3 с.

8. Левицькій М. Сибирська язва / М. Левицькій. – К., 1901. – 16 с.

9. Чикаленко Е. Др. Модест Левицький (3 нагоди 30 ліття його письменництва та відїзду з Подєбрад) / Е. Чикаленко // Студентський вісник. – 1927. – Ч. 5–6. – С. 12–16.

Модест ЛЕВИЦЬКИЙ

СЕЛЯНСЬКІ ЗНАХАРІ ТА БАБИ-ШЕПТУХИ

Лікаруючи вже чимало літ серед нашого сільського люду, бачив я багато людського нещастя, хвороб та каліцтва, придивився добре і до того, від чого трапляється се лихо, та ось про се-то я хочу дещо розказати, якщо ласка ваша буде послухати.

Я не буду багато розказувати про хвороби та як їх лічити — бо про них є сила різних книжок, а хочу виявити лиш такі причини хвороб та каліцтв, котрі трапляються найчастіше по селах, серед біднішого та темнішого люду.

Може хто скаже: дарма балакати! — хвороби та смерті, мовляв, не одперти; так само слабують і вмирають і багатирі й біднота, і пан і жебрак...

Правда. Від смерті не відкупишся. Але від хвороби хоч не відкупитись, то встерегтись можна, — хоч не завжди, так деколи. Добре й то. Може, часом і від смерті можна встерегтись. А що по селах далеко більш слабують і вмирають люде, а особливо діти, се не вигадка чиясь, а правда, і ось як сеї правди дійшли.

Відомо, що як родиться дитина, або як умре людина, то священники, ксьондзи, рабини записують се у своїх книжках. Сі записи щороку відсилаються куди слід і там вже викладають — скільки родилося та скільки вмерло селян, горожан, міщан, шляхти, жидів і т. п. З тих записів стало відомо, що найбільше вмирає людей по селах, а ще більша смертельність серед дітей.

Певно, що цьому не одна лиш причина, а багато. Може, всіх причин такої біди ми ще й не знаєм, але деякі нам добре відомі, і от про них-то я хочу дещо розказати.

Якщо ся книжчина хоч декому послужить на пожиток, pomoже запобігти або встерегтись від якої хвороби або каліцтва, то се буде мені найкраща подяка за мою працю.

Недавно якось принесла до мене жінка із сусіднього села дитинку.

— Що болить?—питаю.

— На очі.

— Давно?

— З роду. Як найшлося, так і почали закисати оченята. Чого вже ми не робили! Чого вже баби не радили! І молоком з грудей зациркувала, і мідяки у кваші мочила та прикладала, і баба язиком ізлизувала, вичитували... Кажуть, більма вже є...

— Чому ж, — питаю, — ні разу до мене не привезли? Хіба далека така сторона?

— Та ні. Так, думали, перейде... Та й мені не можна було...

— Чому?

— Дні не вийшли... Не можна...

— Як се, дні не вийшли?

— Так... Нечиста була... Хіба ж можна? Гріх, кажуть, виїздить та виходить з дому.

Дивлюсь я до дитини. Оченята запухли, закисли; через силу я їх роздер, аж бачу — цілком вже більма закрили.

— Бога ж ти не боїся, жінко! А се ж не гріх твій буде, що тепер дитина сліпа буде, каліка повік?!

— Хіба я знаю?! Може б примочки якої дали, абощо?

— Та вже сій нещасній дитині нема помочі, так і не буде бачить світу Божого...

Треба ж знати, що є дуже погана та заразлива очна хвороба у дітей-народженців — гнійне запалення, котре наразу¹ можна злічити чисто, але се вже належить до лікаря, а при сій хворобі бабські ліки лиш нароблять лиха. Чим скоріше подати справжню поміч, тим легше можна згоїти се погане запалення; але не треба гаяти дурно й одного дня, або навіть години.

Багато дітей темніє² від сеї хвороби — та ба! Може, не так від хвороби, як від бабських забобонів... Бо, кажу, хоч і дуже шкідлива ся хвороба, але й на неї є певна порада, лиш треба наразу, з самого початку, взятися лічити уміючи. Се вже діло лікаря, або фершала, бо лікарствами, що лічать се запалення, можна струїтись, і треба добре знати, коли і як з ними поводитись.

Тим-то і біда наша, що у нас дуже охоче береться лічити людей усякий, хто попав, думаючи, що се дуже пустее діло. Спитаю я вас, люде добрі, що ви сказали б, якби хто повів кувати коня до кушніра, або шити кожуха пішов до коваля? Запевне сказали б, що він дурний, з глузду зсунувся.

Так. А я вам скажу, що лічити людей далеко трудніше, ніж кувати коні, або шити кожухи. Лікарі вчаться у лікарських школах по п'ять, по шість і більше літ, та ще поперед того літ із вісім повинні вчитися у інших, нижчих школах.

¹Відразу, негайно (Прим. упор.)

²Сліпне (Прим. упор.)

Вислідити докладно будову людського тіла далеко трудніше, ніж будову найтруднішої машини. Для прикладу скажу вам, що око складається більш, ніж з 20 тканок (плівок). Всамперед ви бачите віко (кліпка), та й воно не з одної тканки, а з кількох: зверху шкурка така майже, як і скрізь по тілі; далі — вії; спідсподу вже інша тканка, рожева, як губи. Далі, за віком — саме око. І воно не з одної тканки: навколо біла (білок) посередині прозора — рогова тканка, за нею веселкова тканка, та сама, що буває і сіра, і синя, і кара; посередині сеї веселкової плівки — зінка („чоловічок“), а за нею ще, та й ще інші, але вже їх так не видно, а як роздивитись крізь побільшуюче скло, то можна побачити в оці ще багато, багато тканок.

Кожна ся тканка може заболіти сама одна, або скілька укупі, та й через те і хвороби очей дуже різні бувають — не все ж однаково: чи заогнитися³ віко, чи білок, чи зінка; а знов чи від вітру, чи від удару, чи від зарази якої — та й зараз тих багато є різних. Отак, бачите, і хвороб очних є сила велика, більш як 300, і треба добре знати і будову ока, і хвороби його, і ліки різні, щоб знати, яку дати раду. Чи це ж пусте діло, подумайте? А ваші баби та знахарі хіба все це знають? Та вони часто і не бачать навіть слабого, а так лиш — прийде хто: скажіть, бабусю, що від очей робити дитині? — А зациркуй, любко, покормом, або що інше там вигідає...

Лихо, лихо, люде добрі, як хто береться не за своє діло. Оце як ви, здорові, прочитали, що я розказав про будову ока та про його хвороби, то поміркуйте, що ще далеко трудніше розібратись, коли що заболить всередині у людини: туди вже не заглянеш, як в око, а так — хіба вухом почути можна, рукою помацати, а то і так, вже розумом міркувати — чи то гарячка, чи то кашель, який кашель, та ще багато дечого іншого. Треба й тут добре знати будову тіла. І все те показують та вичитують по книжках у лікарських школах. І довго, і тяжко треба працювати, поки навчишся трудної лікарської науки. Запевне лиш одно можу сказати, що легше ковалеві пошити кожух, а кушнірові підкувати коня, ніж невченому вилічити хворобу.

Ну, а як коваль погано пошіє кожух, то ще біда невелика, пропаде там трохи грошей — байдуже. А вже як пропаде око, того не вернеш, нового ока вже не зробиш, дарма.

Тепер ще пригадайте собі оту нещасну дитину, що я розказав, та подумаємо, чи лиш одні бабські ліки тут винні були, що воно отемніло навіки? Я думаю, що тут ще одна причина є. Воно ослабло на очі, на другий чи там на третій день, як знайшлося. А мати принесла до мене

³Запалиться (Прим. упор.)

вже як йому йшов п'ятий тиждень. Цю хворобу, я казав уже, можна злічити чисто лиш наразу, як тільки вона об'явилась. А тут мати згаяла дурнісінько цілий місяць. Може, хто скаже, що не дурнісінько? що вона була нечиста, та не повинна була виходити та виїздити з дому? То я скажу, що це лиш одні бабські забобони і більш нічого. Як жінка — після дитини або як на її місячне йде — буде чисто коло себе ходити, буде обмиватись як слід, мінати сорочку, то чого ж вона має бути нечиста? Нечиста вона для церкви, то інша річ. А то що кому завадить, як вона вийде на вулицю, або поїде куди? Розкиньте лиш розумом добре, то далєбі скажете зо мною, що це лиш забобон. Бо й справді: ви ж підете до кума, чи там до свояка, або сусіди на хрестини, будете в нього і хліб святий їсти, і чарку вип'єте до породіллі, і добре слово промовите до неї — нічого до вас поганого не пристане. Ну, а як би ця ж сама породілля, вставши на котрий там день, та прийшла до вас у гостину? Батечки, що тут баби почали б щекотати та клепати на все село! Та вони б ганьбили й паскудили цю саму породіллю, в якої вони ж самі вчора були на хрестинах, паскудили б, кажу, гірш, ніж останнього злодія! І така, і сяка, соромітниця... Бога ради, розтолкуйте ж мені, де тут розум подівся? Яка ж це така нечисть, що вона до мене не пристане, як я буду сидіти, їсти й пити у неї в хаті, де й дитинка ця сама найшлась — так не пристане, а на вулиці, або в другій хаті вже вона до мене має пристати?

На мою думку, нечистим можна признати такого, хто справді розносить яку погану, заразливу хворобу. Скажу так: сухоти (чахотка), обклад (дифтерит), шкарлатина, віспа, сифіліс (пранці) — се все дуже заразливі хвороби, і таких слабих можна називать нечистими, бо як сухітник, примірно, прийде у мою хату, буде кашляти, нахаркає на долівку — так оце він заразу і приніс до мене, бо харкотиння сухітника дуже заразливе; воно висохне, перемішається з порохом, баба почне замітати хату, накурить, і ось з цею курявою будуть літати у повітрі малесенькі частинки того сухого харкотиння; ми, дихаючи, будем втягувати в себе, у свої легкі, разом з курявою ті частини харкотиння і через те саме можемо занедужать на сухоти.

Або як у кого діти слабі на обклад, шкарлатину, кір — так у тій хаті в повітрі вже є зараза, вона дуже швидко й легко пристає до одежі, до волосся і таким робом переноситься з хати до хати. Вже відомо добре всім, що як появиться у селі яка дитяча заразлива хвороба, ослабне двоє-троє дітей, то вже небезпремінно на сю хворобу перекачаються майже усі діти в селі. Бо люде не знають, а декотрі і знають — то [не]шануються, вештаються самі до слабих, і дітей своїх пускають

і до слабих, і на похорон, і так самі собою розносять лихо з хати до хати. Так само заразлива хвороба сифіліс (пранці): як їсти й пити з одної посудини з слабим на цю хворобу, цілуватися з ним та ще деякими іншими способами лучитись з ним, то дуже легко й самому наптитися тієї ж самої хвороби.

Так ось які, на мою думку, бувають нечисті люде. А породілля, чи то пак жінка, що недавно привела дитину, якщо вона сама здорова та чисто коло себе ходить, буде така сама чиста, як і всі люде. Вона ж варить страву, пече хліб — і нечисті в цьому нема ніякої. Не правда ж? Чому ж вона має бути нечиста, як піде до людей?

Кажуть дурні баби: гріх; і гріха нема ніякого, як вона вийде з хати, піде до сусіди, або повезе слабу дитину до лікаря. Спитайте кого хочете. Я сам балакав про се з священиками, вони мені сказали, що наша віра не боронить породіллі виходити з хати. Лиш до церкви, до причастя як схоче жінка піти, то повинна вперед взяти молитву.

Я думаю, що лиш тяжкої роботи не можна породіллі робити, бо се може їй дуже завадити і наробити якої жіночої хвороби.

А що вона через ті бабські дурні забобони занедбала свою дитину, довела її до каліцтва — так оце великий, тяжкий гріх; такого гріха і в Бога не відмолиш, і бідній дитині вже очей не вернеш.

Так-то, люде добрі!

Почавши оце розказувать про хвороби на очі, пригадав я собі ще деякі подібні випадки, котрі довелось мені бачити. Опріч гнійного запалення очей, є ще багато інших запалень, хоч вже не так страшно заразливих і небезпечних, але все ж дуже прикрих.

Торік була в нашім селі на дітях звичайна і часта пошесть — кір.

Відомо, що ся хвороба дуже заразлива, хоч і не дуже смертельна. Деякі вичунюють з неї дуже хутко, інші лежать довго, а трапляються і такі бідолашні, що довго, довго кашляють, неможуть⁴, доки позбуваються сеї напасті.

І при корі діти дуже терплять на очі: бо-ються світла, оченята червоніють, закисають, запухають.

Обходячи слабих по селі, натрапив я на такі дивні, недоладні забобони, що мушу про них дещо розказати.

Захожу я до одної хати, де було двоє дітей слабих на кір, та двоє ще були здорові.

— А що ваші малі? Полегшало?

— Де там! Горять. Ще з вечора трете заслабло. Як день, як ніч горять, кашляють, бухикають, я вже, мабуть, з ними здурію. Дайте, з ласки своєї,

⁴Від «немога» — стан остаточної втоми, повного безсилля (Прим. упор.)

чого від кашлю, та ще від очей; дуже вже їм позакисали.

— А ви ж, тітко, промивали їм, як я вчора казав?

— Ні, таки не промивала. Може б краплів яких дали?

— А я ж вам казав чистенько промивати рано та увечері! Га?

— Та як же його промивати, коли не можна?

— Чому не можна?

— Кажуть, що не можна мочити, бо гірше буде.

— Хто каже? Баби ваші?

— Еге ж!

— А ваші баби хіба лікарі, чи що?

— Та не лікарі, а все ж страшно мені.

— А я вам кажу, що не тільки можна промивати, а треба, бо лихо буде.

— Хіба я знаю? Може б таки краплів дали яких?

— Краплів мені не жалко, дам; але як не будете промивати, то й краплі мало що допоможуть.

— Та ні, вже нехай так буде.

Що ти з такою упертою бабою робитимеш. Скільки я їй не товкмачив — таки своє: страшно, та й годі. Хоч їй клин на голові теши!

Глянув я до дітей — оченята попухли, позакисали, розплющити не можуть. Кажу бабі: слухайте: дай Боже, щоб більма ще не поробились, а що вже кислочки⁵ будуть у вас діти, то певне. Далі бачу, що такі діти неохайні, сорочки аж чорні, корою стали, аж дух поганий від них іде.

Дівчина старша вже третій тиждень слаба була.

— Чому, кажу, хоч сорочок чистих їм не дасте? Так до дітей гидко приступити.

— А що, хіба я їх вже на смерть маю одягати? Хто ж бачив на слабій дитині та сорочку міняти?

— Тьху на вас, з вашими забобонами! Та ви, кажу, бабо, і Бога десь забули, — думаєте, що смерть не від Бога, а від чистої сорочки буває!

А вона лиш своє верзе: хіба я знаю?

Як на пень виїхав, та й годі!

Отак я мався щодня з цією бабою, і так-таки нічого не вдівав з нею; говориш, доводиш їй — ні! Паламар, мовляли, у дзвін, а чорт в калатало. Діти, Бог дав, у неї повичунювали, та вона десь думає тепер, що вирятувала їх тим, що сорочок не мінjala. Але старша дівчина ще з півроку на очі слабувала; що їй там не робили, а так і осталась кислочка, каправа⁶, вії чисто усі облізли.

Багато про се не буду балакати, а лиш скажу, що нема у світі такої хвороби, щоб при ній чистота

⁵Від «закисати» — запливати виділеннями при запаленні, пошкодженні; які мають закислі очі (Прим. упор.)

⁶Яка має очі, які гнояться (Прим. упор.)

та охайність вадили; навпаки: при всіх хворобах, і особливо при пошесних, чистота перше діло, а слабому якось легше та приємніше, як коло нього чисто, і зараза не так легко розноситься, як скрізь буде чисто.

А до очей особливо. Яка б не була хвороба на очі — перше діло: обмивати їх чистенько, бо око — се найчистіша часть нашого тіла. І замість того, щоб самому собі вишукувати ліків, чи там по бабах ходити, найкраще лиш чистенько промивати очі, а по ліки вже звертатися до лікаря.

Немало було й буває мені клопоту з постами. Міркував я багато і своїм розумом, і чужого розуму питав, з священниками балакав: чи можна слабій людині у піст їсти скоромне. Наша віра дозволяє скоромну страву слабій людині у піст, навіть у великий тиждень. І на розум, воно так само виходить: усяка слабість виснажує, висилє⁷ людину, багато сили пропадає від болю, гарячки, безсоння, кашлю, бігунки⁸; треба надолужити сі втрачені сили доброю стравою; тоді й ліки краще допоможуть. Тим-то лікарі завжди і наказують слабим їсти добру, скоромну страву.

Боже мій, скільки я нагризуся з слабими щопосту! Доводиш, переконуюеш, аж у горлі пересохне — ні, та й ні, як горох до стіни.

Богові треба, щоб душа чиста була, а не треба зовсім, щоб з виснаги та з слабості в мене ясна гнили, та куряча сліпота робилась; горілка, хоч нібито й пісна, а більш гріха робить, ніж сало та ковбаса.

При сій нагоді пригадаю вам брехеньку. Зловили якогось злодія, розбишаку, що зарізав перехожого, обдер його, забрав гроші, одежу; а була ще у того перехожого печена курка. „Чому ж, питають злодія, ти курку покинув?“ „Як же, каже, курку брати: та ж піст був, спасівка“. Так-то, бачите, він думав, що душу загубити не гріх, а курку з'їсти у спасівку — гріх.

Так-то і ми робим часом. Напхавши живіт капустою, буряками, чи там картоплею, думаєм, що вже душу вирятували від гріха, а тим часом дехто горілки нарізується (бо пісна!), а дехто свариться, бійки вчиняє, пашекує, лає, та й думає, певне, що Бог вдовольнився тим, що чоловік наївся капусти, а не яловичини, а не вважає на те, що його душею нечистий орудує.

Ну, а ось послушайте, розкажу вам вже не брехеньку, а справжній випадок.

Було се якось на п'ятім тижневі великого посту. Принесла до мене молодиця дитину, цицькове немовлятко.

— Дайте, просить, чого дитині від живота: гризь⁹ в неї; уголос кричить як день, як ніч; що

з'їсть, зараз назад викине — і тудою ллється з неї, як вода. Побила мене нещаслива година! Хоч би воно вже або вийшло, або вмерло, бо вже сили моєї нема. Сама неможу...

— Давно слаба дитина?

— Другий тиждень.

— А скільки дитині від роду?

— Від Покрови.

— Ну, покажіть дитину, розповийте. Чим ви її годуєте?

— Та чим? Груддю годувала, та молока тепер мало стало, сама чогось неможу, охляла. Бублики, там, куліш, борщ — що самі їмо. Та яка тепер наша страву? Самі знаєте — піст.

Глянув я до дитини. Живіт їй роздуло, як міх, десь болить дуже, бо доторкнувшись рукою не дає, змарніло, небожа, висохло, навіть голос вже якийсь не дитячий, а як в котеняти....

— Погана, — кажу, — справа з дитиною. Не можна її годувати борщем, ані кулішем, ані бубликами. Груддю лиш якби годували, то може б і лиха сього не було.

— Та мало ж, — каже, — молока в мене, сама ледве по світі блукаю. Ось подивіться, ясна чогось попухли, кров з них іде...

— Се у вас, бабо, десь з посту. Мабуть, пісно їсте?

— Атож.

— Се у вас цинга, хвороба така з виснаги, з посту. Не можна вам пісно їсти, бо й дитина вас тягне. Та якби ви добре їли, скоромно, то й молока було б досить, та й дитина була б здорова. Покиньте ви се діло.

— Та як же можна? Піст.

— Кому, — кажу, — можна, то й піст, а вам не можна, бо дитину годуєте, то мусите їсти скоромне.

— Е, ні! Вже випостила п'ять неділь, то вже якось допошу до краю.

— Слушайте, — кажу, — жінко: більше гріха робите, що дитина через ваш піст пропадає. Для дитини мусите се зробити. То й ви ж самі слабі, — кажу, — з того посту. А слабій людині не гріх скоромне їсти й у великий тиждень. Спитайте батюшку.

— А нехай мене Бог криє, щоб я у великий тиждень поскоромилась! Зроду я того не робила! Що люде скажуть?

— Ей, бабо, — кажу, — пропаде дитина через вашу упертість нерозумну; у тисячу раз більший гріх берете на душу.

— Нехай буде, як Бог дасть, а я скоромне їсти не буду. Дайте чого дитині від живота.

— Ліків, — кажу, — мені не жалко, дам, але мало що допоможуть, як дитина не буде мати такого покорму, як їй треба. Востанне кажу: подумай, бабо, схаменись, піди до священника, спитай, він

⁷Знесилное (Прим. упор.)

⁸Розлад шлунка, понос (Прим. упор.)

⁹Різкий пекучий біль у животі (Прим. упор.)

запевне дозволить, розрішить тобі. Бо дитина, на мою думку, не доживе тобі до свят.

— Так її буде, — каже баба. Взяла ліки, та й пішла.

Днів через п'ять приходять знов.

— Нічого, — каже, — не помагає ані дитині, ані мені те полоскання, що дали. Чи не дасте, часом, чого іншого?

— А все таки постите?

— Атож.

— А до багюшки ходили?

— Чого мені до нього ходити? Чи я не така, як усі люде? Усі ж посять!

— Та не усі, — кажу, — дітей грудню годують.

Затялась баба, та й годі. Дали їй ще інших ліків. Вже більш і не приходила.

Від сусіда я довідався опісля, що дитинку вона поховала у самий чистий четвер.

Скажіть же, люде добрі, чи не так само вона зробила, як той розбійник, що вбив перехожого. Може ще й гірше, бо свою рідну дитину не пожалкувала; доводили ж їй ясно, що дитина через неї пропадає.

Трохи не щодня трапляються мені випадки, що доводять, яке часом лихо роблять баби та знахарі своїми ліками. Хтівши все те описати, треба було б хіба десять таких книжечок написати, як оця. Тому виберу я лиш найцікавіші випадки і розкажу вам, якщо не докучило вам читати. Може таки вдасться мені переконати декого, що таки погано буває, як коваль заходиться шити кожух, а кушнір кувати коні, а баба лічити слабих.

Знають запевне всі, що звір, або худоба, як покалічиться яким там робом, зараз дочиста вилузує свою рану. Бо найкраще гоїться рана тоді, як вона зовсім чиста. Якби наші бабки та знахарі брали приклад зо скотини, щоб якомога найчистіше ходити коло ран у людей, то найменше лиха було б. Так ні: вони, навпаки, запаскужують свіжу рану усякою нечистю, аж гидко згадати.

Усякий легко може переконатись, що найкраще гоїться рана, як вона чиста, бо мало не щодня трапляється, що той ножом, а той серпом, сокирою абощо скалічиться; якщо рана невелика, кров не дуже йде, то попробуйте чистенько обмити рану чистою холодною водою; як що там попало у рану: земля, трава — усе те чисто повиймати, а далі, стуливши рану, тісенько зав'язати чистою шматиною. Побачите, що ранка присохне, чистенько загоїться.

Але се можна самому зробити лиш тоді, як рана невеличка, і кров не дуже йде. Бо велику рану треба зашити і кров треба спинити — се вже діло лікаря, або фершала. Та й велику рану, із-за якої повернетесь до лікаря, не треба запаскужувати нічим: ні хлібом, ні землею, ні

павутинням, як рають баби, а теж обмити чистою водою і зав'язати чистою шматиною.

А ось що часом виробляють бабки.

Раз літом, на Марію Магдалину, приймав я слабих у лікарні. Спека була страшенна, слабих зібралось сила велика. Бо знаєте — свято; у будень ніколи, саме робоча пора: і люде, і худоба у роботі, день дорогий, так усі слабії вже терплять, як можуть, до неділі або до свята. Тому, кажу, і слабих того дня була сила.

Зайшов я у кімнату, де дожидаються слабії, та й почув відразу незвичайно прикрий, поганій дух якийсь, наче б трупне гнилля.

— Чого се, — питаю, — люде добрі, дух який поганій?

— Ось, — кажуть, — молодиця слаба, від неї так чути.

— Що тобі, — питаю, — небого?

— Груди болять, рана є.

Сама така нещасна, змарніла, охляла, ледве на ногах стоїть.

Узяв я її у свою лікарську кімнату, посадив, сказав помаленьку роздягтися, показати рану, а сам трохи не зомлів від того гнилого духу; треба було і вікна повідчиняць і покурити дечим, щоб той сморід перебити. І вона, небога, дуже від того терпіла.

— Тяжко, — каже, — тяжко поганій дух, у хагі трудно всидіти. Що я вже, — каже, — муки прийняла з сею раною. Боже святий!

— Давно ж? — питаю.

— Вже місяць далі, як почало рвати. Чого я вже не робила! Рве та й рве, оком не зморгну цілісіньку ніч. Хроби вже завелися, погано так...

— Ну, розкрийся, — кажу, — покажи.

Коли я глянув, а в неї повна пазуха якогось гнилля, зеленого-чорного, з живими хробаками.

— Що се? — питаю.

— Се, — каже, — баранина...

— Яка баранина?

— Жінка одна, — каже, — сказала прикласти, від нариву, та дев'ять день носити...

— Святсья, Господи! Чи ви не подуріли, люде добрі? Як же ти, кажу, виносила таке стерво дев'ять день?

— Та не дев'ять! Тиждень тільки. Ще два дні мала носити, та вже не видержала, гидко дуже, що хробаки завелись... Сама вже не знаю, що робить...

Затиснувши зуби і затаївши дух, з огидою я відкинув те стерво геть. Уся чисто цицька розгнилася, почервоніла, подекуди ще ворушились у рані білі хробаки.

Трохи не цілу годину порались ми з фершалом, поки відчистили, відмили ту рану від нечисті та погані. Була вже гангрена, пекельний вогонь. Осталась ся нещасна у нас у больниці, і цілих два

місяці мали ми з нею мороку, заким відрятували її від смерті, бо було вже з нею дуже погано. А цицька вся пропала, вигнила.

Ся слабість, грудниця, часто трапляється у жінок, особливо ж у тих, що мають цицькову дитину. Грудь починає боліти, рве, твердіє як дерево. Як наразу взятись до сеї біди вмючи, то можна розігнати се запалення у два-три дні; є такі різні масті і вживається машинка, котра витягає молоко. Як же трохи задавнити, то починає робитися нарив. Тут вже рада трудніша, але все ж таки є рада. Вживаються вже інші ліки, а як набере нарив, як пом'ягшає, тоді треба його проколоти у своїй порі, прорізати — і все загоїться добре. Але сього самому не можна робити, а треба обернутися до лікаря або фершала — але крий Боже, не до бабів, — бо самі ви оце чули, якого лиха баба наробила своєю дурною радою. Чи вже ж таки в тих бабів не стало розуму на те, щоб подумати, що баранина за дев'ять день згниє чисто, особливо в теплі — при тілі, та ще в спеку. Хоч би вже в скотини брали приклад, що вона язиком очищає рану, а не паскудить її гноєм. Розказував я декому про сей випадок, так дивуються люде, щоб такі дурні баби були на світі, що радять таку гидоту, а ще дурніші, що їх слухають. Чув я від людей ще чудніші випадки, та вже про них мовчу, бо буду оповідати вам лиш те, що сам на свої очі бачив.

Одного разу привели до мене хлопця, що скалічив був руку; лізши на дерево, пробив собі долоню на штурпак¹⁰. Здивувався я, що усю руку зігнало йому пухлятиною трохи не до плеча. Розказує мати, що оце скалічив руку, а я вже відразу догадався, що певне дуже занечистили рану, коли така велика та погана пухлятина пішла, та й відразу питаю вже: „чим паскудили рану?“

— Курячі кишки, — каже, — приклали.

— Хто ж вам мудрий таке порадив?

— Сусіда в нас є, бабує...

Добру цяцю я побачив, як розв'язали малому руку. Повна жменя, як є, кишок; все вже заприло, засмерділося, декотра кишка і розлізлася — ну, а вже відомо, що в кишці не золото, не ладан... Те ж саме було і з тею молодницею, що баранину приклала: розгноїлася рука, прикинувся пекельний вогонь, і мусили його теж трохи не три місяці водити щодня у больницю, поки за превелику силу якось втихомирили лихо; проте три пальці йому скрутило так, що вже повік їх не простягне як слід.

Та й взагалі звикли люде паскудити рани абичим, що під руку попаде: як у полі трапиться — землею, коло дому — павутинням, хлібом, тістом; ну, а як при сій нагоді трапиться яка дуже

мудра баба, то вже вигідає як навмисне таке, що найгірше запаскудить рану, так що опісля і не відчистиш її відразу: нажує хліба, з табакою перемишає, або сажою присипле, або ще дьогтем, коломаззю, шевською смолою. Наробить такого лиха, що опісля й трудно раду дати, як ту біду поправить; мовляли, один дурень сокиру закине, а десять розумних не знайдуть.

Казав я, та ще раз кажу: найкраще гоїться рана тоді, як вона зовсім чиста, нічим її не треба запаскужувать, а лиш чистенько водою обмити та чистою шматиною зав'язати.

Те ж саме і з ожогом¹¹, себто як опариться хто або опечеться. І тут перше діло — щоб рана була чиста, не треба боятись обмити її чистенько, хоч би там баби і туркотіли, що не можна мочити — брехня. А як дуже опечене і болить, то можна помастити легенько чистенькою оливою, тею, що світять перед образами — і більш нічого не робити, а краще знов і тут шукати поради у лікаря.

А баби роблять таке, щоб запаскудити ожог: присипають глиною, попелом, а то ще роблять масть: глину з гасом, або теж коломаззю мастять, і на рані від тої нечисті робиться така погана кора, що її ніяким робом не відчистити.

Бувають ще рани: як вкусить гадюка або скажений звір. З такими ранами треба особливо чисто та обережно обходитися. Тут найбільше лиха буває, як дурно гаяти час по бабах, а не надати наразу справжню поміч. Баби рають прикладати до таких ран мідяки (гроші). А я на те сказав би, що вони соломою вогонь гасять. Бо нема гіршої погані та зарази, як на грошах; подумайте лишень, де ця нещасна копійка чи п'ятак не перебували, скільки вони поповешталися по світі! Може, не раз у багні, у гноєві лежали, чи один їх сухітник, сифілітик (пранцюватий) або паршивий¹², коростявий мав у руках... Як же таку непевну та нечисту річ прикладати до рани, котра вже сама має доволі зарази?

Тут не то лиш, що треба очистити рану, але треба, кажу, се зробити швидко, наразу, щоб зараза не пішла у кров і не заразила усе тіло. Чим скоріш треба податися до лікаря або фершала, бо від заражених ран є дуже добрі і певні ліки, але вони помагають найкраще наразу; не треба гаяти одного дня, ба навіть одної години — так самісінько, як не треба гаяти часу, якщо загориться: чим раніше почати гасити, тим легше загасити пожежу; треба лиш гасити зараз і не гасить вогонь соломою. А зараза у тілі — те ж саме, що пожежа в обійсті.

Від сказу найшли тепер певний спосіб — і хоч би як був покалічений чоловік, то наразу його можнавилічити. Прочитайте „Добру раду» Коваленка.

¹¹Опік (Прим. упор.)

¹²Хворий на парші, шолудивий, пархатий (Прим. упор.)

¹⁰Залишок зрубаної або зламанної гілки (Прим. упор.)

А наші знахарі та баби вигадали якусь нісенітницю, що нібито в покусаного скаженим звіром робляться якісь там щенята під язиком, та проколюють голкою ті щенята. Все се вигадки, дурниця; ніяких щенят під язиком не буває, а люде вірять, слухають і лиш дурно час гають на таке гоєння.

Скаже дехто: „Я таки знаю запевне, що така там бабавилічила мого свата від сказу, як покусав його скажений собака — по сей день здоровий ходить.“ А я спитаю: „чи запевне був скажений пес, чи, може, він був здоровий?“

А я так на свої очі бачив, що пес покусав п'ятьох людей у нашім селі, на Поділлі. Троє поїхали, по моїй раді, в Одесу, і там їх лічили більш місяця, — і повернулися вони звідтіль здорові і живуть по сей день. А двоє, що не хтіли їхати в Одесу, а лічились у пасічника, що їм проколював та припікав якісь щенята під язиками — обоє показалися і до місяця померли.

Є ще одна погана і заразлива болість — сибірська язва (телій). Нею людина може заразитися від скотини, найбільш від овець. Найчастіше на ту болість і слабують ті, що коло скотини ходять: пастухи, чабани і т. і. Робиться на тілі червоний прищик, далі він чорніє, тріскається, натомість робиться чорна рана, а округ неї знов прищики, знов вони тріскають, ранка більшає, знов навколо висипають прищики і т. і. Від сеї болячки часто вмирають люде, а як наразу її захопити та припекти якими ліками, то у два-три дні можна загоїти. Баби кажуть — бешиха і вичитують її, та найчастіше буває, що після того бабського вичитування вже на кладовищі вичитують людину. Бо як піде зараза в кров, то вже тоді — амінь.

Та й згадати дивно мені дуже, як се досі ще вірять люде в те вичитування та відшептування. Адже ж як роздереться свитка, або притупиться коса — то ніхто не вичитує їх та не відшептує, а бере голку з ниткою та зашиває або латає сорочку, бере брусок та точить косу. Ну, а як заболить в животі, або де інше, так всамперед не по ліки йде до лікаря, а до баби, щоб відшептати. Вона наверхє усякої нісенітници — се з очей, а це з переляку, та й почне примовляти не знає що. Наприклад, таку примову я чув від одної баби: „біг пес через міст, чотири ноги, п'ятий хвіст; біг пес через овес, не шкодило ні псу, ні вівсу“... Невже ж се має помогти від бешихи — пошесної хвороби? Або знов вірять, що знахарі кров замовляють, як дуже тече з рани, та й справді буває часом, що спиняють кров. А се ось як робиться: бере знахар та пальцем кріпко затискає рану і починає там верзти про якого пса, абощо; кров спиниться від того, що він затиснув рану добре, а люде вірять (а може і сам знахар вірить, бо темний), що се він замовив кров.

Перевіртеся, хто хоче, самі, як думаєте, що се не так. Як іде кров з рани, затисніть усю рану пальцем, але так, щоб вперед того рана добре зійшлася, щоб край до краю стулився; а затиснувши — продержіть так який час — хоч мовчки, хоч яку пісню заспівайте, хоч полічіть до сотні — все одно. Побачите, що кров спиниться, але вірте мені, що спинилася від того, що ви добре закрили та затиснули рану, а не від примови. А як дуже вже кріпко біжить кров, як дуже велика рана, то не спиниться вона ні від вашої примови, ні від знахарської, хоч ви їх десять знахарів та бабів зберіть.

Ще дещо маю додати про костоправів.

Трохи не в кожному селі є костоправ. Часом се буває коваль, часом пасічник, а то й звичайно простий хлібороб, котрий ніде не вчився лікарської науки, а так — трапилося йому колись переломану ногу у лошати, або у теляти скласти у лубки, зрослося — ось він і готовий костоправ. Коли б то було так, щоб завжди й однаково ламалися кістки, та ба! се б ще не трудна була б наука їх складати. Адже ж буває так, що одна кість вломиться поперек, а друга навскіс, а інша знов на дві, на три або й більш частин; часом буває кість не вломана, а звихнута, а то знов і вломана і звихнута разом, а то знов лиш дуже втовчена, але зовсім ціла — а костоправ знай одно: натягає, що має сили, та у лубки в'яже — чи треба, чи не треба. Тим-то і лихо буває чимале від такого костоправства. Бо треба добре знати будову людського кістяка, треба знати і різні-прерізні способи складання кісток — у лубки, у гіпс, у різні шини: залізні, дротяні, дерев'яні і т. і. Сеї науки треба вчитись у лікарських школах, а не в ковалів, та не на телятах чи лошатах... Ось послушайте.

Торік якось привезли до мене парубка, що перевернувся був з возом у рів, та вломив праву ногу під коліном. Звичайно, знайшовся зараз костоправ, натягнув ногу що було сили та зав'язав тісно у лубки, сказавши, що усе буде добре, бо йому не першина. Кричав парубок дуже — відомо ж, що болить, як вломана нога; сказав костоправ дати йому горілки з перцем — випив трохи, заснув. На другий день нога спухла, кричить неборак, побивається. Призвали знов костоправа; огледів ногу, поправив щось там у лубках, — нічого, каже, усе буде гаразд. Кричить неборак уголос, та й годі. На третій день нога посиніла, запухла ще гірше. Знов призвали костоправа: зняв він лубки, вимастив ногу гусячим салом і знов зав'язав. — Не помагає. Ще гірше зігнало ногу і почала у пальцях чорніти. Взяли бідолаху на підводу та й помаленьку привезли до мене.

Як роздивився я добре — аж у нього нога у двох місцях вломана; середній відломок

повернувся навскіс та встряг гострими кінцями у м'ясо, уся ступня вже замерла, почорніла і пішли пухирі попід шкірою. Думав я, мудрував на всі способи, бачу нема іншого рятунку, як лиш відтяти ногу по коліно.

— Біда, кажу, люде добрі, пропала нога, треба відтяти, нема іншої ради.

— Батечку! та як же він калікою буде?

— Що ж робить? — кажу, — він вже тепер каліка, бо нога вже замерла — адже бачите: почорніла, пухирями знялася, вона не оживе вже, дарма.

— А може б що порадили? Бабка одна казала, що є масть така від чорної пухлятини, бальзам такий...

— Нема, — кажу, — масті такої, се брехня. Якби була масть, чи я б вам пожалував її, думаєте? Чи, думаєте, мені велика охота різати людині ногу? Якби, — кажу, — можна було так злічити, ліками, то я б вам не казав, що треба відтяти.

— Ні, нехай вже так буде, як Бог дасть, а ми не дамо відтяти...

— То вмре, — кажу.

— Як Бог дасть. А може ми його так злічим...

— Дурниця, — кажу. — Не думайте довго, не гайте часу, бо пропаде чисто парубок.

А вони знов:

— Як же він калікою буде! — Ми ж його після Спаса одружити хтіли... Хіба ж мало ломають люде ноги, та зростаються ж, не відрізують...

— Це ж, — кажу, — не одна біда, а дві. Як би наразу було скласти добре, як слід, то була б зрослася нога. А тут вже вона замерла, бо погано зложена була, дуже тісно зав'язана. Вже починає гнити, як труп... — Ні, та й ні. Питаю самого парубка, розказую, виясняю. Не хоче, бідолаха.

— Вмру, каже, а калікою не хочу бути.

Воно й правда: молодому, та так, з доброго дива, і без ноги зістатись. Так і не вмовив я ніяк.

Тижднів через два переказали мені люде, що вмре, неборак, хоч там і бабів привозили, і шептали, і мастили, і підкурювали ту ногу.

А ось ще випадок.

Хлопець, так років десять, чогось почав налягати на одну ногу, скаржився на коліно, та все потрохи якось лазив, шкутильгаючи; аж раз, спіткнувшись, впав та втовк собі те слабе коліно. Кричав малий, коліно спухло, почервоніло, доторкнувшись не дає. Батьки до костоправа. Огледів той: звихнута, каже, нога у коліні, треба направити. Тягнув, тягнув, крутив ногу, дитина верещала, наче б її різали, аж каже костоправ: вже, направив — та й сказав кислим молоком обкладати коліно. Клали, клали молоко, нога пухне у коліні, малий кричить. Надумали нарешті, привезли його до мене. Коли я бачу, аж у нього нарив вже в коліні робиться, а звиху й

зроду не було. Прорвався згодом нарив, витекла сила гною і помалу-помалу скривило малому ногу так, що лиш на милиці та з палицею міг потім ходити. А був у нього костоїд¹³, а не звих. Якби його було не зачіпати, не крутити, то може б помаленьку розійшлося запалення, і була б нога як нога. Коли ж бо, бачите, дуже почав мудрувати костоправ, та й направив ногу...

Так таке, що дивуєшся, що є на світі такі люде, та бувають ще й такі, що їх слухають і віру ймуть. Отак, наприклад, вигадали баби, що є у людини у животі якийсь „золотник”. Се вони так називають матку у жінок, бо часом буває, що у жінок після пологу матка випадає, виходить зовсім низом; так баби кажуть „золотник вийшов”. Ну, нехай собі матка називається золотник — се ще нічого не вадить. Але баби розказують, що нібито і у чоловіків є золотник, себто матка, значить! Так наче не знають, що чоловіки важкі не ходять і дітей не родять. Може й справді вони того не розторопають, а може декотрі й знають, що се неправда, а проте дурять темний народ, бо знають, що завжди знайдуться такі, що повірять, хоч би яку нісенітницю розказати.

Не раз буває, що приходить до мене чоловік слабій, та й відразу й починає:

— Не можу, чогось золотник спустився.

— Куди ж він тобі, чоловіче, спустився?

— Хіба я знаю? Баба казала. Та вона мені направляла його, а все не легшає.

— Чи ж, — кажу, — ти коли родив дитину? Адже ж лиш жінки родять, а ти, здається мені, чоловік.

— Та вже ж чоловік. Хіба я там дуже знаю, що там у животі робиться...

Отак дурять людей баби.

А то раз була кумедія у больниці: привела баба сина свого, парубка, вже вуса почала засіватися.

— А що? — питаю.

— Та ми, вибачайте, не до вас, — каже баба, — ми до акушерки, оце хлопця щоб погляділа.

— Як? — кажу, — хлопця до акушерки?

— Еге ж. Золотник у нього порушився, — акушерка, кажуть, наша добре направляє.

Вже скільки було реготу з того парубка та з баби. Ніяк бабі не можна було втокмачити, що в її парубка нема зовсім золотника, себто матки.

— Коли ж бо я запевне знаю, що баби направляють золотника й чоловікам!

Хоч ти плач!..

А парубок попросту об'ївся був гнилиць.

Певне, чували ви не раз, як кажуть, що в малих дітей гризь у животі, або по іншому — завійниці, соняшниці. Ся слабість буває від того, що малих годують такою стравою, якої вони й не можуть перетравити. Як плаче мале, верещить, то пхають

¹³Костогряз — народна назва кількох хвороб, що вражають і руйнують кістки (Прим. упор.)

йому соску: нажвакають хліба, виплюнуть у шматок, та й затикають дитині таку соску. Воно кричить, може, й не тому, що голодне, а тому, що нечисте, або кусає його щось, або болить живіт — усе одно, пхають йому соску та й годі; воно поплаче, поссе тієї паскуди, та й затихне на час. А згодом знов. А то замість такої соски обструже баба моркву або шматок качана капустиного — теж дає ссати. Таким робом доводять до того, що в дитини починається бігунка, різачка, брудиться воно зеленим, йде з нього не жовте, як повинно бути, а зелене, жабуриння якесь.

Бо дитина, а особливо цицькова, може травити лиш молоко, а кислий хліб, або морква чи там качан — не для неї страва.

Ну, кричить дитина, верещить, як день, як ніч, вже й груди не хоче брати... Йде жінка з дитиною до баби. Так і так, розказує.

— Завійниця, любко, гризь, вже не що. Ще може й з очей... Позавидував хто, або похвалив.

— Так, так, бабусю. Рятуйте, будьте ласкаві... Вже не буду знати, як вам і віддячити...

— Треба накинути горщик.

Бере баба горщик, запалює шматок ганчірки, встромляє її у горщик, та й накидає його дитині на живіт. Таким робом увесь животик дитини втягається у горщик, аж часом кила¹⁴ вилізе пупом. Не раз бачив я таких килавих дітей, що баби їх покалічили змалку своїми горщиками.

Накидають баби горщики і старим від завійниць¹⁵. Ну — старим воно чи допоможе там, чи ні — та хоч не шкодить принаймні, бо в старій людини шкура на животі грубша, міцніша. А в немовляти шкурочка тоненька, і слабка — вона й не видержить того горщика, та й пропустить килу.

А то ще від тієї ж самої слабості, від живота, як кажуть, рають баби давати соску з молодого маку. Се ще гірша біда, бо у молодім макові є сильна трутизна, що зветься: опіум (у старім, достиглим макові сеї трутизни майже зовсім нема), насеться мале такої макової соски — та й засне — і часом трапляється, що й не прокинеться вже довіку.

Ще добру бабську раду надивав я раз від пропасниці.

Прийшла до мене раз якась молодиця.

— Чи не дали б чого від пропасниці, — питає.

— Кому?

— Мені ж.

— А давно, — питаю, — неможеш?

— Вже другий тиждень. Трусить щодня, холодом бере, а потім у гарячку та у піт. Я вже у баби була...

— Що ж, не помогла? — питаю.

¹⁴Грижа (Прим. упор.)

¹⁵Те ж, що й гризь, завійка – різкий біль у животі (Прим. упор.)

— Та хто його знає, може б і помогла, та вже дуже погане порадила...

— А що?

— Та коли ж сором казати...

— Добрі, — кажу, — ліки, що й сором говорити про них. Та вже, — кажу, — не стидайся, може і я, — кажу, — почну так людей лічити...

— Е, ні, такого лікаря не скажуть...

— Однаково, що ж?

— Коли ж, далєбі, стидаюся казати.

Довго соромилася жінка, торгувалася, а нарешті таки допитався.

— Сказала сечу свинячу брати, ніби то мочу, як мочиться свиня — так зібрати у посудину, та й пити чаркою до схід сонця, ще й з оливою... Тричі, до схід сонця. Я й попробувала, та й дуже спротивило, виблювала...

— А побий же її сила Божа!..

— Та я й не пила, не могла. Оце до вас прийшла; кажуть люде — порошки даєте...

Невже є на світі такі темні люде, що слухають таких дурних забобонів? Та, мабуть, є, коли і я, грішний, чимало їх бачив...

Три дні, здається, думав би, а такої нісенітничі та гидоти не вигадав би.

Або знов від жовтяниць¹⁶ дають з'їсти вошу, так щоб людина й не знала, коли і як її з'їсти: підкинуть там у страву, чи як... І те дивно: є такі, що й вірять, нібито чим поганіший спосіб, тим він краще помагає.

Є різні жовтяниці: такі, що й самі проходять, без жадних ліків (а баби думають, що від воші), а є й такі, що дуже трудно злічити її лікареві; бувають і такі, що ніяк злічити не можна. Різні і ліки бувають — треба розібратись, від чого, як сталася хвороба, треба добре знати, звідкіль у тілі береться жовч, куди і як вона йде, чого вона спинилася, чого розливається по тілі, під шкірою, аж у очі. А щоб те все розібрати, треба й добре знати будову тіла і що, і як там повинно робитися. Тому ж ліки різні бувають. Але запевне можу сказати, що воші нічогісінько не мають до жовтяниці, хоч би їх повну жменю з'їсти.

Багато ще є забобонів, що від очей, як то кажуть, від уроків.

Чи дитина заслабла на живіт, або на гарячку, чи дівці лице обприщило, чи корова заяловіла, чи кури гинуть — однаково на усе кажуть: десь з очей сталося, наврочив хтось. Не подумают, не розміркують добре, — може, яка інша причина тій біді: може, дитину нагодували чим шкідливим, може, дівку обприщило від сонця, або що не вмивається щодня як слід, може, пошесть яка на скотину, на птицю... Ні, кажу, зараз до шептухи або до знахаря.

¹⁶Жовте забарвлення шкіри через підвищення нагромадження жовчного пігменту в крові та тканинах тіла, що є ознакою захворювання печінки; гепатит, жовтуха (Прим. упор.)

Так і так, — притьмом з очей заподіялося. І почне примовляти нісенітницю та радити усяку гидоту і т. і.

Дитині горщик накіне, та до одної болячки ще другу болячку додасть, як се вже я розказував; дівчині скаже до світ сонця помиями вмиватися, або пити яке непотрібне зілля, корову підкурює материнкою — та нічого не виходить. А проте люде вірять. Та ще нехай би темнота, неосвічені вірили — вони не знають. Так ні: трапляються й такі, що у школах вчились, що за добре письменних та за панів себе почитають — і ті вірять ворожбитам та ворожкам, циганкам усяким — сором казати...

А я разів скільки сам просив тих ворожок та циганок, щоб наврачили на мене яку хтять болячку або біду — так ні, нічого не бере, хоч я з них глузував при людях та дошкуляв їм. Не бере, бо нейму віри. А хто інший, хто їм вірить, то боїться, бо може коли й поспробував покепкувати з ворожки, а там прийшов додому: горщик розбився або гуска згинула — ось він і думає, що

се вже помста на нього, а того не подумає, що й без помсти горщики б'ються, і гуси пропадають, і діти слабують. Як нагодувати дитину тяжкою стравною, що вона їй не годна перетравити — ось і причина ясна, тут не очі чиїсь винні, а недогляд. Замість того, щоб придумувати, хто б се міг наврочити дитину, краще подумати, що не годне маленьке лоша везти вагу, не годна мала теличка молока давати, не годне курча яйця нести — бо мале. Так само не годна маленька дитина перетравити таку страву, яку їдять старі.

Так-то, люде добрі. Розміркуйте та подумайте, що самі ми собі не раз багато лиха робим, через те, що не думаєм, що і як повинно робитися. На те Бог дав людині розум, щоб розумом жити, а не дурними забобонами. А як хто, здоров, уважно прочитав се моє писання, то, може коли й покористується тим, що вичитав, може й кому другому добру раду дасть. Може, скаже коли хто, що правду таки написав я у сій книжечці, та подякує за мою раду — так се мені буде найкраща подяка за мою працю.

ОТРУТИ

I.

Ще за найдавніших часів люди знали різні шкідливі, отруйні зілля, що можуть спричинити не тільки тяжку недугу, але й смерть. Спершу відомі були тільки рослини отруйні, бо їх багато; пізніше довідалися люди й про животинні отрути, напр., їдь¹ гадів, скорпіонів, а далі, коли розвинулися такі науки, як медицина, хімія (у халдеїв, єгиптян, арабів), стали відомі людям отруйні мінерали й гази.

І за тих давніх часів люди використовували отрути для нищення небезпечних звірів, затроювали стріли своїх луків, але разом із тим уживали отрут і на те, щоби позбутися ворога або й не ворога.

Ледве чи треба казати, яка то погань позбавляти людину життя, вживаючи до того отрути.

Бо ж отруту дають крадькома, іноді за приятельською бесідою. Хто дає отруту, допускається зради та ще бажає уникнути небезпеки, заховатися від осуду й карі. Давніше це часто вдавалося; але нині наука хімії так розвинулася, що має змогу відкрити отруту навіть у найменших давках², навіть довго після смерті людини. Тому тепер і вбивство отрутою трапляється щораз рідше.

Історія дає чимало прикладів, як люди нищили людей отрутою.

У грецькій міфології знаходимо легенду про Медею, дочку царя Колхиди. Вона була велика чарівниця. Коли Язон, ватажок аргонавтів, добув у Колхиді золоте руно, Медея втекла з ним. Вона своїми чарівними зіллями омолодила свого тестя й стала його жінкою; але, коли він її покинув, вона помстилася, задушивши своїх власних дітей.

Гомер у своїй Одисеї оповідає про знамениту чарівницю Цирцею. Щоб утримати Одисея у себе, вона напоїла його товаришів чарівним зіллям, що перетворило їх у свиней.

Ці міфи-казки твір народної фантазії, але вони вказують на те, що й за найдавніших часів бували „чарівниці“, що знали всякі чудодійні зілля і вживали їх не завжди на добро.

Але перейдім від казок до справжніх історичних осіб.

Ось репродукція малюнку талановитого маляра Каманеля.

Єгипетська цариця Клеопатра, що причарувала своєю вродою знаменитого римлянина Антонія, хотіла позбутися свого рідного брата, що посягав на її престол. Вона отруїла його, випробувавши попереду отруту на двох невольниках. Це й змалював артист на своїм малюнку. Цариця в старо-єгипетському вбранні, з квіткою в руці, а при ній леопард і невольниця, що віє на неї віяльцем. Цариця спокійно дивиться, як корчиться в передсмертних муках нещасний отруєний невольник і як виносять тіло другого, вже мертвого.

Так само спокійно дивився і звір-цісар римський Нерон на передсмертні муки отруєного невольника. Отруту доставляла йому чарівниця Локуста. Нерон, той самий, що лютими муками катував сотні християн, кидаючи їх на пожертя хижим звірам у цирку, розпинаючи їх на хрестах, палючи їх живцем, як смолоскипи, у своїх садах на забаву, — Нерон отруїв свого попередника, цісаря Клавдія, щоб самому сісти на його місце, отруїв, як і цариця Клеопатра свого брата Британіка. Труїв він і багатьох своїх придворних улюбленців, коли вони йому докучили. Це робилося звичайно на цісарських оргіях (бенкетах). Нерон кликав до себе такого улюбленця, велів подати йому чарку вина та ще й глузував собі:

— Щоб показати тобі мою ласку, даю тобі з власних рук оцю чарку. Пий!

Нещасний по Неронових очах бачив, яка то „ласка“, — але не смів не послухати страшного володаря і, смертельно блідий, брав тремтячою рукою ту чарку, випивав її та за кілька хвилин падав мертвий.

Артист-маляр Сильвестр вибрав для свого малюнку ту саме хвилину, як Нерон і Локуста дивляться спокійно на передсмертні муки невольника.

У стародавніх греків іноді давали отруту злочинцям, засудженим на смерть. Такою смертю закінчив своє життя великий філософ Сократ. Деяким впливовим людям не до вподоби була його висока наука людської чесноти, і вони засудили його на смерть. У в'язницю до Сократа зібралися учні його на прощання. Прислужник

¹Отрута, трутизна (Прим. упор.)

²Дозах (Прим. упор.)

в'язниці приніс йому чарку з отрутою. Сократ спокійно взяв її й випив усю. Учні всі плакали, плакав навіть той в'язничний прислужник.

Сократ спитав їх:

— Чого ви плачете?

Один із учнів відповів:

— Нам жаль, що ти вмираєш невинний.

— Хіба ж вам легше було б, якби я вмирав за якийсь злочин? — спитав великий учитель.

Що отрута широко вживалася за тих давніх, а потім і пізніших часів, доводять деякі інші історичні згадки.

Великий завойовник Олександр Македонський одного разу тяжко занедужав. Він покликав свого лікаря, якому дуже вірив. Лікар оглянув його й пішов приготувати йому ліки.

Тим часом гонець привіз Олександрові листа, в якому один із приятелів перестерігає його, щоб не довіряв лікареві, бо його підкупили вороги, і він може отруїти. Але Олександр дуже вірив своєму лікареві. І коли той приніс йому лік, він дав йому прочитати того листа, а сам тимчасом узяв чарку й випив подані ліки.

Підозрівали лікаря несправедливо, бо ліки помогли, і Олександр видужав.

Мітридат, понтійський цар, боячися, щоб його не отруїли, привчив себе до всіх відомих тоді отрут, заживаючи їх, почавши з найменших аж до найбільших давок. І його не могли отруїти. Чи правда цьому, чи не зовсім — сказати трудно, бо не до всіх отрут можна призвичаїтися. Але й донині в лікарській науці звичка до отрути і невразливість на них називається „мітридатизація”.

За середніх віків бувало те саме.

У XVI ст. у Франції був дуже голосний процес маркізи де Пренвільє, що отруїла двох своїх братів і батька. Вона довго випробовувала отрути спочатку на різних животинах, потім на хворих у шпиталі, куди ходила ніби з милосердя, як сестра-жалібниця, потім на своїй служниці, яка вмерла якимсь дивним способом. Нарешті, як умер теж дивним способом шляхтич Сен-Круа, пішла поголоска, що він отруєний. Труп його обслідували. Хімік Піяз-Лей відкрив отруту. Почалося слідство. Маркіза Пренвільє несподівано виїхала до Англії й цим збільшила підозріння на себе. Всю справу нарешті видав слуга маркізи Ля Жосс. Злочинницю видобули з Англії, судили й покарали на смерть.

Другий голосний процес у Франції був із ворожкою Ля Вуазен. Як вияснило судове слідство, вона за гроші отруїла 218 осіб. Ця справа була дуже голосна; але що в тому процесі були замішані дуже сильні та впливові люди, яким Ля Вуазен „робила послуги”, то слідство прискорили й отруйницю покарали смертю, щоби чогось неприємного не виговорила.

Темою для історичної драми Віктора Гюго „Лукреція Борджія”, яку потім композитор Доницетті переробив на оперу, послужила італійська аристократка. Батько її був потім папою під іменем Олександра VI, а брат Цезар Борджія був кардиналом. Лукреція була надзвичайно вродлива й дуже освічена, але zarazом дуже злочинна. Вона хотіла отруїти декількох приятелів свого брата й приготувала вечерю, а до вина підсипала отрути. Вийшла з дому запросити ще когось на ту вечерю, а тимчасом вернулися з ловів її сини, втомлені й голодні. Не знаючи нічого, вони сіли до приготованої вечері, попоїли, випили. Вернувшись додому, мати знайшла мертвими своїх синів і з того горя збожеволіла.

За середніх віків була якась пошесть на ті отрути. Мало хто з королів умирав своєю смертю. Король Генрик IV, боячися отрути, їв тільки яйця, які сам собі варив.

Щоправда, могли бути випадки, коли люди вмирили від хвороб, що могли видатися за отруєння. Таких хвороб чимало (апендицит, правець (тетанус), туберкульоз мозку, склероз серця й багато інших). Цих хвороб тодішня медицина не вміла добре відрізнити і тому часто підозрівали отруєння там, де його зовсім не було, та обвинувачували людей, зовсім до злочину непричасних.

Навколо отрути творилися легенди, в яких було більше фантазії, ніж правди. Кажали, наприклад, що були такі отрути, що вбивали людей помалу, протягом кількох місяців, півроку й більше. Чи були такі отрути, чи знов-таки були то різні нерозпізнані своєчасно хвороби — сказати трудно.

І у нас, на Україні, бував той гріх і за давніх і за пізніших часів.

І князі труїли один одного, і навіть звичайні люди вживали отрути для розрахунку з своїми ворогами.

Звідки, як не з цього, повівся у нас звичай, що при родинних бенкетах: на хрестинах, заручинах, весіллях, на поминках першу чарку випиває господар? Адже він цим показує гостям, що отрути нема.

А пісня „Ой, не ходи Грицю” хіба не показує, що ворожки давали дівчатам і приворот-зілля, щоби повернути серце милого, й отрут-зілля, щоби покарати за зраду, і ще інші зілля, щоби забула дівчина милого. Безперечно серед наших знахарок і ворожок були маленькі Медеї, були, може, й Локусти і де-Вуазени...

Отрута й нині буває знаряддям зрадницького вбивства. Майбутній історик, може, докаже, чи своєю смертю чи, може, від отрути несподівано помер цар Микола I, програвши Севастопольську війну.

У спогадах князя Юсупова про Распутіна автор сам визнає, що хотів отруїти того злого генія родини Романових ціан-калієм, сильною отрутою, що вбиває миттю; але ця отрута не взяла Распутіна й довелося докінчити почате діло револьверами.

А за найновіших часів більшовицькі агенти, викравши серед білого дня на вулиці Парижа російського генерала Кутепова, отруїли його в автомобілі якимсь отруйним газом.

Таких газів багато; знали їх люди й давніше; а під час світової війни наука, на сором і ганьбу людству, вигадала багато нових газових отрут для масового нищення людей...

II.

Розгляньмо отрути з іншого боку. Яка від них може бути користь людям та як оберетись, щоб від них не було смерті або хвороби.

Треба насамперед сказати, що більшість отрут є дуже корисними ліками, коли їх уживати в невеликих давках і тільки за порадою лікаря, що добре розпізнає хворобу й може вибрати потрібний лік.

Наприклад арсен (миш'як) і фосфор, дуже сильні отрути, що можуть заподіяти смерть людині в давці 0.2 - 0.3 грама, дуже помагають при багатьох хворобах (недокровність, за давнена пропасниця, деякі шкірні хвороби), коли їх уживати в маленьких давках (0.001—0.003 грама).

Ртуть (живе срібло) й деякі з нього препарати (особливо сублімат), дуже шкідливі й небезпечні, бо можуть спричинити й гостре й повільне отруєння. Але без них не можна обійтись при лікуванні пранців (сифіліса) й багатьох шкірних хвороб, уживаючи їх обережно.

У нас на Поділлі й Галичині в лісах, особливо в гірських місцевостях, дико ростуть дуже гарні квітки: дзвіночки або наперстки (*Digitalis purpurea*) і красавка (*Atropa belladonna*). Листя тих ростинок дуже отруйне, коли його вжити невміло та у великій давці. Листя дзвіночків може спричинити параліч серця — отже дуже скору смерть; листя красавки спричиняє дур (божевілля) і теж може позбавити життя. А проте власне при недугах серця листя дзвіночків, ужите у відповідних давках, дуже помагає; так само й листя красавки, особливо добутий із них лік атропін, надзвичайно корисний і помічний лік при деяких хворобах очей.

По смітниках та окопах самосійкою ростуть у нас дуже отруйні рослини: дурман або див-дерево (*Datura stramonium*) і блекота або люлюк (*Hyoscyamus niger*). Буває, що діти, граючись, наїдаються їх насіння й цим трояться іноді на смерть. Але з цих рослин добуваються дуже цінні ліки, що помагають при деяких нервових хворобах, при невралгіях, ревматизмі та багатьох інших.

Мак, особливо той, що росте в гарячих країнах (у Туреччині, в Індії, в Китаю) має в собі отруту (але й добрий лік) опій. Коли головки макові ще зелені й м'які, на них роблять поздовжні надрізи й звідти виступає слізьками жовтувате молочко, що потім висихає в руді липкі зернятка; їх збирають і ще підсушують. Це й є той опій, отрута, що її люблять заживати китайці, або їдять його потрохи, або курять із люлюк, як тютюн. Це їх одурманює гірше, як горілка; вони сплять одурманені, і тоді ввижаються їм дуже приємні сни.

Але вживання опію дуже руйнує сили й здоров'я людське. Людина передчасно старіється, спадає з сил, руки й ноги тремтять, пам'ять слабшає.

Але з опію хімічним способом добувають дуже цінні й добрі ліки: морфій, кодеїн та інші; це теж дуже сильні отрути, але без них не могла б обійтись медицина при лікуванні дуже багатьох недуг віддихових і стравних органів та невралгій.

Наш мак має в собі дуже мало опію. Проте баби-знахарки радять давати малим дітям макове молоко, коли вони дуже кричать на живіт. Щоправда, дитина, нассавшись того, спить спокійно й не плаче. Але то не здоровий сон, а приголомшення, оп'янення, що дуже зле впливає на нервову систему, на здібності й на пам'ять дитини, бо опій тяжка отрута й для дорослих, а ще більше для дітей.

Ще багато подібних прикладів може навести всякий лікар, але й цих досить, щоби зрозуміти, що майже всі отрути можуть стати добрими ліками, коли вживати їх уміло. Вони не тільки вбивають, але й рятують життя.

III.

Отрути бувають різні. Щоби легше й у певному порядку розглянути їх, поділимо на такі розділи:

1. отрути мінеральні, тобто добути з неживої природи;
2. ростинні — й
3. тваринні, тобто витворені живими істотами: ідовитими гадами, скорпіонами, а найбільше — тими невидимими живими істотами, що їх називають мікробами, бактеріями і т. ін.

До мінеральних отрут належать уже згадані вище: арсен, фосфор, деякі препарати ртуті або живого срібла, деякі солі, а з них найсильніша з отрут ціан-калій, що вбиває дуже швидко, в пару хвилин, так що отруєного майже ніколи не встигнуть рятувати. Але той самий ціан-калій у дуже слабому розчині вживається і в медицині (лаврові краплі), знаходиться він теж і в деяких рослинах: у гірких мигдалях, в кісточках слив, вишень, черешень, у зернятах яблук і груш.

Дуже отруйні бувають ще деякі мінеральні кислоти: сірчана, азотова, соляна, щавлева, оцтова есенція та інші. Тим вони тяжкі, що, коли отруєна людина не вмере зараз, а навіть відрятують її, то від тих гострих кислот робляться рани й шрами в горлі, в стравоході, у шлунку; людина тяжко мучиться, не може їсти й здебільшого вмирає пізніше довгою й повільною смертю.

До мінеральних отрут треба зачислити й отруйні гази, бо вони виробляються хімічним способом із різних мінералів; їх особливо багато винайдено підчас великої війни р. 1914—1917 і після неї.

З ціан-калію добувається дуже отруйний газ ціан; вдихнувши його 3—4 рази, людина падає трупом.

Найчастіше в житті нашому трапляється отруєння дуже шкідливим чадним газом (оксид вуглеця, хімічна формула його CO). Він витворюється з дров і з вугля, коли вони не згоріли доостанку; це часто буває в хатніх грубах і печах, що їх закривають каглою. Коли передчасно затулять каглу³, не давши паливу добре вигоріти, особливо, як палилося на ніч, то всі люди в тій хаті можуть загоріти, заснути навіки, отруївшись чадним газом. Отже, де ще є такі груби й печі, то краще палити в них уранці або вдень, бо тоді й люди виходять часто з хати, відчиняють двері, впускаючи таким чином зндвору чисте повітря, та й взагалі людина притомна, не сонна, швидше помітить, що є у хаті чад, бо від нього болить голова.

Тепер роблять грубки, що закриваються герметично, без кагли, і чаду від них не буває.

Є ще отруйний газ — перекис вуглеця (CO₂). Його видихує в невеликій кількості всяка жива істота. Але буває, що того газу набирається в повітрі багато; тоді він стає шкідливий для здоров'я і навіть небезпечний для життя. Це буває в тих помешканнях, де збирається багато людей, а двері й вікна щільно зачинені, так що нема доступу для чистого свіжого повітря. Тоді у всіх людей, що там сидять, починає боліти голова, а хто слабший, той навіть умліває. У таких випадках треба, щоб люди вийшли з тої кімнати, а тоді повідчиняти вікна й двері, щоб той шкідливий газ вийшов.

Іноді збирається багато того газу в глибоких криницях, у льохах, особливо де щось мусує, ферментує (вино, пиво). Ввійшовши в такий льох або спустившись у глибоку криницю, щоб почистити її або добути відро, що втопилося, можна зомліти і в тій непам'яті навіть умерти, якщо зараз не порятують, витягнувши з криниці або льоху на чисте повітря. Проте не трудно переконатися, чи є така небезпека, чи ні: треба попереду спустити в таку криницю жмут

³Отвір у димоході (прим. упор.)

запаленої соломи або в льох іти зі свічкою: коли солома гасне або свічка меркне й теж хоче гаснути, це ознака, що того шкідливого газу там багато; в ньому не тільки жива істота не може жити, але й солома чи свічка не може горіти.

Де багато чогось гниє, а особливо у виходках, давно нечищених — витворюється шкідливий для здоров'я газ амоніак (NH₃), але його легко пізнати, бо він має дуже прикрий запах — аж дух запирає й сльози з очей витискає.

В медицині вживаються отруйні гази: хлороформ, етер⁴, хлор-етил при великих операціях хірургічних для знечулення хворого, щоб він не мучився, не чув болю, коли його ріжуть. Дають йому дихати тим газом, аж поки він упаде в непам'ять; але робиться це дуже обережно, щоб не отруїти хворого зовсім на смерть. При хворому серці чи нирках цього давати не можна, бо того хворий не витримає і може умерти; тоді вживають інших, слабших засобів для неповного знечулення.

Коли людина випадково або навмисне (для самогубства) отруїлася якимсь отруйним газом, то треба їй, поки ще серце б'ється, дати дихати чистим повітрям, розстібнути все, що може перешкоджати диханню (комір, пояс, тісну одягу) та помагати диханню штучними способами (насильний, примусовий віддих). Помагає в таких випадках вдихання чистого кисню, коли його можна добути в аптеці.

IV.

Отруйні рослини.

Про деякі з них вже згадано раніше: дзвіночки або наперстки, красавка, дурман, блекота — або німиця. Трапляється ще у нас аконіт.

Найчастіше буває, що люди трукуються шкідливими грибами, не знаючи добре відрізнити правдиві від отруйних. Буває, що й діти, граючись, наїдяться насіння дурману або німиці. Іноді й те й друге отруєння може бути смертельне, коли своєчасно не порятувати отруєного.

Ознаки отруєння бувають різні: іноді (але не завжди) бувають болі в животі й нудота; отруєному паморочиться голова, іноді він стає непам'яткий або находить на нього дур, ніби божевілля: кричить щось недоладне, кидається на людей, дереться на стіну, хоче втікати, пручається, коли його не пускати, кусається. Тому й називають у нас: д у р н і губи, д у р н е зілля або д у р — з і л л я.

Найліпша поміч — постаратися, щоб отруєний виблював ту отруту. Для цього треба полоскотати йому в горлі за язичком держальцем ложки або чим іншим, аби не гострим; коли це не допоможе й отруєний не зблює, то дають йому випити розчин синього каменю (купервасу⁵): чверть

⁴Ефір (прим. упор.)

⁵Купорос, синій камінь (прим. упор.)

чайної ложечки на склянку теплої води; від цього він уже зблює напевно; як почне блювати, то дають ще теплої води або теплого молока, щоб виполоскати отруту зі шлунку. Звичайно, коли є змога, то треба зараз покликати лікаря, а він уже знає, що далі робити.

V.

До тваринних отрут треба зачислити не тільки ті, що їх мають їдовиті⁶ тварини, переважно гади й скорпіони, але й ті, що їх витворюють невидимі шкідники й вороги наші, ті мікроби, що їх можна побачити тільки при сильному збільшенні у мікроскопі.

Гадів їдовитих у наших країнах не так уже багато; в гарячих південних країнах їх значно більше. У нас трапляється гадюка, якої вкушення може бути смертельне, та на півдні (в Таврії) є ще мідяниця, маленька гадючка рудаво-мідяного кольору.

Скорпіон, їдовита тварина, трошки подібна до нашого рака, трапляється в Туркестані та по берегах Каспійського моря. Як укусить, то це може бути смертельне, коли своєчасно не дати помочі. А вона полягає в тому, щоб не дати отруті розійтися з кров'ю по всьому тілі. Треба тісно перев'язати руку чи ногу вище вкушеного місця, щоб дати стекти крові, бо з кров'ю вийде бодай частина отрути, коли не вся. Роблять навіть надрізи навхрест укушеного місця, щоб зійшло більше крові, або ставлять на те місце банку, щоби стягнула кров, а як того не можна зробити (в полі чи взагалі далеко від хати), то хоч виссати кров із ранки, звичайно, спльовуючи те, що виссано. Але це можна робити тільки тоді, коли на губі нема ранки або розколинки, — бо тоді можна й самому затруїтися. А стягнувши тим чи іншим способом кров із ранки, треба ще припекти вкушене місце, найкраще помастивши його йодом, а як його нема під руками, то хоч міцним спиртом або денатуратом. Здебільшого того досить, щоб урятувати вкушеного, — звичайно, коли не прогаяно часу й не дано отруті розійтися по всьому тілі.

Те саме треба робити, коли вкусила скажена собака або інша яка животи́на, бо у слині скаженої тварини (навіть людини) є заразки сказу, тобто теж лиха отрута.

Куди гірші й небезпечніші ті отрути, що їх витворюють мікроби. В науці ті отрути називаються з грецького *т о к с и н и*.

Найчастіше отруєння тими токсинами буває від несвіжого м'яса, ковбас, риби, бо у м'ясі, особливо коли воно стоїть у теплі, дуже плодяться ті гнильні мікроби, витворюючи з себе

так звану *т р у п н у* отруту, бо вона завжди є в трупах людей і животин.

Коли м'ясо або риба несвіжі, то іноді можна це пізнати по запаху. Але буває, що в ресторанах та ковбаснях таке не зовсім свіже м'ясо приправляють перцем та різним корінням, щоби забити той несвіжий дух, або коптять і пускають на ковбаси; коптять і рибу. І попоївши такого м'яса, ковбаси чи риби, може людина тяжко затруїтися, іноді на смерть.

Ця трупна їдь — токсина, а з нею й живі мікроби гнилля, може попасти в наше тіло не тільки з їжею, але й через якусь ранку на шкірі або слизниці, так само, як і їдь гадюча або скажена; та ранка може бути й невеличка, така, що й кров із неї не йде і болю майже не чути. Проте таке поранення дуже небезпечно, бо з того може зробитися зараження крові і смерть. Так буває, коли, наприклад, поранити палець чи руку ножем, що ним перед тим різали несвіже м'ясо, або вколотися нечистою голкою. Буває й так, що вкусить муха, що перед тим сиділа на якому падлі, дохлятині, — і з того невеличкого вколєння чи вкушення теж може прийти зараження крові, коли своєчасно не дати доброго порятунку.

Дикі люди в Африці, Америці та Австралії іноді затрують свої стріли, щоби певніше вбити дичину або й людину. Отруту для стріл вони роблять різну: беруть для того отруту з залозок, що є при зубах їдовитих гадів (звичайно вбивши попередю того гада); іноді втискають на довший час вістряки своїх стріл у гниле м'ясо, щоби насякли вони трупною отрутою; до того й другого додають іще соку з отруйних рослин (кураре⁷, строфант⁸ та інші).

Зараження крові тою чи іншою отрутою не конче спричиняє смерть відразу. Буває й таке, що тягнеться воно довго, іноді місяцями; весь час гарячка, то більша, то менша, людина сохне, марніє. Іноді викидаються болячки й нариви на тілі, аж поки нарешті людина, виснажена до краю, не помре.

Деякі заразливі хвороби: пранці (сифіліс), бешиха, висипний тиф, сибірська язва, сеп, пропасниця, — є не що інше, як зараження тіла отрутою, тільки живою — мікробами, що проникають у тіло людське через ранку на шкірі або слизниці, через укушення мух, комарів, вошей, блощиць і т. ін. Новітня медицина винайшла противоотрути на деякі такі затруєння крові, але ще не на всі; та й не завжди ті противоотрути здатні врятувати отруєного, особливо, коли робиться це не зараз та прогаяно дещо часу.

⁷Міцна рослинна отрута, у якій міститься стрихнін (Прим. упор.)

⁸Тропічна витка рослина родини барвінкових; настойка з цієї рослини є лікувальним засобом. (Прим. упор.)

⁶Отруйні (прим. упор.)

Модест ЛЕВИЦЬКИЙ

СТРАШНА ЗАГРОЗА

Серед загальної руїни, яку вчинив на Україні утопічний соціальний експеримент комуністів, чи не найжахливішою є й буде на довгі роки санітарна руїна. Широке громадянство бачить і оцінює те, що особливо б'є в очі, що боляче зачіпає найелементарніші буденні потреби життя: голод, недостачу палива, одежі, руїну транспорту, промисловості, упадок сільського господарства. Санітарна руїна хоч теж дошкуляє всякому, але не завжди пекуче, — хіба що тільки при пошестях. Але оцінити весь жах тієї руїни може тільки фахова людина, що бачить не тільки те, що є сьогодні, але передбачає й „завтра”, й те, що загрожує нашій батьківщині протягом багатьох років у майбутньому. Коли розвіється чадний кошмар комунізму, то один добрий врожай на Україні усуне примару голоду. Руїну транспорту й промисловості швидко усуне чужоземний капітал, зацікавлений в їх реставрації. І при сприятливих умовах — для цього є всі дані — більш-менш нормальне життя могло б налагодитись на Україні протягом 2-3-4 літ. Але санітарна руїна не полагодиться й протягом десяти літ, бо з одного боку занадто глибоко пішла вона, з другого — поладити її куди трудніше, ніж транспортову або промислову руїну, а з третього — в поладженні її зовсім не зацікавлений чужоземний капітал, той Архимедів двигун світового життя. Лагодити її доведеться нам самим, бо надії на чужу гуманітарну поміч дуже малі, й та поміч, коли й прийде, то буде краплиною в морі наших санітарних злиднів.

Не кажу вже про страшні спустошення, які чинять серед нашого народу гострі заразні хвороби, ті нерозлучні спільники війн і голоду: тифи, холера, червінка¹, дифтерія, скарлатина — й з ними боротьба буде майже безнадійна при сучасній недостатці лікарень, ліків і лікарського персоналу; ще страшніші нам будуть хронічні заразні хвороби: сифіліс і туберкульоз, супутники великих народних катастроф, таких, як затяжна революція: з ними боротьба ще безнадійніша, бо й в мирних умовах життя боротися з ними надзвичайно трудно, страшні вони ще більше тим, що передаються у спадщину, ведуть до звиродніння нації. Це така страшна примара,

¹ Кривавий понос, дизентерія (Прим. упор.)

що перед нею збліднуть руїни всіх інших сторін людського життя. Од тифів і скарлатини вмирає пересічно 7-10 відсот. хворих; при голоді, без лікування, цей відсоток треба побільшить удвоє, утроє; від холери, дифтерії при сучасних тяжких умовах помре 50 відсот. хворих. Але вмер такий хворий, чи видужав протягом 2-3 тижнів, — і він уже не уявляє з себе небезпеки громадянству.

А сухітник чи пранцьовитий (сифілітик) живе роки, гниє живцем, поки нарешті зогниє; він ходить, їздить, роками розносить скрізь свою заразу, а надто: він плодить гниле „нікудишне” потомство...

З якими ж засобами станемо ми до боротьби з тими страшними ворогами нашої нації, коли доля — мачуха нарешті всміхнеться й нам приязніше?

Коли навіть, при добрій валюті, буде за що придбати ліків, поладити й поповнити лікарні, то все ж таки не вистарчить нам людей фахових, борців з тими страшними ворогами.

Лікарські сили наші до жаху вбогі. Довести це не трудно дуже простим обрахунком.

І перед війною, до р. 1914, у нас була недостача лікарів по селах (по містах їх було більш ніж треба); р. 1914 у нас був останній нормальний випуск лікарів з медичних факультетів; далі пішли вже прискорені випуски лікарів — „зауряд лікарів”, тобто студентів 4-го, а потім навіть 3 курсу. І ті наспіх випущені лікарі йшли на ненормальну, в умовах війни, працю, отже не могли поповнювати свої знання самостійною наукою. З р. 1917 фактично вже науки на медичних факультетах не було. Про нинішню науку в університетах на Україні ледве чи можна серйозно говорити: йдуть туди люди без середньої освіти, **бракує** професорів, а ті, що є, ходять пиляти дрова, щоб не згинуть з голоду, а науково працювати не мають змоги, нема наукового приладдя, зимою — навіть палива. І коли така „вища трудова школа” випустить добрих „товарищів”, то напевно можна сказати, що дуже погані то будуть лікарі.

Отже, мусимо покласти, що „нормальних” молодих лікарів ми вже не маємо з р. 1915, тобто вже сім літ; коли б нам навіть пощастило зараз вернутися додому, то ледве чи могли б ми поставити науку на медичних факультетах так, щоби хоч через три роки випустити знов

„нормальних лікарів”. Отже, у нас утворюється перерва у продукції лікарських сил.

Пересічна смертність лікарів за мирних часів була біля 5 відс.; безперечно, що за часів війни й революції, а потім і більшовицького терору та смертність не зменшилась, а збільшилась. В одному Києві за першої своєї навали р. 1918 большевики вбили 11 лікарів, а скільки ж їх загинуло наглою смертю по інших місцях²). Отже, за 10 літ втратили ми з кадру довоєнного часу безперечно більше половини, відсотків 60-70, а не придбали ні одного „нормального”; залишилися або старі, літні вже люде, що й на війну не ходили, або ті, що їх большевики не вивезли в Московщину; скільки таких — невідомо. Та й ті нечисленні, що залишилися, підупали на силах, поневіряючись у комуністичному раї.

Коли у нас і перед війною була недостача лікарів по селах, то тепер, коли праці їм прибуло утроє, учетверо з огляду на жахливу санітарну руїну, ми матимемо заледве 1 четв. того недостаточного числа лікарів, та й то або старих, або тяжко виснажених злиднями, тобто людей з дуже пониженою працездатністю.

Те ж саме можна сказати й про лікарських помічників: так само й їх випускали наспіх з р. 1914, так само й вони гинули й од хвороб і від більшовицьких куль, так само й їх вивозили напасники наші в Московщину, так само й вони марніли й марніють на Україні й по таборах інтернованих у тяжких злиднях.

Про сестер-жалібниць, особливо військового часу, можна сказати хіба одно: чи не краще було б, якби їх зовсім не було.

Санітарна руїна наша тяжка, наслідки її в майбутньому жахливі, а боротися з цим лихом майже нікому.

Який же вихід з цього становища?

Єдиний вихід — поки що — зберегти й удосконалити хоч ті нечисленні лікарські сили, які ми маємо на еміграції.

Молодим лікарям, особливо тим, що скінчили медичні факультети після р. 1914, треба дати змогу довершити свою науку в закордонних університетах.

Найздібнішим із них треба дати змогу спеціалізуватись при видатних професорах, щоб підготувати нам своїх професорів, бо за час нашого лихоліття значно зменшилась у числі й професура наша і не вистарчить її навіть для одного медичного факультету; тих факультетів було на Україні до війни три (Київ, Харків і Одеса), а тепер треба, щоб їх було більше.

Щодо лікарських помічників, то з огляду на те, що закордонні університети вимагають від аспірантів середньо-освітнього цензу, треба дати змогу тим із лікарських помічників, які можуть і хочуть довершити свою середню освіту, щоб поступити на медичні факультети чи за кордоном, чи по повероті на Україну; з них вийдуть дуже сильні лікарі, бо за ними вже є середня медична освіта й практика по шпиталях, — чого бракує тим студентам-медикам, що поступають на медичні факультети з загальної середньої школи.

Поки не маємо змоги виховувати самі своїх лікарів, ми повинні зберегти хоч ті нечисленні і неповні лікарські сили, які ще залишилися у нас, бо як і цих не збережемо, то опинимось повними банкрутами перед страшною санітарною руїною, що тяжко підриває народні сили і тепер і загрожує виродженням колись дужій і здоровій українській нації.

² Нещодавно берлінський «РУЛЬ» подав цифру розстріляних у Росії (і Україні) лікарів 8800. Коли це правда, то це складає, приблизно, одну чверть всього числа лікарів. (Прим. авт.)

Модест ЛЕВИЦЬКИЙ

СИБІРСЬКА ЯЗВА

Понад Дністром на Поділлі є невеличке село Цибулівка. Край села над кручею стоїть хатка бідного селянина Опанаса Лопатюка. Багатий він був, як кажуть, на латки, та ще хіба на діти, бо мав їх шестеро, а щодо хазяйства, то, мабуть біднішого у селі не було. Хата стара, вросла у землю та похилилась, до хати притулена повіточка, до повітки убогий хлівець — а далі круча, Дністро... Землі мало — півтори десятини, та й ті у трьох руках; худа корова та пара миршавих коненят — таке було Лопатюкове хазяйство. Жінка та старший хлопець заробляли поденно на цукроварні, що була у сусіднім селі, а Опанас наймався підводою, возив туди ж такі буряки, паливо — тим і годувались.

При біді та й трапилося ще й лихо: погинули Опанасові коні. Одного дня пригнав їх хлопець з толоки та й каже батькові, що одна через велику силу доволочлася до дому, не їсть і стоїть понура. Вийшли до коней: а кобила вже лежить на землі, кривава піна ротом і ніздрями, корчі її взяли, а далі й здохла.

Тяжко зажурився Опанас, бо відомо — одною конякою багато не вродиш. Хотів загнати другу у стайню, коли бачить, що й ця чогось сумна, недужа. Кинулися по коновала: циган був у селі, коваль, так і скотину лічив — кров пускав, тощо. Прийшов циган, поглядив; сказав, що треба кров пускатити. Пустили. Звалилася й друга коняка і через годину здохла.

Трудно й розказати, як зажурились бідні Лопатюки; жінка уголос заводила, неначе родина яка померла.

Прийшли дехто з сусід, прочувши про Лопатюкову біду; зайшов і староста, чоловік письменний, бувалий.

Балакали, дивувались, міркували — від чого така біда могла скоїтися, а староста далі каже:

— Не знаю, яка це саме хвороба, а що вже воно якась пошесть на скотину, то певне. В економії¹ дуже пропадають вівці; деяких дорізують, а де й не встигають дорізати — так пропадають. Та й коні подекуди гинуть. Не іначе як пошесть. Я ще пам'ятаю, як на службі був, у Ставропольській губернії стояв, чума там була на рогату скотину, велику силу знищила худоби. Понаїздило туди ветеринарів — докторів, значить, для скотини; оглядали скотину по дворах, котру признають, що слаба — відділяли окреме, або й добивали

¹Те ж, що й економія (Прим. упор.).

та й зараз закопували глибоко. А щоб здирать шкуру, або м'ясо взяти з якої там телички — крий Боже, не давали. Пошесть була сильна.

— Так то ж, кажете, на рогату скотину була пошесть, — озвався Опанас, — не на коней.

— Буває і на коней, — відказав староста, — або навіть на птицю. Хіба лиш одна пошесть по світі ходить? Аджеж і на людей находить — одна на дітей, одна на старих. А буває, я чув, що від скотини переходить хвороба і на людину. На мою думку, добре було б, коли б і ваших коней закопати глибоко, та й навіть шкури не лупити, щоб лиха не було. Хто його зна...

Побалакали ще трохи, та й розійшлися люде.

На другий день, вдосвіта, Опанас попросив у сусіди коней, щоб виволокти падло з двору. Виволік на царину, над кручу та й облупив шкури. Все ж таки хоч по два рублі дадуть за шкуру; на таку тяжку годину і чотири рублі великі гроші. Шкури закинув у хліві на банти², щоб висохли. Не знав, бідний, якого лиха він собі напивав тими шкурами.

Того ж таки дня надвечір в Опанаса заболіла рука. Заколело пониже ліктя, неначе комар вкусив, далі запекло і набіг червоний прищик. Спершу не звернув на те уваги Опанас — звичайно подумав, вкусила якась погань.

Сіли вечеряти.

— Не бісова ж муха якась вкусила в руку, — сказав Опанас. — Вогнем пече.

Глянув на той прищик — аж він вже почорнів, навколо запухло тіло, горить.

Жінка приклала кислого молока до того прища, та й зав'язала руку шматиною.

Полягали спати, але Опанас всю ніч оком не стикнув, бо дуже пекло та й рвало руку.

Почав він стогнати з болю. Прокинулася жінка.

— Чого ти? — питає.

— Дуже рука болить, рве.

Розв'язали руку. Жінка аж скрикнула, глянувши на неї.

— Лишечко моє, що ж це за напасть!

Чорний пухир набіг як черешня завбільшки, та й прорвався за шматиною, бо присох до неї; навколо нього висипали дрібні жовтуваті пухирці, а вся рука аж до ліктя спухла і почервоніла. Під пахвою нагнало болячу гулю.

²Те ж, що й бантина, поперечна балка між кроквами (Прим. упор.).

— Що його в світі робити з такою напастю? Бідна ж моя головонько! — бідкалася жінка. — Побіжу я до бабки Мазурихи, може, відшепче...

Привела Мазуриху — знахарка була у селі. Подивилась стара: чорна бешиха³, каже. Пошептала, сплюнула тричі через руку, сказала дати чорну хустину, та й тісно перев'язала руку коло самого плеча.

— Нехай, — каже, — чорна кров не розходиться по тілі. А втім, — каже, — буде йому легше.

Але не полегшало Опанасові: чимраз, тим дужче гнало пухлятину, рука посиніла, гарячка знялася пухирями. Побивалася бідна Опанасиха, не знаючи, що й робить. Поприходили сусідки, куми; почали балакати: ба з очей сталося, ба з вітру, та проти середи — треба, кажуть, ждати до п'ятниці, тоді попустить.

Опанас забажав висповідатися. Попросили батюшку.

Висповідавши та запричастивши, почав питати батюшка, з чого та як біда сталася. Розказали, як було, а батюшка й каже:

— Чому не повезете до лікаря? Може, яка рада є, може б полегшало?

— Чим же я повезу його, бідна? — відказала Опанасиха. — Пропали коні позавчора; пішки не дійде він...

— Попросіть у кого коней, або найміть, треба рятувати чоловіка, бійтеся Бога!

— Та вже хіба завтра, — сказали жінки. — Ніяк проти ночі їхати, — далеко.

— Завтра, то завтра, — сказав батюшка, — але вдосвіта рушайте, не гайте часу. А на мою думку, то ще й сьогодні поспіли б заїхати за дня. Там підночуєте, не біда.

— Нехай вже завтра, — порішили жінки.

Проводивши батюшку до воріт, почали гадати жінки з Опанасихою — чи везти Опанаса до лікаря, чи ні.

Одна каже: вже вчитала Мазуриха бешиху, повинно полегшати, лиш треба ждати до п'ятниці. Друга лякає: руку відріжуть лікарі, каліка буде. Збили Опанасиху з пантелику, не знає небога, на котру ногу, як кажуть, ступити.

А Опанас лежав у хаті та важко стогнав. Губи спеклися з гарячки — раз у раз просив води.

Опанасиха попросила куму ночувати з нею, бо боялася сама: дуже вже тяжко було чоловікові.

Не діждався хворий другого дня: около півночі почав важко харчати, у грудях йому клеткотіло, аж страшно було слухати.

Засвітили свічку, дали у здорову руку, та він вже не міг її держати, бо не пам'ятав себе. Затих.

Трудно було жити Лопатюкам, коли був хазяїн, а ще гірше стало Лопатючці одній, коли поховала свого хазяїна. Мусила випрохати на відробіток в

окономії п'ять рублів, щоб поховати Опанаса, а далі нічого було ї їсти: шестеро дітей.

Хоч важко боліло її серце, а треба було віддати старшого хлопця, Андрійка, у найми. Вже йому п'ятнадцятий рік ішов. Віддала в окономію, до овець, за тридцять рублів та харч. Сама знов почала заробляти поденно: трохи-трохи що голодом не мерла з меншими дітьми.

Окономія у Цибулівці була велика, багатого пана: одного степу п'ять тисяч десятин. Багато держали овець — і просту, і шпанку. Задля них окреме були поставлені кошари у степу, віддала, версти зо дві від села, там же й курінь був для чабанів та підпасків. Андрійка Лопатюкова приставили за кухаря на кошари.

Сей рік був невдатний на вівці, багато їх почало пропадати від якоїсь пошесті.

Одного дня приїхав управитель на кошару. Старший чабан доложив йому, що знов ослабло скільки штук, і він їх відігнав в окремих загін, як був приказ.

Управитель переглянув їх та найплохішу звелів дорізати, бо видно було, що скоро вона здохне.

Вівцю зарізали, обдерли та й віддали кухареві на челядь. Андрій випатрав, відділив стегно, та й заходився варити.

М'ясо показувалося бридке: синє, наче в'яле, під плівкою юшкою підійшло. Звичайно, думав він, слаба скотина, то й м'ясо погане.

День був гарячий, муха дуже докучала: ані тобі відігнатися, ані вичухати. Прийшли до куріня обдати старий чабан і підпасок. Андрій висипав у миску страву, а сам і не хотів її їсти. Взяв шматок хліба та й сів осторонь.

— Чому не їси? — спитав старий.

— Не хочу, — відказав Андрій. — Недобре м'ясо дорізане.

— Ти не витребенькуй, малий, а їж, коли є. Вдома, мабуть, не краще їв? — озвався старий.

— Не хочу, дядьку.

— Як знаєш, про мене.

Попоївши, пішли всі до овець. Надвечір занедужав чогось підпасок, а за ним трохи згодом і старий чабан: почало їх різати у животі, зірвало на блювоту жовчу, піною та кров'ю. Андрій подав їм води, а далі бачить, що недобре діло — лишив їх та побіг до двора сповістити. Приїхав оконом (прикажчик). Чабан і підпасок качалися по землі та й у голос кричали, що вогнем пече у животі. Забрали їх до двора, почали поїти деякими ліками, що були в окономії — нічого не помагало. Раненько послали у волость по фершала, але поки він приїхав — підпасок вже вмер. Фершал оглядів старого та й сказав, що й він більше години не проживе. Так і сталося.

Фершал допитувався, з чого заподіялася біда, та коли Андрій розказав йому, що дорізали вівцю та як він не їв сам того м'яса, бо було погане, а чабан з підпаском все самі з'їли — тоді фершал

³ Гостре запалення шкіри; рожа (Прим. упор.)

сказав, що не інаше, як через те м'ясо пропали люде, бо, мабуть, вівця заслабла на сибірську язву (телій), а таке м'ясо дуже шкідливе.

Опанасиха саме того дня прийшла на роботу до економії. Прочувши про лихо, що сталося на кошарі, побігла зараз шукати свого Андрійка — чи не трапилася і йому, крий Боже, яка біда. Побачивши його живого, зраділа дуже та й почала розпитувати. Розказав їй хлопець все, як було, та що і фершал казав.

— А я вже злякалася, — сказала мати, — думала, що й ти заслаб, дитино; аж мені ноги затрусилась, як почула, що на кошарі пастухи потруїлись.

— Ні, мамо, — сказав Андрій. — Я й кришечки того м'яса не їв. Одно мені лихо: якась болячка за вухом пече; муха мабуть вкусила.

Глянула Опанасиха та аж руками сплеснула.

— Мати Божа! Чи не таке це тобі, як небіжчикові на руці було? Пропала моя головонька!

У Андрійка за вухом викинуло синій, мало не чорний прищ з горошину завбільшки, навколо подекуди дрібні жовтуваті прищики, а кругом тіло напухло та почервоніло.

Злякався й Андрій.

— Вчора увечері щось закололо там, я думав муха — почухав, а зрання почало вже дуже пекти.

— Лихо моє, пропала моя головонька! — бідкалася Опанасиха. — Ходім, синку, додому, треба якоїсь ради шукати. Мазуриха відшепче.

Пішли в економію. Не хтіли там спершу пускати хлопця, але як почала плакати та просити Опанасиха — пустили до вечора.

Идучи додому, здибали дорогою старосту.

Поздоровкались.

— Звідкіль та куди? — питає староста.

— З економії додому йдемо.

Староста вже чув про нещастя з пастухами. Опанасиха розказала йому про свій клопіт Андрієвою болячкою; староста й каже:

— Покиньте ви, кумо, ту Мазуриху. Що вона тямить? Відшепче вам хлопця так, як чоловіка відшептала. На мою думку — везіть ви його зараз до лікаря, там краще знають, що треба робити. Везіть та не гайте часу по бабах.

— Чим же я його повезу? Своєї худоби нема та й найняти нема за що. Куди я бідна подінуся?

— Попросіть, може хто послухає, віддасте колись, або відробите.

Прийшли додому. Почав і Андрій просити матері: везіть до лікаря, або хоч пішки ходім; дуже болить та пече.

Опанасиха побігла на село, кинулась по кумах та родичах — нема нігде підводи: всі в роботі, у степу. Вже вертаючись додому, встріла циганаквала. Були і в нього коні.

— Дядьку, повезіть до лікаря хлопця, змилуйтеся! — почала просити.

— А що дасте? — спитав коваль.

— Що я бідна дам, коли не маю нічого. Хіба

відроблю вам коли, або віддам, як за хлопця дадуть з економії. Тепер нема і копійки, повірте.

— Гай-гай! — озвався циган. Нащо мені ваш відріток? Знаєте що? Віддайте шкуру одну, що здер ваш небіж⁴, то повезу.

Опанасиха й забула було про ті шкури, що сохли на бантах. Зраділа вона, що є чим найняти підводу, та й згодилась. Циган зараз таки й пішов з нею, взяв одну шкуру та поніс додому, сказавши, що зараз буде запрагати.

Попросивши сусідку доглянути хати та дітей, Опанасиха з Андрійком поїхали у містечко до лікаря.

Прийшовши у больницу, Опанасиха допиталася, куди зайти, та й трохи згодом вийшов до них лікар. Подивився на Андрієву болячку та й каже:

— Погане діло: сибірська язва. Треба зараз вирізати її та випекти ліками, бо коли цього не зробити, то вмре хлопець.

Злякався хлопець, мати зайшла слізьми.

— Робіть, паночку, що знаєте, аби тільки допомогло. Гірке моє лихо! На таку саму болячку я чоловіка оце недавно поховала.

— На таку саму? — спитав лікар.

— Еге ж, на руці прикинулося.

— Чому ж, — спитав лікар, — ви не привезли його сюди?

— Бабка відшептувала, казала: бешиха, пройде.

— Тим-то й лихо робиться, — сказав лікар, — що ви бабкам вірите та через те дурно час гаїте. Це така хвороба, що коли нараз⁵ її захопити, вирізати болячку, припекти, чим треба, то можна вирятувати людину від смерті. А коли запустити її хоч день, тоді вже нема ради. А скажіть, тітко, чи не пропадала у вас скотина: коні, вівці?

— Пропали, пропали, паночку; пара коней одного дня здохла.

— Мабуть від тих коней заразився ваш чоловік?

— Хто його знає? — сказала Опанасиха. — Він і не дуже коло них ходив. Паслися у степу, хлопець пригнав додому, вони скоро й подошли. Одній кров пускали — нічого не допомогло. А у дворі вони тільки ніч пролежали; вдосвіта виволік їх небіжчик геть та й обдер.

— Оцього робити не треба було, — сказав лікар. Бо й обдираючи шкури, він, певне, сам заразився, та й у тих шкурах зараза є; ще з них може багато лиха бути. Краще б їх попалити, а те падло було закопати глибоченько. Десь і хлопець заразився тоді ж?

— Ні, — відказала Опанасиха, — хлопець був здоров днів з десять опісля. Він коло овець в економії.

— А вівці ж там не гинуть? — спитав лікар.

— Гинуть, та й дуже. Там вже від них було нещастя з людьми: дорізали хвору вівцю, та як

⁴Тут: небіжчик (Прим. упор.)

⁵Нараз, відразу (Прим. упор.)

поїли того м'яса двоє, то до другого дня померли. Був фершал з волості, казав, що не інаше, як з того м'яса. А мій Андрій там за кухаря, так тепер я думаю, чи не від тої вівці він заслаб, що патрав її.

— Ні, мамо, — сказав Андрій, — це муха якась вкусила; я добре пам'ятаю, бо ще й розчухав те місце, де вкусила.

— З того ж тобі й сталося, — сказав лікар. — Воно певне, що муха вкусила. Але, може, та муха вперед того сиділа на м'ясі з хворої вівці, та вкусивши тебе й перенесла тобі заразу. А може муха й не винна цьому лихові, а ти сам, почухавши, переніс собі заразу своїми руками, бо патрав хвору вівцю, то до рук неминуче пристала тобі зараза. А втім — нічого гаяти часу, треба вирізати твою болячку, бо пропадеш. Ти, синочку, не бійся, потерпи; трохи поболить, звичайно, без того не можна, але зате одужаєш, — болячка ще не дуже велика, може, ще не пішла зараза в кров.

Заходилися коло Андрія, вирізали йому болячку, приклали яких треба ліків та й зав'язали. Сказав лікар лишити його у больниці на тиждень, щоб доглядати раз у раз.

Хоть жалко було матері хлопця, але треба було послухати лікаря. Попрощася з Андрійком та поїхала до дому, бо ж там ще малі діти лишилися.

Правду казав лікар, що з тим шкурами ще лихо буде; так воно й сталося.

Циган, що взяв шкуру за підводу, поніс її до себе та, несучи її на плечі, натер собі шию краєм сухої шкури.

На другий день викинуло й циганові на шиї, на самім місці, де натерла шкура, болячку точнісінько таку саму, яка була на руці в небіжчика Опанаса та за вухом у Андрійка.

Їдучи додому від лікаря, Опанасиха розказала дорогою циганові те, що казав лікар про заразу, але циган не дуже повірив тому.

— Балакають, — каже, — не знати що. — Скільки я вже прожив на світі, а ще не бачив і не чув, щоб від конячої шкури кому лихо було. Брехня!

Але тепер він побачив, що воно й справді виходить, наче б не брехню казав лікар, та й задумався, що тут робити? Болячка пекла дуже, шия почала пухнути.

Поїду, подумав, до лікаря; нехай скаже, що воно за болячка. Може й справді зараза. Побачу Опанасового хлопця та розпитаю, чи допомгло йому, що вирізували, чи ні. Хто його знає...

Поїхав циган до лікаря. І йому те ж саме сказали: сибірська язва, треба вирізати жар.

Спитав про Андрійка. Нічого, кажуть, добре. Викликали хлопця до земляка. Справді, каже, легше стало, вже не рве, опух зійшов.

Вирівав лікар і циганові болячку, приклав, що треба, та й лишив його у больниці. Через тиждень були здорові обоє та й виписали їх з больниці додому.

— Нехай вже нечистий тішиться тими шкурами, — сказав циган, йдучи додому. — Попалити їх, щоб ще більше гріха не було.

Так і зробили. Виволокли шкури над кручу, підклали оберемок соломи, а циган ще зверху гасом полив, щоб краще горіли. Закурилось над кручею.

—

Багато є пошестей на людях, бувають теж пошесті і на скотину, а ще буває й так, що зараз пошесть переходить від скотини на людей.

Таких заразливих хвороб, що бувають і на скотині, і на людях, є багато, але найгірша та найлихіша — сибірська язва (талан, телій). Від неї багато пропадає скотини, а деколи від хворої скотини заражаються і помирають люде; се найбільше буває через те, що не знають люде, як та зараза розповсюджується та як вона переходить від скотини до людини, а далі вже від одної людини до другої. А може декотрі і знають про те, так не вважають, не шануються, байдуже їм.

—

Сибірська язва буває на коней (талан) та рогату скотину (телій), дуже зрідка на свиней, собак, а птиця, мабуть, зовсім не боліє на сю хворобу.

Сибірська язва дуже заразлива. Коли заболіє одно, та зараз не забрати його від гурту, то швидко заражається друга худоба. І багато шкоди робить ся пошесть в табунах, чередах та отарах. Року 1879 на південній Україні згинувало від сибірської язви 175 тисяч овець.

Сибірська язва побиває скотину дуже швидко: до одного дня, лиш зрідка до другого або й до третього.

Як заболіє скотина, то спершу який час стоїть вона сумна, не їсть, не п'є, далі падає, беруть корчі, перелогі⁶; деколи ротом та ніздрями показується кривава піна — та й пропадає скотина. Так погинули Опанасові коні.

Коли ся болість триває довше, днів 2 — 3, то деколи викидає на скотині болячки, нариви: на груді, на животі.

Хвора скотина лишає заразу скрізь, де вона ходила, до чого доторкалась: на пасовиську у траві, де паслася, у тій воді, де напувалася — у жолобі, у відрі; у стайні, у хліві, на оборі; заразливий і гній з-під хворої скотини, і запряг — оброть, шлея, ярмо. Те ямище, куди викинули скотину, що здохла від сибірської язви, або хоч і закопали падло, та не глибоко — те місце держить заразу. Дуже заразливе і м'ясо, і шкура, і ріг; через них найбільше заражаються люде. Заразу розносять теж мухи та комарі, що сідають спершу на хвору скотину, або на здохлу, а потім на здорову скотину або й на людину.

З людей слабують на сибірську язву найбільше ті, що ходять коло скотини: пастухи, чабани, вівчарі та звичайно і селяне-хлібороби; різники та ті, що коло шкур роблять — кушнірі, римарі та інші.

На людині сибірська язва починається так: на тілі, в тім місці, куди попала зараза, викидає

⁶Корчі, судороги (Прим. упор.)

червоний прищик; той прищ трохи згодом чорніє, а навколо нього викидає знов прищики: спочатку вони жовтуваті, далі червоніють та зливаються з першими прищем докупи. Навколо них знов висипає ціла низка жовтуватих прищів, знов вони чорніють, знов нові навколо виприщують. З тих прищиків, що позливалися докупи, робиться болячка, дуже пекуча, а круг неї все тіло дуже червоніє, пухне та болить. Коли така болячка зробиться на голові, або на шиї, то вона швидко задушить людину; коли на руці або на нозі, то хоч не так, може, швидко, а все ж таки буде смерть. Вирятувати людину від смерті можна лиш тоді, коли наразу, зараз як тільки викинуло лихий прищ, вирізати його та випекти, якими треба ліками. Не треба гаяти часу по знахарях та бабах, бо вони в цім ділі нічогісінько не тямлять, лиш морочать та дурять людей, треба зараз податися до лікаря, бо лиш лікарі та фершали знають і мають певні ліки від сибірської язви.

Розміркуймо тепер трохи про те лихо, що сталося у Цибулівці.

Там завелася пошесть на скотину: талан або ж телій — все одно, по — вченому — сибірська язва. Гинули вівці в окономії; Опанасові коні паслися на толоці, де ходили і вівці, та й від того позаражалися та й погинули.

Коли заведеться ся пошесть у череді, отарі або табуні, треба зараз відділити здорову скотину від хворої і здорову відігнати геть далеко, щоб не паслася там, де ходила слаба скотина. Коли ослабне та й здохне скотина у дворі, то вже не можна ставити здорову скотину в той самий хлів, стайню чи обору, де стояла хвора, бо не минеться і їй те саме лихо. Стайню, хлів чи обору після хворої скотини треба вперед гарно вичистити, обсипати вапном, увесь гній вивезти далеко та закопати його глибоченько або спалити. Вапно перебиває заразу добре.

Пошесна зараза може держатися і в посуді, з которої пила хвора скотина: у жолобі, у відрі. Тим-то правильніше та безпечніше буде для здорової скотини, коли знищити ту посуду геть, а поставити нову.

Шкуру з тої скотини, що здохла від талану або телія, крий Боже, не можна лупити, бо там найгірша зараза держиться. Опанас Лопатюк напивав собі лиха, облуплюючи шкури: чи муха його вкусила, та сама, що сиділа на стерві, чи, може, він почухав собі руку, а пальці та нігті були нечисті від тої пасоки⁷ та крові, що під конячою шкурою. Таким робом і прищепилась йому зараза точнісінько так, як щеплять дитині віспу: роздряпають шкурочку голкою та запускають туди віспу; воно й виприщить на тім місці віспу болячку. Так само заразився десь і хлопець Андрій, паграючи дорізану вівцю. Почухав за вухом, де муха вкусила, а руки були нечисті від пагання, та й з рук зараза прищепилась

⁷Рідина, що міститься в клітинах, тканинах і порожнинах живого організму; сукровиця, ропа (Прим. упор.)

на подряпане місце. Навіть і у сухій шкурі сидить зараза. Тож циганові викинуло болячку, сибірську язву, якраз там на шиї, де натерла йому суха шкура, коли він ніс її додому від Опанасихи.

Та коли б були не попалили ті шкури, а пустили їх далі по руках, то хто його знає: може б заразився від них і той чинбар (гарбар), що виправляв би їх, або римар, що робив би з них своє діло. Буває й таке.

Тим то, крий Боже, не можна лупити з такої скотини шкуру, а треба все падло, як є, зо шкурою, закопати глибоко, та ще, щоб певніше було, засипати у ями вапном, бо воно добре нищить всяку заразу.

Не можна дорізувати хвору скотину, бо одно — що те м'ясо дуже бридке, погане на смак, а друге — що можна й смерті собі напитати такою стравою, так як той чабан і підпасок, що поїли дорізаної вівці. Бо тоді болячку викидає усередині, у животі, і її вже ніяким способом не можна залічити, та й ніколи, бо звичайно від такої отрути людина помирає дуже швидко.

Краще погризти шматок сухого хліба, як то зробив хлопчина Андрій — кухар, ніж квапитись на таку погану страву з хворої скотини.

Ще одно поміркуйте.

Сибірську язву у людини можна злічити чистю, коли наразу її вирізати та випекти ліками. Так злічився Андрійко, а потім і циган у больниці. Але те зробити треба зараз, як тільки показалася болячка, поки зараза ще не розійшлася у кров по всім тілі. Не можна гаяти одного дня, або навіть одної години.

Був би злічився й Опанас, не лишив би сиріт та вдову, коли б відразу кинувся до лікаря.

Відшептування та відмова нічогісінько не помагають; дурять лиш баби людей. До всякого діла треба науки, а лікарська наука дуже трудна: щоб вивчитись на лікаря, треба літ з п'ятнадцять багато дечого надивитись у лікарських школах. А селянські бабки та знахарі навіть не письменні: де ж їм знати всю науку? Отак морочать людей, а люде ймуть віру, начеб і справді помагає те відшептування.

Коли займеться де пожар — треба гасити; коли роздереться свитка або сорочка — треба зашити; коли хто голодний — треба дати хліба. Ну, а якби хто почав відшептувати пожар, або подерту свиту, або голодному, замість хліба, почав би примовляти — чи багато се допоможе?

Точнісінько так нічого не допоможе відшептування від хвороби: чи бешиха, чи сибірська язва, чи завійниці⁸ — все одно треба ліків, та добрих, не будь-яких, не бабських. А коли не проста слабість, а зараза яка, то все одно що пожар: зараз треба гасити, не гаяти дурно часу на бабські ліки та забобони, бо звичайно: чим скоріше гасити пожежу, тим менше шкоди буде; чим скоріше лічити заразливу болість, тим менше шкоди вона зробить, тим скоріше людина вичуняє.

⁸Завійка; різкий пекучий біль у грудях або животі (Прим.

Розділ IV.

**Модест Левицький
у спогадах та
історичній пам'яті**

Геннадій БОНДАРЕНКО (Луцьк)

МОДЕСТ ЛЕВИЦЬКИЙ У ПУБЛІКАЦІЯХ ПРО ЙОГО ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ

У цій статті зібрані публікації про М. Левицького за часів незалежності України від 90-х років ХХ ст., які виходили на Волині. Розповідається про лікарську, педагогічну, літературну і громадську діяльність Модеста Пилиповича і про його вплив на формування української інтелігенції і національної еліти.

Ключові слова: Модест Пилипович Левицький, інтелігенція, педагогіка, виховання, медицина, громадська діяльність.

Модест Пилипович Левицький – громадський діяч, лікар, педагог, письменник, композитор народився 25 липня (7 серпня) 1866 року в селі Вихилівка на Поділлі. Частина його життя пов'язана з Волинню і Луцьком. Все його життя – служіння народу та Україні. Він є представником української еліти кінця ХІХ – початку ХХ ст. Для багатьох молодих українців він був прикладом справжнього інтелігента в усіх сферах його діяльності.

Деякий час його ім'я несправедливо замовчувалося і не згадувалось у часи більшовицької влади. Тому публікації про нього у пресі Волині на початку 90-х років ХХ ст. стали першими провісниками повернення в історію інтелектуальної еліти [34; 38; 43; 44]. Багато публікацій вийшло з-під пера Миколи Онуфрійчука [47-54].

У 1991 р. до 125-річчя від дня народження М. Левицькому було відкрито меморіальну дошку на приміщенні колишньої Луцької української гімназії [5] і проведено літературний вечір [35]. Символом видатної постаті і присутності Модеста Левицького у Луцьку став явір, дерево, про яке писали журналісти, поети і письменники [8; 10; 12; 22; 54; 68], а також школа-гімназія на проспекті Волі, яка названа його іменем.

Важливість вивчення життя і творчої спадщини М. Левицького полягає у тому, щоб зрозуміти становище представників тогочасної української еліти, яка не пішла на службу до радянської влади, показати різницю між її окремими колами і представниками та вплив на майбутні покоління. У зв'язку з тим окремі праці охоплюють діяльність М. Левицького на ниві освіти і педагогіки, свідчать про спілкування з учнями і вчителями, про новаторські підходи у галузі медицини, письменницькій і громадській діяльності. Про Модеста Левицького вчителя – дідуся, так його лас-

каво називали учні Луцької української гімназії, про що й пишуть у своїх спогадах [27; 29; 32; 34; 35;].

Про діяльність М. Левицького в охороні здоров'я свідчать документи і матеріали та невелика кількість публікацій [51; 53; 54;].

При вивченні поетики, жанрово-типологічних особливостей та стилізованої специфіки малої прози Левицького, проявляється його новаторство.

Зі студентських років він добровільно поїхав лікувати людей під час спалаху холери – це були перші кроки на важкій лікарській ниві [6;7]. Необхідно відзначити, що всі роки, навіть коли не працював офіційно лікарем, Модест Левицький лікував усіх, хто до нього звертався, незалежно від соціального статусу, віросповідання чи національності [49; 55; 48]. Познайомився з родиною Косачів під час праці лікарем у Ковелі, лікував Лесю Українку [57]. Після Ковеля Модест Пилипович переїздить у містечко Окна на Поділлі, де працює в земській лікарні.

У ці роки Модест Левицький видає свою першу невеличку брошуру, яку друкує в Петербурзі під назвою «Про сільську медицину в неземських губерніях», пізніше він ще багато праць присвятить медицині, направлені вони в основному на допомогу простому народові, чому і написані доступною мовою.

Він знайомиться з І. Липою, Є. Чикаленком, С. Єфремовим, Л. Матушевським, Б. Грінченком та іншими – соціально активними людьми, що входили до антиурядових організацій.

У липні 1904 року його разом з М. Лисенком та Лесею Українкою обирають дійсним членом «Київського літературно-артистичного товариства». Модест Пилипович незважаючи на величезну зайнятість продовжує й літературну працю: пише оповідання, готує до видання збірку, перекладає зарубіжні твори, іноді пише музику. Наприкінці 1904 року М. Левицький отримує місце директора школи фельдшерів у Києві і за сумісництвом посаду завідувача Лук'янівським притулком для дітей, яких залишили батьки.

Пізніше була участь у створенні українських партій, гуртків, театру [13;15], участь у розбудові Української Народної Республіки [31; 33], викладацька робота в Луцькій українській гімназії [36; 39; 61; 64].

Пізніше переїздить до нового місця роботи в Білу Церкву, де працює залізничним лікарем, бере участь у випуску «Щоденної газети» в Товаристві «Час», у діяльності товариства «Просвіта» клубу «Родина», готує до видання нові книги і збірки.

Модест Левицький викладацьку, педагогічну й видавничу діяльність, зокрема за кордоном, в Чехії, веде з 1922 року, де працює в Подебрадах у створеній Українській Господарчій Академії [16; 40; 46]. Там Модест Пилипович крім лекцій, лікує людей, організовує аптечний пункт, пише спогади, оповідання, які друкує в «Літературно-науковому Віснику» й календарі-альманасі «Дніпро», видає чергову працю з граматики, бере участь в створенні бібліотеки, ходить до школи бандуристів, яку організував Василь Ємець.

Частина публікацій присвячена перебуванню Модеста Левицького у Луцьку, де він працює в Луцькій українській гімназії до завершення свого життєвого шляху у 1932 році. Модест Пилипович організував і вів у Луцькій гімназії гурток бандуристів, запровадив читання лекцій з етики, виступав у міській бібліотеці з лекціями з історії України, за його пропозицією учні організували цікаву колекцію великодніх писанок з різних куточків Волині. Луцьк займав важливе місце в активному житті М. Левицького у його педагогічній і громадській діяльності [25; 26].

Модест Левицький користувався повагою і в поляків, про що свідчить такий факт: польська партія «Wyzwolenie» (Визволення) запропонувала йому виставити по її списку свою кандидатуру в депутати до польського Сейму, але Модест Пилипович відмовився.

Важливим напрямом діяльності Модеста Левицького – письменника і громадського діяча було зосередження на виробленні світогляду в його еволюційному розвитку, вивчення і розвиток естетичних засад митця та визначення ідейно-тематичної своєрідності його прози.

Творчість письменника формувалась у контексті його громадсько-політичної діяльності, політичних переконань, культурно-освітньої роботи, детермінувавшись обставинами суспільно-політичного життя України початку ХХ ст. Незважаючи на складні для українства умови життєдіяльності, особисту завантаженість професійною (лікарською), освітньою, громадською працею, М. Левицький зумів здобути визнання і популярність як прозаїк, драматург, автор публіцистичних статей, нарисів, фейлетонів, укладач і редактор багатьох шкільних підручників та навчальних посібників.

Основу світогляду М. Левицького становить своєрідний симбіоз релігійно-християнських, позитивістських, антропоцентричних та філософ-

ських уявлень. Орієнтуючись на християнську мораль, він утверджував любов до ближнього, милосердя, толерантність, добро, самовдосконалення душі, підкріплені вірою в людину, її розум, знання, у результативність праці за покликанням.

У світорозумінні та творчості Левицького – демократа і гуманіста – важливим стержнем була національна ідея, яку він розглядав як запоруку суверенного буття українського народу, визначний складник його ментальності, критерій політичної заангажованості людини. Погляди на призначення мистецтва М. Левицького викристалізувались у тісній творчій співдружності з Б. Грінченком та С. Єфремовим. Йому були засадничо близькими принципи художньої творчості, визначені С. Єфремовим, суть яких полягає у втіленні в художньому творі таких ідей, як визвольна, народності, любові до рідного краю.

Генезу ряду оповідань і нарисів доеміграційного періоду творчості М. Левицького (1901-1917 рр.) становлять його спостереження за перебігом суспільно-політичних процесів в Україні на межі ХІХ - ХХ ст. Про це згадує Д. Дорошенко [14].

М. Левицький розширив тематично-образний діапазон української прози. Основним джерелом оповідань, новел, нарисів, есе письменника стала реальна дійсність на межі ХІХ - ХХ ст., обцинне і приватне життя репрезентантів різних верств і етносів України. Автор відтворив широкий спектр соціуму в усій характерності його побуту, звичаїв, поведінки, взаємин, психофізичних, національних та релігійних особливостей, соціальної атрибутики тобто ментальності. Як письменник з боєм він розкривав соціальну несправедливість, злидні, голод, поневіряння світами стражденної і упослідженої людини з колоніальної окраїни Російської імперії, не захищеної перед несподіваними ударами долі, аморальним свавіллям чиновницько-бюрократичного апарату, жорстокістю і байдужістю соціального оточення, зокрема українського, єврейського, польського тощо.

Специфічною рисою кредо письменника є реалістичне відтворення труднощів та значимості життя через незначні чи, навпаки, надзвичайні події повсякденності. Метою його творчості, як і епіків «натуральної школи» Мусія Кононенка й інших, було відтворення драматичного процесу руйнації усталеного ладу й ритму життя «маленької» людини, нищення її мрій і, як наслідок, спотворення морально-етичних принципів її поведінки.

М. Левицький намагався показати і розвінчати те зло, яке було тоді в суспільстві й усвідомлював той лад життя, при якому людина залишається безсилою і немічною, «живцем похованою» (І. Нечуй-Левицький).

Втіленням селянської теми є мала проза М. Левицького, що ставить людинознавчі проблеми поряд з соціально-філософськими («Порожнім ходом», «Деда», «Очі», «Добре діло» тощо). Тонкий психологічний підхід і моральність є важливими рисами його творчості у розкритті людського почуття («Стаття 182», «Коляда», «Тяжкий хрест», «По закону» та ін.).

Письменник показує трагедію людини у відриві від звичних умов життя («Заєць», «Землиця рідна»). Найвищими цінностями у творах М. Левицького є висока духовність і духовна краса людини («Ніобея»), мораль («По закону») і внутрішня свобода та гідність людини («Хрест і півмісяць»).

У творах першого періоду творчості М. Левицького знайшли художнє втілення ідеї свободи, визвольної боротьби, прагнення до національного самоусвідомлення, соціального визволення українського народу.

З 1918 року почалася вимушена політична еміграція М. Левицького. Він виїхав у складі дипломатичної місії УНР до Греції і більше не повернувся на батьківщину. На роки еміграції (1918 - 1932 рр.) припав його другий період творчості, в якому збереглися й розвинулися кращі сторони художника слова. Художній набуток письменника збагатився новим життєвим досвідом. Він творчо переосмислив події і факти, пов'язані з трагічною історією УНР та національно-визвольними героїчними пориваннями народу. Створює цикл меморіальних творів «Червоний жаж», «Gloria victis», «Людина – звір», «Також емігранти», які були в основному документальними нарисами, оповіданнями, есеями з патріотичними мотивами, з темами і питаннями, що найбільше хвилювали письменника і український народ. Проза М. Левицького цього часу стосується національно-визвольної революції, і намагання українців відстояти державну незалежність і соборність.

Мала проза М. Левицького була самобутньою, «народницькою» і стала набутком інтелектуальної людинознавчої модерністської літератури кінця XIX - початку XX ст. Епічність його творів була одночасно експериментальною проблемати-

кою і безсумнівним внеском в українську літературу перших десятиріч XX ст. Таку оцінку творчості письменника дав С. Єфремов [17].

1927 року Модест Пилипович повернувся в Україну. Оселився в Луцьку, де й помер 16 червня 1932 року, проживши 66 років. Пізніше його могилу перенесли на нове міське кладовище біля села Гаразджа. Життя і діяльність Модеста Пилиповича Левицького є зразком для нащадків, який вчить як потрібно працювати на благо народу та своєї держави. Його доробок давно й терпляче очікує на заслужену увагу вдумливого, чутливого і людяного читача, на авторитетну й справедливу оцінку літературознавців, педагогів, краєзнавців.

Постать Модеста Пилиповича Левицького постійно привертає до себе увагу дослідників. Зокрема кілька публікацій присвячено йому в книзі «Роде наш красний...» у першому [10; 35; 47] і третьому томах [62; 64], у науковому віснику Волинського університету [63]. Його постать проходить і крізь призму спогадів колишніх учнів Луцької української гімназії міжвоєнного часу XX ст., у виданій після їх зустрічі у Луцьку книзі [30]. Чотири інформаційних матеріали представляють електронний ресурс [69-72].

У художній літературі Модест Левицький представлений у повісті-есеї Івана Корсака [23], де показано його Луцький період життя, коли польська влада намагалася повернути його до співпраці. Автор розповідає про боротьбу М. Левицького і адвоката Г. Степури за набуття права учням Луцької української гімназії вступати до вищих навчальних закладів – чого вони врешті домоглися. Поряд з постаттю педагога проходять імена відомих і знаних людей, зокрема С. Єфремова, В. Липинського, Є. Чикаленка та інших.

Далеко не всі публікації про життя і діяльність Модеста Левицького зібрані у цій статті. Більшість з них ті, що з'явилися на Волині за час Незалежності України.

Зібрані публікації до 150-річчя Модеста Левицького вказують на те, що ця постать є важливою у житті української еліти XX і XXI ст. Його життя – це приклад служіння народу, батьківщині.

Література:

1. 25 липня – 125 років з дня народження Модеста Левицького. – Народна трибуна. – 1991. – 20 липня.
2. Антонович М. Модест Левицький – композитор / М. Антонович. – Народна трибуна – 1992. – 24 червня.
3. Баземський Ю. У цих місцях варто побувати / Ю. Баземський. – Радянське Полісся. – 1968. – 25 травня.
4. Балик Н. Літературний вечір / Н. Балик. – Волинь. – 1996. – 30 липня.
5. Берекета Б. Меморіальна дошка / Б. Берекета. – Голос України, 1991. – 21 листопада.
6. Болабольченко А. Модест Левицький / А. Болабольченко. – Рідна школа. – 1998. – № 12.
7. Вільшанська О. О. Модест Левицький / О. О. Вільшанська // Малий словник історії України. – К., 1997. – С. 230.
8. Віренко Н. Шумить явір над могилою / Н. Віренко. – Народна трибуна. – 1992. – 22 квітня.
9. Гей В. Нектар і полин / В. Гей. – Радянська Волинь. – 1991. – 2 серпня.

10. Гей В. Явір Модеста Левицького / В. Гей // «Роде наш красний...»: Волинь у долях краян і людських документах. Т. I. – Луцьк : Вежа, 1996. – С. 338.
11. Гуменюк Н. З іменем Модеста Левицького / Н. Гуменюк. – Віче – 1997. – 18 березня.
12. Гуменюк Н. Під явором і музика, і квіти / Н. Гуменюк. – Віче. – 1997. – 19 червня.
13. Діячі України доби національно-визвольних змагань (1917-1920рр.): Модест Пилипович Левицький // Історія в школі. – 1998. – № 10.
14. Дорошенко Д. І. Лікар-гуманіст / Д. Дорошенко // «Роде наш красний...»: Волинь у долях краян і людських документах. Т. III. – Луцьк : Вежа, 1999. – С. 39-45.
15. Дорошенко Д. І. Мої спомини про давнє минуле (1901-1914 роки) / Д. І. Дорошенко. – Вінніпег, 1949. – 167 с.
16. Єремійв М. З подебрадських записів. Відвідини митрополитом Андрієм Шептицьким Академії / М. Єремійв // Хроніка. – 2000. – № 29-30
17. Єфремов С. Модест Левицький / С. Єфремов // Історія українського письменства – К., 1995. – С. 756.
18. Івашенко В. Повертається із забуття / В. Івашенко // Народна трибуна. – 1991. – 8 червня.
19. Історія міст і сіл Українського РСР, Волинська обл. – К. : Вид-во АН УРСР, 1970. – С. 746.
20. Кабайда А. Людям добро / А. Кабайда // Літературна Україна. – 1996. – 26 липня.
21. Ковельський календар. – Луцьк, 1996. – С. 37.
22. Корецька К. Волинський явір / К. Корецька // Народна трибуна, 1991. – 3 серпня.
23. Корсак І. Тиха правда Модеста Левицького: повість-есе / І. Корсак. – К.: Ярославів вал, 2009. – 166 с.
24. Кошелюк Р. Наш незабутній громадянин / Р. Кошелюк. – Віче, 1996. – 25 липня.
25. Кучеренко О. Волинь у житті українського письменника, педагога і громадського діяча М. П. Левицького / О. Кучеренко. – Луцьк, 2007. – С. 300.
26. Кучеренко О. Вчительська праця і суспільна діяльність М. П. Левицького в Луцькій приватній гімназії / О. Кучеренко // Педагогічний пошук, 1999. – № 1.
27. Левицький В. В. Спогади про Модеста Левицького / В. В. Левицький, Д. І. Дорошенко. – Вінніпег, 1967. – 40 с.
28. Левицький В. Син про свого батька / В. Левицький // «Роде наш красний...»: Волинь у долях краян і людських документах. Т. III. – Луцьк : Вежа, 1999. – С. 16-38.
29. Левицький В. Спогади про дідуся Модеста / В. Левицький // Луцька українська гімназія. Спогади гімназистів / Ред. Лариса Токарук. – Луцьк : Медіа, 1998. – С. 22-23.
30. Левицький М. П. Перша «льгота» / М. П. Левицький. – Львів: Каменяр, 1966. – 111 с.
31. Левицький Модест // Енциклопедія українознавства. Т. 4. – Львів, 1994. – С. 1269.
32. Левицький Модест Пилипович // Українська новелістика кінця XIX – початку XX ст. – К., 1989. – С. 455.
33. Левицький Модест Пилипович // Українська Радянська Енциклопедія. Т. 6. – К., 1981. – С. 778.
34. Левчанівська І. Дідусь Модест / І. Левчанівська. – Молода Волинь, 1991. – 15 березня.
35. Левчанівський О. Мої спогади про Модеста Пилиповича Левицького / О. Левчанівський // «Роде наш красний...»: Волинь у долях краян і людських документах. Т. I. – Луцьк : Вежа, 1996. – С. 338-339.
36. Лист Модеста Левицького до Г. Степури від 11.06.1927 р. // Луцька українська гімназія. Спогади гімназистів / Ред. Лариса Токарук. – Луцьк : Медіа, 1998. – С. 134-136.
37. Літературна карта Волині. Бібліографічний довідник. – Львів, 1994. – С. 565.
38. Літературний вечір, присвячений 125-річчю з дня народження українського письменника Модеста Левицького в Луцьку // Літературна Україна. – 1991. – 1 серпня.
39. Луцька українська гімназія. Спогади гімназистів / Ред. Лариса Токарук. – Луцьк : Медіа, 1998. – 220 с, іл.
40. Мартос Б. Заснування Української господарчої академії / Б. Мартос. – Хроніка. – 2000. – № 29-30.
41. Містечкові «патріоти» і Модест Левицький // Волинь, 1999. – 18 лютого.
42. Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917-1918 / Р. Млиновецький. – Львів : Каменяр, 1994. – С. 571.
43. Модест Левицький. – Молода Волинь. – 1992. – 1 серпня.
44. Модест Левицький. – Живиця, 1992. – № 3.
45. Модест Пилипович Левицький // Українська літературна енциклопедія. Т. 3. – К., 1995. – С. 146.
46. Наріжний С. Вищі українські школи в Чехії / С. Наріжний // Хроніка. – 2000. – № 29-30.
47. Онуфрійчук М. А. Модест Левицький любив і творив музику / М. А. Онуфрійчук // «Роде наш красний...»: Волинь у долях краян і людських документах. Т. I. – Луцьк : Вежа, 1996. – С. 334-337.
48. Онуфрійчук М. Модест Левицький / М. Онуфрійчук // Минуле і сучасне Волині: історичні постаті краю. – Луцьк, 1991. – С. 93-95.
49. Онуфрійчук М. Модест Левицький / М. Онуфрійчук // Минуле і сучасне Волині і Полісся: Ковель і ковельчани в історії України та Волині. – Луцьк, 2003. – С. 257.
50. Онуфрійчук М. Наші земляки: Модест Левицький / М. Онуфрійчук // Волинський календар, 1992. – Луцьк, 1991. – С. 32-33.
51. Онуфрійчук М. Рідне, лагідне, щедre слово / М. Онуфрійчук. – Світязь. – 1996. – № 4.
52. Онуфрійчук М. Син Поділля – дідусь Волині / М. Онуфрійчук // Матеріали Всеукраїнської іст.-краєзнавч. конференц. – Стара Синява, 1998. – С. 567.
53. Онуфрійчук М. Стежками Модеста Левицького / М. Онуфрійчук // Волинь. – 1996. – 25 липня.
54. Онуфрійчук М. Явір Модеста Левицького / М. Онуфрійчук // Живиця, 1992. – № 2.

55. Письменник, лікар, педагог // Луцький замок. – 1996. – 1 серпня.
56. Покальчук Ю. Добром налите серце: до 130-річчя Модеста Левицького / Ю. Покальчук // Слово і час. – 1996. – № 7.
57. Пригадаймо: у ці дні колись Модест Левицький був лікарем Лесі Українки // Волинь, 1999. – 15 червня.
58. Пундій П. Українські лікарі. Бібліографічний довідник / П. Пундій. – Львів, 1994. – С. 246.
59. Пушкар Н. Ю. Письменник, лікар, педагог (Модест Левицький, 1855-1932) / Н. Ю. Пушкар // Минувле і сучасне Волині та Полісся. Луцький район: історія, сучасність, перспективи. Науковий збірник. Випуск 22. Матеріали XXII Волинської обласної науково-практичної історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 15-й річниці Незалежності України, 40-річчю Луцького району та 50-річчю Торчинського народного історичного краєзнавчого музею. Луцьк – Торчин, 9-10 грудня 2006 р. / Редкол.: Г. В. Бондаренко та ін. – Луцьк : Пульс, 2007. – с. 207-211.
60. Сидько В. Час не зруйнує гімназійне братство / В. Сидько. – Віче. – 1998. – 20 серпня
61. Педагоги ЛУГ // Луцька українська гімназія. Спогади гімназистів / Ред. Лариса Токарук. – Луцьк : Медіа, 1998. – С. 187-188.
62. Сташенко Н. Г. Син Поділля і Волині / Н. Г. Сташенко // «Роде наш красний...»: Волинь у долях края і людських документах. Т. III. – Луцьк : Вежа, 1999. – С. 8-16.
63. Сташенко Н. Із книги життя Модеста Левицького / Н. Сташенко // Науковий вісник ВДУ: філологічні науки, 1997. – № 12.
64. Струбицький В. В. Вони були вчителями і учнями української гімназії / В. В. Струбицький // «Роде наш красний...»: Волинь у долях края і людських документах. Т. I. – Луцьк : Вежа, 1996. – С. 331-332.
65. Українська Центральна рада. Документи і матеріали у двох томах. – К., 1997. – С. 142
66. Філатенко А. Повертаються забуті імена / А. Філатенко // Радянська Волинь. – 1991. – 2 серпня
67. Харченко Д. Обереги пам'яті / Д. Харченко // Народна трибуна. – 1991. – 30 березня.
68. Явір пам'яті. – Волинь. – 1992. – 11 квітня.
- Електронні ресурси**
69. Володимир Юкало. Лікар-філолог Модест Левицький [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intranet.tdmu.edu.ua/>
70. Володимир Юкало. Він лікував людей і мову (про Модеста Левицького) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intranet.tdmu.edu.ua/>
71. Історична Волинь. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://istvolyn.info/>
72. Левицький Модест Пилипович. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/>

СПОГАДИ РОДИНИ ПРО МОДЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО

Спогади (мемуари) як джерело посідають чільне місце серед інших історичних джерел. Вони наповнюють історичний процес живим подихом епох, виявляють неповторні взаємозв'язки між подіями і людьми, зупиняють увагу сучасного дослідника не тільки на картинах баталій і багатотисячних демонстрацій, а й на особистих долях так званих маленьких людей.

У мемуарних джерелах більше, ніж в інших, міститься інформації про особисті стосунки між окремими історичними постатями, діячами культури і літератури, про такі сфери суспільного буття, як сімейний побут, інтимне життя, еволюція релігійних переживань.

Родинні спогади особливо цікаві, оскільки дають чимало маловідомих подробиць повсякденного життя тих чи інших осіб. Щодо постаті Модеста Левицького, то збереглися спогади його найближчої родини.

Софія Пилипівна Левицька, молодша сестра Модеста Левицького – українська художниця-емігрантка; працювала в Парижі. Відома своїм живописом та графікою у стилях кубізму та постімпресіонізму із впливом народного українського мистецтва. Вона лишила по собі «Спомини сестри», опубліковані в книзі «Сяйво душі Модеста Левицького» [3, 180-183].

Авторка, пишучи про свого брата з теплотою згадує, що Модест Левицький завжди і за будь-яку ціну допомагав хворим, свято виконуючи свій лікарський обов'язок. Для допомоги тим, хто не міг купити ліків, він відкладав гроші з більших гонорарів. Одного разу, коли занедужала Софія Пилипівна, Модест Левицький попри всі труднощі дістався до дачі біля Василькова, на якій вона мешкала та надав медичну допомогу.

В своїх споминах Софія Левицька переповідає спогади, які чула від університетського товариша Модеста Пилиповича – лікаря Підгайського. Під час навчання в медичному університеті вони потрапили в Самарську губернію для боротьби з епідемією холери. Попри страшенну втому Модест Пилипович знаходив сили встати з ліжка і йти до

хворого, який потребував допомоги. За таку саможертвувальну працю тамтешні селяни подарували Модесту Левицькому ікону, яку він забрав із собою.

Завжди, де бував, Модест Левицький намагався налагодити активне громадське і культурне життя. Так, в Окнах неподалік Одеси він зібрав місцеву інтелігенцію та просто зацікавлених людей і організував театр. Він же й сам виступав на сцені.

З ініціативи відомого волинезнавця і громадського діяча в діаспорі Максима Бойка було видано спогади сина Модеста Левицького – Віктора [2, 3-28]. Пізніше вони ще неодноразово передруковувалися в Незалежній Україні [1, 17-38; 3, 186-191]. Свої спогади син Модеста Левицького розпочинає з біографічних нотаток про батька. Важливим і цікавим моментом є поданий факт, як Модест Левицький вирішив стати лікарем. Все виходило із прагнення допомогти простому люду, селянству. Віктор Левицький підкреслює, що батько лишився вірним цьому своєму принципу аж до кінця життя.

Із спогадів, які стосуються дитячих років Віктора, довідуємося про причини, чому Модест Левицький з родиною мусив міняти місця праці по лікарнях. Так, з Ковеля до Окон родина мусила переїхати, бо почав погіршуватися стан здоров'я в матері Зінаїди. Переїзд до Боярки під Києвом був з одного боку спричинений утисками з боку губернської влади і переслідуваннями, а з іншого тим, що Віктору час вже був йти навчатися до гімназії.

У своїх спогадах Віктор Левицький торкається також перебування в Києві, Радивиліві, Білій Церкві, Афінах і т. д.

Спогади Віктора Левицького не сухі, вони живі, з вкрапленнями діалогів, що дає більш живу картину тогочасного життя, обставин та й взагалі постаті Модеста Левицького.

Нарешті, свої спогади про Модеста Левицького також написав внук Василь Левицький [3, 192-195]. Його спогади наповненні любов'ю про діда. Оскільки спогади і сина, і внука стосуються одного періоду життя, тому їх можна вважати взаємодоповнюючими.

Література:

1. Левицький В. Син про батька // «Роде наш красний...». Волинь у долях краян і людських документах. У 3 т. Т. 3 – Луцьк : РРВ «Вежа», 1999. – С. 17–38.

2. Спогади про Модеста Левицького / Ін-т дослідів Волині; передм. Ю. Мулика-Луцика. –

Вінніпег : наклад з пожертв людей доброї волі, 1967. – 40 с. – (Праці інституту дослідів Волині / за ред. М. Л. Боровського ; XVI, Волиніана).

3. Сяйво душі Модеста Левицького: життя і творчість / уклад. Л. Токарчук. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2009. – 298 с.

ФОНД МОДЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО І ФОНДИ МЕДИКІВ-НАУКОВЦІВ У ТЕРНОПІЛЬСЬКОМУ ОБЛАСНОМУ КРАЄЗНАВЧОМУ МУЗЕЇ

Формування особистого фонду уродженця Хмельниччини Модеста Левицького започаткувала публікація «Письменник, лікар, педагог» (Минуле і сучасне Волині та Полісся: Луцька міська громада: історія, традиції, люди. Матеріали XXVI Волинської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції. – Луцьк, 2007. – С.2008 – 2011; ТКМРК – 10254; каталожна шухлядка – «Куб. – Под. Діячі культури – III (вчені, письменники, артисти)», роздільник – «Левицький Модест (1866 – 1932)» – С. К.).

Оскільки творчий спадок Модеста Левицького впливав свого часу на формування національної інтелектуальної еліти, доречно згадати вчених «тернопільської медичної школи» різних поколінь.

Андрейчин Михайло – професор, доктор медичних наук*: «Рідкісні документи» – 1, «Рідкісні книги» – 61 (основу становить науково-практичний медичний журнал «Інфекційні хвороби»), «Фотографії» – 1, «Науково-допоміжні матеріали» – 3. Загалом – 66 одиниць зберігання.

Бергер Емануїл – професор, доктор медичних наук: «Рідкісні книги» – 1, «Фотографії» – 2, «Плакати, листівки» – 16, «Науково-допоміжні матеріали» – 5, поза нумерацією – 1. Загалом – 25 одиниць зберігання.

Бліхар Євген – доктор медичних наук: «Рідкісні документи» – 6, «Рідкісні книги» – 1, «Фотографії» – 2, «Науково-допоміжні матеріали» – 6. Загалом – 15 одиниць зберігання.

Данилишина Валентина – кандидат медичних наук: «Рідкісні книги» – 4, «Науково-допоміжні матеріали» – 2. Загалом – 6 одиниць зберігання.

Комаровський Юрій – професор, доктор медичних наук: «Рідкісні книги» – 1, «Фотографії» – 1. Загалом – 2 одиниці зберігання.

Кулешов Євген – професор, доктор медичних наук: «Рідкісні документи» – 1, «Рідкісні книги» – 1, «Нумізматика» – 1, «Науково-допоміжні матеріали» – 3. Загалом – 6 одиниць зберігання.

Маркова Олена – професор, доктор медичних наук: «Рідкісні книги» – 5, «Фотографії» – 1, «Науково-допоміжні матеріали» – 4. Загалом – 10 одиниць зберігання.

* Науковий ступінь, вчене звання, посаду збережено за обліковою документацією на час опрацювання матеріалів. Дотримано алфавітний принцип подачі.

Микула Неоніла – кандидат медичних наук: «Рідкісні документи» – 4. Загалом – 4 одиниці зберігання.

Огій Петро – доктор медичних наук: «Рідкісні документи» – 1, «Рідкісні книги» – 4, «Фотографії» – 1. Загалом – 6 одиниць зберігання.

Рудик Борис – доцент, кандидат медичних наук: «Науково-допоміжні матеріали» – 6. Загалом – 6 одиниць зберігання.

Ситар Леонід – випускник Тернопільського медичного інституту, доктор медичних наук: «Науково-допоміжні матеріали» – 6. Загалом – 6 одиниць зберігання.

Скакун Микола – професор, доктор медичних наук: «Рідкісні документи» – 7, «Рідкісні книги» – 32, «Фотографії» – 14, «Науково-допоміжні матеріали» – 13, десять книжок зберігаються у бібліотеці Тернопільського обласного краєзнавчого музею. Загалом – 76 одиниць зберігання.

Сміян Іван – професор, доктор медичних наук: «Рідкісні документи» – 11, «Рідкісні книги» – 14, «Фотографії» – 2, «Науково-допоміжні матеріали» – 11. Загалом – 38 одиниць зберігання.

Туманова Ніна – професор, доктор медичних наук: «Рідкісні документи» – 8, «Науково-допоміжні матеріали» – 1. Загалом – 9 одиниць зберігання.

Станом на 14 листопада 2016 року зафіксовано 36 особистих фондів професорсько-викладацького складу теперішнього Тернопільського державного медичного університету ім. І.Я. Горбачевського, наукові розвідки, монографічні праці науковців збагачують інтелектуальний потенціал нації.

Вихованню високофахової та патріотичної інтелігенції медичного вишу Тернополя прислужилися та докладають зусиль також: Березовський Орест, Гудима Арсен, Дідух Валерій, Єдинак Олексій, Завальнюк Анатолій, Заведнюк Василь-Володимир, Закалюжний Мирослав, Звершхановський Фелікс, Ільницький Володимир, Іщенко Михайло, Кондратюк Володимир, Ладика Роман, Марченко Світлана, Охримович Любомир та інші.

Поповнення особистих фондів науковців-медиків продовжується [1].

Література та джерела:

1. Фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею

ВИВЧЕННЯ ЖИТТЄВОГО Й ТВОРЧОГО ШЛЯХУ МОДЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ

Місце та роль уроків літератури рідного краю в літературній освіті школярів

Гімназістам 1-7 класів Луцької гімназії № 4 пропонується система уроків літератури рідного краю, об'єднаних однією темою: «Життєвий і творчий шлях Модеста Пилиповича Левицького». Тема є досить актуальною, оскільки ім'я відомого земляка носить з 2011 року наша гімназія. Етап пошукової та дослідницької роботи залишився позаду. Учнями, учителями української словесності та педагогами-організаторами зібрані біографічні дані, спогади сучасників, а найголовніше – твори письменника, які друкувалися в різних виданнях і, на жаль, не були видані окремим збірником.

Бібліотека гімназії містить подаровані книги Івана Корсака «Тиха правда Модеста Левицького», «Сяйво душі Модеста Левицького» (упорядник Лариса Токарук), Л. Токарук «Українська гімназія в Луцьку. Спогади», що полегшує підготовку вчителя та учнів до занять.

Залежно від мети і завдань уроку, особливостей і жанру твору доцільно використати різноманітні прийоми роботи: перекази уривків тексту, художню розповідь та виразне читання, оживлення подій та словесний опис, підготовку й обговорення відгуків, створення фанфіків, особливе місце відвести інсценізації, характеристиці образів, дослідницько – пошуковій роботі, а також складанню словничків термінів, понять.

Оскільки на уроках літератури рідного краю розглядається матеріал більшого обсягу, ніж на звичайному занятті, навчальна діяльність учнів позначена більшою самостійністю. Результативним буде перехід від традиційних форм і методів навчання до нестандартних. Учителі гімназії пропонують такі види уроків, як урок – дослідження, інтегрований урок літератури і музичного мистецтва, урок – заочна екскурсія або подорож.

Під час проведення занять літератури рідного краю доцільно звернути увагу на особливості проведення цих уроків, а також такі методологічні їх принципи:

- дотримання вікової динаміки особистісного сприймання літератури;
- урахування вікових, психологічних і пізнавальних можливостей школярів, їхнього загального розвитку;
- розуміння учнями літератури як

художнього відображення складного періоду життя українського народу;

- формування вмінь кваліфікованого читача;

- добір літературно – краєзнавчого матеріалу з урахуванням принципу від простого до складного;

- наступність і зв'язок між вивченням творів літератури рідного краю й теоретичних розділів навчальної програми;

- особистісно орієнтований підхід у формуванні навчальних запитань і завдань;

- доцільність і різноманітність навчальних форм роботи і типів уроків, які посилювали б зацікавленість літературним матеріалом;

- знання учнями історії і літератури рідного краю та об'єктивне його потрактування в культурно – мистецькому просторі.

Розробки уроків

1. ІНТЕГРОВАНІЙ УРОК ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ У 5-МУ КЛАСІ.

Урок - пізнання. Модест Левицький - учитель гімназії.

Тема. Токарук Л.П. «Сяйво душі Модеста Левицького»

Мета. Ознайомити п'ятикласників з уривками із книги Л. П. Токарук, учителя гімназії №4 90-их років «Сяйво душі Модеста Левицького», збагатити знання учнів про першу Луцьку українську гімназію 1918-1939 рр., продовжувати ознайомлювати з життям М. П. Левицького, чие ім'я носить сьогодні гімназія, розвивати творчу уяву, виховувати повагу до колишніх гімназистів, любов до рідної гімназії, України.

Вид уроку. Інтегрований урок.

Обладнання. Тексти, портрет М. П. Левицького, світлина, презентація, бандура.

Запрошені. Лариса Пилипівна Токарук - упорядник книги «Сяйво душі Модеста Левицького», бандуристка, учитель нашої гімназії - Юлія Леонідівна Барладіна.

Випереджувальне завдання. Прочитати уривки із розділу «Лікар тіла і душі» книги «Сяйво душі Модеста Левицького».

Прийоми, форми роботи. Асоціювання, виразне та пошукове читання, словникова робота, моделювання ситуації, рольова гра, «Незакінчені речення», «Шкала сприйняття твору».

Інтегровані предмети. Українська література і музичне мистецтво.

Цілі уроку.

Учні знатимуть: зміст твору, персонажів, тему та основну думку твору, засоби музичної виразності.

Учні вмітимуть: характеризувати постань учителя Модеста Левицького, пояснювати основну думку, оцінювати поведінку героїв, розповідати про свої враження від літературного та музичного творів, указуючи на засоби художньої і музичної виразності.

Перебіг уроку

I. Мотивація навчальної діяльності.

З'ясування емоційної готовності.

• Діти, з яким настроєм ви прийшли на урок? За допомогою яких звуків відобразите свій емоційний стан?

• Яким кольором зображується музичний лад? (Мінор-м'який: сонячний, рожевий. Мажор-насичених тонів: червоний, синій, темно-зелений).

Учитель. Ми сьогодні опрацюємо розділ «Лікар душі і тіла» із книги, яку написала наша гостя Лариса Пилипівна Токарук «Сяйво душі Модеста Левицького», дізнаємося, якою була українська гімназія, послухаємо гру на бандурі у виконанні Юлії Леонідівни, а саме: «Тополю» (Слова і музика Модеста Левицького).

II. Цілевизначення та планування.

• Що ж треба знати, працюючи з текстом? (Зміст твору, персонажів, тему, основну думку.)

• Навіщо це потрібно? (Щоб уміти переказувати прочитане, пояснювати основну думку, характеризувати персонажів, висловлювати судження про поведінку героїв, ділитися враженнями від прочитаного літературного та почутого музичного творів, указувати на засоби музичної виразності.)

III. Опрацювання навчального матеріалу.

Учитель. Діти, восени ви стали гімназистами. Що найбільше вам запам'яталося?

Відповіді:

- посвята у гімназисти,
- виконання гімну гімназистів,
- розповіді про першу гімназію тощо.

«Мозковий штурм»

➤ Чи поповнилися ваші знання з цієї теми після прочитання уривків із книги «Сяйво душі Модеста Левицького»?

➤ Про що розповідається у розділі «Лікар душі і тіла»?

➤ Хто є головним героєм оповіді?

➤ Які другорядні персонажі привернули вашу увагу?

➤ У який період життя працював Модест Левицький у ЛУГ?

➤ Скільки мов знав учитель?

➤ Чим ще займалися гімназисти, крім навчання?

П'ятикласники зачитують уривки, діляться враженнями.

Учитель. А зараз дозвольте надати слово нашій гості, автору книги, з уривками якої ми ознайомилися, Ларисі Пилипівні Токарук. У свій час Лариса Пилипівна працювала учителем нашої гімназії.

Токарук Л. П.

«Дебне працював Модест Левицький, скрізь вносив живий струмінь у життя оточуючих.

Організував у гімназії гурток бандуристів. Школу гри на бандурі пройшов у відомого бандуриста п. Ємця у 1922 р. в Подєбрадах, маючи 56 років. За кресленнями М. Левицького талановитий майстер по дереву лучанин Шнідель виготовив 2 бандури.

Внук М. Левицького Василь згадує про дідуся: «Любов до бандури дідусь передав і своїм учням. Організувавши гурток бандуристів у ЛУГ, вчив гри на цьому інструменті гімназистів. Навіть замовив собі свиту із сірого сукна. Була вона довга, відрізана у талії, призібрана. Любив у ній ходити вдома і їздити в гості до священника з Гнідави. Це було найчастіше взимку, коли священник посилав до нас візника з саньми. Ми брали з собою бандури. Дід грав, а священник і його племінники співали. Це були незабутні хвилини...»

Учитель. Діти, сьогодні у вас є унікальна можливість послухати живу гру на бандурі. Пісня «Тополя» у виконанні Юлії Леонідівни.

На мультимедійній дошці демонструються світлини з життя ЛУГ, фото М. Левицького.

Тополя

Ой чого ж ти, тополько, не цвітеш,
Чом пожовклу головоньку хилиш-гнеш?
Чом з вітрами – парубками не шумиш,
А змучена, засмучена, мов з нелюбом заручена,
все мовчиш?

Тільки часом до хмароньки скажеш ти:
«Ой хмаронько, ой чаронько, не лети,
Зірви з мене усе листячко,
Це листячко-намистечко без краси,
На рідну Україноньку,
До милої родиноньки віднеси.

Учитель. Давайте поділимося враженнями від почутої пісні і охарактеризуємо її, користуючись таблицею, що на мультимедійній дошці, і власними знаннями з теорії музики.

Засоби музичної виразності	
Характер	Романтичний і пристрасний; полум'яний і трепетний; енергійний і стриманий; зрозумілий і загадковий.
Лад	Мінор: м'який, ніжний, трепетний; мажор: дзвінкий, кришталевий.
Ритм	Чіткий, рівний, легкий, протяжний.
Темп	Повільний, розслаблений, спокійний; прискорений, виразний; акорди впевнені, чіткі.
Тембр	Яскравий, дзвінкий, благородний, урочистий, упевнений.
Регістр	Середній, сповільнений, прозорий, світлий, приємний, зрозумілий.
Динаміка	Колоритна, наростаюча, барвіста, контрастна.

Учитель. Сьогодні на уроці багато разів прозвучало слово «патріот». Які асоціації до цього слова виникають у вашій уяві?

Створення асоціативного куща.

На мультимедійній дошці висвітлюються правила, якими керувалися гімназисти ЛУГУ, складені під керівництвом М. Левицького.

Заповіді молодим українцям

1. Люби над усе свій рідний край; для нього всі помисли твої, всі сили і життя віддай.
2. Не роби сам із себе кумира, бо егоцентризм довів Батьківщину до руїни.
3. Більше суворості до себе і поблажливості до других.
4. Для рідної справи не повинно тобі бути ні суботи, ні неділі.
5. Шануй своїх діячів, не обкидай їх болотом, то благо тобі буде.
6. Не спізнюйся ні на працю, ні на

збори, бо спізненням крадеш час в інших, хто акуратний. В акуратності будь німцем.

7. Не забувай, що маєш робити чи що обіцяв.

8. І чужому научайся і свого не цурайся.

Метод «прес».

- Скажіть, будь ласка, чи можна, дотримуючись цих правил, виховати себе патріотом?
- В чому полягає актуальність таких вимог до себе?
- Чи варто ними користуватися сьогодні?

Словникова робота.

Учні записують у зошити визначення понять: патріот, егоцентризм, бандура.

Патріот- людина, яка любить свою Батьківщину, свій народ.

Егоцентризм- вияв егоїзму.

Бандура- український народний щипковий інструмент.

Звучить пісня на слова Лесі Українки «Соловейковий спів», музику до якої написав М. Левицький.

IV. Рефлексивно – оцінювальний етап.

Побувавши сьогодні на уроці, ви
- почули - уявили - зрозуміли, що...

Оцінювання.

Учитель. Щоб продовжити традиції гімназії і надовше зберегти наш піднесений настрій, давайте виконаємо гімн гімназистів (слова Надії Гуменюк, музика Адама Горбатюка)

Україно, земле мила,
Ми-твій юний цвіт.
Дай нам крила, дай нам сили
На стрімкий політ.

Світлом віри і науки,
Душі освіти.
Віддамо серця і руки,
Щоб воскресла ти.

Щоб дзвеніла рідна мова
З заходу на схід.
Щоб піднявся калиново
Наш козацький рід.

Образ матері пречистий
Понесемо в світ.
Ми – маленькі гімназисти,
України цвіт.

V. Домашнє завдання.

Написати листа гімназістам ЛУГУ або відгук на прочитане з книги Л.П.Токарук «Сяйво душі Модеста Левицького».

2. УРОК ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ В 6-МУ КЛАСІ

Тема. Л. Токарук «Українська гімназія в Луцьку. Спогади».

Мета. Ознайомити шестикласників із книгою Лариси Пилипівни Токарук, збагатити знання учнів про першу Луцьку українську гімназію 1918-1939 рр. та її учителя Модеста Левицького; розвивати творчу уяву, навички виразного читання; виховувати повагу й шану до колишніх гімназистів, любов до рідної гімназії, до України.

Обладнання. Портрет М. Левицького, книга Л. Токарук «Українська гімназія в Луцьку», світлина – мультимедійна презентація.

Тип уроку. Урок засвоєння нових знань.

Запрошена. Автор книги – Лариса Токарук.

Випереджувальне завдання. Прочитати уривки із книги Л. Токарук «Українська гімназія в Луцьку».

Прийоми, форми роботи. Асоціювання, виразне та пошукове читання, словникова робота, моделювання ситуації, рольова гра, «Незакінчені речення».

Цілі уроку.

Учні знатимуть: зміст твору, персонажів, тему та основну думку книги.

Учні вмітимуть: характеризувати постать учителя Модеста Левицького та його учнів, пояснювати основну думку, оцінювати поведінку героїв, розповідати про свої враження від літературного твору.

Перебіг уроку

Гімназія - це була інституція, якої згадка для нас залишилася на ціле життя символом наших стремлень і мрій, нашим євшан-зіллям.

Адрій Пашук

I. Мотивація навчальної діяльності.

З'ясування емоційної готовності. Учитель. Дорогі шестикласники, у вас на партах – тексти молитви, яку промовляли гімназисти майже сто років назад. Давайте спробуємо відтворити традицію і поринути у часи навчання в першій Українській гімназії. Отже, хай добре діло починається з Божої ласки – молитви до Творця:

Пошли нам ласку
Духа Твого Святого,
Милосердний Господи,
Щоб ми, переймаючи науку,
Виросли Тобі, Творцеві нашому,
На славу, батькам нашим
На втіху, на користь
Церкві й Батьківщині.

II. Цілевизначення та планування.

• Що ж треба знати, працюючи з текстом? (Зміст твору, персонажів, тему, основну думку.)

• Навіщо це потрібно? (Щоб уміти переказувати прочитане, пояснювати основну думку, характеризувати персонажів, висловлювати судження про поведінку героїв, ділитися враженнями від прочитаного літературного та почутого музичного творів, указувати на засоби музичної виразності.)

III. Опрацювання навчального матеріалу.

Словникова робота. Учитель. Що, на вашу думку означає вислів: «Гімназія залишилася євшан – зіллям»? Давайте з'ясуємо значення слова.
- Євшан – зілля – це полин.

- За легендою, ця рослина є символом рідної землі, нагадуванням людині, якого вона роду.

➤ Про що ви дізналися, прочитавши книгу спогадів нашої гості – Лариси Пилипівни?

➤ Які уривки вам найбільше сподобалися?

➤ Хто є головним героєм оповіді?

➤ Які персонажі привернули вашу увагу?

➤ У який період життя працював Модест Левицький у ЛУГ?

➤ Скільки мов знав учитель?

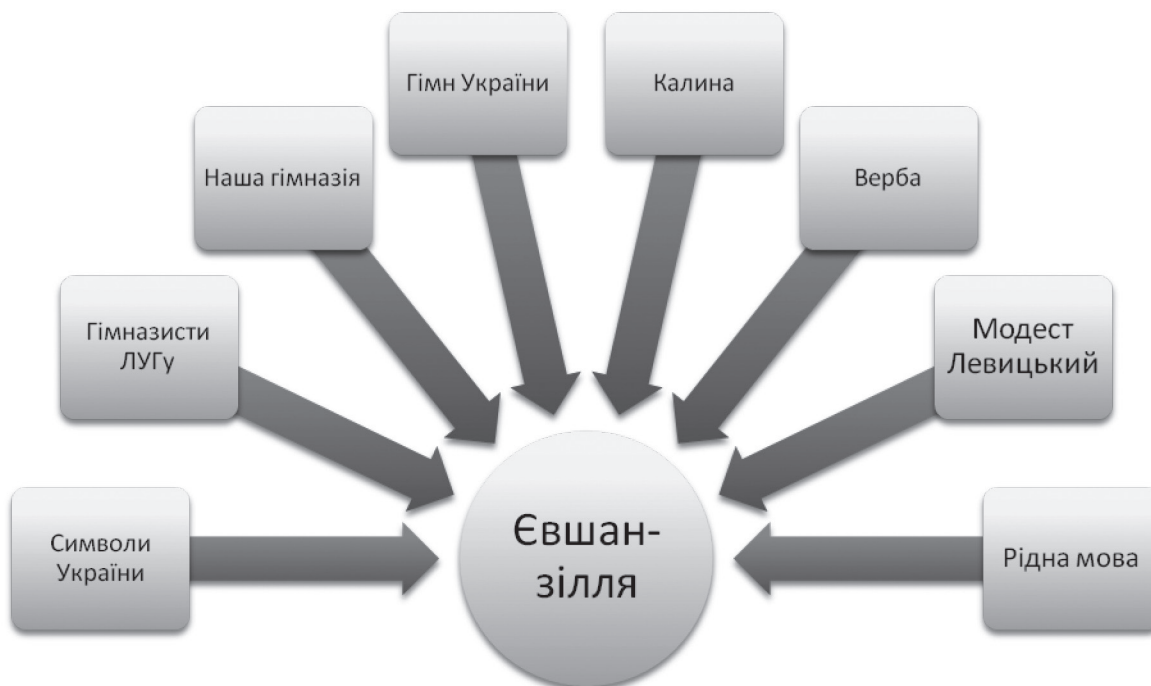
➤ Чим ще займалися гімназисти, крім навчання?

Шестикласники зачитують уривки, діляться враженнями.

Учитель. А зараз дозвольте надати слово нашій гості, автору книги, з уривками якої ми ознайомилися, Ларисі Пилипівні Токарук. У свій час Лариса Пилипівна працювала учителем нашої гімназії. Л. П. Токарук: «За словами гімназистів, гімназія була для них яким промінцем у житті й світить зіркою по сьогоднішній день...». Під час розповіді демонструються слайди із фотографіями гімназистів, учителів ЛУГу, місцями в Луцьку, що пов'язані з українською гімназією. Після спілкування з автором учням пропонується **рольова гра: «Запитай у гімназиста»**. Шестикласники поділені на дві групи: гімназисти теперішні та століття назад. Учні обмінюються запитаннями про спільне і відмінне в навчанні сьогодні й колись.

Учитель. Які асоціації до слова «євшан-зілля» виникли у вашій уяві після роботи на уроці?

Створення асоціативного куща.

IV. Рефлексивно – оцінювальний етап.

Побувавши сьогодні на уроці, ви
- уявили - хотіли б - намагатиметеся
Давайте дотримаємося доброї традиції та завершимо урок молитвою:

Дякуємо Тобі, Творцеві нашому,
Що сподобив нас ласки своєї,
І ми вислухали навчання.
Благослови наших батьків і вчителів,
Що ведуть нас до пізнання добра,
І дай нам силу і волю продовжити нашу науку.

V. Домашнє завдання.

Написати листа гімназистам ЛУГу.

3. УРОК ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ В 7-ОМУ КЛАСІ

Тема. Модест Левицький. Оповідання «Забув»

Мета. Поглибити знання семикласників про творчість М. П. Левицького; проаналізувати зміст оповідання «Забув»; поглибити знання про епічний твір; розвивати вміння характеризувати героїв на основі їхніх вчинків, висловлювати своє враження від прочитаного; виховувати доброту, людяність, прагнення допомагати скривдженим.

Обладнання. Портрети Модеста Левицького, Лесі Українки, Олени Пчілки, Володимира Винниченка, Михайла Коцюбинського ; тексти оповідання.

Тип уроку. Урок засвоєння нових знань.

Прийоми, форми роботи . Портретна вікторина, виразне та пошукове читання, словникова робота, моделювання ситуації, порівняльна характеристика, «займи позицію», «палітра настроя».

Випереджувальне завдання. Прочитати оповідання М. Левицького «Забув».

Перебіг уроку

Організаційний момент

Актуалізація опорних знань

На дошці записаний епіграф уроку:
«...сердечний талант автора, його вміння промовляти від серця, писати кров'ю його - підносить їх на височінь літературних творів неабиякої художньої вартості.»

Сергій Єфремов

Учитель звертається до портретів, що на дошці теж, і пропонує семикласникам **портретну вікторину**. Учням потрібно назвати, хто зображений на портреті, що об'єднує цих людей.

Орієнтовні відповіді:

- письменники;

- жили і творили приблизно в один і той же час.

Учитель. Крім того, ці люди були особисто знайомі. Можливо, письменницький талант Модеста Левицького не був такої величини, як його сучасників, але, як сказав Сергій Єфремов, умів автор промовляти від серця.

III. Робота над змістом оповідання

- Як ви вважаєте, які риси повинна мати людина, щоб стати письменником?

- Чи залежить це від характеру, поведінки людини?

- Що очікували ви, прочитавши назву оповідання М. Левицького «Забув»?

- Чи справдилися ваші очікування?

- Із скількох частин складається оповідання?

- Про який час ідеться в оповіданні?

- З яких деталей ви про це дізналися?

Словникова робота

Учні з'ясовують значення слів:

становий - начальник поліцейської дільниці в сільській місцевості в дореволюційній Україні;

соцький – нижчий поліцейський служитель на селі в дореволюційній Україні, якого обирали на сільській сходці.

Учням пропонується робота – скласти цитатну порівняльну характеристику героїв.

Порівняльна характеристика персонажів	
Соцький	Становий
« Тяжка служба в соцького: позви - повістки розносити, арештантів водити, підводи давати, понятих шукати, по судах їздити свідкувати, лікареві - слабих показувати». Головатий був неписьменний. «Соцький, везучи хворого сина, Ішов поряд з возом, бо на гору було важко... Головатому стиснуло в горлі. Жаль, сердечний жаль якось поплутав його думки». (у момент смерті сина) «До церкви не дуже-то поквапились селяни»(роздуми героя)	«Становий був лютий, звичайно..., тяжко бурхотав, кляв соцьких, чи раз бувало стусанів надає, чи воду заставить носити за кару, й дрова рубати». «Становий іще не виходив у канцелярію». (А соцький уже його чекав). «Становий, здоровенний, гладкий, стояв серед кімнати і курих грубу цигарку, підкручуючи довгого рудого вуса». «Гримнув на соцького, нарозмаш затопив його по лиці».

- Чи присутній у творі автор?

- Кому з героїв він співчуває? Чому?

- Який епізод оповідання є кульмінацією твору?

Оскільки в оповіданні є два напружених епізоди, думки дітей розділяються. Використовуємо прийом

«Займи позицію». Учні доводять кожен свою думку.

Учитель.

- Чи можемо назвати твір психологічним?

- А як можна охарактеризувати особу самого автора, котрий, як ви сказали, присутній в оповіданні?

- Що засуджує М. Левицький у творі?

IV. Рефлексивно - оцінювальний етап

- Який настрій з'явився у вас після прочитання оповідання М. Левицького «Забув»?
 - Якими кольорами ви б його зобразили?
 - Які риси характеру ви хотіли б виховати в собі, а яких позбутися?
- Чи допоміг вам у цьому прочитаний твір?

V. Домашнє завдання

Скласти фанфік: «Що б я змінив(-ла) у змісті оповідання».

4. УРОК ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ У 8(-МУ) КЛАСІ

Тема. Шляхами Модеста Левицького в Луцьку

Мета. Дослідити луцький період життя та діяльності Модеста Левицького; розвивати вміння і навички збору інформації з різних джерел, укладати інформаційний матеріал; виховувати любов до рідного міста й гімназії через повагу до видатних діячів нашого краю.

Тип уроку. Урок – заочна екскурсія з використанням інноваційних технологій.

Перебіг уроку

I. Організаційний момент.

II. Повідомлення теми та мети уроку.

Учитель. Вивчаючи життєвий і творчий шлях Модеста Пилиповича Левицького, ви дізналися, що він пов'язаний з Волинню. Саме в Ковелі Волинської губернії розпочалася лікарська практика М. Левицького, а в Луцьку завершився життєвий шлях лікаря, письменника, громадського діяча, гідного сина своєї країни. Сьогодні ми здійснимо екскурсію тими місцями в Луцьку, де побував Модест Пилипович. Для цього ви провели власні дослідження, зробили світлина і готові захистити роботи.

III. Опрацювання нового матеріалу.

Клас об'єднаний у групи: красназвці, мистецтвознавці, літературознавці.

Красназвці. Оскільки в 2013 році минає вісімдесят п'ять років, як Модест Левицький оселився із сім'єю сина в Луцьку й став учителем української гімназії, пропонуємо нашу екскурсію розпочати із стін рідної гімназії, яка з 2011 року носить ім'я Модеста Левицького. Отже, запрошуємо до портрета нашого славетного земляка, що висить у холі.

Мистецтвознавці. Шануючи пам'ять про свого «Дідуся», учні Луцької української гімназії за власний кошт замовили портрет учителя до річниці його смерті (1934р.). Розмістили його в гімназії, завітчали калиною, часто збиралися біля нього, згадували про чуйну і добру людину, хорошого учителя, великого патріота...

Час не вплинув на нашу пам'ять. Портрет М. П. Левицького (художник Дімур Михайло Михайлович) висить у Луцькій гімназії №4 імені Модеста Левицького і сьогодні, біля портрета квіти. Дивиться на нас із портрета інтелігентний чоловік, погляд спокійний, але водночас і твердий. Зморшки на обличчі свідчать про складне життя й вказують на людину співчутливу, небайдужу до чужого горя. Незвичайні довгі сиві вуса, сьогодні такі рідко хто носить, хіба що бандуристи. Після детального огляду портрета залишається враження про учителя як про натуру цілісну, гармонійну, цілеспрямовану.

Красназвці. У 1893 році молодий, щойно дипломований лікар Левицький вирушає на свою першу в житті посаду - в місто Ковель Волинської губернії. Судячи із спогадів друзів Левицького, початок його роботи був успішним. Нестача практичного досвіду в медицині компенсувалася вдумливістю, вимогливістю до себе і чуйним ставленням до людей. А ще були надзвичайна працездатність і безкорисливість. Все це вливало на репутацію лікаря; йому вірили, його поважали, до нього йшли.

Літературознавці. У ковельський період М. Левицький зближується із сім'єю Косачів, які мешкали в Колодяжному. Він познайомився із Оленою Пчілкою, Лесею Українкою, Ольгою Косач - лікував їх, став у них своєю людиною. Навесні 1895 року у зв'язку зі спалахом холери

*«Сірий» будинок
Лесі Українки в
Колодяжному*

у Ковелі М. Левицький майже не буває вдома, тому відвозить дружину Зінаїду і малого ще сина Віктора до Колодяжного, де наймає кімнату. Обідають вони у Косачів. Ольга Косач згодом напише про них у щоденнику: «Порядні люди, молоді подоляки», а Леся Українка в листі до Л. Драгоманової у вересні 1895 року зауважить: «гості дуже славні люди...»

Влітку 1895 року М. Левицький рідко бував в Колодяжному. Посуха, що супроводжувалася, крім голоду та холери, епідемією дизентерії, загостренням хронічних хвороб не залишали вільного часу. Але восени, коли пошесті пішли на спад, він часто відвідує родину і гостює у Косачів.

У листі від 13 вересня 1896 року Леся Українка писала: «...нога боліла дуже різко і страшно було подумати наступити на неї. Тоді я поїхала до Левицького, не застала його вдома, але на другий день він сам приїхав».

Олена Пчілка

Леся Українка

Час збігав непомітно і на початку 1896 року тридцятирічний лікар має вже багату практику й досвід. Він бачить організаційні вади сільської медицини, має думки щодо її вдосконалення, пише ґрунтовну статтю «Про сільську медицину у не-земських губерніях» і друкує її в Петербурзі. Але дощова погода і нездорові випарки викликали загострення сухоти у Зінаїди Левицької Модест Пилипович почав клопотати про інше призначення і наприкінці року був переведений на посаду земського лікаря в подільське містечко Окни.

Кіраєзнавці. Після дипломатичної місії в Греції з 1927 по 1932 рік М. П. Левицький разом з сім'єю сина жив у Луцьку, працював лікарем і учителем української мови початкових класів української гімназії. Спочатку родина Левицьких мешкала на Яровиці (нині вулиця Івана Франка), а потім на вулиці Квітковій (Красне).

Поряд з плановими заняттями в гімназії багато уваги приділяв М. Левицький позакласній і позашкільній роботі, систематично проводив з учнями бесіди на моральні та етичні теми, керував театральнo-аматорський гуртком. Колишня учениця гімназії Ангеліна Саєнчук згадує як щоп'ятниці М. Левицький читав лекції на різні теми: про пошану до чужої власності та громадського добра, про пунктуальність, про брехню та інше. Онук Левицького згадував, як перед Пасхою дідусь дав учням завдання привезти з різних сіл писанки, а сам замовив великий стіл, поділений на секції з назвами сіл. У кожному гнізді помістили відповідні писанки. Так у гімназії на початку 1928 року започатковано було музей народного мистецтва.

У наші дні щороку на Волині проводяться конкурси на кращу писанку, на яких переможцям вручають дипломи імені Модеста Левицького.

*Викладачі ЛУГ.
Модест Левицький
стоїть другий справа*

Мистецтвознавці. Будинок з меморіальною дошкою, де зазначено, що саме тут, в одному з корпусів ЛУГ, викладав М. П. Левицький, знаходиться сьогодні на вулиці Богдана Хмельницького. Автор меморіальної дошки – скульптор Ірина Дацюк. У травні 2003 року пам'ятку відкривали голова Волинської організації УНП Борис Загрева і гості з Києва – Юрій Костенко та Іван Драч. Це район старого міста, бруківка, старі будинки... Ніби потрапляєш у минуле століття. Неширока вулиця спускається вниз, здається, вийде зараз сам дідусь Левицький із внуком, у руках – бандура...

Літературознавці. Дуже полюблюючи музику, М. Левицький придбав на замовлення для себе і для онука бандури, а також організував в Луцькій гімназії гурток бандуристів і сам вчив грі на цьому інструменті гімназистів. М. Левицький знав кілька мов: німецьку, французьку, старогрецьку, латинь, чеську, польську. Робив переклади з польських класиків, писав статті в газету, писав також і літературні твори, читав доповіді в Луцькій «Просвіті». У 1927 році М. Левицький видав оповідання «Тяжка дорога», де простежуються волинські мотиви, а також оповідання «Людина-звір» (Київ), у 1930 році – лікарську працю «Лихо з вогнем» (Львів) і «Підручник для читання» (Рівне).

*Меморіальна
дошка на будинку
по вулиці Богдана
Хмельницького,
де викладав
Модест Левицький*

*Модест
Левицький
у Луцьку*

Красзнавці. Працював Левицький, як завжди, дуже багато, до самозабуття, хоча здоров'я було вже не те, що в молоді роки. Якось на уроці раптово стало йому погано. Потрапив до лікарні із заворотом кішок, а через кілька днів, 16 червня 1932 року, його серце зупинилося. Поховали М. П. Левицького на православному цвинтарі в Луцьку (нині там сквер на проспекті Волі навпроти Луцької гімназії №4 імені Модеста Левицького). Тепер його могила (після перенесення у 1976 році) знаходиться на міському кладовищі неподалік села Гаразджа.

Учитель. Хай залишиться ім'я Модеста Левицького в нашій пам'яті назавжди. Гордіться тим, що навчаєтеся в гімназії імені М. Левицького, пам'ятайте свого земляка - великого патріота.

IV. Домашнє завдання. Написати твір – роздум «Моє враження від уроку – екскурсії».

5. УРОК ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ В 9-МУ КЛАСІ

Тема. Модест Левицький. Два водевілі автора: «В клуні», «У суді». Висміювання моральних вад, негативних рис характеру, авторська симпатія до простої людини, до її розуму, кмітливості, безпосередності, вміння відстояти свою гідність.

Мета. Викликати бажання ознайомитися із творчістю М. Левицького як драматурга; розвивати вміння виділяти основну думку в творі, пояснювати її; виховувати почуття гордості за свій народ, його оптимістичний дух і гідність; формувати переконання, що почуття гумору – ознака духовного здоров'я людини.

Тип уроку. Урок засвоєння нових знань

Теорія літератури. Водевіль.

Обладнання. Портрет М. Левицького, костюми для інсценізації, книга Л. П. Токарук «Сяйво душі Модеста Левицького».

Випереджувальне завдання. Прочитати два водевілі «У клуні», «В суді», групі акторів підготувати інсценізацію водевілю «В суді».

Учні повинні знати. Відомості про автора, причини які зумовили написання даних творів; визначення поняття *водевіль*; зміст водевілів, які вивчаються; особливості постановки інсценізацій.

Учні повинні вміти. Виразно й усвідомлено читати твори, розуміти їхній викривальний пафос; характеризувати героїв; проводити паралелі із сучасним життям.

Перебіг уроку

I. Емоційна готовність учнів до уроку

На дошці прикріплені малюнки із зображенням чистого неба, хмаринки, сонечка, блискавки на фоні хмаринки. Учитель. Який настрій символізує кожна картинка? (Спокій, легенька тривога, радість, тривога або й роздратування й гнів). Учні перемальовують у зошит те зображення, яке відповідає їхньому настроєві найбільше.

II. Актуалізація опорних знань.

Учитель. У житті кожної людини є моменти радості й суму, зневіри й оптимізму. Завдання кожної людини – навчитися керувати своїми емоціями, піднімати настрій собі й другові. Згадайте відомі вислови про сміх.

- Сміх продовжує життя людини.
- У кожному жарті є доля істини.
- Хто сміється, тому день вдається.

Чи можна сміхом виховати або змінити людину?

- Чи є почуття гумору ознакою розуму людини, її мудрості, душевного багатства?
- Що допомогло українцям у складні історичні моменти вистояти, залишитися народом?
- Які види комічного ви знаєте?

- Чим відрізняється гумор від сатири?
- Які з малюнків, зображених на дошці, асоціюються у вас із поняттям «гумор», а які з поняттям «сатира»?

III. Опрацювання нового матеріалу.

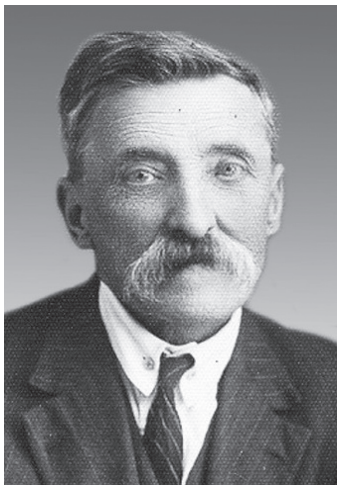
1-ша група учнів заповнює анке-

Орієнтовна відповідь для першої групи

№	Вказати	Відповіді
1.	Ім'я та прізвище.	Модест Левицький.
2.	Місце і дата народження.	с. Вихилівка, 25 липня 1866р.
3.	З якої сім'ї походить.	Поміщицька родина.
4.	Де навчався.	Кам'янець-Подільська гімназія, історико-філологічний, медичний факультет Київського університету.
5.	Професія.	Лікар.
6.	Літературна діяльність.	Письменник, перекладач.
7.	Громадська діяльність.	Дипломат.
8.	Захоплення.	Гра на бандурі, створення театральних гуртків.
9.	Де й коли помер.	м. Луцьк, 16 червня 1932р.

Орієнтовна відповідь для другої групи

На картині зображено скромну, немолоду людину, серйозну і замислену. Вуса підкреслюють його інтелігентність, аристократичність натури. Європейський костюм свідчить про те, що чоловік дбав про свою зовнішність і йшов у ногу з часом. Відкритий погляд говорить про чесну натуру, очі світяться талантом і безкорисливістю. Вираз обличчя спокійний і дещо засмучений, що свідчить про складний життєвий шлях.

Опрацювання поняття з теорії літератури водевіль.

Водевіль (фр. vaudeville) — різновид легкої комедії з куплетами, які виконуються під музику. Водевіль був жанром естрадного концерту.

ту про життя і творчість М. Левицького. 2-га група складе психологічний портрет письменника: на основі живописного портрету учні спробують з'ясувати, якою людиною був М. Левицький.

В Україні водевіль має і свої національні джерела, передовсім — інтермедії. Відомі автори водевілів — І. Котляревський («Москаль-чарівник»), М. Гоголь («Простак, або Хитрющі жінки, перехитрені солдатом»), С. Васильченко «На перші гулі», О. Олесь («По Мюлеру») та інші.

У водевілі широко використовуються фольклорні мотиви, побутові колізії («Помодному» М. Старицького). Подеколи водевіль трактується як чисто розважальний жанр («Кум-мірошник, або Сатана в бочці» В. Дмитренка).

На дошці записаний епіграф до водевілю: « У всіх судових закладах Малоросії всі добре розуміють один одного: про українських перекладачів ніколи не чув» (З думської промови Шульгіна)

«У СУДІ»

Автор. У заможного селянина на весіллі викрано коні. Судовий слідчий допитує про ту крадіжку селянина. А слідчий був росіянин, з Тамбовської губернії, мови нашої не знав, а може, як і думська комісія, думав собі, що наша мова то є «наречіє» російської мови.

Слідчий. Розкажіть, дедушка, как вы узнали об этой краже?

Дід. Нічого я не взнав, люди сказали, що на весіллі були.

Слідчий. Навеселе были? Пьяные?

Дід. Як котрий, може, і п'яний був, а котрий ще, може, і тверезий. Таке діло.

Слідчий. Так вот такое дело, когда случилось?

Дід. А на Параску було.

Слідчий. Когда? На какой неделе?

Дід. Ні, не в неділю – у середу, завтра тиждень буде.

Слідчий. Это кто такой – тыждень? Это вора так зовут.

Староста. Тиждень – это значит неділя.

Слідчий. Ага, дальше рассказывайте.

Дід. Ото ж пізенько уже було, спати ми вкладались, коли почув я, що собаки брешуть.

Слідчий. Это что – врут?

Дід. Гавкають. А я собі думаю чи не злодій або звірюка до товару.

Слідчий. До якого товару?

Дід. До мого або сусідського.

Слідчий. Разве у вас товар есть?

Дід. Та є по трошки. У мене небагато, а у сусіда таки чимало.

Слідчий. Да вы, пожалуй, без шуток. Какой же у вас товар?

Дід. Корова, воли ,вівці...

Слідчий. Да постоите! При чём тут коровы и волы? Товар какой у вас? Чем торгуете?

Дід. Ми не торгуємо.

Слідчий. Лавка у вас есть?

Дід. Лавка є, аж дві навіть.

Слідчий. Так что вы меня морочите? Две лавки имеете, товар есть, а говорите, что не торгуете!

Дід. Бо ж таки не торгую, зроду не торгував.

Слідчий. Так какой у вас товар? Мануфактурный?

Дід. Звичайний товар, ялівка, вівці, шкапа...

Слідчий. Ну – шкаф, это я понимаю, а остальное – какие это предметы у вас в лавке. По-русски скажите.

Дід. Я, звиніть, ваше благородіє, по – руському не втну.

Староста. Дозвольте: товар – это скотина, а лавка – то скамейка.

Слідчий. Ёфу! Одуреть можно с вами! Вот язык! Вы мне просто и кратко расскажите, что вы видели!

Дід. Нічого я не бачив, кажу, бо темно було хоч в око встрель. Чув. Торохтіло, аж луна йшла.

Слідчий. Что же врете, что темно было, когда луна была?

Дід. Авжеж темно.

Слідчий. А луна ж?

Дід. А луна йшла добра.

Слідчий. Что вы тут шутки со мной строите? Луна была добрая и темно было? Что вы дурака валяете?

Дід. Звиніть, ваше благородіє, коли я що не так... Бо я простий чоловік.

Слідчий (кричить). Да что тут простый?! Вы русский язык понимаете?

Дід. Ой, вже той рускій язык!..

* * *

Запитання до учнів після перегляду інсценізації

• За допомогою чого автор досягає комічного ефекту у водевілі?

- Міжмовної омонімії, коли однакові за звуковим складом слова української і російської мов мають відмінне лексичне значення.

• Що висміюється у творі?

- Та прірва, яка розділяє простий люд і урядовців, державних чиновників.

• Чи зможе представник влади захищати інтереси народу, не знаючи його мови?

- Звичайно, ні.

• Якими рисами наділений селянин?

- Правдивість, сила витримки. Він простий, порядний по відношенню до урядовця.

• Який конфлікт зображено у водевілі «У клуні»?

- Побутовий. Автор дає нам зрозуміти також стосунки між панами, дворянами та простим народом.

• За допомогою чого досягається комічний ефект у цій п'єсі?

- Намаганням персонажів вдавати з себе не тих, ким вони не є насправді.

• Чим відрізняються герої титуловані і прості?

- І поведінкою, і, звичайно, мовою. Селяни спілкуються українською, а Новицькі і їхні гості – «панською» - російською, на західно-європейський кшталт перероблені і їхні імена: Іван став Жаном, Марія – Мері.

IV. Рефлексивно – оцінювальний етап.

Учитель. Хоч драматургічний доробок М.П. Левицького невеликий, але він засвідчив продовження автором кращих традицій українського театру, і яскраво виявив свій демократизм і патріотизм.

Намалюйте ще раз картинку, яка символізує ваш настрій зараз. Чи змінився настрій і картинка? Що сприяло покращенню вашого настрою?

V. Домашнє завдання.

Запишіть словесну характеристику простого народу і панів з вивчених водевілів. Використайте не менше десяти прикметників.

6. УРОК ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ В 10- МУ КЛАСІ

Урок – творче дослідження

Тема . Модест Левицький. Збірка «Перша «льгота».

Мета. Ознайомити із творчістю М. П. Левицького, прочитавши збірку оповідань «Перша «льгота»»; методом навчального дослідження визначити коло тем, окреслених письменником; стилістичну і жанрову приналежність творів; за допомогою дослідження – аналізу виявити головні засоби змалювання героїв і подій в оповіданнях; розвивати інтелектуальні та пізнавальні здібності учнів; опанувати сучасні методи оперування знаннями й уміннями; використовувати інформаційні та комунікаційні технології; виховувати любов до рідного слова через участь в інсценізації .

Тип уроку. Комбінований урок.

Обладнання. Тексти оповідань, портрет Модеста Левицького, дидактичний матеріал, декорації для інсценівки.

Випереджувальні завдання: прочитати збірку оповідань «Перша «льгота» , окремій групі підготувати інсценізацію оповідання «Ніобея», виписати вислови сучасників про автора.

Методи, форми і прийоми роботи: мозковий штурм ,робота в групах; пошукове читання; колективне складання , заповнення таблиць; рольова гра.

Цілі уроку.

Учні знатимуть: зміст оповідань письменника, чие ім'я носить гімназія, теми творів, ідеї, головні засоби змалювання героїв.

Учні вмітимуть: досліджувати зміст збірки колективно; виявляти та виділяти стильові ознаки , самостійно досліджуючи твір; давати оцінку прочитаному; виявляти акторський талант.

Перебіг уроку

I. Мотивація навчальної діяльності.

Учитель. Протягом навчання в гімназії ви знайомилися із життєвим і творчим шляхом людини - патріота, одного з будівничих української державності, нашого земляка - Модеста Пилиповича Левицького.

Мозковий штурм.

- Що вам відомо про громадську діяльність М. Левицького?
- Ким працював М. Левицький, перебуваючи в Луцьку?
- Які твори письменника ви прочитали?
- Що вас вразило, спонукало задуматися?

II. Цілевизначення та планування.

- Як потрібно працювати в групі?
(Виявляючи самостійність, прислухатися до думки однокласників)
- Що треба знати, працюючи з текстом?
(Зміст твору, персонажів, тему і основну думку)

III. Опрацювання навчального матеріалу.

Учні об'єднані в чотири групи» : «Літературознавці», «Дослідники», «Критики», «Артисти».

«Дослідники» визначають тематику оповідань збірки «Перша «льгота»(працюють із текстами оповідань збірки):

- зображення « маленької людини» , її нещастя, поневірянь в умовах царської Росії;
- намагання звичайних селян боротися за свої права, викриття антилюдяного характеру царської політики («Законник»);
- поневіряння українських поселенців(«Заєць»);
- захист національних меншостей(«Щастя Пейсаха Лейдермана»);
- дослідження психології людини, розкриття її внутрішнього світу(«Тяжка дорога»);
- глибокий трагізм конкретної ситуації(«Ніобея»);
- співчуття і допомога звичайної української сім'ї до солдата-грузина(«Деда»);
- пробудження совісті у поліцейського полковника(«Тяжкий хрест»).

«Літературознавці» з'ясовують місце і значення літературного доробку, а саме: збірки «Перша «льгота»(використовують тексти оповідань та книгу Л. П. Токарук «Сяйво душі Модеста Левицького»):

- автор - майстер живого оповідання;
- він вдало відтворює природну мову своїх героїв;
- у простоті авторської розповіді бачимо намагання зробити свої твори доступними простому людові, часто недостатньо освіченому;
- автор відходить від традиції переповідання фактів життя, наближається до відтворення його суті, глибинних основ, фіксуючи саме на цьому увагу читача;
- в оповіданнях досить виразно відчутно певний відхід від стилю традиційного українського оповідання та нахил до психологічного аналізу образів;
- досліджуючи психологію людини, М. Левицький намагається розкрити її внутрішній світ;
- подає ніби в проекції соціальне життя країни, відтворює окремі, але найхарактерніші його аспекти;
- вдало поєднує аналіз і синтез.

Отже, як високоосвічена і культурна людина, знавець кількох іноземних мов М. Левицький відчуває невідповідність традиційного стилю і нових завдань мистецтва, невідповідність загального рівня розвитку громадської думки рівневі розвитку суспільних стосунків в Україні. Письменник рівняється на сучасників, видатних

творців українського художнього слова, І. Франка, В. Стефаніка, О.Кобилянську, М. Коцюбинського, розквіт творчості яких припадає саме на цей період.

І хоча М. Левицький дещо і затінений більшими постатями, все ж своєю творчістю доводив, що кожна людина, попри свою людську масу, може залишатись людиною і справджувати своє призначення на землі. Вважаємо, що творчий доробок М. Левицького становить історико – літературну цінність, ілюструючи певний етап розвитку нашої літератури.

«Критики» підтверджують висновки, зроблені «дослідниками» та «літературознавцями», цитуючи вислови відомих людей про М. Левицького і його збірку «Перша «льгота»(використовують дослідження Л. П. Токарук «Сяйво душі Модеста Левицького»):

І. Франко відзначив в оповіданні М. Левицького «малюнки страшної нужди і розпучливої і не раз героїської боротьби за життя серед тих людей»(Літературно-науковий вісник», 1904, XXVIII, с.47).

На збірку звернула увагу Олена Пчілка, яка писала: «Завдання ж се таке почесне, таке величне: примусити читача оглянутись добре зауважити ті муки, страждання маленьких, незначних людців: а їх багато-і тих бідних людців і їх страждань («Рідний край»,1907,№9,с.13).

Сергій Єфремов писав: «...сердечний талант автора, його вміння промовляти від серця, писати кров'ю його - підносить їх на височінь літературних творів неабиякої художньої вартості».

Антін Крушельницький: «Усі його малюнки основані на тлі життя того народу, що занедбаний під оглядом просвіти залишений рідною інтелігенцією,загуканий чиновниками, б'ється, як та птаха у клітці і ніяк не може потрапити у відчинені двері».

Остап Вишня: «Модест Пилипович був авторитетом у літературі, і я пішов за Модестом Пилиповичем у літературу».

Юрій Покальчук «Ми можемо і повинні оцінити творчість М. Левицького з позицій сьогоднішнього дня. Все, що написано письменником, може стати надбанням широкого читача, тих, для кого він жив і творив».

IV. Рефлексивно-оцінювальний етап.

На мультимедійній дошці демонструються світліни М. Левицького, учитель звертає увагу десятикласників на виставку книг про письменника;

учні діляться враженнями від прослуханих досліджень.

V. Оцінювання.

Старшокласники заповнюють листки самооцінювання; група «Артисти» пропонує

для однокласників інсценізацію оповідання **М. П.Левицького «Ніобея».**

Автор. До брудного заїзду в маленькому місті на Волині приїхала трупа акторів. Тут мали дати дві вистави, а потім їхати далі. Артистів було десятеро, й розташувались вони в трьох наметах заїзду, бо четвертий зайняла компанія приїжджжих офіцерів.

Настя (Ніобея) Закутана в теплу хустку, її веде чоловік.

- Помалу, Іване, ой як тяжко... Як погано.

Іван. Сідай. Я тебе розкутаю, спочинеш. То й легше буде.

Настя. Ой, де вже легше. Чогось мені чимраз гірше стає.

Іван. Втомилася ти, спочинеш, полегшає.

Настя. (Схилилась набік, впала).

Іван. Насте! Що з тобою? Ой, Боже мій, що з тобою? Зомліла. Води, дайте води. (Бере склянку з водою, бризкає).

Настя. Холодно. Ой холодно.

Іван. Лікаря тобі треба.

Настя. Не треба. Що він мені pomoже?

Іван. Як – не треба? Треба щось робити, так не можна. Ти ж зовсім хвора. (Кладе на ліжку, скидає хустку).

Артистка. А сьогодні ж треба грати?

Іван. А треба!

Артистка. Та як же вона буде грати?

Іван. Спочине, зогріється, заспокоїться, то й буде грати. До вечора ще далеко.

Артистка. Федотов не подарує. Що йому до того, що людина хвора? Грай, хоч ти собі на сцену рачки лізь, а грай. А не можеш чи не хочеш – пропадай з голоду.

Настя. Ох (простогнала) я б грала, коли б тільки не боліло так тяжко... коли б не душило так під серцем, коли б я хоч знала, що там з дитиною робиться, з Наталочкою.

Доктор. Що тут у вас сталося, люди добрі? (підійшов, розглядає хвору).

Іван. Ось жінка моя, пане докторе, занедужала, сідайте (підставляє крісло до ліжка).

Доктор. То ви артисти з трупи Федотова?

Іван. Еге. Оце тільки що приїхали.

Доктор. І хвора теж артистка?

Іван. Авжеж. Сьогодні має грати Ніобею. (Доктор похитав головою).

Доктор. Розкажіть, що у вас болить?

Настя. Ось тут болить... так болить, що я аж зомліла з того болю... всіх перелякала.

Доктор. Не дуже у вас тут тепло. Чи не могли б все для хворої якусь кращу горницю взяти?

Іван. Де то взяти? Ця ще нічого. Ось запалять у грубі – буде трошки тепліше.

Доктор. Ну й життя ваше... циганське, вибачайте. І здоровому, мабуть, нелегке воно, а що вже хворому.

Настя. Гірше циганського, пане докторе. Цигани хоч бідують, так за те волю мають. А ми невірники, продані тілом і душею.

Доктор. Як – продані?

Іван. Найнявся – продався. Антрепренер як хоче, так наше життя й орудує. Слабувати не можна; занедужав – іди собі геть і подихай з голоду... Є багато хворих (махнув рукою).

(Лікар почав оглядати хвору, поклав під руку термометр).

Доктор. Посидьте. У вас ще й гарячка.

Іван. Тут, пане докторе, окрім цієї хвороби, ще й тяжке лихо у нас: дитина наша занедужала, як у Дубнах грали ми. Мусили лишити її в земській лікарні, бо з собою ніяк не можна було везти: кір у неї почався, горить уся. А що ми відразу не помітили тієї хвороби, та ще, мабуть, десь застудили, бо того кору ще й запалення легень причепилося. Куди ж було з нею подітись?

Настя. Лікарю, повірте, через силу ноги волочу, а грати мушу. Душа потерпає, як подумаю, що там з дитиною робиться. Шість год от всього.

Доктор. Ну то перебуде кір, видужає. Це ж не така вже тяжка хвороба.

Настя. Не кір страшний, а те запалення легень. Лікар сказав, що дуже тяжке воно в неї і небезпечне... ще днів 3-4 він нізащо ручатися не може. Кволенька вона у нас, худенька, слабосила. Та й де та сила взялась би в неї з такого бурлацького життя. Ми ж більше трьох днів на одному місці не сидимо. Отак увесь свій вік бідна дитина тинялася по брудних заїздах. А чи раз бувало, що по два - три дні не обїдали ми.

Доктор. Слухайте, люди добрі. Що там з дитиною вашою, - нічого не скажу, бо не знаю і не бачив. А ви самі, пані добродійко, хворі, та неабияк. Грати ви ніяк не можете сьогодні. У вас тяжка хвороба, та ось і гарячка. Лежати вам треба, вигріватися, поки гаряче минеться.

Настя. Не можна ніяк.

Доктор. Мусите.

Іван. Не можна ніяк. Афішки вже розліплено, виставу відкладати не можна. Директор нам живцям з'їсть, зруйнує.

Доктор. Нехай хтось інший за вас грає.

Іван. Ніхто не може. Сьогодні мусить же вона грати. На другу виставу ще можна було б обійтись без нас, та то півдня треба гризтись з режисерами. Мусять вони грати.

Доктор. Та як же вона буде грати, коли через хату перейти не здужає? Вона ж з того болю знов зомліє, на сцені впаде.

Іван. От за тим ми вас і попросили, пане

докторе: піддержіть хоч на цей вечір, дайте їй чогось такого, щоб зменшити біль, ви ж знаєте такі способи: морфій чи що там інше. А завтра вона вже не буде грати, лежатиме. Зробимо все, як скажете.

Настя. У мене натура цупка та живуча. Витримаю. Пане докторе, чи дуже тяжке буває запалення легень після кору? Чи дуже вмирають від цього діти?

Доктор. Як яке... Буває тяжке, буває, що й помирають. Трудно вказати, не бачивши дитини. А от вас вилікувати неможливо. Хвороба не вважає, чи артистка ви, чи ні.

Настя. Зрозумійте і ви нас: я мушу грати сьогодні, бо завтра не будемо мати що їсти, не буде чим заплатити за цю брудну конуру, не буде за що доїхати до Дубна, до хворої дитини, що, може, останні години свої доживає. Не як лікаря, а як людину прошу вас: анте мені полегкість, дайте змогу грати сьогодні.

Доктор. Добре, дам вам морфію, боліти буде менше, зможете ходити. Я як вип'єте вина перед виходом на сцену, то й не зомлієте. А завтра... буде вам утроє гірше, ніж нині.

Настя. Спасибі вам. **За сценою.** Увечері у залі містечкового клубу, що заступав театр, було повно народу. Прийшов лікар розважитися після щоденної важкої роботи. Тягнуло бажання подивитися як його бідна пацієнтка буде грати веселу комедію. І боявся він, що, може, тут, на виставі, його поміч буде потрібна нещасній артистці. Цариця Ніобея у найкомічніших місцях, ламаючи руки, скандувала гарний вірш: «Плач, Необее, царице без царства і мати без дітей».

Доктор(до Насті). Ну, як ви себе почуваєте?

Настя. Поганенько. Навіть нестерпно. А все ж трошки поміг на деякий час ваш морфій, спасибі вам, якось відіграла своє. Думала, не дотягну до кінця.

Доктор. Гарно грали... дуже вподобалися публіці. Ідіть спочивати, а я навідаюсь до вас. (Настя виходить. Іван до лікаря).

Іван. Пане докторе. Не знаю, що й робити, як сказати.

Доктор. Що?

Іван. Перед самим початком вистави прийшла мені телеграма з Дубна, що наша дитина вмерла. Я їй нічого не казав. І не знаю, як таке сказати. Вона не... О Боже мій! Що мені робити?

Голос. У брудному номері лежала Настя на постелі. Тремтіла вся, як у пропасниці. Очі несамовитим поглядом дивилися на Івана. А він сидів коло столу, підперши голову руками, перед ним лежала телеграма, що прийшла ввечері. Обоє мовчали. Про що їм тепер балакати?

○ Учитель пропонує обмінятися враженнями від роботи на уроці за допомогою компліментів: «Дослідники» - «Літературознавцям»; «Літературознавці» - «Критикам»; «Критики» - «Акторам»; «Актори» - «Дослідникам».

VI. Домашнє завдання. Написати відгук на оповідання, яке найбільше сподобалося.

7. УРОК ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ В 11-МУ КЛАСІ

Тема: Повість – есеї Івана Корсака «Тиха правда про Модеста Левицького»

Мета: ознайомити учнів із життєвим і творчим шляхом волинянина Івана Корсака; відкрити історичну прозу письменника; осмислити постать Модеста Левицького через об'єктивне бачення письменника; збагачувати та вдосконалювати мовлення учнів, виробляти вміння зіставляти факти і робити висновки, формувати комунікативну, інформаційну, творчу компетентності; виховувати повагу до особистості та творчості митця, вміння співпереживати, плепати високу духовність, почуття патріотизму, національної гідності на прикладі головного героя повісті – Модеста Левицького.

Тип уроку: урок засвоєння нового матеріалу.

Обладнання: портрети Івана Корсака, Модеста Левицького, тексти повісті – есею Івана Корсака «Тиха правда про Модеста Левицького», фотоматеріали, дидактичний матеріал.

Перебіг уроку

I. Організаційний момент.

II. Мотивація навчальної діяльності.

Українська історична проза має в особі Івана Корсака автора, який високо поставивши для себе «планку», дає всі підстави сподіватися від нього нових оригінальних творів.

Михайло Слабошпицький

Учитель.

Ми переконані у тому, що сьогодні читаємо не перший і не останній твір Івана Корсака, нашого земляка, відомого письменника, перу якого належить книги «Імена твої, Україно», «Гетьманіч Орлик», «Таємниця Арсенія Мацієвича», «Тиха правда про Модеста Левицького». Саме він визбирує найцікавіше і найсенсаційніше в нашій історії, щоб оприлюднити те в книгах. За словами Михайла Слабошпицького, «волинський прозаїк надарований доброю реалістичною культурою й дорожчим умінням емоційно винюансовувати своє повісткування».

III. Оголошення теми уроку.

Цілевизначення.

Наш урок присвячений повісті – есею «Тиха правда про Модеста Левицького» Івана Корсака. Ознайомимося з творчістю талановитого прозаїка Івана Корсака, спробуємо доторкнутися душею до його слова, побачити постать Модеста Левицького його очима, навчимося аналізувати історично – документальну повість.

IV. Опрацювання навчального матеріалу.

(Учні мали випереджувальні завдання: «біографи» та «літературознавці» озвучують підготовлені повідомлення, «актори» ставлять сценки.)

На мультимедійній дошці портрет Івана Корсака.

«Біограф I».

Іван Феодосійович Корсак — український письменник і журналіст. Почесний громадянин Луцька. Народився 15 вересня 1946 року у селі міського типу Заболоття Ратнівського району Волинської області. Освіта агрономічна та журналістська. Редагував газету «Радянське Полісся» в м. Камінь - Каширському (1975-1990), «Народна трибуна» в м. Луцьку (1990-1995), з 1996 року - шеф-редактор газети «Сім'я і Дім». З 2011 року Іван Корсак – член правління Національної спілки письменників України, член редколегії газети «Літературна Україна».

«Біограф II».

Іван Корсак – лауреат премії імені В'ячеслава Чорновола 2007 року (за книгу «Гетьманіч Орлик»), премії імені Агатангела Кримського (за книгу «Імена твої, Україно», 2008), Міжнародної літературної премії імені Гоголя («Тріумф», 2008), Міжнародної премії імені Г.Сковороди (2009), Міжнародної премії імені Д. Нитченка (2010). Нагороджений Почесною грамотою Кабінету Міністрів України, орденом Архистратига

Михайла, орденом Юрія Переможця, депутат Волинської обласної ради трьох скликань. Почесний громадянин міст Луцька і Каменя-Каширського. Нині працює шеф-редактором газети «Сім'я і дім».

На мультимедійній дошці – твори автора.

- «Тіні і полиски» – Київ.: Рад. письменник, 1990
- «Покруч» – Луцьк: Надстир'я, 1991
- «Оksamит недавнених літ» – Луцьк: Волинська друкарня, 2000
- «Гетьманіч Орлик» - Луцьк: ПВД «Твердиня», 2006
- «Імена твої, Україно» - Луцьк: ПВД «Твердиня», 2007
- «Тасмниця святого Арсенія» - Луцьк: ПВД «Твердиня», 2008
- «Тиха правда Модеста Левицького» - Київ: Ярославів Вал, 2009
- «Капелан Армії УНР» - Київ: Ярославів Вал, 2009
- «Отаман Чайка» - Київ: «Ярославів Вал», 2010
- «Діти Яфета» - Київ: «Ярославів Вал», 2010
- «Корона Юрія ||» - Київ: «Ярославів Вал», 2011
- «KARŪNOS DEIMANTO PASLAPTIS» \ «Секрети королівського діаманта», м. Вільнюс, видавництво «Евгрімас», 2011
- «Завойовник Європи» - Київ: «Ярославів Вал», 2011
- «Немиричів Ключ» - Київ: «Ярославів Вал», 2012

« Літературознавець I ».

Названі твори переважно на історичну тематику. Зі сторінок написаного постають відомі імена минулого, народжуються королі і прем'єр-міністри інших держав, класики літератури великих країн, видатні вчені-нобелівські лауреати. А люд нашої землі, розкинутий долею по світах, люд український вніс вельми вагомий вклад у здобуток світової цивілізації. Серед них – Модест Пилипович Левицький, ім'я якого носить наша гімназія.

« Літературознавець II ».

Шевченківський лауреат Василь Слапчук про творчість прозаїка Івана Корсака на історичну тематику зауважив, що він «не просто поповнює свій творчий доробок, а й укріплює ще один щабель на драбині духовного вдосконалення – шлях, який належить досягнути кожному індивіду, а відтак і нації загалом». Адже кожен свідомий українець повинен знати імена тих людей, які творили історію, а особливо, якщо це наші земляки.

« Літературознавець III ».

Євген Сверстюк, говорячи про книжку «Імена твої, Україно», зробив наголос на іншому аспекті: «Книжка відомого літератора з Волині Івана Корсака повертає нас обличчям до постатей

української історії і культури, замовчуваних або забутих. І це добра книжка. Хтось може закинути, що в тих щирих розповідях акцентується національний мотив. Однак згадаймо мотивацію знаних у світі вчених, математиків Михайла Остроградського, Михайла Кравчука, фізика Івана Пулюя, письменника і перекладача Миколи Гнідича, зрештою Тараса Шевченка і навіть Миколу Гоголя. Хіба вони не підкреслювали своєї національності в середовищі, яке волило б її закреслити? Бо почуття національної гідності є важливою складовою людської сутності та порядності особи і громадянина».

Учитель. Чи бачимо зі сторінок повісті «Тиха правда Модеста Левицького» таку людину?

Орієнтовані відповіді:

Так, Модест Пилипович Левицький – справжній патріот, людина, яка докладала зусиль для створення УНР, була у складі драматичного представництва УНР у Греції, домагався поруч із Ф. Матушевичем визнання УНР в Європі.

Цитую: « Це вже чверть століття сплигло, як Єфремов разом з Грінченком, Матушевським, Модестом Пилиповичем і такими ж небайдужими іншими створювали Українську радикальну партію, ставили на ноги «Просвіту», налагоджували видавничу справу. Вимога широкої національно – територіальної автономії України, вільне життя рідної мови у школах та адміністративних установах, рівноправ'я і соціальна справедливість у реформованій федеративній державі - то для них були не просто несмілі і сором'язливі побажання».

- Модест Левицький довгий час працював у Луцькій українській гімназії. Поряд з плановими заняттями багато уваги приділяв позакласній і позашкільній роботі, систематично проводив з учнями бесіди на моральні та естетичні теми, керував театральним – аматорським гуртком. Колишня учениця гімназії Ангеліна Саєнчук згадує, як щоп'ятниці Модест Левицький читав лекції на різні теми: про пошану до чужої власності та громадського добра, про пунктуальність, про брехню та інше. Онук Левицького згадував, як перед Паскою дідусь дав учням завдання привезти з різних сіл писанки, а см замовив великий стіл, поділений на секції з назвами сіл. У кожному гнізді помістили відповідні писанки. Так у гімназії на початку 1928 року започаткованобуломузейнародномистецтва. Дуже полюблиючи музику, Модест Левицький придбав на замовлення для себе і для онука бандури, а також організував в Луцькій гімназії гурток бандуристів і сам вчив гри на цьому

інструменті гімназистів. , Модест Левицький знав кілька мов: німецьку, французьку, старогрецьку, латинь, чеську, польську. Робив переклади з польських класиків, писав статті в газету, писав також і літературні твори, читав доповіді у Луцькій «Просвіті».

- А ще він – лікар, який не тільки лікував іноді навіть за власний кошт, якщо людина не мала чим заплатити, а й постійно друкував поради: «Десять заповідей матері», «Десять заповідей здоров'я», «Як рятуватись при наглих випадках і каліцтвах», «Лікарський порадник» тощо. У повісті Івана Корсака описано багато історій врачування Модеста Левицького. Він лікував і Лесю Українку і її батька.

Учитель. Чому зі сторінок повісті Івана Корсака постає людина з активною громадянською позицією, лікар – практик, письменник, педагог, дипломат, а книга носить назву «Тиха правда Модеста Левицького»?

Орієнтовані відповіді:

- Хочу процитувати словами із твору. Їх сказала Софія Левицька про брата: «Така вже була в нього натура, що для другого останню сорочку з себе зняв би... Всі ми його любили й шанували, почували, що його душа найкраща».

- Так, дійсно, Модест Левицький – справжній інтелігент, спокійний в усіх ситуаціях, витриманий, дипломатичний, добрий.

- А в Луцькій гімназії його називали «Дідусь».

Інценівка.

Автор :

- На чашку кави у кав'ярню запросив Модеста Левицького його колега по гімназії – Войцех Вось. (За столиком у костюмі сидить задуманий Модест Левицький, перед ним чашечка кави. Лине музика, грає скрипаль. До столика підходять двоє, теж у костюмах, капелюхах, один із них Войцех Вось).

Войцех Вось:

- Знаюмтеся, мій щирий приятель, спадкоємець славетного шляхетного роду, але він молодий ще, то можна просто пан Генрік.

Модест Левицький:

- Граф Рогаль – Левицький. Радий знайомству.

Войцех Вось:

- Стільки працюємо разом, а я й досі не знав, що ваш рід має графське достоїнство...

Модест Левицький:

- Не гаразд гоноритися і чванькуватися в мої літа.

Войцех Вось:

- У нас є для вас важлива пропозиція, але сперш, якщо можна, розвійте мої сумніви та здогади... Не можу ніяк взяти собі у голову і позбутися подивування – і навіть у вас тут, у польському місті Луцьку, грати ролю українського підбурювача? Що заважає вам стати, багатьом з освіченого сучасного українства, справжнім польським патріотом.

Модест Левицький:

- Бережи мене, Боже, від хвороби і патріотів... Який же я підбурювач?

Войцех Вось:

- Як же отой гурток бандуристів, вистави драматичні, пластуни, вечори Шевченка. Усе це якось розділяє люд, а має бути один народ, одна польська держава, одна земля, одні кордони.

Модест Левицький:

- Земля уся Божя, а кордони тільки на вашій молодій пам'яті он скільки разів уже совали взад - вперед. Генрік – Панове, це складна і тривала суперечка, ми відхилилися від теми, заради якої зібралися.

Войцех Вось:

- А й справді.

Генрік:

- Пане Левицький, я офіційно від нашої партії пропоную виставити вашу кандидатуру у послі польського сейму. Вас шанує українська тутешня громада, ви вільно балакаєте як польською, так і жидівською.

Войцех Вось:

Цього не забрати. А ще німецькою, французькою, грецькою, таки, певно, десяток мов набереться.

Модест Левицький(після довгої паузи):

- Панове, я загубив у житті все, що мав найдорожчого: дружину, добробут, рідні місця, батьківщину. Нічого в мене тепер не лишилося, окрім останнього – національної честі. Не відам я її.

Модест Левицький поклав легенько ложечку на блюдечко, узяв капелюха, мовчки поклонився співбесідникам і пішов.

V. Закріплення й узагальнення вивченого матеріалу.

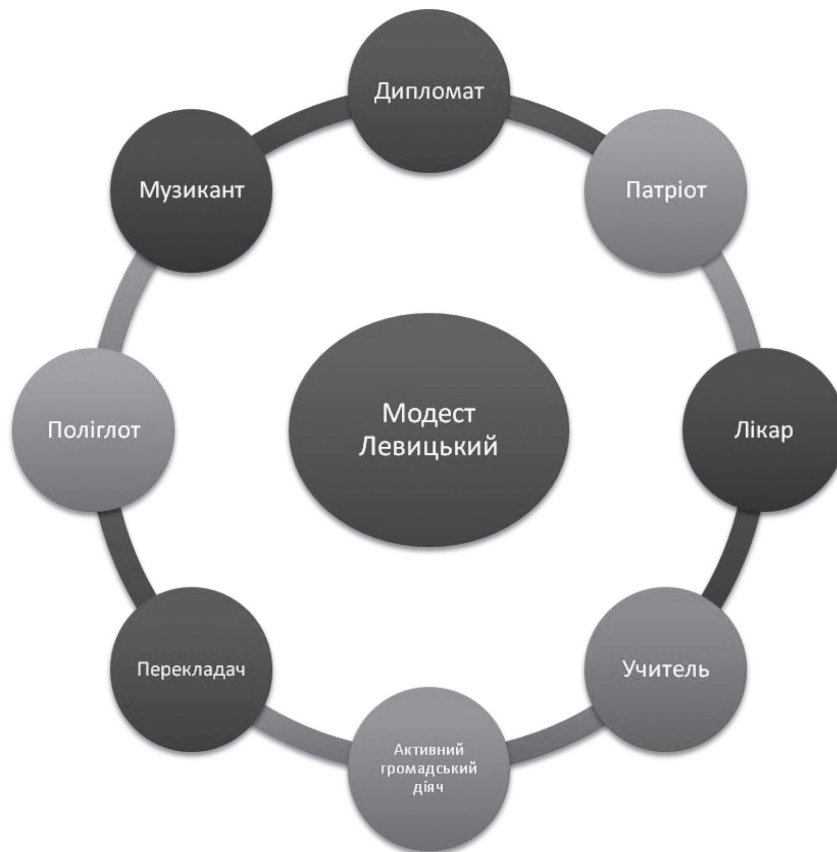
Учитель.

- Вивчаючи біографію і твори Модеста Левицького протягом навчання у школі, що нового ви почерпнули сьогодні?

- Чи вдалося, на вашу думку, Іванові Корсаку передати образ нашого земляка?

- Як би ви охарактеризували постать Модеста Левицького?

Робота над створенням асоціативного куща

VI. Підбиття підсумків уроку

Лине музика пісні Б. Лепкого «Чуєш, брате мій»

Учитель.

Росте на могилі Модеста Левицького молоденький явір, за предвічним народним повір'ям, символ козацтва і вічної пам'яті, минатиме час, мужнітиме явір, у силі братися буде, як береться наперекір усьому незнищенне дерево української інтелігенції. Приклад цього – творчість Івана Корсака, яка сягає у товщу століть і вихоплює звідти незабутні постаті, серед яких ім'я Модеста Пилиповича Левицького.

Учні слухають пісню.

Учитель.

Це був заповіт нашого невтомного лікаря душі і тіла. «Посадіть на могилі явір. А як опускатимете домовину, хай заспівають «Видиш, брате мій». Слухає цю пісню душа Модеста Левицького, але не на чужині, а в своїй державі, на своїй землі, заради чого і приходив у цей світ наш славетний земляк.

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності.

Домашнє завдання. Написати лист Іванові Корсаку про враження, отримані від прочитання книги.

Список використаних джерел:

1. Балабольшенко А. Модест Левицький//Рідна школа.-1998.-№12.-С.22-28
2. Балабольшенко А. Модест Левицький//Київська старовина.-2005.-№4.- С.139-154
3. Гей В. Явір Модеста Левицького//Роде наш красний. Волинь у долях краян і людських документах.-Т. 1. - Луцьк, 1996.-С. 338.
4. Дорошенко Д. Лікар - гуманіст//Роде наш красний. Волинь у долях краян і людських документах. - Т.3.- Луцьк, 1999.-С.39-45
5. Кошелюк Р. Наш незабутній громадянин//Віче.-1996.-25 липня
6. Корсак І. Тиха правда Модеста Левицького. – К. – Ярославів вал, 2009.-161с.
7. Криштальський А. Відкрито меморіальну дошку на честь Модеста Левицького// Луцьк молодий.-2003.-29 травня
8. Левицький В. В. Спогади про дідуся Модеста//Українська гімназія в Луцьку. Спогади.-Луцьк,1998.-С.22-23
9. Левицький Модест. Енциклопедія українознавства.-Т.4.-С.1269
10. Левицький В. Син про свого батька//Роде наш красний. Волинь в долях краян і людських документах. - Т.3.-Луцьк, 1999.-С. 17-38
11. Левицький Модест. Перша льгота. – Львів. – Каменяр, 1966 р.
12. Левицький Модест. Паки й паки. Про нашу літературну мову. – Відень – Київ, - Наша Воля – ч. 3, 1920 г. – 65 с.
13. Левицький Модест. Казенні діти. Із спогадів лікаря. – Відень – Київ. – Наша Воля – ч. 2, 1920. С 35 с.
14. Левчанівський О. Мої спогади про Модеста Пилиповича Левицького//Роде наш красний. Волинь в долях краян і людських документах.-Т. 1.-Луцьк,1996.-С.338-339
15. Липницька І. Мала проза Модеста Левицького//Диво слово.-2004.-№4.- С.13-19
16. Липницька І. Жанр сатирично-гумористичного оповідання у творчості Модеста Левицького//Визвольний шлях.-2006.-Кн.6.-С.50-59
17. Онуфрійчук М. Стежками Модеста Левицького//Волинь.-1996.-25 липня
18. Онуфрійчук М. А. Модест Пилипович Левицький//Минуле і сучасне Волині. Історичні постаті краю. - Луцьк, 1991.-С.93-95
19. Онуфрійчук М. А. Модест Левицький//Волинський календар 1992.- Луцьк,1992.-С.32-33
20. Побірченко Н. С. Письменник, лікар, педагог і дипломат Модест Левицький//Педагогіка і психологія.-2002.-№1-2.-С.176-187
21. Пушкар Н., Модест Левицький учив Луцьких гімназистів //Вісник. – 2002. – 13 червня.
22. Сяйво душі Модеста Левицького. Упорядник Лариса Токарук.- ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009, -299с.

Глона НЕСТОРУК (Луцьк)

ІЛЮСТРАТОРИ ДИТЯЧИХ КНИЖОК «ДІДА МОДЕСТА»

*«Не шукаймо мистецтва
повище наших голов десь у просторах,
не глузуймо і не шукаймо мистецтва
між теоретичними надбаннями нашого ума,
бо правдиве мистецтво найдемо тільки
нижче голови – на лінії серця».*

Едвард Козак

У 1930 році під редакцією і накладом М. Матвійчука у Львові побачили світ дві книжечки Модеста Левицького – оповідання «Петрусів сон» та віршована повчальна пам'ятка для дітей «Лихо з вогнем». Ілюстрували ці твори два видатні українські художники – Едвард Козак (1902-1992) та Антін Манастирський (1878-1969), які на той час проживали у Львові.

Ілюстрація або малюнок – це не тільки пояснення до тексту, але і доповнення його. Ілюстрування та художнє оформлення книги – мистецтво давнє, з багатими традиціями, що йдуть від рукописної книги. Величезне художнє і пізнавальне значення цього мистецтва у розкритті і доповненні змісту літературного твору забезпечило йому почесне місце серед інших видів образотворчого мистецтва. Тому не дивно, що до ілюстрування та художнього оформлення книг завжди звертаються живописці і графіки.

Створення ілюстрацій до класичної чи сучасної художньої та дитячої літератури – дуже складний процес, який вимагає не тільки наявності таланту живописців, але й інших якостей. Художники продумують кожну деталь, лінію, колір і об'єднують всі елементи в єдиний ансамбль, глибоко осмислюючи задум автора. Художники, що ілюструють книгу чи певний текст, повинні добре знати епоху, описану в творі, характери героїв, їх зовнішній вигляд, побут, одяг, речі вжитку, для того, щоб ілюстрації цілком відповідали ідеї твору, не суперечили достовірності.

Оповідання «Петрусів сон» ілюстрував талановитий, неповторний майстер карикатури, зачинатель українського коміксу, ілюстратор численних книжок, дитячих журналів, календарів, плакатів, листівок, театральних декорацій, письменник-гуморист – Едвард Козак (скорочено ЕКО), який на той час (1927-33 рр.) працював ілюстратором і редактором провідного галицького сатиричного журналу «Зиз».

У тексті вміщено п'ять чорно-білих ілюстрацій, які передають читачеві основні моменти твору. Перші три – недобрі, злі вчинки сільських хлопчаків, четверта – страшний сон Петруся і п'ята – каяття хлопчика і його розмова з панотцем. В цих невеликих за розміром ілюстраціях відтворено сільські краєвиди: навколишню природу, хатинки під солом'яними стріхами, елементи тину та паркану. Типажі героїв, їх одяг, взуття, головні убори – все притаманне Волинському Поліссю, в якому відбуваються події. Малюнки виконані лінійно, «стисло» без деталізації, хоча реалістично і зрозуміло. Всі ілюстрації підписані автором – перші чотири «ЕКОзак», п'ята тільки ініціальними літерами «ЕК».

Віршоване оповідання Діда Модеста «Лихо з вогнем» ілюстрував український художник-живописець і графік – Антін Іванович Манастирський, джерелом натхнення якого були народна пісня та поезія. Художник був талановитим портретистом і пейзажистом, також ілюстрував численні книжки, значний доробок складають роботи, присвячені духовному мистецтву.

У тексті до кожного віршованого розділу, окремої історії про дитячі пустощі, вміщено три ілюстрації, в яких через малюнок дітям показано наслідки необережного поводження з вогнем. Так як і в роботах ЕКО, відтворено тогочасний побут селян, одяг з елементами вишивки і прикрас, зачіски. Графічні роботи підписані автором ініціальними літерами «АМ». Лицева сторона обкладинки також оформлена малюнком з авторським підписом «А. Манастирський».

Про обох художників, як ілюстраторів власне творів М. Левицького, довідники не згадують. Майже нереально сподіватись, що малюнки, виконані, ймовірно, на замовлення видавця, Миколи Матвійчука, збереглися до наших днів.

Обкладинка.

Сон Петруся (сон)

Сон Петруся (каяття)

Глона НЕСТОРУК (Луцьк)

ЛУЦЬК ЧАСІВ МОДЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО НА СТАРІЙ ПОШТОВІЙ ЛИСТІВЦІ

«Давне і славне!

Місто могутніх волинських князів...

*Місто тихих монастирів і церков високобаних,
гордої шляхти і міщанських крамниць. –*

Стара столиця Волинської землі!»

Леонід Маслов

(український інженер-архітектор, 1939 р.)

У фондах Волинського краєзнавчого музею (ВКМ) зберігаються листівки періоду 1920-х – 30-х років ХХ ст. з видами міста Луцька. Ці невеличкі за розміром ілюстрації є не лише ілюстративними документами, це “свідки” архітектурної забудови Луцька, які дають змогу уявити наше місто періоду перебування в ньому письменника, лікаря, педагога, державного і громадського діяча – Модеста Пилиповича Левицького (1866 - 1932).

Після тривалого проживання на Поділлі, Київщині, пізніше в Європі (Греції, Польщі, Чехії) М. Левицький повернувся на Волинь до Луцька. З 1927 по 1932 рік працював вчителем Луцької української гімназії, де викладав українську мову, етику; навчав дітей грі на бандурі. Маючи вищу медичну освіту, працював ще й як гімназійний лікар. Багато писав, власним коштом видавав просвітницько-популярні брошури на медичну тематику, а також популярні книжки з мовознавства. 1932 року провів свій останній урок в Луцькій українській гімназії (№ 1).

А тепер перенесемось у часі в минуле і «по-мандруємо» вулицями старого міста. За допомогою зображень на поштових листівках ознайомимось з архітектурною забудовою Луцька І-ї третини ХХ століття.

Стара архітектура Луцька не мала певної цілісності, це скоріше окремі, стилістично не зв'язані між собою пам'ятки архітектури. Формувались вони впродовж довгих століть, у різних історичних умовах, піддаючись різним культурним впливам, що перехрещувались на нашій землі, виснажуючись у релігійній боротьбі. Все це, безперечно, позначилося на вигляді архітектурних об'єктів старого Луцька. Відповідно до того, як змінювались культурні й мистецькі впливи, як одні з них брали верх над іншими, – змінювався й характер луцької архітектури.

Найбільший пам'ятник Луцька, який зберігся до сьогоднішніх днів – замок Любарта (№№ 2-5).

Один з найкращих, найдавніших і найкраще збережених в Україні замків. Пам'ятка національного значення, головний об'єкт історико-культурного заповідника «Старий Луцьк», найстаріша споруда міста. В 1930-ті рр. проводилась реставрація замку – було підмуровано фундамент Владичої вежі, виконано нові залізобетонні стовпи В'їзної вежі. Одночасно з реставрацією проводились археологічні розкопки. Було відкопано частину пивниць господарського двору, розпочато відкриття фундаменту церкви Івана Богослова, знайдено багато старих монет, люльок, орнаментованих кахлів, полив'яних дахівок. У внутрішньому дворі замку під стіною, в оточенні старих дерев, огорожений дерев'яним парканом, знаходився встановлений на честь князя Любарта пам'ятний хрест (№ 6), а також пам'ятка доби класицизму – будинок з колонами (нині музей книгодрукування ЛДІКЗ).

Недалеко від замку розташовувалися храми старого міста – Кафедральний костел Святих Апостолів Петра і Павла, пам'ятка архітектури класицизму національного значення ХVIII ст. (№№ 7, 8), Велика синагога або Малий замок, стара ренесансна споруда з оборонною вежею, пам'ятка архітектури національного значення ХVII ст., (№№ 9, 10), Лютеранська кірха (нині Баптистська церква), пам'ятка архітектури (стиль неоготика) поч. ХХ ст. (№ 11).

По вулиці Домініканській (№ 12), нині вул. Данила Галицького, розташована Братська Хрестовоздвиженська церква. У 1930-х рр. була реставрована під керівництвом архітектора Сергія Тимошенка – змінені силуети купола й маківки і західний фронтон (до пожежі 1803 р. це була велика церква луцьких братчиків). Церква є пам'яткою архітектури національного значення ХVII ст., в комплексі з монастирським приміщенням входить до історико-архітектурного ансамблю Луцького Братства Чесного Хреста.

Цікавою пам'яткою, не збереженою до наших днів, є Базилянський міст, в березні 1926 року

парапет якого був прикрашений бюстами діячів польської культури – Ю. І. Крашевського, Т. Чацького, Ю. Словацького, Г. Сенкевича (скульптор з Варшави Аполінарій Гловінський).

На початку ХХ століття у Луцьку було лише понад півтори тисячі житлових будинків (з них 389 кам'яних). В околицях замку збереглося декілька шляхетських будівель, переважно з кінця ХVІІІ й початку ХІХ ст. (№ 13), вулиці були забудовані рядом мурованих житлових та торгових будинків, де в основному проживали єврейські родини. Це вулиці – Ягелонська (№№ 14, 15), яка з'єднує стару частину міста з центром, вулиця Маршалка Пілсудського (№ 16). На вулиці Ягелонській розміщувалась невелика капличка (№ 17), пам'ятка кін. ХІХ ст., яка була знесена у 1961 році.

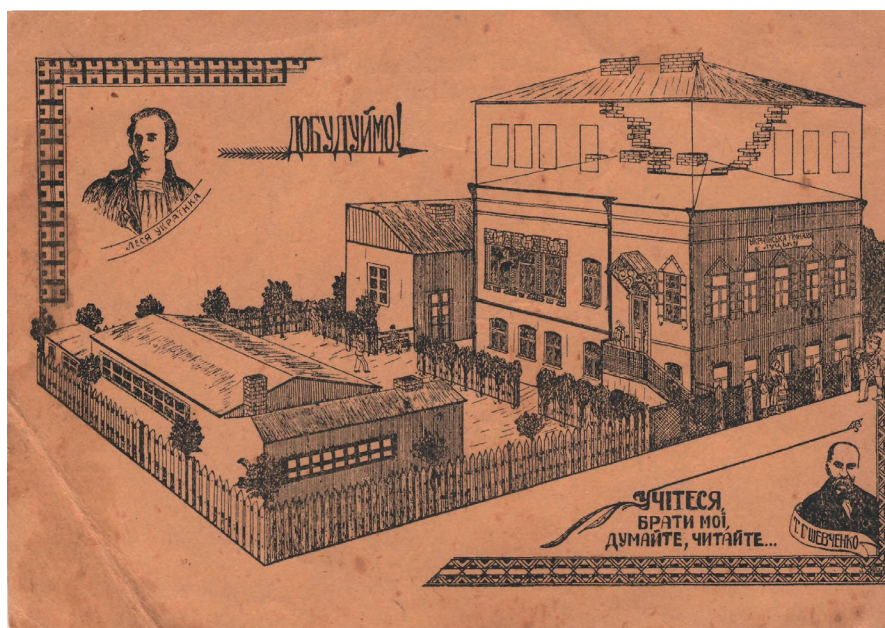
У центрі міста розташовується ще один величний храм (стиль бароко), пам'ятка архітектури національного значення ХVІІІ ст. – Луцький Свято-Троїцький кафедральний собор (№№ 18, 19; на листівках бачимо внутрішній вигляд приміщення і центральний вхід); будівля входить в комплекс споруд монастиря та костелу бернардинів. На початку 1920-х років, коли Волинь входила у склад Другої Речі Посполитої, в одній із частин приміщення монастирського комплексу розташовувалась адміністрація Волинського воеводства (№№ 20, 21). Навпроти собору знаходився вхід до міського парку, невеликого, затишного, але дуже гарного, центру культурного відпочинку лучан (№№ 22, 23). Парк був засаджений рідкісними породами дерев, «розбиті» широкі алеї, доріжки, клумби, стояли садові лавочки. У святкові та вихідні дні тут грав духовий оркестр. Міщина між огорожею собору і міського парку до 1939 року називалась площею Габріеля Нарутовича (№ 24) – першого президента Речі Посполитої.

У 1928 році збудований Земельний банк (№ 25), за проектом польського архітектора Мар'яна Лялевича у стилі академічного класицизму; за радянської влади тут був Будинок офіцерів. В одному з корпусів нинішнього Управління Служби безпеки України в 1930-х рр. містилась “Polska macierz szkolna”. В приміщенні Волинського Окружного Земельного управління, яке було побудоване у 1928-30 рр. за проектом луцького архітектора Казимира Яницького нині знаходиться Волинський краєзнавчий музей (№ 26).

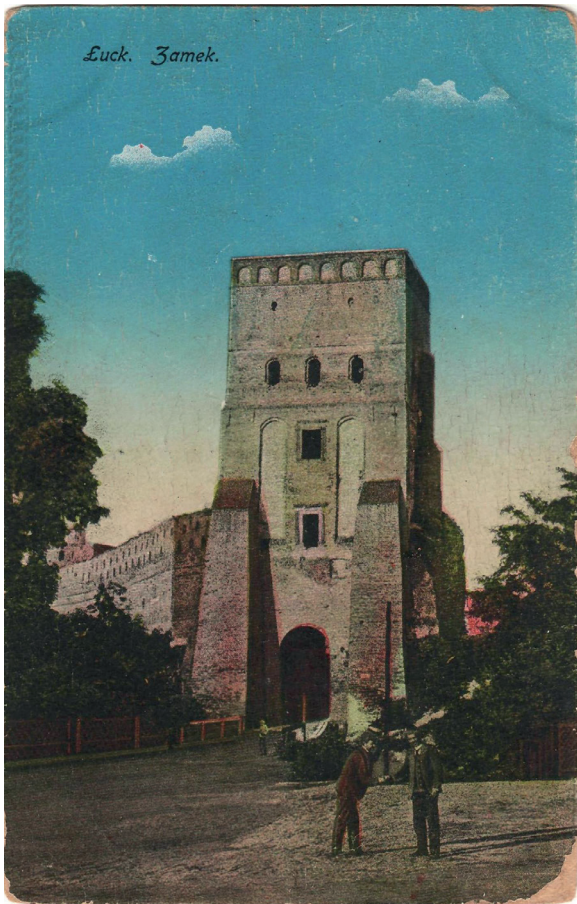
В районі вулиці Глушець (нині Ковельська) розташовувалась пристань Веслярського товариства (№ 27). Веслярська пристань складалася із кількох будиночків для адмінприміщень та складу плавзасобів, тут періодично відбувалися спортивні змагання з веслування та сплави на човнах. За найбільшим мостом Луцька – Красненським, пролягала вулиця Тадеуша Костюшка (№ 28), яка у 1930-ті рр. набула цілком європейського вигляду. Тут знаходилося міське управління зв'язку, поліцейні казарми, готель «Варшавський», діля млини, фабрики, майстерні, склади, ресторани та різноманітні крамниці; на торговому плацу відбувались ярмарки. На вулицях міста можна було зустріти людей різних професій: візників, гендлярів, канатників, а також жебраків (№ 29).

У цей період Луцьк розбудовується, постають нові будівлі, публічні і приватні будинки, великі і малі, часто вже не провінційні, які надають місту модерного вигляду. Багато в місті старовини, історичних пам'ятників, решток давньої архітектури, що свідчить про славу його минувшину, багату історію, про життя, що тут кипіло.

Таким наше місто бачив Модест Пилипович Левицький, таким на коротку мить побачили його і ми.

№ 1 ВКМ інв. № ОМ - 8613

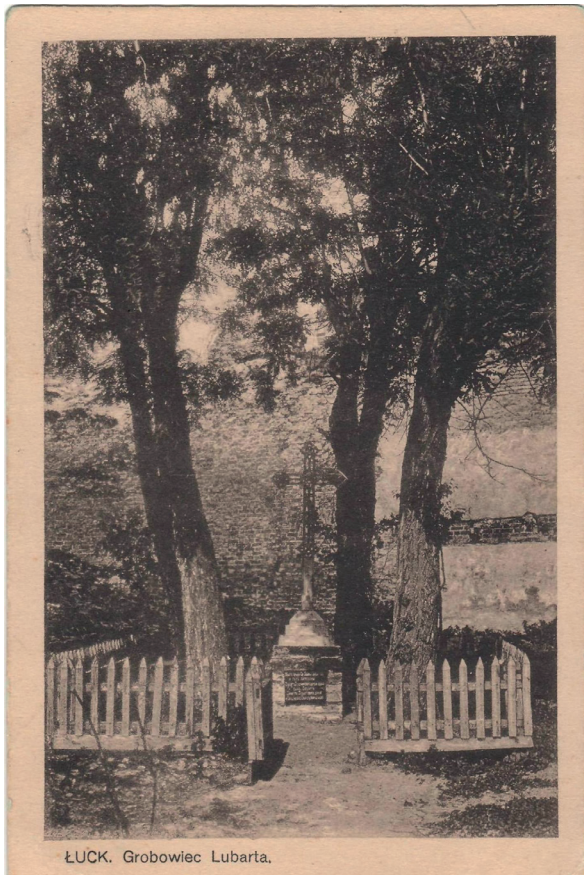
№ 2 BKM inv. № OM - 7926

№ 3 BKM inv. № OM - 10902

№ 4 BKM inv. № OM - 401

ŁUCK. Grobowiec Lubarta.

№ 5 BKM inv. № OM - 6186

№ 6 BKM inv. № OM - 412

Kathedral-Kirche. — Kościół Katedralny. Łuck.

№ 7 BKM inv. № OM - 399

ŁUCK. Wnętrze Katedry.

№ 8 BKM inv. № OM - 410

ŁUCK. Kościół Ewang. Augsburg. Evangelisch-Lutherische Kirche.

№ 11 BKM inv. № OM - 7944

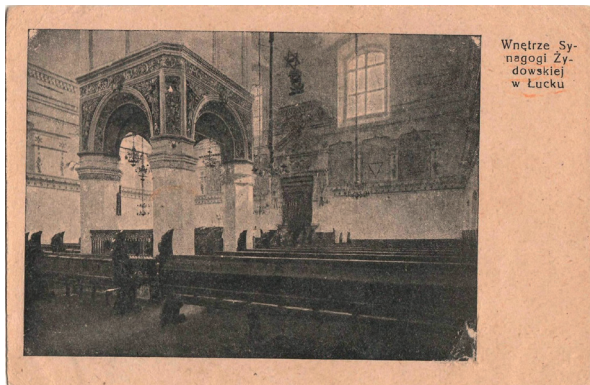
ŁUCK. Synagoga izraelska XVI w. ŁUCK. La synagogue Israélite — XVI siècle.

№ 9 BKM inv. № OM - 402

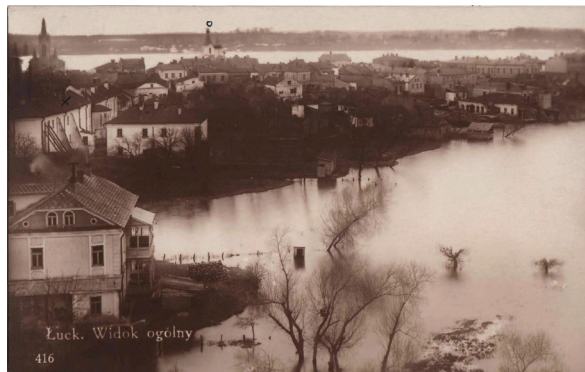
Dominikanergasse. — Ulica dominikańska, Łuck.

№ 12 BKM inv. № OM - 7937

Wnętrze Synagogi Żydowskiej w Łucku

№ 10 BKM inv. № OM - 7929

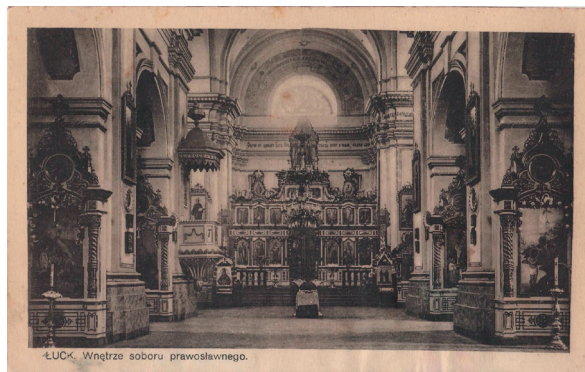
Łuck. Widok ogólny

416

№ 13 BKM inv. № OM - 6187

№ 14 BKM inv. № OM - 407

№ 18 BKM inv. № OM - 411

№ 15 BKM inv. OM - 6188

№ 19 BKM inv. № OM - 404

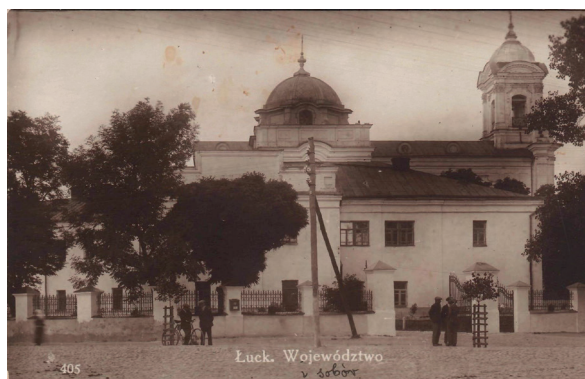
№ 16 BKM inv. № OM - 405

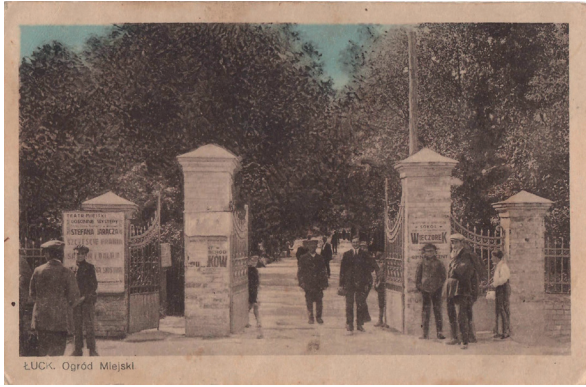
№ 20 BKM inv. № OM - 385

№ 17 BKM inv. № OM - 7945

№ 21 BKM inv. № OM - 6190

№ 22 BKM inv. № OM - 7932

№ 26 BKM inv. № OM - 7934

№ 23 BKM inv. № OM - 408

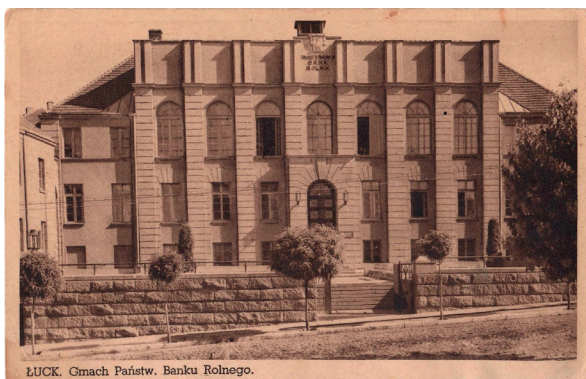
№ 27 BKM inv. № OM - 418

№ 24 BKM inv. № OM - 415

№ 28 BKM inv. № OM - 387

№ 25 BKM inv. № OM - 416

№ 29 BKM inv. № OM - 7938

МОДЕСТ ЛЕВИЦЬКИЙ: ПРОСВІТНИЦЬКА, НАУКОВА ТА ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ (до історіографії проблеми)

Особливістю розвитку сучасної української історичної науки є повернення до історіографічного простору імен відомих культурних діячів краю. Своїх дослідників серед науковців, краєзнавців, педагогів Волинської області знайшла наукова, просвітницька та педагогічна діяльність Модеста Пилиповича Левицького, котрий за волею долі став волинянином і в автобіографії писав: «...а тепер ось, у серпні 1927 року перебрався на рідну землю в Луцьк» [26, с.12].

Суттєвим стимулом до розширення кола дослідників проблем, означених у заголовку статті, стали регіональні та обласні історико-краєзнавчі конференції. Серед них особливе місце займають конференції «Минуле і сучасне Волині. Історичні постаті краю» та «Роде наш красний...» (Волинь у долях краян і людських документах)». Перша була проведена у 1991 році. У ній взяв участь М. А. Онуфрійчук з повідомленням про М. П. Левицького, побудованим на засадах традиційної біографічної довідки. А вже у матеріалах другої, виданої у трьох томах, надруковано спогади колеги і гімназистів Луцької української гімназії, де працював Модест Пилипович у 1927 – 1932 роках, сина Віктора, дослідження волинських журналістів, письменників і науковців.

Значимим для вивчення основних напрямів діяльності М. П. Левицького, як культурно-освітнього діяча, науковця і педагога, є введення до наукового обігу матеріалів, що зберігаються в архівах України, праць, надрукованих за кордоном, та мемуарів. Це прослідковується у наукових доробках Н. Г. Сташенко, в яких використані матеріали державних архівів Волинської та Львівської областей [23; 24].

Цікаву інформацію містять спогади І. Левчанівської, надруковані у її книзі «Далеке і близьке» [9, с.41–59].

Істотним внеском у збагачення друкованої джерельної бази історії Луцької української гімназії стали видання «Луцька українська гімназія. Спогади гімназистів» (1998) та «Сяйво душі Модеста Левицького. Життя і творчість» (2009), упорядником яких є Л. Токарук, чия невтомна, подвижницька праця зробила доступним для істориків, краєзнавців, літературознавців пласт спогадів про педагогів та гімназистів цього унікального навчального закладу, в тому числі й

про М. П. Левицького [12; 26]. Стаття Л. Токарук «Учитель Луцької української гімназії» теж сповнена спогадами про Модеста Пилиповича, їх аналізом та коментарями до них. Автор наголошує, що «де б не працював Модест Левицький, скрізь він вносив живий струмінь у життя оточуючих» [27, с.48]. Цей живий струмінь живив і живить його учнів і усіх, хто торкається наукової та літературної спадщини вчителя і сьогодні.

Вартісним джерелом вивчення ролі і значення постаті М. П. Левицького у розвитку освіти, культури та літератури є також преса як періоду його проживання у Луцьку, так і часів повернення його імені в історію Волинського краю [21; 29].

Важливо відзначити, що в 90-х роках з'явилась значна кількість публікацій біографічного характеру в довідникових та енциклопедичних виданнях, у яких окреслювались основні віхи життя і різнопланової діяльності М. П. Левицького [2; 13; 14]. Варто назвати біографічний нарис «Модест Левицький» М. А. Онуфрійчука у «Волинському календарі» 1992 року. У ньому поряд з відомими подіями автором даються відомості, що Модест Пилипович читав лекції з історії України в Луцькій міській бібліотеці [14, с.33].

У свою чергу, просвітницьку діяльність М. П. Левицького як лікаря згадує А. Болаболченко. Називаючи низку його робіт, зокрема, «Як рятуватися при наглих випадках», «Десять заповідів матерям (як доглядати й годувати малих дітей)», «Десять заповідів здоров'я», цитує, вміщену в «Україні» на одну з них анотацію: «Дуже корисна і давно потрібна книжечка, написана гарно і дуже популярно» [1, с.25]. Н. Г. Сташенко теж акцентує увагу на тому, що «письменник восени і взимку 1927 – 1928 рр. виступає із доповідями «Рідна мова», «Спомин про Симона Петлюру», «Туберкульоз та боротьба з нею» у луцькій «Просвіті» [24, с.15]. Про це ж йдеться і у спогадах гімназистів.

Популяризатором творчості М. П. Левицького стала відомий волинський краєзнавець Н. Пушкар. Її нариси у «Календарі знаменних та пам'ятних дат Волині», статті у журналах та матеріалах краєзнавчих конференцій, списки літератури до яких дозволяють читачам не пропустити нового в історіографії, викликають інтерес та відповідають на різноманітні запитання щодо життєвого

шляху нашого видатного земляка [16–19]. Автор характеризує етнографічно-краєзнавчу експедицію по Волині, у якій брали участь М. Левицький, Д. Дорошенко та І. Зелінський; наголошує, що земляки-сучасники називали Модеста Пилиповича «батьком Волині», що він був організатором музею народної творчості і народного мистецтва в Луцькій українській гімназії тощо [16; 19].

Аналіз наукової спадщини Модеста Пилиповича розпочато Н. Г. Сташенко. Нею виокремлено специфічні риси теоретичних узагальнень науки письменства у «Конспекті теорії письменства», запропоновано схему, яка розкриває теорію поезії М. П. Левицького, та зроблено висновки щодо його теоретичних і практичних підходів у викладанні даного курсу у Подєбрядській сільсько-господарській академії, значення його діяльності для розвою духовного життя у навчальному закладі [25].

Розкриваючи вплив праць М. П. Левицького з питань мовної культури на українське мовознавство, О. Філюк робить висновок, що вченого «можна по праву вважати засновником культури української мови як окремої лінгвістичної дисципліни» [30, с.81]. Дослідниця охарактеризувала його «Українську читанку» як підручник, у якому «вдало інтегровано літературу й мову» та виділила специфіку впливу навчання за ним на особистість [30, с.82].

У сучасній літературі великої ваги надається перекладацькій діяльності М. П. Левицького. Наголошується на тому, що завдяки його праці вперше було здійснено і опубліковано більшість тогочасних перекладів творів зарубіжної літератури українською мовою. Характерним є погляд Л. Коломієць про вплив його перекладів на розвиток української літературної мови [4, с.186–190].

У різнопланових розвідках О. Кучеренка розкривається внесок у справу національної освіти і виховання учнівської молоді, яку М. П. Левицький навчав рідної мови в Луцьку в умовах польського панування [6–8]. Про те, що це було надзвичайно складно, згадував В. Ємець, який цитував Модеста Пилиповича з їх розмови при зустрічі влітку 1931 року в Парижі: «Тяжко, дуже тяжко. Хотіли й мене запрягти до польського воза на українській землі...; ... в мене вже нічого не лишилося, крім національної честі...; ...почали чіплятися, що я не кваліфікований професор...; А тут ще й львівське «Діло» почало мене очернювати. Тяжко.» [3, с.41].

Характеризуючи педагогічну діяльність М. П. Левицького, не можна не звернутися до його педагогічного кредо, висловленого в листі до Г. Степури, який цитує Н. Г. Сташенко: «Як на мене, крім теоретичного знання, від кандидата на вчителя треба вимагати ще неабияких педагогіч-

них здібностей і моральної чистоти, бо вчитель повинен давати учням не тільки знання, але й особистий приклад громадянина, чого ні з якого підручника він не навчиться» [23, с.124].

Гімназисти запам'ятали свого вчителя таким: «Модест Пилипович Левицький був душею гімназії, її «добрим духом». Тихий, спокійний, він на педрадах гаряче заступався за учнів. Він був ініціатором музею при гімназії, організатором оркестру бандуристів і т. п.» (І. Левчанівська); «А найбільший слід у пам'яті залишив учитель української мови Модест Пилипович Левицький, відомий на Волині, а може й Україні письменник і лікар, якого ми називали «Дідусь». Це ймення він заслужив своєю людяністю абсолютно до всіх та чуйністю і душевністю, особливо до дітей. Він зробив нас дійсно грамотними українцями. ... Ще він вчив нас грі на бандурі» (Г. Хілевська); «Найбільше запам'ятався «Дідусь» – Модест Пилипович Левицький. Тонкий знавець української мови та українського фольклору, він розповідав нам на уроках про Запорізьку Січ, про героїзм козаків, про козаків-характерників. ... «Дідусь навчив нас вірша: «Край великої покари, на розпутті при дорозі судять Байду яничари...».

До кожного вірша «Дідусь» давав нам відповідні коментарі. Ми вивчали два вірші Степана Руданського – «До дуба» і «Наука». Перший навчав бути гордим і незламним у житті, а другий – словами «батенька» вчив не бути підлабузником, шанувати працю й самому працювати, щоб здобути щось у житті.

У програму «Дідусь» включив також вірш М. Вороного «Євшан-зілля» (А. Кабайда); «Нас приваблювала його доброта, сиві довгі вуса і любов до людей. Перед смертю він заповів, щоб на прощання над його могилою наш гімназійний хор, у якому я брав участь, заспівав пісню «Чуєш, брате мій». Цей заповіт ми виконали» (А. І. Климчук); «... а про «Дідуся» – людину, яка так своєрідно, по-батьківськи, переконливо і лагідно допомагала робити це так, щоб бути на висоті знань» (В. Потаповський); «Визначною фігурою учительського складу гімназії ... був письменник і лікар Модест Пилипович Левицький, надзвичайно ерудована людина. Ми його любили, бо відчувалась його добросердечність до нас. ... Не був систематиком і не мав чіткого педагогічного методу, але вмів цікаво розповідати... Хоч багато з української граматики нас не навчив, я завдячую йому за викликаний ним інтерес до порівнювання мов. Він робив це на конкретних, іноді напівгумористичних прикладах. ... в дитячих головах розвивалось втілення порівнювати мовні явища на багатомовній території» (М. Затовканюк); «Це був гарячий патріот України, поет, композитор,

викладач української мови і літератури, лікар і публіцист. Вдома він був дуже спокійною і витриманою людиною. Таким його знали і в гімназії» (Т. Степура) [12, с.18, 29, 32, 34, 40, 46, 49].

Такою багатогранною, високоінтелектуальною та інтелігентною особистістю вималювали Модеста Пилиповича у спогадах гімназисти Луцької української гімназії. Своїм життям він відповідав тим засадам педагогічної діяльності, які окреслив напередодні переїзду до Луцька.

На жаль, постать педагога М. П. Левицького залишилась поза увагою авторів сучасних видань з історії педагогіки України.

Одноосбно у низці матеріалів про М. П. Левицького стоїть «Тиха правда Модеста Левицького» І. Корсака як літературно-художнє видання, в якому автор, спираючись на архівні джерела та мемуари, художньо-літературними засобами змальовує цю неординарну особистість, осмислює її життєві кроки, вчинки та дії [5]. Такий тип творів М. Слабошпицький відносить до «мислячої історії». І, оцінюючи його, пише: «Поновлюючи життя дивовижно багатогранного чоловіка, котрий був і лікарем, і письменником, і видавцем, і громадським діячем, і будителем та просвітителем нашої людності, й меценатом, і міністром у гетьманському уряді Ф. Лизогуба, І. Корсак зумів надзвичайно густо заселити твір і при тому уразив парсуни переважної більшості персонажів» [22, с.164-165]. Портрет М. П. Левицького зі сторінок твору І. Корсака постав у своїй оригінальності, неповторності та незабутності для волинян.

Література:

1. Болабольченко А. Модест Левицький / А. Болабольченко // Рідна школа. – 1998. – №12. – С.22–28.
2. Енциклопедія українознавства. Перевидання в Україні. – Т.4. – Львів : [б. в.], 1994. – С.1269.
3. Ємець В. Модест Левицький і кобзарська справа / В. Ємець // Промінь. – 2007. – №4. – С.41–42.
4. Коломієць Л. В. Український художній переклад 1920 – 30-х років: матеріали до курсу «Історія перекладу» : навч. посіб. / Л. В. Коломієць. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2013. – 559 с.
5. Корсак І. Тиха правда Модеста Левицького / І. Корсак. – К. : Ярославів Вал, 2009. – 168 с.
6. Кучеренко О. Літературне волинезнавство: історичні постаті Волинського краю (XIII – XX ст.) / О. Кучеренко // Минувле і сучасне Волині і Полісся : Наук. зб. : Вип.43 : Юзеф Ігнатій Крашевський і Волинь. Матеріали XLIII Волинської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції / Упоряд. А. Силюк. – Луцьк : [б. в.], 2012. – С.111–116.
7. Кучеренко О. Волинь у житті українського письменника, педагога і громадського діяча М. П. Левицького / О. Кучеренко // Волинь у житті та творчості письменників : Зб. наук. праць / Авт.-упо-

Вивчення наукової, педагогічної та просвітницької діяльності М. П. Левицького лише починається. Чекають на своїх дослідників, на їх активний пошук документів та матеріалів в архівах і періодиці різних міст України та зарубіжжя такі проблеми як:

- діяльність М. П. Левицького як директора фельдшерської школи і притулку для покинутих дітей у Києві від 1905 року;
- період роботи у Білій Церкві у 1917-1918 роках, коли він, за відомостями одних авторів, очолював українську гімназію ім. Б. Грінченка та викладав у ній українську мову, а інших – лише викладав українську мову та гігієну в Білоцерківських гімназіях;
- організація у Тарнові курсів медичних сестер для доньок емігрантів та особливості викладання на них;
- праця зі створення та організації навчального процесу Подєбрядської української гімназії, де він був директором та вчителем української та французької мов;
- внесок у діяльність Термінологічної Комісії Академії, Українського історико-філологічного товариства.

Окрім того, залишається не опрацьованою значна частина наукової спадщини вченого, особливо його роботи з мовознавства, та мемуари. Важливою складовою досліджень має стати робота з фотоматеріалами, як предметом історичного аналізу.

ряд. Н. Г. Сташенко. – Вид. 2-ге, доп. і переробл. – Луцьк : РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки – ПВД «Твердиня», 2007. – С.80–85.

8. Кучеренко О. О. Вчительська праця і суспільна діяльність М. П. Левицького в Луцькій приватній гімназії / О. О. Кучеренко // Педагогічний пошук. – 1999. – №1(21). – С.79–81.

9. Левчанівська І. Далеке і близьке : нариси, статті / І. Левчанівська. – Луцьк : Надстир'я, 2000. – 216 с.

10. Левчанівська І. Спогади про Луцьку українську гімназію / І. Левчанівська // Луцька українська гімназія: Спогади гімназистів / Ред.-упоряд. Л. Токарук. – Луцьк : Медіа, 1998. – С.16–21.

11. Левчанівський О. Мої спогади про Модеста Пилиповича Левицького / О. Левчанівський // «Роде наш красний...» : Волинь у долях краян і людських документах. – Т.1. – Луцьк : Видав. ВДУ «Вежа», 1996. – С.338–339.

12. Луцька українська гімназія: Спогади гімназистів / Ред.-упоряд. Л. Токарук. – Луцьк : Медіа, 1998. – 218 с.

13. Малий словник історії України / В. Смолій, С. Кульчицький, О. Майборода та ін. – К. : Либідь, 1997. – С.230.

14. Онуфрійчук М. А. Модест Левицький / М. А. Онуфрійчук // Волинський календар. 1992. / упоряд. Є. Л. Грушка, В. А. Наконечний, С. Д. Сачук. – Луцьк : [б. в.], 1992. – С.32–33.
15. Онуфрійчук М. А. Модест Пилипович Левицький (1866–1932) / М. А. Онуфрійчук // Минувле і сучасне Волині. Історичні постаті краю / Відп.ред. Б. Й. Заброварний. – Луцьк : [б. в.], 1991. – С.93–96.
16. Пушкар Н. 25 липня 150 років від дня народження М. П. Левицького (1866–1932) – українського письменника і громадського діяча / Н. Пушкар // Календар знаменних а пам'ятних дат Волині на 2016 рік / ред.-упоряд. : Є. І. Ковальчук, А. А. Понагайба. – Луцьк : Терези, 2015. – С.200–204.
17. Пушкар Н. Письменник, лікар, педагог (Модест Левицький, 1866–1932) / Н. Пушкар // Минувле і сучасне Волині і Полісся : Наук. зб. : Вип.26. Луцька міська громада: історія, традиції, люди. Матеріали ХХVI Волинської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції / Упоряд. Г. Бондаренко, А. Бондарчук, А. Силук. – Луцьк : [б. в.], 2007. – С.208–211.
18. Пушкар Н. 25 липня 140 років від дня народження М. П. Левицького (1866–1932) – українського письменника і громадського діяча / Н. Пушкар // Календар знаменних а пам'ятних дат Волині на 2006 рік / ред.-упоряд. : Є. І. Ковальчук, Е. С. Ксендзук – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2005. – С.126 – 131.
19. Пушкар Н. Письменник, лікар, педагог (Модест Левицький 1866 – 1932 рр.) / Н. Пушкар // Педагогічний пошук. – 2004. – С.71 – 73.
20. Пушкар Н. Модест Левицький учив луцьких гімназистів / Н. Пушкар // Вісник. – 2002. – 13 червня. – С.8.
21. П'ясецький В. Коли на луцьких сценах вперше забриніли струни бандури / В. П'ясецький // Луцький замок. – 2003. – 13 листопада. – С.9.
22. Слабошпицький М. «Мисляча історії» Івана Корсака / М. Слабошпицький // І. Корсак. Тиха правда Модеста Левицького. – К. : Ярославів Вал, 2009. – С.160–165.
23. Сташенко Н. З обов'язку лікаря і людини / Н. Сташенко // Світязь: Альманах Волинської організації Національної Спілки письменників України. – Луцьк : Надстир'я, 2005. – С.123–126.
24. Сташенко Н. Син Поділля і Волині (Модест Левицький – відомий і незнаний) / Н. Сташенко // «Роде наш красний...» : Волинь у долях краян і людських документах. – Т.3. – Луцьк : Ред.-вид. відд. «ВЕЖА» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1999. – С.8–16.
25. Сташенко Н. Із книги життя Модеста Левицького / Н. Сташенка // Науковий вісник ВДУ. Філологічні науки (слов'янська філологія). – Вип. 12. – Луцьк : [б. в.], 1997. – С.119–123.
26. Сяйво душі Модеста Левицького. Життя і творчість / Упоряд. Л. Токарук. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2009. – 300 с.
27. Токарук Л. Учитель Луцької гімназії / Л. Токарук // Промінь. – 2007. – №4. – С.45–51.
28. Українська літературна енциклопедія. – Т.3. – К. : «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана. – С.146.
29. Філатенко А. Повертаються забуті імена / А. Філатенко // Радянська Волинь. – 1991. – 2 серпня. – С.2.
30. Філюк О. Модест Левицький як історична постать в Україні / О. Філюк // Українське державотворення: проблеми і сучасність : Збірник наукових праць. Вип. ІХ. / Ред. кол. : Г. В. Бондаренко, О. Й. Дем'янюк [та ін.]. – Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2014. – С.76 – 83.

Наталія ПУШКАР (Луцьк)

ДО ІСТОРІЇ ЛУЦЬКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ

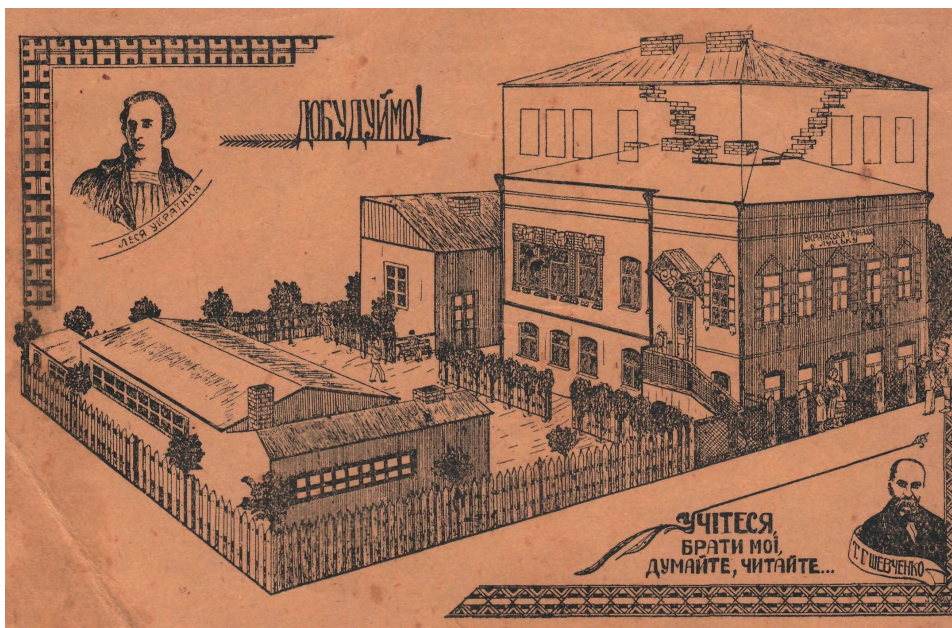
Луцька українська гімназія розпочала діяльність у 1928 році на базі чоловічої державної гімназії з російською мовою навчання і у тому ж приміщенні (нині будинок Волинської обласної бібліотеки для юнацтва). Через три роки, коли будинок експропріювало Волинське вєводство, школа тимчасово розмістилась у тому ж приміщенні, де знаходилась гімназія Коленко (нині будинок Волинської обласної прокуратури). Навчалися учні української гімназії у другу зміну. До 1927 року, доки не перейшли в будинок по вулиці Сенкевича (нині Богдана Хмельницького, 12), умови навчання були вкрай незадовільними.

У будинок на вулиці Плоцькій, 20, Луцька українська гімназія перейшла у 1931 році. Директором гімназії в той час був Борис Максимович Білецький (1929-1939 рр.). Концесіонером у тих же роках – Товариство імені Лесі Українки в Луцьку. Велика заслуга в тому, що українська гімназія нарешті перейшла у власне приміщення, концесіонера у 1924-29 роках Євгена Івановича Петриківського, який добився від Повітового Сейму 50000 злотих на її будівництво. Ці гроші одержало товариство імені Лесі Українки і на них купило будинок. Біля будинку було досить велике огорожене подвір'я. На тому подвір'ї пізніше

побудували спортивний зал, а за будинком – майстерню, в якій працювали учні під керівництвом вчителя малювання, креслення і ручної праці Миколи Яковича Миронова.

Товариство імені Лесі Українки, що опікувалося Луцькою українською гімназією, розширювало межі своєї діяльності. «З новим 1937-38 шкільним роком, – повідомляла газета «Церква і нарід» (ч. 15-16, 1937 р.), – концесію на ведення Української Гімназії в Крем'янці перебрало Товариство ім. Лесі Українки в Луцьку, яке має спеціальне завдання організувати, вести та опікуватись українським шкільництвом на Волині; воно ж веде українську гімназію в Луцьку, яка прегарно розвивається. Робляться заходи новим концесіонером, щоб з новим шкільним роком було відкрито при Українській Гімназії в Крем'янці український гуманістично-клясичний ліцей».

Товариство приятелів української гімназії в Крем'янці у цьому ж зверненні закликала вступати у члени Товариства імені Лесі Українки в Луцьку, віддавати своїх дітей в науку до української гімназії, щоб, здобувши середню і вищу освіту, вони збільшили тим самим кадри української інтелігенції Волині.

ВКМ інв.
№ 0М - 8613

Стараннями Товариства імені митрополита Петра Могили в Луцьку були відкриті перші на Волині курси української мови для дорослих малописьменних і неписьменних. Заняття на курсах мали відбуватися щодня у вечірні години в приміщенні Луцької української гімназії. Навчання на курсах було безкоштовне, слухачі – не лише лучани, а й жителі навколишніх сіл і містечок. Бажаючих навчатися було багато: коли їх кількість перейшла за 75, подальший запис припинили. Популярності курсів сприяло й те, що двічі на тиждень тут викладали «трикотарство» (рукоділья, ручні роботи) для жінок.

Планувалася добудова гімназії. На це потрібні були кошти: Єпархіальний бюджет на 1937 рік передбачав субвенцію українській гімназії в сумі 3500 злотих. Проводилися карнавочні збори грошей у храмах.

«Товариство імені Лесі Українки в Луцьку, що утримує Луцьку українську гімназію, має намір поширити мурований будинок гімназії в цілі добудування приміщення для ліцею, що має повстати з початком наступного шкільного року, себто з вересня місяця 1937 року.

Отже назване Товариство, маючи на увазі, що з Луцької української гімназії користує населення переважно п'яти повітів Волинської єпархії, а саме: Луцького, Горохівського, Любомльського, Ковельського й Володимирського, – вважає, що було би справедливим, якби українська людність цих повітів прийшла з певною матеріальною допомогою своєму культурному осередкові та виявила в цьому напрямку свою жертвовність.

Із цих міркувань Управа згаданого Товариства звернулася до Високопреосвященішого Алексія, Архієпископа Волинського і Кременецького, з проханням допомогти Товариству та дати Архипастирське благословення на проведення в церквах парафій перелічених вище повітів збірки пожертв на утримання й розбудову Луцької української гімназії.

...Зібрані гроші безпосередньо пересилати на таку адресу: Луцьк, вул. Плоцька, 20, Українська Гімназія». Так писав журнал «Церква і нарід», число 6 за 1937 рік. Наступні номери журналу друкували списки тих, хто жертвував бодай і незначні суми на добру справу.

З цією метою товариством імені Лесі Українки була випущена поштова листівка, виконана в техніці чорно-білої графіки (ймовірно, автором рисунка був згадуваний уже М. Я. Миронов, який працював у Луцькій українській гімназії упродовж усього її існування).

На лицевому боці поштівки зображено будинок гімназії, просторе подвір'я зі спортивним залом та майстернею. Лівий верхній і нижній правий кути обрамлені смужками геометрично-

го орнаменту. Вгорі зліва – портрет Лесі Українки; стрілка з закликком «Добудуймо!» вказує на проєктований третій поверх будинку; внизу справа – портрет Тараса Шевченка і його заповітні слова: «Учітеся, брати мої, думайте, читайте...». На звороті листівки, на жаль, немає вказівки на місце та рік видання, але позначена її вартість – 20 грошей, порядковий номер у накладі і мета видання: «На розбудову Луцької Української Гімназії ім. Лесі Українки».

Дозвіл на продаж цих листівок, які називали «цегелками», було одержано від Луцького староства терміном від 10.05. до 10.10.1938 року. Зібрані гроші мали перераховуватися на рахунок гімназії в комунальній ощадній касі м. Луцька.

Будинок гімназії не добудували – чи то коштів не вистачило, чи, ймовірно, не встигли. Першого грудня 1939 року новою владою Українська гімназія була закрита як «розсадник українського націоналізму», а в тому ж будинку почала діяти Луцька Педагогічна школа Волинської області (1939-41 рр.).

Нині вулиця Плоцька носить назву Гаврилюка. Будинок під номером 14, в якому у 1931-1939 роках містилась і плідно діяла Луцька українська гімназія, стоїть і досі. Він майже не змінився: той же ганок збоку, такий же великий обгороджений двір; колишній спортивний зал і шкільні майстерні використовуються новими власниками. Вказівки на меморіальність будинку немає. До речі, лише на одному з колишніх приміщень Луцької української гімназії – не на власному, а найманому в Ісака Дава з 1927 по 1929 рік за 600 доларів річних, затим перекупленому Андрієм Цвіком і зданим в оренду до 20 липня 1930 року, але вже за 840 доларів ще донедавна була одна меморіальна дошка. Очевидно, тому, що в тому гімназійному будинку викладав Ярослав Галан – лише один навчальний рік (1928-29) вчив українців польської мови.

2003 року дещо зміщено акценти у бік відновлення справедливості і відкрито меморіальну дошку з барельєфом Модеста Левицького (автор Ірина Дацюк), який працював у цьому гімназійному будинку від 1927 року. В гімназії, що по вулиці Плоцькій, 20, Модест Левицький у червні 1932 року провів свій останній урок.

До пошуків спонукала і на роздуми наштовхнула поштівка – «цеглинка» із зображенням на ній недобудованого приміщення колишньої української гімназії, яке й досі стоїть на Святій горі, в центрі старого Луцька. Вона ілюструє одну зі сторінок діяльності товариства імені Лесі Українки в Луцьку (1929-1939 рр.) та історію останнього періоду існування першої на Волині Української гімназії в Луцьку.

Наталія ПУШКАР (Луцьк)

«VERUS: МОДЕСТ ЛЕВИЦЬКИЙ (КВІТКА НА МОГИЛУ)»

16 червня минуло три роки, як зактив на віки свої задумливі очі Модест Левицький. Здається, що було це вчора: його знесилена постать ще так ясно рисується в очах, його притишений голос ще виразно звучить у вухах, а серце хвилюється при думці, що його вже нема.

Вже три роки. Поросла на луцькому цвинтарі його могила. Дещо з його життя забулося. То те, то інше затирається в уяві.

Але від цього не блідне, не тратить свого світла його духовна постать. Навпаки, в наші холодні й шорсткі дні – дні загальної нервовості й злобности – постать старенького Модеста Левицького стає перед нами ще яснішою, світлішою.

Письменник-лікар, лікар людських душ, письменник-гуманіст.

І згадується оповідання „Порожнім ходом» та реферат „Громадська мораль».

То був останній заповіт дідуся Модеста.

Давши в своїх оповіданнях немало яскравих образків людської неволі й страждань, він перед смертю закінчив тихим заклицьком:

– Люби людину, жалій людину, не кривди людини, будь людиною. Бо – страждання людські безмежні, але найгірше, що дуже часто вона не в силі відвернути їх, ні звільнитися від них.

„Вмостившись на балагулі, – оповідає в його оповіданні лікар, що вийшов із дому безнадійно хворого бідняка, – я жадливо вдихав холодне нічне повітря після духоти убогої жидівської хатини. Темна зоряна безодня неба, таємна без краю, наганяла думки про нікчемність нашого світу, нашої науки, всього нашого життя. Так само ті зорі світили й сотні віків попереду, точнісінько так світитимуть знов через сотні віків, начеб під ними й не було людей з їх війнами, з їх радощами, щастям, одчаєм, слізьми, сирітством, недолею“.

Яка в Левицького людина закинена, безрадна, самотна в великому світі світів.

Навіть той світ, що видав людину з себе, є цілковито байдужий до її долі, нечулий на її страждання.

Хто ж тоді повинен любити людину, співчувати й помагати людині, як не людина?

Звідси гуманізм М. Левицького.

Звідси його розуміння завдань письменництва.

Левицький – це совість у тілі мистецького слова, того слова, що в останнє пролунало тут між нами, на Волині».

Цей пропам'ятний текст вміщений у 1-му номері ілюстрованого журналу «Наш світ», 5 номерів якого вийшло 1935 року у м. Луцьку (вул. Ягелонська, 31), видавцем і відповідальним редактором якого був Володимир Павлович Островський (1881-1950), український письменник, журналіст, громадський діяч, добре знаний в Україні у першій половині ХХ століття. 10 вересня 1946 року на зборах Львівської організації Спілки радянських письменників зроблено спробу викреслити це ім'я з української літератури: М. Бажаном було оголошено список «заклятих ворогів українського народу»; у добірному товаристві були такі славні імена, як М. Грушевський, В. Антонович. Усі твори В. Островського було заборонено, книжки вилучено з бібліотек і знищено.

Творчість М. П. Левицького забороненою не була. Але той десяток оповідань, опублікованих спорадично у різних виданнях 2-ої половини ХХ століття, не сприяв входженню його імені в активний український літературний процес.

Воїстину, «тяжка дорога», якою повертаються до нас забуті імена.

ВІДОМА ФРАНЦУЗЬКА ХУДОЖНИЦЯ СОФІЯ ЛЕВИЦЬКА – СЕСТРА МОДЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО

*У статті розкрито життєві шляхи і творчі здобутки уродженки села Вихилівка Проскурівського повіту (нині – Ярмолинецького району Хмельницької області), відомої у Франції української художниці, графіка та перекладачки Софії Левицької (*1874 – †1937), сестри Модеста Левицького*

Ключові слова: художниця, графік, перекладачка, Софія Левицька, Модест Левицький, Поділля, Франція

В українському мистецтві, є ціла низка визначних явищ, які в умовах бездержавності України залишалися поза офіційною хрестоматійною історією, а, отже, і поза історією мистецтва. На них було накладене імперське ідеологічне й конкретне цензурне табу і впродовж десятиліть вони не були предметом вивчення, а оцінки їх не були переглянуті. До такого роду явищ можна віднести і численних митців-українців, які в результаті нав'язаної Україні більшовиками політики, опинилися поза Батьківщиною. У вигнанні опинилася маса людей з різних соціальних верств, зрілих і життєдіяльних за віком та найбільш свідомих, освічених і досвідчених. Серед них представники інтелігенції – вчені, науковці, письменники, поети, митці, зрештою всі, хто розумів, що відбувається на Батьківщині. Це була ні з чим незрівнянна втрата для України. Переважна більшість цих людей, а серед них і українські художниці опинившись на еміграції, не переставали думати про повернення на рідну землю і, готувалися до праці в лоні рідного народу [1, с.125].

Першим хто звернув увагу на життєві шляхи і мистецьку спадщину української художниці Софії Левицької був Володимир Січинський, який в своїй праці «Жінка й українське народне мистецтво» (Пітербург, 1934) вперше коротко висвітлив її творчість [2]. До цієї проблеми В. Січинський звернувся і в своїх гаслах «Графіка-гравєрство» для Енциклопедії Українознавства-I (1949) [3] та «Графіка» для Енциклопедії Українознавства-II (1955) [4]. Пізніше життєві й творчі шляхи Софії Левицької частково висвітлили в монографіях «Софія Левицька» Володимир Попович (Філадельфія, 1968) [5] та Юрій Кульчицький (Париж, 1989) [6]. Крім того, цінні статті про життєві шляхи і творчу діяльність мист-

чині на сторінках часопису об'єднання мистців українців в Америці «Нотатки з мистецтва» (Філадельфія) оприлюднив В. Попович (1968, 1973) [7; 8].

Досить короткі гасла під назвою «Левицька Софія» подано в словниковій частині «Енциклопедії Українознавства-II» (1962) [9] та в енциклопедичному довіднику «Митці України» (Київ, 1992) [10].

Фрагментарно участь Софії Левицької в діяльності Української Студії Пластичних Мистецтв (Прага) під час її перебування в Празі висвітлили О. Федорук [12] і Р. Шмагало [13] у матеріалах міжнародної конференції «Українська Студія Пластичних Мистецтв у Празі і мистецько-освітній рух української еміграції» (Прага, 2005). Найбільш цінну, але не достатньо повну, інформацію про відому у Франції українську малярку Софію Пилипівну Левицьку подали: знана чеська дослідниця мистецтва Оксана Пеленська у своїй монографії «Український портрет на тлі Праги. Українське мистецьке середовище в міжвоєнній Чехо-Словаччині» (Прага, 2005) [1], український мистецтвознавець Віта Сусак у своїй монографії «Українські мистці Парижа. 1900-1939» (Львів, 2010) [14] та інші [15; 16; 17; 18; 19].

Так, митець і мистецтвознавець П. Андрусів у статті «Огляд українського мистецького життя в ЗСА» пише, що українське образотворче мистецтво є «однією з активніших галузей культурно-творчих процесів нашої збірноти в діяспорі». Він зауважує, що важливими центрами українського мистецького життя були: Львів, в якому жили і «творчо проявлялося чимало чільних мистців»; Прага, де навчалися й творили українські мистці; Варшава, де в мистецьких школах та академіях студіювала українська молодь; Краків, де в академії мистецтв училися українці; а також Париж, де українські мистці «пробували шукати признання і слави», серед них подолянка С. Левицька [20, с. 16].

В. Попович (псевдонім «В. Ладижинський»), автор «численних ґрунтовних монографічних статей про творчість українських мистців» [21, с. 124], у праці «Софія Левицька (1874-1937). До 30-ліття смерті», розкриває життєві шляхи і творчу спадщину українського мистця-

маляра та графіка Софії Левицької, показує її як активну учасницю паризьких Незалежного та Осіннього мистецьких салонів, виставки кубістів «Експозиціон де ля Сексіонд'Ор», ілюстратора «Альмана де Кокань», «Вечори на хуторі біля Диканьки» (М. Гоголя), поеми «ЛеСерпан» (Поль Валері), твору «Ле жар діне» (Гофруа де Люш), багатьох краєвидів і портретів [7, с. 36-38], зокрема, брата Модеста, О. Шульгина, власника галереї Самбона та його дружини і двох дітей, вчительки англійської мови, американського туриста, колекціонера Він'є, жінок із Савої, дочки Ольги та інших, дереворитів до «Жуєнівльського Літопису», «Ревю Мюзікаль», «Трезор де ля бібліотек», графічних праць: «Автопортрет» (шовкодрук), «Свято Купала», «Амазонки на конях», «Буря на морю», «Парк у місячному світлі», «Винозбір», «Америка», а також багатьох екслібрисів [7, с. 40].

У статті «Українські мистці в Парижі» В. Попович, розкриваючи діяльність 42 українських мистців у світовому центрі мистецтва, вказує, що на початку ХХ ст. вони «почали прибувати щораз численніше до Парижа», одні «щоб учитися, другі, щоб оглянути численні музеї, галерії і вистави та подихати паризькою атмосферою, інші, щоб працювати і спробувати щастя на індивідуальних чи збірних виставах». Деякі з них залишалися тут на довгі роки, а деякі «зосталися на ціле життя» [8, с. 17] і творили «паризьку групу українських мистців», хоча «офіційної організації мистців не було, але була тісна співпраця при влаштуванні спільних виставок» [8, с. 25]. У 1906-1912 рр. українські мистці гуртувалися довкола Михайла Бойчука, який працював у «новому напрямку – неовізантинізмі» [8, с. 18], тобто «шукав синтези традиційного візантійського мистецтва із сучасним» [8, с. 20]. До найбільш активних мистців, які в міжвоєнний період творили в Парижі, належать подоляни Софія Левицька, Василь Перебийніс, Василь Хмелюк, а також Василь Дядинок, який на короткий час приїздив до Парижу [8, с. 25]. Далі він зауважує, що подолянка Софія Левицька впродовж 1905-1937 рр., тобто до самої смерті, перебувала в Парижі, де на початку ХХ ст. разом із О. Архипенком зацікавилися «авангардним паризьким мистецтвом». О. Архипенко перший почав різьбити кубістичні скульптури, а С. Левицька перші свої «малярські твори komponувала в дусі кубізму». Їхня участь у перших збірних виставках кубістів викликали бурю протестів і гостру критику [8, с. 20]. Пізнішу творчість Софії Левицької можна зарахувати до постімпресіонізму. Окрім малярства вона багато займалася графікою, працювала в техніці дереворізу та оформила своїми дереворізами

декілька «бібліофільських люксових» видань. Саме за графіку французи високо її цинили [8, с. 22].

На сторінках «престижного і самотнього мистецького журналу поза межами України» – часопису «Нотатки з мистецтва» подавалося багато чорно-білих та кольорових репродукцій мистецьких «оліїв, акварель, акриликів, різьб» [22], «не лише знаних, а й початкуючих авторів» [21, с. 125] які працювали, або працюють поза межами України, із зазначенням назви твору, автора, року створення й техніки. Серед них, репродукції мистецьких творів С. Левицької: «Автопортрет» (кольоровий шовкодрук), кінцівка до книжки Поля Валері «ЛеСерпан» (1926), дереворізи «Збір яблук», «Ілюстрації до М. Гоголя» (1921), ілюстрація «Жуєнівльський Літопис» і «Заставка до Ревю Мюзікаль», лінорит «Визволення України» (1919), «Винозбір» (1933, олія), екслібрис [4, с. 35-41]. Часопис також подав статтю-некролог присвячену пам'яті подолянки Софії Левицької [21, с. 125].

Левицька Софія Пилипівна народилась 9 березня 1874 р. у селі Вихилівка Проскурівського повіту Подільської губернії (нині – *Яромлинського району Хмельницької області*) [1, с. 157; 9], в сім'ї інспектора народних шкіл повіту [23]. Її брат, письменник і громадський діяч Модест Левицький (*25.07.1866 – †16.06.1932), закінчив Кам'янецьку гімназію, потім історико-філологічний (1888) і медичний (1893) факультети Київського університету. Працював лікарем у Ковелі, Києві та інших містах. Під час українських-визвольних змагань був головним санітарним лікарем міністерства залізниць України. З 1919 р. радником, потім головою української дипломатичної місії в Греції, на початку 20-их рр. – лектором і одночасно лікарем Української Господарської Академії (УГА) в Подебрадах (Чехія). Поряд з ним в УГА працювали подоляни Віктор Приходько, Полікарп Герасименко, Володимир Січинський та багато інших колишніх викладачів Кам'янець-Подільського державного українського університету [24].

У 1905 р. Софія Пилипівна Левицька закінчила Паризьку Академію мистецтв і починаючи з 1909 р. брала участь у багатьох паризьких «Осінніх салонах» і «Салонах незалежних». У 1910-их рр. творчість малярки, графіка, книжкового ілюстратора С. Левицької зазнала впливу кубізму, пізніше – імпресіонізму [1, с. 157; 9]. З початком ХХ ст. настає велике піднесення української графіки, галузі пластичного мистецтва, в т. ч. прикладної, зокрема, оформлення книжки, ілюстрація, плакат, екслібрис, промислова графіка тощо [4, с. 425-426]. Значний розвиток між двома світовими війнами отримало гравєрство в різноманітних

техніках, сталося велике піднесення української книжкової графіки. В граверській техніці народних примітивів працювали й залишили свої визначні мистецькі твори знані гравери, які брали за основу візантійську іконографію; притримуючись західноєвропейських течій, передусім в деревориті, саме у цій техніці творили знані українські митці, серед яких Софія Левицька [3; 4, с.426].

Українська мистецька свідомість була роз'яснена на зорі ХХ ст. фактом власної присутності в мистецькому русі Заходу. Знаний український митець О. Архипенко в своїх спогадах згадує, що в 1910 р. він співпрацював у творенні кубізму в паризькій пластиці і, що саме його виставка в Парижі в березні 1914 р. стала «ноюю і високою маніфестацією нового мистецтва». Тоді ж прозвучали високі судження Еміля Бернара про українську художницю, уродженку подільського краю, знану в Парижі малярку Софію Левицьку, яка мала «рідке відчуття мистецтва і смаку, – перелік подібних прикладів у вимірі часово-лінійної стильової орієнтації можна зробити багато з метою означення мистецьких основ українського окциденталізму» [12, с.29-30].

Прага в «тяжкий час в лиху годину прихистила багатьох синів і дочок України і своєю працею вони зуміли примножити славу твою і свого народу. В Празі при підтримці тодішнього чехословацького уряду було створено у 1923 р. Українську студію пластичного мистецтва» (*дали – УСІМ*) [13, с.126-127]. Її появу та діяльність «можна вважати найяскравішим і найважливішим явищем українського мистецького життя 1920-1930-их рр. на еміграції. УСІМ став єдиним вищим і найпотужнішим українським мистецьким навчальним закладом, що готував майстрів (магістрів) мистецтва. Студія стала колыскою, яка плекала українське мистецтво без державних кордонів. У Парижі, підтримуючи українсько-французькі мистецькі зв'язки, творили подоляни Софія Левицька, Василь Хмелюк. Традиції мистецької освіти кінця ХІХ – початку ХХ ст., що сформували українських митців, стали основою для творчої праці на еміграції, збагаченої впливами країн перебування. Мистецький критик Юрій Соловій влучно зазначав, що це «була драма творчого пошуку із запасами іноді лише національної свідомості та християнського виховання» [13, с.145-146]. Пізніше знаний дослідник українського мистецтва В. Янів писав, що «психологічна основа європеїзму тісно в'яжеться з історичною основою. З історичного боку засади мистецького руху України невід'ємні від основ європеїзму і його присутність з широкою амплітудою, динамікою наростання стали особливо відчутні на початку ХХ ст.». Трагічна історія України ХХ ст. мала своїм

наслідком не менш трагічну історію українського мистецтва. Століття російської колонізації після поразок визвольних змагань українців за свою державність отримали найвище ствердження у злочинах більшовицької Москви, «скерованих з послідовною людиною ненависною затягістю проти нашого національно-духовного імперативу. Саме Москва у ХХ ст. стала батьківщиною терору і концтаборів, боротьби з українством, яка набула тут тоталітарно-деспотичного характеру. Тому українська мистецька інтелігенція мусила вибрати свою позицію між відчаєм за втраченим минулим і силовим оперттям на майбутню титульну сторінку історії мистецтва, яку їй судилося апріорі самій творити» [12, с.30-31].

Серед майже сотні творів Софії Левицької досить великі композиції, портрети, дереворити, ілюстрації, а також екслібриси. Але, на жаль, українським історикам, мистецтвознавцям та іншим сучасним дослідникам, вони майже не відомі. Саме вона спільно з відомим французьким графіком Ж. Маршаном ілюструвала поему П. Валері «Leserpent» (1929). Майже не відома українцям і її перекладацька діяльність, хоча вона переклала на французьку мову та власноруч ілюструвала «Вечори на хуторі біля Диканьки» М.Гоголя (1921) [1, с.157; 7]. Восени 1998 р. працівники Слов'янської бібліотеки в Празі магістр Людмила Панкова та доктор ЇржіВацек виявили в підвалах Національної бібліотеки Чеської Республіки велику – понад 1000 робіт, унікальну за автурою і надзвичайно розмаїту збірку творів української графіки [1, с.113]. Серед них «Екслібрис» роботи Софії Левицької [1, с.157].

Померла Софія Левицька 20 вересня 1937 р. у Парижі.

На жаль, життєві шляхи, суспільно-просвітницька, мистецька і перекладацька діяльність славної доньки подільської землі, всесвітньовідомої української художниці Софії Левицької, ще й досі чекають свого сучасного українського дослідника. Хоча частковому відкриттю та пізнанню українцями славної представниці «Паризької школи», сприяла виставка графічних творів української художниці-

емігрантки подолянки Софії Левицької із фондів Національного художнього музею України, яка складає близько 100 дереворитів-ілюстрацій до різних видань 1920–1930-х рр., дрібного й украї дрібного формату, виконані, переважно, на тонкому папері. Виставка відбулася з 23 грудня 2012 р. по 26 лютого 2013 р. у Державному історико-культурному заповіднику «Межибіж» [18].

Ілюстрації Софії Левицької до «Вечори на хуторі біля Диканьки» М. Гоголя. 1921 р. Світлини з виставки. 2013 р.

Список використаних джерел:

1. Пеленська О. Український портрет на тлі Праги. Українське мистецьке середовище в міжвоєнній Чехо-Словаччині / Оксана Пеленська. – Нью-Йорк ; Прага : Narodní knihovna ČR, 2005. – 222 с.
2. Січинський В. Жінка й українське народне мистецтво / Володимир Січинський // Жіночий світ (Пітербург, США). – 1934. – № 4/5. – С. 6-7; № 6/7. – С. 8-9, 13.
3. Січинський В. Графіка-граверство/ Володимир Січинський // Енциклопедія Українознавства-I. – К., 1995. – Т. 3. – С. 837.
4. Січинський В. Графіка / Володимир Січинський // Енциклопедія Українознавства-II (далі ЕУ-II). – Львів: НТШ, 1993. – Т. 2. – С. 425-426.
5. Попович В. Софія Левицька / Володимир Попович. – Філадельфія: Накладом відділу ОМУА, 1968. – 54 с.
6. Кульчицький Ю. Софія Левицька / Юрій Кульчицький. – [Париж], 1989. – 82 с.
7. Попович В. Софія Левицька (1874-1937). До 30-ліття смерті / Володимир Попович // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1968. – Ч. 7. – С. 33-42.
8. Ладжинський В. Українські мистці в Парижі / [Володимир Попович] // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1973. – Ч. 13. – С. 17-33.
9. Левицька Софія // ЕУ-II. – Львів: НТШ, 1994. – Т. 4. – С. 1265.
10. Левицька Софія // Митці України. Енциклопедичний довідник / За ред. А. В. Кудрицького. – К.: Українська енциклопедія імені М. Бажана, 1992. – С. 353.
12. Федорук О. Прага обітована як спокуса заходом: входження в Модерне мистецтво українців вигнанників / Олександр Федорук // UKRAJINSKÉ VÝTVARNÉ UMĚNÍ V MEZIVÁLEČNÉM ČESKOSLOVENSKU (2003: Praha, Česko) (Ukrajinskévýtvarneuměnív meziválečném Československu: k 80. výročí založení Ukrajinského studiavýtvarných umění v Praze: sborník příspěvků z mezinárodní konference..., pořádané Slovanskou knihovnou, Českosociální ukrajiništy, Ukrajinskou iniciativou

v České republice a Velvyslanectvím Ukrajiny v České republice 12.-14. listopadu 2003 v Praze. – 1 vyd. – Praha: Národní knihovna ČR - Slovanská knihovna, 2005. – С. 29-38.

13. Шмагало Р. Українська Студія Пластичних Мистецтв у Празі і мистецько-освітній рух української еміграції / Ростислав Шмагало // Там само. – С. 125-153.

14. Сусак В. Українські мистці Парижа. 1900-1939 / Віта Сусак. – К.: Родовід, 2010. – 408 с.

15. Трембіцький А. М. 9 березня – 70 років від дня смерті Софії Пилипівни Левицької / А. М. Трембіцький // Календар знаменних і пам'ятних дат Хмельниччини на 2007 рік. / Упр. Культури, туризму і курортів Хмельниц. облдержадмін.; Хмельниц. ОУНБ ім. М.Островського. – Хмельницький, 2006. – С. 69-71.

16. Трембіцький А. М. До історії життя і творчості української художниці Софії Левицької (до 70-річчя від дня смерті) / А. М. Трембіцький // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Збірник за підсумками звітної науково-практичної конференції викладачів і аспірантів. – Вип. 5. В 3-х т. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ, 2006. – Т. 1. – С. 67-69.

17. Трембіцький А. М. Уродженка села Вихилівка Софія Левицька – відома французька художниця (до 70-річчя від дня смерті) / А. М. Трембіцький // Матеріали XII Подільської історико-краєзнавчої конференції / Ред. кол.: Завальнюк О. М. (співголова), Войтенко В. І., Баженов Л. В. (відп.

ред.) та ін. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2007. – Т. 1. – С. 458-464.

18. Трембіцький А. М. Відома французька художниця Софія Левицька в ДІКЗ «Межибіж» / А. М. Трембіцький // Вісник «Межибізький замок» (Межибіж). – 2013. – № 1. – 2 квітня. – С. 19.

19. Трембіцький А. М. Часопис «Нотатки з мистецтва» (Філадельфія) Об'єднання мистців українців в Америці про життєві шляхи і творчу діяльність мистців-подолян / А. М. Трембіцький // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2014. – Т. 21: Присвячено 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка. – С. 234-256.

20. Андрусів П. Огляд українського мистецького життя в ЗСА / Петро Андрусів // Нотатки з мистецтва (Філадельфія). – 1984. – Ч. 24. – С. 15-21.

21. Турченко Ю. «Нотатки з мистецтва» як явище в українському мистецтвознавстві / Юрій Турченко // Нотатки з мистецтва (Філадельфія). – 1990. – Ч. 30. – С. 17-19; Передрук: Пам'ятки України. Історія та культура (Київ). – 2008. – № 4. – С. 124-126.

22. Появилось чергове число журналу «Нотатки з мистецтва» // Свобода (Нью-Йорк). – 1974. – Ч. 158. – 31 серпня. – С. 4.

23. Горбатюк В. Творчість, суголосна з часом. Минуло 140 років від дня народження Модеста Левицького / Василь Горбатюк // Подільський кур'єр (Хмельницький). – 2006. – № 31. – 3-9 серпня. – С. 14.

24. Матеріали родинного архіву А. М. Трембіцького.

ЯК НАРОДЖУВАЛАСЯ КНИГА «ВИБРАНЕ» МОДЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО, АБО ЩЕ ОДНА ІСТОРІЯ ЛІКАРЯ З ФІЛОЛОГІЧНИМИ ВПОДОБАННЯМИ

Літературне краєзнавство – один із важливих складників філологічної освіти. У циклі дисциплін спеціалізації кафедри української літератури Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки представлено «Літературу волинського краю». Свого часу О. Рисак упорядкував бібліографічний покажчик «Літературна карта Волині» [2], який скеровує до великої науково-дослідницької роботи. В наступні десятиліття пантеон імен поповнений новими персоналіями – призабутих діаспорних діячів, дисидентів, а також сучасних авторів.

Серед постатей, чий життєвий і творчий шлях пов'язаний із Волинню, і ім'я Модеста Пилиповича Левицького, що було марковане радянським літературознавством як політично неблагонадійне. Час розставив свої акценти, і з ініціативи кафедри творчість М. Левицького ввійшла до курсу «Література волинського краю». Коли я почала працювати над цим курсом, то зіткнулася з великою проблемою текстуального забезпечення. Адже в опануванні кожної гуманітарної дисципліни джерельна база є основою студювання. А доступними в Луцьку є тільки видання радянського часу, де буди надруковані лише окремі твори, зокрема в 2 томі «Антології українського оповідання» в 4 т. (К., 1960), у збірниках «Образки з життя» (Львів, 1989) та «Українська новелістика кінця XIX – початку XX ст.: Оповідання. Новели. Фрагментарні форми (ескізи, етюди, нариси, образки, поезії в прозі)» (К., 1989), а також книга М. Левицького «Перша льгота» (Львів, 1966), поява якої була обумовлена 100-літнім ювілеєм автора. Як згодом з'ясувалося, у Волинській державній обласній універсальній науковій бібліотеці імені Олени Пчілки наявний альманах «Нова рада» (К., 1908), де вміщено оповідання М. Левицького «Дякова помста».

Прижиттєві видання творів М. Левицького знаходяться в основному у фондах київських і львівських бібліотек. Звичайно, Львів ближче, але не тільки з огляду на відстань; Львів ближче і рідніше, бо дитинство й шкільні роки пов'язані з Львівщиною. Я закінчила середню школу № 1 ім. Степана Тудора м. Золочева. Цей навчальний заклад має давні освітні традиції: його заснування 1853 р. пов'язане з Весною народів,

яка уможливила освітній розвиток національних меншин в Австрійській імперії.

Однак приділити час для роботи за межами Луцька могла хіба що в період відпустки. Як завжди, прийшли на допомогу батьки. Мої «два сонця гарячих» (В. Крищенко) – Ірина Дмитрівна і Василь Степанович Скочинські – освітили й цей життєвий етап. Велику пошукову роботу здійснив мій батько Василь Степанович Скочинський. Він лікар за фахом, тож біографія письменника і лікаря Модеста Пилиповича Левицького йому імпонувала особливо. З цього зацікавлення – і мого, і татового – і почався збір матеріалів про життя і творчість М. Левицького. Інтереси об'єднали нас. Зразок народної мудрості «Шануй учителя, як родителя» набув нових смислових нюансів. Треба сказати, що батьки завжди дбали про мої читацькі інтереси.

Окрім фахової медичної літератури, в домашній бібліотеці була добре представлена українська та зарубіжна літератури, дослідження з історії. Завдячуючи татові, і моя книгозбірня поповнилася унікальними виданнями кінця XIX – поч. XX ст.

Одна справа зробити копії з окремих книг М. Левицького 1907, 1918, 1926 та ін. рр., а інша – віднайти публікації в періодичних виданнях України та за її межами. Адже видано небагато бібліографічних покажчиків (чи систематичних покажчиків змісту) часописів перших десятиліть XX ст. («Киевская старина», «Рідний край», «Літературно-науковий вістник», «Сьогочасне й минуле», «Червоний шлях», «Нова генерація», «Вікна», «Ми», «Діло» та ін.). Труднощі були ще й у тому, що й М. Левицький часто послуговувався численними криптонімами і псевдонімами, зокрема М. Л., М. П., М. Билинович, М. П-ович, М. Пилиповець, М. Пилипович, Виборний Макогоненко, М. Поліщук, М. Вигнанець, Залізничний служаший, Рогаль, Студент М. П., Дід Модест, Ирод [1, с. 492]. Василь Степанович із скрупульозністю архіваріуса дошукувався найменших згадок про М. Левицького в періодичних виданнях «Нова Громада», «Маяк», «Село», «Каменярі», «Воля», «Тризуб», «Трибуна України», «Українська справа», «Український сурмач», «Вістник Спілки лікарських помішників на еміграції», альманасі «Дніпро» та ін., визнавав

відомості у своїх друзів бібліоманів і бібліофілів.

Особливо зацікавився батько як лікар медичними розвідками М. Левицького «Селянські знахори та бабы-шептухы» (1901), «Сибирська язва» (1901), «Як рятуватися при наглих випадках та каліцтвах» (1906), «Отрути» та ін., а також журнальними публікаціями просвітницького чи публіцистичного характеру.

Із ретельністю науковця В. Скочинський опрацював також низку джерел, які уможливили відтворити портрет письменника, лікаря і громадського діяча М. Левицького, – прижиттєву літературну критику, некрологи, а також дослідження радянського та сучасного літературознавства.

Отож, зібрані моїм батьком матеріали стали джерельною основою курсу «Література волинського краю». А студенти мають можливість попрацювати з текстами прижиттєвих видань, опановуючи стильові нюанси, мовний колорит і дух часу. У майбутньому на основі цих джерел можна здійснити текстологічні дослідження, які б показали втручання в твори М. Левицького у виданнях радянського періоду на ідейному та мовно-стилістичному рівнях,

починаючи від книги «Землиця рідна» (Харків, 1926) і хрестоматій М. Плевака і завершуючи збірниками кінця 1980 рр.

Усе це не відбулося б і без мами, яка підтримала і дочку, і чоловіка, його пошукову роботу в бібліотеках і захоплення книгами. Всі мають якесь хобі – рибалку, полювання, нумізматику, філателію і т. ін., а улюблене заняття мого батька – Ad fontes, опрацювання джерел у бібліотечних та архівних фондах.

Завдяки таким працівникам на ниві української культури і повертаються призабуті імена, відновлюється втрачене. Пригадуються слова із спогадів М. Левицького про Лесю Українку «з обов'язку лікаря» і «з обов'язку людини» [3, с. 128], які повністю виконав мій батько.

Зібрані моїм батьком тексти М. Левицького стали основою книги «Вибране», яка виходить друком у рік відзначення 150-річчя від дня народження автора. Загальновідомо, що сьогодення переконує, а ювілейний час зобов'язує пошанувати самотнього автора, донести до сучасних читачів його соціально-психологічні спостереження доби.

Список використаних джерел:

1. Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.) / О. І. Дей. – К. : Наук. думка, 1969. – 557 с.

2. Рисак О. Літературна карта Волині: бібліографічний покажчик / О. Рисак. – Луцьк, 1988. – 88 с.

3. Левицький М. Спогад про Лесю Українку / М. Левицький // Світязь. – Вип. 11. – Луцьк : Надстир'я, 2005. – С. 127–128.

СЯЙВО ДУШІ
МОДЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО
(До 150-річчя від дня народження
**М.П. Левицького – українського письменника,
культурного діяча, педагога, лікаря і дипломата)**)

МЕТОДИКО-БІБЛІОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ

Лікар, талановитий письменник, мовознавець, перекладач, педагог, громадський і політичний діяч, дипломат – такою у загальних контурах вимальовується постать Модеста Пилиповича Левицького. Ім'я Модеста Левицького належить до тих, що були незаслужено забуті, а зараз повернулося в нашу історію. Непростими, нелегкими були життєві дороги Модеста Левицького, але на все життя він залишився вірним обраній ще в пору своєї юності ідеї служити своєму знедоленому народові...

На відзначення 150-річчя від дня народження М.П. Левицького – українського письменника, культурного діяча, педагога, лікаря і дипломата – пропонуємо вашій увазі методико-бібліографічні матеріали «Сяйво душі Модеста Левицького», які включають сценарій літературного вечора «А явір пам'ять на гілках колише...» та план книжкової виставки «Сонячна дорога до людських сердець у безсмертя».

Укладачі: О. А. Синиця, О. В. Гапонюк
Редактор: Л. А. Стасюк

**«А ЯВІР ПАМ'ЯТЬ
НА ГІЛКАХ КОЛИШЕ...»**

Сценарій літературного вечора

Читець: Нектар і полин

Пам'яті українського
письменника, лікаря і педагога
Модеста Левицького

Очищуємо трепетно криниці,
Відчерпуємо бруд – і дивина:
Яка висока врода в них таїться,
Яка зоріє чиста глибина.

До рідної вертаємося мови,
Неначе прокидаємось зі сну,
Приходимо до пам'яті, немовби
П'ємо напій з нектару й полину.

Так довго нашу пам'ять катували,
Гасили в ній світильники імен,
Щоб людство нас ганьбою освистало:
«Ви не народ, лиш ратайство німе».

Це хто там сміє кидати: «Боріться!»,
На всю імперію здіймає крик,
Та ще й своєю мовою-наріччям?
Якийсь Шевченко?
Малорос! Мужик!

Якщо когось біда мужича кличе
Й життя його – офіра для добра,
То ми йому словечко мов табличку,
Повісимо на шию:
«Ліберал!»

А за любов святу свою і віру,
За співчуття до українських сліз,
Нам в серце прямо цілилось, як вирок,
Мов куля, слово
«Новеліст!»

З могильних плит стираємо помалу
Ядучий порошок страху й німоти,
Аби ще й діти нас не освистали
За те, що не зуміли прорости

Із приймаків – до власної садиби,
До нації й народу з сірих мас,
Із кольорів кривавих – до правдивих,
Землею й небом створених для нас.

Так довго нам витравлювали пам'ять
В'язничний дух і різакі цензур,
Але вона яріла, наче павіть,
Уперто пробивалася крізь мур.

Й воскреслими із мертвих іменами
Наш день серпневий був благословен.
Нектаром і гіркими полянами
Вдихаймо в себе світло цих імен.

Гей. В. Нектар і полин / В. Гей // Гей. В. Зоря з криничної води / В. Гей. – Луцьк. – 2002. – С. 47-48.

Ведучий: Чимало синів і дочок України, які чесно служили своєму народові, стали взірцем для наступних поколінь. До таких поступовців національного духу належить і Модест Левицький.

Ведуча: Модест Левицький – представник другої половини XIX століття, адже жив і діяв у столітті Шевченка. Дев'ятнадцяте століття – це найбільший пантеон духовних велетнів української культури. Модест Левицький у цій добі у себе «дома». Він разом працював і ділився думками з тими, чії імена перейшли на сторінки підручників української культури. Велику більшість з них він пережив і доніс живий спомин про них, доживши до зустрічі з поколінням 30-х років XX століття.

Ведучий: Доля українського письменника, державного і культурного діяча, педагога і лікаря Модеста Левицького значною мірою пов'язана з Лесиним краєм, з родинами Косачів та інших корифеїв національної культури.

Ведуча: На Волинь ім'я Модеста Левицького почало повертатися на зламі 80-90 років минулого століття. Прозвучало воно вперше в передачі обласного радіомовлення з вуст літературознавця Дмитра Полікарповича Іващенко, який сказав: «Ми майже нічого не знаємо про нашого земляка Модеста Пилиповича Левицького». Інформаційний прорив у поверненні цього світлого імені зробила передова і досить смілива на той час волинська газета «Народна трибуна», яку редагував Іван Феодосійович Корсак. Він – автор роману «Тиха правда Модеста Левицького», який побачив світ у видавництві «Ярославів Вал» у 2009 році. Як зазначив у післямові до повісті-есею Михайло Слабошпицький, «Поновлюючи життя дивовижного багатогранного чоловіка, котрий був і лікарем, і письменником, і видавцем, і громадським діячем, і будителем та просвітителем нашої людяності, й меценатом, і міністром у гетьманському уряді Ф. Лигозуба, І. Корсак зумів надзвичайно густо заселити твір і при тому увиразнив парсуни переважної більшості персонажів».

Уривок з роману Івана Корсак «Тиха правда Модеста Левицького»

Ведучий: Волинь знала й належно оцінювала Модеста Левицького за його багатогранну працю

для українського народу. Але Волинь найперше глибоко збагнула, що він був гуманною, доброю людиною, – це те, чого в нас не водиться згадувати ні в промовах, ні в пресі, ні в підручниках, ні в наукових досліджах, – кого б це не стосувалося. Не «доктором», не «письменником», не «діячем», не «державним мужем», а «дідусем» він був для українського народу Волині. Добрий, щирий, сердечний «дідусь». «Дідусь» – це найвищий символічний титул, що ним як добру людину увінчали волиняни свого Модеста Левицького.

Ведуча: Син Модеста Левицького Віктор згадував: «Єдине місце, де ми не почували б себе на чужині – це була Волинь, своя, хоч і не родима земля, але українська, з якою було багато пов'язано спогадів і у батька, і у мене».

Ведучий: Народився Модест Пилипович Левицький 22 липня 1866-го року в селі Вихилівка Проскурівського повіту на Поділлі, тепер Хмельницька область, в сім'ї поміщика. Хлопчик отримав добре домашнє виховання, змалку оволодів кількома мовами. Потяг до слова залишився на все життя. У пору студентської юності в стінах Київського університету імені Святого Володимира Модест Левицький вивчав історію України, пройнявся героїчною і трагічною долею свого народу, захопився ідеями просвітництва, демократичного руху.

Ведуча: Перед закінченням історико-філологічного факультету він перейшов на медичний факультет з метою стати «мужицьким» лікарем, служити народові, бідному селянинові. Ще будучи студентом, Модест добровільно долучився до боротьби з епідемією холери на Волинському Поліссі.

Ведучий: У 1894-1898 роках Левицький лікарує у Ковелі на Волині, де предводителем дворянства був тоді Петро Косач, батько Лесі Українки. Модест Левицький швидко знайшов з ним спільну мову, познайомився з Оленою Пчілкою та Лесею Українкою. Він став приятелем сім'ї Косачів, часто відвідував їх у Колодяжному. Був приватним лікарем Лесі Українки. Пізніше він часто згадуватиме свої зустрічі з письменницею і в Колодяжному, і згодом – в Києві, де під час загострення хвороби Леся Українка не могла читати, їй шкодило світло, і Модест Левицький часто заходив до неї і читав уголос. Згодом через хворобу дружини Модест Пилипович змушений буде переїхати, та його доля ще не раз буде пов'язана з Волинню, з Косачами.

Ведуча: Спілкування з Косачами, зокрема з Лесею Українкою, мало на Левицького значний вплив. Через Косачів він познайомився з Драгомановим, Старицьким, Лисенком. Саме ці зв'язки молодого лікаря і спрямували розвиток його поглядів у бік людинолюбства, співчутливості до народу, непримиренності до будь-якої несправедливості, потреби праці для людей і боротьби за права бідних і пригноблених

Ведучий: Спілкуючись із родиною Косачів, іншими діячами української культури, майбутній письменник набирался духовних сил, міцнів у переконаннях, робив перші літературні спроби. Знайомство з Косачами вплинуло на його світогляд, і він захопився творчістю. У 1896 році на сторінках одного з журналів з'являється його перша стаття «Про сільську медицину». З того часу твори Модеста Левицького друкувалися у місячниках та газетах. Модест Пилипович написав також низку лікарських порадників.

Ведуча: Модест Левицький рідко вдавався до авторських фантазій, тому й посів у літературі своє помітне місце. Його писані з натури оповідання, якщо читати їх серцем, – справжні маленькі шедеври, людяні і правдиві. Лікарська практика, перебування серед людей підказували зворушливі теми для його оповідань, новел, гуморесок, фейлетонів, драматичних творів, публіцистичних публікацій. Письменник у них зображував нужденне життя сільської та міської бідноти, дрібних службовців, акторів, поневіряння переселенців, трагедію рекрутчини, події російської революції 1905-1907 років, Першої світової війни, викривав бездушність і сваволю царських чиновників, шовінізм прихильників «Союзу руського народу», глибоко вболівав за знедолених трударів різних національностей.

Ведучий: Модест Пилипович активно друкувався в українській періодиці – часописах «Громадська думка», «Рада», журналах «Світло», «Літературно-науковий вісник», «Нова громада», збірнику «На вічну пам'ять Котляревському», виданнях «Воля», «Тризуб» та інших під псевдонімами М.Пилипович, Виборний, Макогоненко, М.Поліщук, М.Вигнанець, Дід, Модест, М.Л. Залізничний тощо. В альманасі «Нова рада», 1908 року видання, яке є у фондах Волинської ДОУНБ імені Олени Пчілки, можна познайомитися з оповіданням «Дякова помста».

Ведуча: Він публікувався на сторінках поруч із І.Франком, М.Коцюбинським, Панасом Мирним, В.Самійленком, Б.Грінченком. А 1907 року, коли Модест Пилипович жив у Радзивиліві на

Волині, вийшла в Києві його книжка «Оповідання», яку високо оцінила Олена Пчілка: «Ніжне, чуле серце автора до знедолених людей», відзначивши «надзвичайну правдивість малюнка». Вона назвала його прозу «тихою правдою», «тихою водою».

Ведучий: В основу деяких його творів покладено радивилівські враження. Ось, наприклад, оповідання-бувальщина «Ніобея». Пізньої осені до єврейського заїзду в маленькому містечку на Волині приїхала група артистів. Одна з артисток, Настя, погано себе почуває, вона хвора. До того ж переживає за дочку Наталочку, яка тяжко занедужала і яку довелося залишити в Дубні, адже артисти мусять виступати будь-що. Настя має вийти на сцену, вона грає головну роль Ніобеї, і якщо відмовиться – її викинуть із трупи. До хворої викликали лікаря. Виступ усе-таки відбувся, Настя сподобалася глядачам, але, граючи роль матері-страдниці, котра втратила дітей, не знала того, що ще перед початком вистави надійшла телеграма про смерть дочки. Неважко здогадатися, що в ролі лікаря письменник вивів себе й описав те, що, очевидно, насправді сталося в Радзивиліві.

Ведуча: В оповіданні «Законник» дія відбувається в камері в'язниці. Один із затриманих, судячи з його розповіді, з Радзивилова, де зовсім різні інтереси відстоювали українці та місцеві євреї, з одного боку, і російські чиновники, з другого. З'ясовується, що всіх затримано за агітацію напередодні виборів. Причому «істинно русским» людям, монархістам перепон у такій діяльності не створювалося. «От тобі й свобода виборів... – розмірковує один із затриманих. – Подався до Соколовського: як таки, кажу, чорносотенцям воля, а нам і рота роззявить не дадуть». Соколовський знався на законах, а тому сподівався подати заяву «про всі неправди на виборах, про всі шахрайства «істинно русских». Однак врешті-решт скінчилося все тим, що й Соколовського було кинуте до в'язниці. Отже, цим оповіданням автор доводив, що в імперській Росії не може бути й мови про права людей інших національностей, адже на кожному кроці слова «агітатор», «крамольник», «жид» промовляються жандармами майже як синоніми. Радзивилівська суспільна атмосфера початку двадцятого століття відображена і в інших оповіданнях письменника.

Ведучий: Автор соціально-психологічних оповідань, переважно із селянського життя та українських визвольних змагань, п'єс, спогадів, мовознавчих розвідок; перекладач творів Еркмана-Шатріана, Р.Джованьйолі, Е.-Б.Сінклера,

С.Лагерльоф, Е.Ожешко та ін. Неопублікованими лишилися його «Спогади лікаря» (1888–1929), роман «Перша руїна» з часів владимирського і суздальського князя Андрія Боголюбського, переклади романів Г.Сенкевича, Б.Пруса та ін. Його оповідання «Законник» перекладено російською мовою (1912), «Злочинниця» – угорською (1968).

Ведуча: Через діяльність в УНР у радянський час (після згортання українізації) художня спадщина його замовчувалася, а твори було зараховано до «націоналістичних». Лише 1966 року, до століття від дня народження Левицького, львівське видавництво «Каменяр» випустило книжечку його оповідань. У серії «Бібліотека української літератури» 1989 року вийшов том «Українська новелістика кінця XIX – початку XX ст.», у який включено й п'ять його оповідань.

Ведучий: Модест Левицький – це гордість української інтелігенції. Український письменник Юрій Покальчук писав: «Письменник Модест Левицький увійшов у літературу в складний і суперечливий час – початок XX століття. У літературі Модест Левицький не становив собою індивідуальність вочевидь яскраву і оригінальну. Та завжди залишаючись десь осторонь, на периферії літературного життя, затінений більшими постатями і затлумлений гучнішими голосами, цей письменник всім своїм життям і всією літературною творчістю доводив, що кожна людина попри свою людську масу, може залишитися людиною і справджувати своє призначення на землі. Ми можемо і повинні оцінити творчість Модеста Левицького з позиції сьогодення. Поза окремими незначними творами, доробок Модеста Левицького становить собою історико-літературну цінність, є ілюстрацією певного етапу розвитку нашої літератури і в усьому кращому, що написано письменником, може стати надбанням широкого читача, тих, для кого він жив і творив».

Ведуча: Як і його посестра по духу – Леся Українка, він не лише писав, а й чимало перекладав з дружиною Зінаїдою із польської, французької, російської, єврейської, італійської, англійської та інших мов. А ще досконало знав старогрецьку, латинську, німецьку, чеську. Це М. Левицький чи не вперше познайомив українських читачів із прозою Рафаелло Джованьолі, автора роману «Спартак». Італійський митець привабив його ще й тим, що був особистістю непересічною – учасником національно-визвольного руху, соратником Гарібальді.

Ведучий: Боляче пережив Левицький смерть Лесі Українки. Поклавши вінка на могилу поетеси, він рясно скропив його сльозами...

Ведуча: Ще під час навчання в університеті Левицький захоплюється ідейними течіями народництва, просвітництва.

Ведучий: Багато енергії свого чуйного серця і розуму поклав цей українець на вітгар Вітчизни, аби вона стала суверенною, незалежною, соборною, демократичною державою. У часи наступу на українську мову і культуру Модест Левицький разом із сином Віктором неодноразово таємно доставляв зі Львова на Волинь українську літературу, і навіть «Біблію», видрукувану в Австро-Угорщині.

Ведуча: Із 1917 року Модест Левицький – активний учасник будівництва Української Народної Республіки, займався літературною, культурно-просвітницькою справою, в міністерстві шляхів працював директором культурно-освітнього департаменту, українізував залізниці, зокрема нижчі та середні технічні школи, книжкові та газетні кіоски, дбав про розвиток української мови, 1918 року видав свою «Граматику для самонавчання». Одночасно трудився головним санітарним лікарем залізниць України. І в усе це вкладав свої знання, вміння, вогонь свого серця.

Ведучий: З 1919 року Модест Левицький – в складі дипломатичної місії УНР у Греції. Згодом він у Відні, у Тарнуві (Польща), на посаді міністра здоров'я українського емігрантського уряду, в Закопаному очолював санаторій для хворих туберкульозом українських козаків, у Подебрадах (Чехія) працював викладачем української мови та лікарем в Українській господарській академії, брав активну участь в організації наукового і громадсько-культурного життя, зокрема курсів бандуристів. Продовжував писати музику на слова Тараса Шевченка, Лесі Українки, Бориса Грінченка та на власні слова, але вихід збірки заборонила цензура.

Ведуча: Життя родини Левицьких ставало щораз складнішим у вирі змагань за незалежну Українську державу. Ось як про це згадував син письменника Віктор Левицький: «В січні 1919 року формувалися наші дипломатичні місії за кордон. Моя мати захворіла, і їй треба було шукати теплого Півдня, а батько, в складі місії до Атен... почав лаштуватися до виїзду з Києва. 19 січня наша родина (батько, хвора мати, я і мій п'ятилітній син) виїхали з Києва... Їхати було дуже трудно: потяги – неопалювані, з вибитими шиб-

ками; січень був холодний, а мати потребувала тепла. В Рівному попали ми в авантюру Оскілка й тільки чудом нас не розстріляли на станції з кулеметів свої ж. Це все тяжко пережив мій батько. З превеликими труднощами (розгубивши по дорозі деякі пакунки) ми доїхали до Фіуме, а звідти цілий тиждень пливли Адріатикою до Атен. Трудна дорога відбилася на слабкому здоров'ї матері...». Незабаром Зінаїда Левицька померла.

Звучить пісня «Тополя» (слова і музика М. Левицького)

Ведучий: Після важких випробувань та поневірянь країнами Європи (Греція, Польща, Чехія), втрапивши в Греції дружину, після сумних звісток з України, яку вже не знаходив на карті у зв'язку з розпадом УНР і захопленням її більшовиками, доля покликала Модеста Пилиповича на Волинь. Він надіслав листа до відомого волинського адвоката, колишнього комісара УНР на Харківщині та Поділлі, Григорія Степури, який очолював батьківський комітет Луцької української гімназії.

Ведуча: Завдяки клопотанню Григорія Степури Левицькі у 1927 році переїхали на Волинь, у місто Луцьк. Відтоді Модест Пилипович вчителював в українській гімназії, проте не залишив і медичної справи. Він працював у гімназії лікарем. У Луцьку швидко поширилася чутка про те, що це єдиний лікар, який ніколи не відмовився прийти до хворого, в яку годину доби його б не покликали. Часто витрачав він навіть свої кошти, лікуючи хворих, давав безкоштовно ліки тим, хто не був у змозі їх придбати.

Ведучий: У Луцьку, над Стиром, на його крутому побережжі, по вулиці Гірній, 20, досі стоїть осиротілий будинок, у якому жив останні роки свого життя Модест Пилипович Левицький. Мало хто про це знає.

Ведуча: У 1998 році побачила світ книга «Українська гімназія в Луцьку», яку впорядкувала педагог Лариса Токарук. Найтепліші спогади в ній присвячені Модесту Левицькому, чие ім'я так несправедливо було викреслене з історії української літератури. Його допомогли піднести учні, для яких він став ідеалом людини, ідеалом інтелігента, духовного наставника. Лариса Пилипівна у 2009 році у видавництві «Волинська обласна друкарня» видала збірник «Сяйво душі Модеста Левицького», до якого ввійшли невідомі твори письменника, листи, спогади сучасників, документи.

Ведучий: Для Луцька Левицький був справжньою знахідкою: людина європейської культури, поліглот, патріот, природжений педагог. Він прищеплював гімназістам любов до Бога і України, до української мови, мистецтва. Публічні лекції Модеста Левицького з питань етики, культури поведінки, українського та світового красного письменства збирали повні аудиторії.

Ведуча: Узявшись до праці в українській гімназії, Модест Левицький, людина глибокої культури, широкого світогляду, зі знанням десяти іноземних мов та з природним хистом педагога, віддавав все своє тепло, свої широкі знання, свою любов дітям. Мов квіти до сонця, тягнулася до вчителя малеча. «Модест Пилипович став душею гімназії, був її «добрим духом», – згадувала Ірина Левчанівська, колишня гімназистка і учениця Модеста Левицького, яка залишила спогади «Добрий, щирий, сердечний «Дідусь»». А її батько, викладач Олександр Левчанівський у прижиттєвих спогадах писав так: «За уроки в гімназії він отримував, як і всі ми вчителі, по 2,5 злоті за годину, в той час, як вчителі польської мови і польської історії отримували по 10 злотих за годину».

Ведучий: Він щиро вболівав за чистоту рідного слова і «здмухував з неї пилюку ярма, поневірянь і принижень». До мовних проблем він підходив як лікар, вважав, що через історичні обставини наша мова хворіє. Модест Пилипович вчив своїх учнів постійно вдосконалюватися у володінні рідною мовою. Ірина Левчанівська наголошувала: «Найбільшою заслугою Модеста Левицького було те, що він прищепив нам, своїм учням, любов до рідної мови. Він вчив нас, що українська мова – одна з найгарніших у світі... Він порівнював відомі нам іншомовні слова з українськими і на одне чуже слово знаходив десятки синонімів українських. Знав дуже багато приказок, приповідок, крилатих слів...».

Ведуча: Він перший познайомив гімназистів із життям Лесі Українки. За його ініціативою вперше відбувся в гімназії вечір, присвячений пам'яті нашої великої землячки.

Ведучий: «Дідусь» Модест Левицький виховував гімназистів не сухою фразеологією, а живими розповідями та шляхетним прикладом свого життя. Ось один з таких його незабутніх спогадів про знайомство Модеста Левицького з Лесею Українкою:

«Одного дня покликали мене, тоді ще молодого лікаря до хворої жінки чи дівчини, що зомліла в церкві. Приходжу до лічниці. На ліжку лежить бліда, тендітна пацієнтка, лише очі горять

якимось внутрішнім полум'ям. Вона вже дещо прийшла до себе. Я перевіряв пульс, зміряв температуру – вона була підвищена – й запитав про стан здоров'я. Я запримітив, що стіни її кімнати мали якийсь особливий зелений колір, який не надто сприятливий для здоров'я й самопочуття, і запитав її, чи не хотіла б вона перенестись в іншу кімнату. Але вона енергійно заперечила, мовляв, зелена фарба її улюблена, це колір лісів, гаїв, природи, де вона зросла і де вона творить. «Я – Леся Українка...». «Дідусь глянув на наші зворушені обличчя. «Чи можете собі уявити, що в мені діялось, коли я почув її слова. І радість, і здивування, і подив, і смуток, бо вже тоді я збагнув, що довгий вік її не писаний. Але її очі закарбувалися в моїй душі глибоко, дуже глибоко, і цей спомин залишився в мені до останніх днів мого життя. В оцій слабосилій і хворій постаті я відчув невидиму силу, якусь душевну динаміку, ба, я відчув генія. Леся дякувала мені за опіку та увагу до неї й просила загостити до їхнього Колодяжного. З того часу почалась моя приязнь з родиною Косачів, постійно зажурених здоров'ям доньки».

Ведуча: Онук Модеста Пилиповича Василь писав: «І досі чітко пам'ятаю його схилену над зошитами постать. Погано бачив. У минулому переніс операцію на зір. Згадував дідусь, як у післяопераційний період лежав у затемненій кімнаті (це був ковельський період життя), Леся Українка, яку він лікував, приходила до нього, сідала на підвіконні і, закрившись шторою, читала йому».

Ведучий: Модест Пилипович чудово грав на фортепіано, на бандурі, сам складав музику до творів Шевченка, Лесі Українки. На Волині тоді бандури не знали. Він зробив креслення бандури, замовив її майстрові, а потім став організатором першого в історії гімназії гуртка бандуристів.

Ведуча: Праця в гімназії серед дітвори й молоді давала задоволення, а наслідки виправдовували зусилля, яких докладав він, мандруючи в Луцьку з передмістя Красного до гімназії. Сили вже танули, молодь бачила, якою дорогою ціною оплачувався прихід на лекції. Тому віддячувала сердечним ставленням до свого «дідуся». Сам лікар не пильнував власного здоров'я, не помічав, як хворіло його серце, не підтримував його ні спочинком, ні ліками. Помер раптово.

Ведучий: Сумна багатолюдна процесія 18 червня 1932 року рухалася вулицями старовинного українського міста Луцька. Довга, наче без кінця, дорога людей тяглася від невеличкої православної церкви за міським базаром через

усе місто до цвинтаря. Труну з тілом померлого несли на руках весь час, так і не поставивши ні разу на підводу, що їхала попереду, запряжена за давнім звичаєм волами. Море квітів навколо – в руках людей, квітами і вінками завалена підвода. Перед цвинтарем хтось затяг пісню, і швидко вже сумна мелодія прощання запанувала над натовпом. Співали всі: «Чуєш, брате мій, товаришу мій, відлітають сірим шнуром журавлі у вирій». Це волиняни проводжали на місце вічного спочинку лікаря Модеста Левицького.

Ведуча: Спливали літа, чергові брати-визволителі кладовище пустили під бульдозерний ніж, та небайдужі люди не дали поглумитися над могилою, перевезли домовину на кладовище у Гараджю. Волинські письменники пам'ятали заповіт Модеста Пилиповича і посадили на новій могилі явора. Та от біда, як піросло деревце то невідомий по нерозумінню чи незнанню обкарнав молоді гілки і дерево всохло. Але знову хтось посадив біля могили молоденького явірця, за предковічним народним повір'ям символ козацтва і вічної пам'яті, те деревце ще тендітне, ще кора на ньому тонка й делікатна, аж просвічується зелена шкірочка, та минатиме час і мужнітиме явір, у силі братися буде, як береться наперекір усьому незнищенне дерево української інтелігенції, корені могутні якого йдуть в неймовірну товщу століть і тисячоліть, пружнітиме і тужавитиме стовбур, гілля нестримно тягнутиме ввись – там, у голубині небесній, пролітатимуть щоосені журавлі з сумовитою піснею, мов виконуватимуть улюблену пісню Модеста Пилиповича:

Чуєш, брате мій,
Товаришу мій,
Відлітають сірим шнуром
Журавлі у вирій.
Кличуть: кру! кру! кру!
В чужині умру,
Заки море перелечу,
Крилоньки зітру...

Звучить пісня «Чуєш, брате мій...» (слова Б. Лепкого, музика Л. Лепкого)

Ведучий: У травні 2003 року на одному з будинків колишньої української гімназії (вул. Богдана Хмельницького, 12) відкрито меморіальну дошку Модесту Левицькому. Автором її є скульптор Ірина Дацюк. Відкриття її стало приводом для того, аби ще раз нагадати про життя і діяльність людини, яка залишила помітний слід в історії української культури, в мистецькому житті Луцька. Ім'я Модеста Левицького віднедавна носить гімназія №4 міста Луцька.

Ведуча: Немає йому на Волині ні мармурового, ні бронзового, ні кам'яного пам'ятника. Але про нього залишився пам'ятник нерукотворний: щира, непідробна любов у серцях народу.

Ведучий: ...Варто лиш прислухатися, як шумить листям улюблене дерево Модеста Левицького – явір, здається, що він шепоче нам заповіт великого гуманіста: «Люби людину, жалій людину, не кривди людину, будь людиною».

Ведуча: Нас, волинян, тішить, що 150-річчя від дня народження Модеста Пилиповича Левицького – українського державного діяча, письменника, педагога, відзначається на державному рівні. Свідченням цього є внесення ювілею до переліку дат, що затверджені Постановою Верховної Ради України від 2 лютого 2016 року №971-VIII «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2016 році».

Ведучий: У ці дні на Волині повсюдно схиляються в пошані перед пам'яттю багатогранної особистості, державного і культурного діяча, лікаря і письменника, мовознавця і перекладача, педагога і дипломата – Модеста Пилиповича Левицького. Тож хай нинішня наша зустріч ляже вінком нев'янутих квітів до підніжжя слави і пам'яті про видатного гуманіста.

«СОНЯЧНА ДОРОГА ДО ЛЮДСЬКИХ СЕРДЕЦЬ У БЕЗСМЕРТЯ»

План книжкової виставки

I. Твори Модеста Левицького – болючі струни життя

Левицький М. П. Перша «льгота» / М. П. Левицький. – Львів : Каменяр, 1966. – 111 с.

Левыцький М. Дякова помста / М. Левыцький // Нова рада : Укр. Лит. Альманахъ. – Киев, 1908. – С. 241–252.

Левицький М. [Новели] / М. Левицький // Українська новелістика кінця XIX – поч. XX ст. – Київ, 1989. – С. 253–287.

Левицький М. П. Пенсія : урив. з оповідання / М. П. Левицький // Література рідного краю : Волинь 5–6 [кл.] – Луцьк, 1999. – С. 57–59.

Левицький М. У суді : [гумористичний етюд] / М. Левицький // Мол. Волинь. – 1992. – 25 груд.

II. Модест Левицький – лікар душі і тіла України

Сяйво душі Модеста Левицького : життя і творчість / уклад. Л. Токарчук. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2009. – 298 с. – (Визначні постаті Волині).

Корсак І. Тиха правда Модеста Левицького : повість-есеї / І. Корсак. – Київ : Ярославів Вал, 2009. – 166 с.

Бондаренко Г. Вшанування історичних постатей та важливих подій у пам'ятках Луцька : 1991–2009 рр. / Г. Бондаренко // Старий Луцьк : наук.-інформ. зб. ЛДІКЗ. – Луцьк, 2010. – Вип. VI. – С. 352–358.

Доброчинська В. Професійна та громадська праця українських лікарів у Волинському воеводстві (1921–1939 рр.) / В. Доброчинська, Н. Переходько // Наукові записки / Рівн. обл. краєзн. музей. – Рівне, 2013. – Вип. XI. – С. 47–50.

Кучеренко О. Волинь у житті українського письменника, педагога і громадського діяча М. П. Левицького / О. Кучеренко // Волинь у житті та творчості письменників : зб. наук. пр. / упоряд. Н. Г. Сташенко. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Луцьк, 2007. – С. 80–85.

Кучеренко О. Літературне волинезнавство : іст. постаті волин. краю (XIII – поч. XX ст.) / О. Кучеренко // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Юзеф Ігнацій Крашевський і Волинь : матеріали XLIII Волин. обл. наук. іст.-краєзн. конф., присвяч. 200-річчю від дня народж., 175-річчю переїзду на Волинь та 125-річчю від дня смерті відомого пол. письменника Юзефа Ігнація Крашевського, 22 листоп. 2012 р., м. Луцьк : наук. зб. – Луцьк, 2012. – Вип. 43. – С. 111–116.

Миронець Н. Надзвичайна дипломатична місія УНР у Греції (1919–1920 рр.) / Н. Миронець // Джерела історичної пам'яті / Н. І. Миронець. – Київ : Віпол, 2008. – С. 79–85.

Пушкар Н. Письменик, лікар, педагог (Модест Левицький, 1866–1932) / Н. Пушкар // Минуле і сучасне Волині та Полісся: Луцька міська громада: історія, традиції, люди : матеріали XXVI Волин. обл. наук.-іст.-краєзн. конф., присвяч. 16-й річниці Незалежності України, 510-ій річниці надання м. Луцьку Магдебурзького права і 390-ій річниці створення Луцького православного братства, м. Луцьк, 9–10 листоп. 2007 р. – Луцьк, 2007. – Вип. 26. – С. 208–211.

Пшеничний М. Дві «Ніобеї», або Перо золотого жар-птаха / М. Пшеничний // Історико-культурна спадщина Дубна: правові, історичні, мистецькі та музейні аспекти : матеріали наук.-теорет. конф., присвяч. 15-річчю створення Державного іст.-культ. заповідника м. Дубна / упр. культури і туризму Рівнен. обл. держ. адмін., Держ. Іст.-культ. заповідник м. Дубна, Дубен. міськрада. – Луцьк, 2008. – С. 184–187.

Сташенко Н. Олена Пчілка про «тиху правду» оповідань Модеста Левицького / Н. Сташенко // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олена Пчілка і родина Косачів в історії інтелектуальної еліти України та Волині: матеріали XXXIII Все-

укр. іст.-краєзн. наук. конф., присвяч. 160-річчю від дня народж. Олени Пчілки та 60-річчю з часу створення Колодяжнен. літ.-мемор. музею Лесі Українки, м. Луцьк – с. Колодяжне, 30 черв. – 1 лип. 2009 р. – Луцьк, 2009. – Вип. 33. – С. 70–72.

Яблонська О. Зорові образи в системі художнього цілого : зб. Модеста Левицького «Землиця рідна» (1926) / О. Яблонська // Літопис Волині / ред. І. Я. Коцан. – Луцьк, 2010. – Ч. 8. – С. 134–143.

Короненко С. Акценти, які ставить Іван Корсак / С. Короненко // Слово Просвіти. – 2009. – Ч. 32. – С. 15.

Модест Пилипович Левицький // Промінь : політ.-просвіт. дод. до альм. «Український вісник». – 2007. – № 41. – С. 36–51.

Пам'ять: Волинь не забуває Модеста Левицького // Волинь-нова. – 2007. – 21 черв. – С. 1.

Пріма Р. Елітарні польсько-українські родини Волині (друга пол. ХІХ – поч. ХХ ст.) : О. Левчанівська, М. Левицький / Р. Пріма // Яровиця. – 2014. – № 1/2. – С. 155–159.

Вільшанська О. Левицький М. П. / О. Вільшанська // Малий словник історії України. – Київ, 1997. – С. 230.

Волинські письменники в діаспорі : бібліогр. показ. Вип. 1 / уклад. : Л. П. Дейнека, Н. Г. Сташенко. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – 90 с. – (Літературна Волинь).

Про М. П. Левицького – С. 21–26.

Левицький Модест Пилипович (1866–1932) // Енциклопедія історії України. – Київ, 2009. – Т. 6 : Ла-Мі. – С. 89–90.

Пушкар Н. 25 липня 140 років від дня на-

родження М. П. Левицького (1866–1932) – українського письменника і громадського діяча / Н. Пушкар // Календар знаменних і пам'ятних дат Волині на 2006 рік / упр. культури і туризму Волин. ОДА ; Волин. краєзн. музей ; Волин. ОУНБ ім. Олени Пчілки ; ред.-упоряд.: Є. І. Ковальчук, Е. С. Ксендзук. – Луцьк, 2005. – С. 126–131.

III. Стежками Модеста Левицького

Левицький В. Син про свого батька / В. Левицький // «Роде наш красний...». – Луцьк, 1999. – Т. 3. – С. 17–38.

Скирта М. Л. Левицький Модест Пилипович / М. Л. Скирта // Особові архівні фонди інституту рукопису : путівник. – Київ, 2002. – С. 312.

Віктор В. Згадуючи Модеста Левицького / В. Віктор // Луцький замок. – 2001. – 2 серп.

Гетьман Д. Тут проживав Модест Левицький / Д. Гетьман // Україна молода. – 2003. – 28 трав.

Гуменюк Н. Добрий «дідусь» Модест Левицький / Н. Гуменюк // Віче. – 2006. – 3 серп. – С. 15.

Пригадаймо, у ці дні колись: Модест Левицький був лікарем Лесі Українки // Волинь. – 1999. – 15 черв.

Пушкар Н. Модест Левицький учив луцьких гімназистів / Н. Пушкар // Вісник. – 2002. – 13 черв.

П'ясецький В. Коли на Луцьких сценах вперше забриніли струни бандури [Модеста Левицького] / В. П'ясецький // Луцьк. замок. – 2003. – 13 листоп.

Рибчук С. Ковельські знайомі родини Косачів / С. Рибчук // Леся Українка. Волинські сюжети : істор.-краєзн. нариси / О. Антонюк ; упоряд.: Н. Ю. Пушкар, В. М. Комзюк. – Луцьк : Волин. старожитності, 2012. – С. 140–147.

АВТОРИ ЗБІРНИКА

Бондаренко Геннадій, кандидат історичних наук, професор, завідувач кафедри документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, голова Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України, м. Луцьк

Данилюк-Терещук Тетяна, завідувач музею Лесі Українки Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк

Дем'янюк Олександр, доктор історичних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи та моніторингу якості освіти Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Луцьк, adem51@ukr.net

Громик Юрій, кандидат філологічних наук, доцент, декан факультету філології та журналістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк, Gromyk.Jurij@eenu.edu.ua

Йолтуховський Руслан, магістр, учений секретар Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника; аспірант кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, gusiolt@gmail.com

Карабін Наталія, науковий співробітник відділу фондів Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк

Корецька Ольга, провідний науковий співробітник відділу фондів Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк

Костюк Степан, директор Тернопільського обласного краєзнавчого музею, м. Тернопіль, tokm-1913@ukr.net

Лукановська Тетяна, вчитель української мови та літератури Луцької гімназії № 4 імені Модеста Левицького, вчитель-методист, м. Луцьк

Мержвинська Любов, провідний науковий співробітник Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки, с. Колодяжне

Найдюк Тамара, викладач української мови та літератури Технічного коледжу Луцького національного технічного університету, м. Луцьк

Несторук Ілона, старший науковий співробітник відділу фондів Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк

Олешко Петро, кандидат історичних наук, ректор Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Луцьк, e-mail: oleshko.ippro@gmail.com

Оляндер Луїза, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри слов'янської філології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, дійсний академік АН ВО України, м. Луцьк, Oliander.Luiza@eenu.edu.ua

Пеніщук Олена, вчитель історії Луцької гімназії № 4 імені Модеста Левицького, вчитель-методист, м. Луцьк

Пушкар Наталія, головний хранитель Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк

Романов Сергій, кандидат філологічних наук, докторант кафедри теорії літератури та зарубіжної літератури Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки, м. Луцьк

Скочинський Василь, лікар, м. Золочів Львівської обл.

Сташенко Надія, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури СХУ імені Лесі Українки, м. Луцьк, nadiya_stashenko@ukr.net

Токарук Лариса, краєзнавець, м. Луцьк

Трембіцький Анатолій, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, доцент Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом, член НТШ і НСКУ, Почесний краєзнавець України, м. Хмельницький, stealthy-dom@ukr.net

Чашук Марія, старший науковий співробітник Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки, с. Колодяжне

Чернецька Наталія, кандидат мистецтвознавства, старший викладач Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк, chernat2009@yandex.ru

Яблонський Максим, аспірант кафедри соціальних комунікацій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк, «Максим Яблонський» <max.yablonskyu@gmail.com>

Яблонська Ольга, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк

Яблонська Ярина, студентка факультету іноземної філології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки, м. Луцьк

Юкало Володимир Ярославович, кандидат філологічних наук, доцент Тернопільської державної медичної академії ім. І. Я. Горбачовського, м. Тернопіль

ЗМІСТ

- Розділ І. Левицький – письменник,
педагог, культурний діяч.**
- Громик Юрій,**
кандидат філологічних наук, м. Луцьк
ВІДОБРАЖЕННЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ
МОВНОЇ СТИХІЇ В ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ
МОДЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО
9
- Данилюк-Терещук Тетяна,**
м. Луцьк
РІЗДВЯНІ ОПОВІДАННЯ
МОДЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО
12
- Лукановська Тетяна,**
м. Луцьк
ЛІТЕРАТУРНА ТВОРЧІСТЬ
МОДЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО
16
- Мержвинська Любов,**
с. Колодяжне Ковельського району
МОДЕСТ ЛЕВИЦЬКИЙ.
ЧОТИРИ ЛИСТИ ДО ОЛЕНИ ПЧІЛКИ
22
- Найдюк Тамара,**
м. Луцьк
ДИТЯЧИЙ СВІТ В ОПОВІДАННЯХ ЦИКЛУ
«КАЗЕННІ ДІТИ (ІЗ СПОГАДІВ ЛІКАРЯ)»
МОДЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО
31
- Оляндер Луїза,**
доктор філологічних наук, м. Луцьк
МОДЕСТ ЛЕВИЦЬКИЙ: ПОГЛЯД ІЗ
НАШОГО СЬОГОДЕННЯ
33
- Пенішук Олена,**
м. Луцьк
МОДЕСТ ЛЕВИЦЬКИЙ - ПИСЬМЕННИК,
ЛІКАР, ПЕДАГОГ І ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ
38
- Пушкар Наталія,**
м. Луцьк
ЛИСТ М. П. ЛЕВИЦЬКОГО
ДО В. К. ФЕДОРЕНКА. ШТРИХ ДО БІОГРАФІЇ
46
- Токарук Лариса,**
м. Луцьк
МОДЕСТ ЛЕВИЦЬКИЙ
У ЛУЦЬКУ (1927 - 1932)
48
- Чашук Марія,**
с. Колодяжне Ковельського району
МОДЕСТ ЛЕВИЦЬКИЙ І РОДИНА
КОСАЧІВ
57
- Чернецька Наталія,**
кандидат мистецтвознавства, м. Луцьк
ВНЕСОК МОДЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО
У ЗАРОДЖЕННЯ БАНДУРНОГО
МИСТЕЦТВА НА ВОЛИНІ
61
- Юкало Володимир,**
кандидат філологічних наук, м. Тернопіль
ВІН ЛІКУВАВ ЛЮДЕЙ І МОВУ
(ЛІКАР-ФІЛОЛОГ МОДЕСТ ЛЕВИЦЬКИЙ)
65
- Яблонська Ярина,**
м. Луцьк
МОВОЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ МОДЕСТА
ЛЕВИЦЬКОГО: МАТЕРІАЛИ ДО БІБЛІОГРАФІЇ
78
- Романов Сергій,**
м. Луцьк
ПРОСТОРІНЬ МІФУ VS
ПЛОЩИНА ХУДОЖНЬОГО
(на матеріалі однойменних творів
Лесі Українки та М. Левицького)
79
- Розділ II. Левицький
в національно-визвольних змаганнях
українського народу.**
- Дем'янюк Олександр,**
доктор історичних наук, м. Луцьк
ЛЕВИЦЬКІ У ВІТЧИЗНЯНІЙ
ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНІЙ ІСТОРІЇ
ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ
87
- Йолтуховський Руслан,**
магістр історії, м. Кам'янець-Подільський
ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ДІЯЧІВ УКРАЇНСЬКОЇ
НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ
В МІСТІ ЛУЦЬКУ У 1920-30х рр.
(За матеріалами Кам'янець-Подільського
державного історичного музею-заповідника)
92
- Корецька Ольга, Карабін Наталія,**
м. Луцьк
УЧИТЕЛІ-КОЛЕГИ МОДЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО
ПО ЛУЦЬКІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ГІМНАЗІЇ
98

Сташенко Надія,
кандидат філологічних наук, м. Луцьк
**МОДЕСТ ЛЕВИЦЬКИЙ
ТА ГРИГОРІЙ СТЕПУРА
НА ПЕРЕХРЕСТЯХ ЖИТТЯ**
(за матеріалами епістолярію та спогадів)

102

Яблонський Максим,
м. Луцьк **ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ У
ПУБЛІЦИСТИЦІ ТА АНАЛІТИЧНІЙ
ЖУРНАЛІСТИЦІ МОДЕСТА
ЛЕВИЦЬКОГО**
(на матеріалі часопису «Тризуб»)

117

Яблонська Ольга,
кандидат філологічних наук, м. Луцьк
**ЛИСТИ МОДЕСТА
ЛЕВИЦЬКОГО
ДО БОГДАНА ЯРОШЕВСЬКОГО
ЯК БІОГРАФІЧНЕ ДЖЕРЕЛО**

121

Розділ III. Модест Левицький – лікар.

Скочинський Василь,
м. Золочів Львівської області
**МЕДИЧНІ СТУДІЇ МОДЕСТА
ЛЕВИЦЬКОГО**

125

ДОДАТКИ

Левицький Модест.
СЕЛЯНСЬКІ ЗНАХАРІ ТА БАБИ-ШЕПТУХИ

127

Левицький Модест.
ОТРУТИ

137

Левицький Модест.
СТРАШНА ЗАГРОЗА

142

Левицький Модест.
СИБІРСЬКА ЯЗВА

144

Розділ VI. Модест Левицький у спогадах та історичній пам'яті

Бондаренко Геннадій,
кандидат історичних наук, м. Луцьк
**МОДЕСТ ЛЕВИЦЬКИЙ У ПУБЛІКАЦІЯХ
ПРО ЙОГО ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ**

151

Климчук Андрій,
м. Рівне
**СПОГАДИ РОДИНИ ПРО
МОДЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО**

156

Костюк Степан,
м. Тернопіль
**ФОНД МОДЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО
І ФОНДИ МЕДИКІВ-НАУКОВЦІВ
У ТЕРНОПІЛЬСЬКОМУ ОБЛАСНОМУ
КРАЄЗНАВЧОМУ МУЗЕЇ**

157

Лукановська Тетяна,
м. Луцьк
**ВИВЧЕННЯ ЖИТТЄВОГО Й ТВОРЧОГО
ШЛЯХУ МОДЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО НА
УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ**

158

Несторук Ілона,
м. Луцьк
**ІЛЮСТРАТОРИ ДИТЯЧИХ
КНИЖОК «ДІДА
МОДЕСТА»**

178

Несторук Ілона,
м. Луцьк
**ЛУЦЬК НА СТАРІЙ ПОШТОВІ ЛИСТІВЦІ
ЧАСІВ МОДЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО**

180

Олешко Петро,
кандидат історичних наук, м. Луцьк
**МОДЕСТ ЛЕВИЦЬКИЙ:
ПРОСВІТНИЦЬКА, НАУКОВА ТА
ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ**
(до історіографії проблеми)

186

Пушкар Наталія,
м. Луцьк
ДО ІСТОРІЇ ЛУЦЬКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ

190

Пушкар Наталія,
м. Луцьк
**«VERUS: МОДЕСТ ЛЕВИЦЬКИЙ
(КВІТКА НА МОГИЛУ)»**

192

Трембіцький Анатолій,
кандидат історичних наук,
м. Хмельницький
**ВІДОМА ФРАНЦУЗЬКА ХУДОЖНИЦЯ
СОФІЯ ЛЕВИЦЬКА – СЕСТРА
МОДЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО**

193

Яблонська Ольга,
кандидат філологічних наук, м. Луцьк
ЯК НАРОДЖУВАЛАСЯ КНИГА «ВИБРАНЕ»
МОДЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО,
АБО ЩЕ ОДНА ІСТОРІЯ ЛІКАРЯ
З ФІЛОЛОГІЧНИМИ ВПОДОБАННЯМИ
198

ДОДАТОК
**Волинська державна обласна універсальна
наукова бібліотека імені Олени Пчілки**
СЯЙВО ДУШІ МОДЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО
(До 150-річчя від дня народження
М.П. Левицького – українського письменника,
культурного діяча, педагога, лікаря і дипломата)

200

АВТОРИ ЗБІРНИКА

208

УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ
ВОЛИНСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ
ЛУЦЬКА ГІМНАЗІЯ № 4 ІМЕНІ МОДЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО ЦЕНТР
ДОСЛІДІВ ВОЛИНИ СНУ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ВОЛИНСЬКИЙ
ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ
ВОЛИНСЬКА ОБЛАСНА ОРГАНІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛКИ КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ

Наукове видання

МОДЕСТ ЛЕВИЦЬКИЙ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ І ВОЛИНИ ТА ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ЕЛІТИ

Науковий збірник

Випуск 60

**Матеріали Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції,
присвяченої 150-річчю від дня народження відомого українського
письменника, педагога, державного і громадського діяча Модеста
Левицького (1866-1932),
м. Луцьк, 15 - 16 грудня 2016 року.**

Друкується в авторській редакції.

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен,
географічних назв та інших відомостей несуть автори публікацій.

Виготовлення оригінал-макету – Тоцька О.

Здано на виробництво 05.11.2016 р. Підписано до друку 20.11.2016 р.
Формат 60x68 1/8. Гарнітура Times. Папір друкарський. Офсетний
друк. Ум. друк. арк. 24, 13. Обл.-вид. арк. 26. 18. Наклад 300.
Ціна вільна. Замовне.

Видавництво “Терези”, ФОП Сікачова Л. В.

**Минуле і сучасне Волині та Полісся. Модест Левицький в історії України і Волині та пробле-
ми формування інтелектуальної еліти.** Науковий збірник. Випуск 60. Матеріали Всеукраїнської науко-
вої історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження відомого українського
письменника, педагога, державного і громадського діяча Модеста Левицького (1866-1932), м. Луцьк, 15
- 16 грудня 2016 року. Упоряд. А. Силук. – Луцьк, 2016. – 212 с., іл.

До наукового збірника ввійшли статті та повідомлення учасників Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої
конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження відомого українського письменника, педагога, державного і
громадського діяча Модеста Левицького (1866-1932), яка відбулася в м. Луцьку 15 - 16 грудня 2016 року. В окремому
розділі розміщено статті М. Левицького на медичну тематику, розробки тематичних заходів та уроків, присвячених
йому.

Розраховане на науковців, краєзнавців, освітніх і музейних працівників, студентську та учнівську молодь.

УДК [93 + 02] (477.82) 08
ББК 63.3(4 УКР – 4 ВОЛ) я 43+78.33
М 62